

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Filozofski fakultet

Lorenza Jägera 9, Osijek, Hrvatska

Indira Šabić

**Onomastička analiza bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih
administrativnih tekstova i stećaka**

doktorski rad

Osijek, 2014.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Filozofski fakultet

Lorenza Jägera 9, Osijek, Hrvatska

Indira Šabić

**Onomastička analiza bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih
administrativnih tekstova i stećaka**

doktorski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Milica Lukić

Osijek, 2014.

Sadržaj

Sadržaj	3
Popis kratica	5
Sažetak	7
1. Uvod u srednjovjekovnu onomastiku Bosne i Huma	9
2. Ciljevi i svrha istraživanja i očekivani znanstveni doprinos	12
3. Korpus i metodologija istraživanja	13
3.1. Natpisi sa stećaka	16
3.2. Administrativno-pravni tekstovi	19
3.3. Knjige zaduženja i sporova ili onomastička građa preuzeta iz Dubrovačkog arhiva....	21
4. Suvremene relevantne spoznaje o temi	23
5. Onomastička nužnost, vrijednost i terminologija (onomastička os prostora i os vremena).....	25
6. Imenovanje ljudi u Bosni i Humu s prikazom kulturnopovijesne pozadine	27
7. Razvoj antroponimijske formule u Bosni i Humu	33
8. Struktura imena: tvorbeni tipovi, osnove, sufixi	43
8.1. Kompozitnost dvočlanih imena.....	43
8.2. Modeli pokraćivanja složenih imena.....	51
8.3. Značenjske vrijednosti sufixa	60
9. Imena stranoga porijekla (aloglotska) i slavensko-(staro)bosanskoga porijekla (idioglotska)	63
9.1. Adaptirane varijante kršćanskih imena	67
10. Slavenski onimijski sloj Bosne i Huma	86
10.1. Semantička slivenost bosanskogercegovackog antroponimijskog sustava slavenske tradicije	87
10.2. Zaštitna imena	88
10.3. Blagoslovna imena	95
10.4. Bogonosna ili teoforna imena	106
10.5. Ružna ili opasna imena	108
10.6. Imena motivirana životinjama.....	110
10.7. Imena motivirana biljkama.....	114
10.8. Imena motivirana anatomijom ljudskoga tijela.....	116
10.9. Imena motivirana bojom	117
10.10. Imena motivirana srodstvom	120
10.11. Imena motivirana brojevima	121
10.12. Ostale motivacijske skupine.....	121
11. Ženska antroponimija	122

12. Antroponimija osmanlijskoga perioda	128
13. Analiza bosansko-humskih prezimena	132
13.1. Klasifikacija prezimena s obzirom na tvorbenu strukturu	136
13.2. Semantičko-motivacijska klasifikacija prezimena	142
14. Fonološki razvitak osobnih imena	153
14.1. Refleks polugasa	154
14.2. Refleks jata	156
14.3. Slogotvorni sonanti	158
14.4. Prelazak / u o	160
14.5. Suglasnik h	160
14.6. Supostojanje f/p u tuđicama	161
14.7. Promjena s > š u tuđicama	162
15. Toponimijski sustav Bosne i Huma	162
15.1. Horonimija i njezina percepcija	164
15.2. Tipološko-strukturalni ogled bosansko-humske toponimije	168
15.3. Toponimi koji imenuju zemljopisne objekte	171
15.4. Toponimi koji imenuju ljude na određenom objektu	172
16. Strukturalni ogled toponima	173
16.1. Jednočlani neizvedeni toponimi	173
16.2. Jednočlani izvedeni toponimi	174
16.3. Toponimi izvedeni sufiksalsnom tvorbom	174
16.4. Toponimi izvedeni prefiksalsnom tvorbom	177
16.5. Višečlani toponimi	180
16.6. Višečlane toponomastičke sintagme	181
17. Semantička analiza toponimijskoga korpusa	182
17.1. Imena koja odražavaju prirodna svojstva regije	183
17.2. Kulturni toponimi koji izražavaju čovjekovu djelatnost	194
18. Bosansko-humska makrotoponimija	199
Zaključak	203
Izvori	210
Literatura	219
Biografija	231

Popis kratica

a) Jezici

arap. = arapski

bos. = bosanski

češ. = češki

eng. = engleski

grč. = grčki

hrv. = hrvatski

ie. = indoeuropski

lat. = latinski

njem. = njemački

općeslav. = općeslavenski

per. = perzijski

polj. = poljski

rus. = ruski

stsl. = staroslavenski

sveslav. = sveslavenski

tur. = turski

b) Gramatički pojmovi

G = genitiv

jd. = jednina

m. r. = muški rod

mn. = množina

N = nominativ

s. r. = srednji rod

ž. r. = ženski rod

> = daje

< = nastaje od

* = neposvjedočeni jezični oblik

[] = izostavljeni dio riječi (uslijed pisarske pogreške ili u oštećenome dijelu teksta)

c) Kratice izvora i arhivske građe

Div. Not. = Diversa Notariae, Državni arhiv u Dubrovniku, Fond Dubrovačke Republike i francuske uprave, serija 26, signatura: HR-DADU-9, knj. 147.

Div. Canc. = Diversa Cancellariae, Državni arhiv u Dubrovniku, Fond Dubrovačke Republike i francuske uprave, serija 25, signatura: HR-DADU-15, knj. 234.

Lam. Crim. = Lamenta de criminali, Državni arhiv u Dubrovniku, Fond Dubrovačke Republike i francuske uprave, nova signatura: HR-DADU-21, knj. 334. Fond se sastoji od tri serije: Lamenta de intus, Lamenta de foris, Lamenta de intus et de foris

P. = povelja

Zb. = *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, I (1962), II (1964), III (1964), IV (1970), Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Sažetak

Doktorski rad donosi analizu onimijskoga sloja bosansko-humskih administrativnih i stećkovnih tekstova koji su pisani ili klesani od X./XI. do XV./XVI. stoljeća. S obzirom da je ime sociolingvistički znak koji pretpostavlja interdisciplinarna istraživanja pa onomastika mora, uz temeljne jezične, uzeti u obzir i sve izvanjezične elemente koji utječu na jezičnu zbilju, a time i na onimiju, u uvodnome dijelu rada *Uvod u srednjovjekovnu onomastiku Bosne i Huma*, donosi se kratak osvrt na povijest Bosne i Huma, i definiraju se čimbenici koji su uzrokovali razvoj antroponimijske formule, obrazlažu se teorijska podloga rada, metodološki postupci, te svrha i ciljevi istraživanja, donosi se osvrt na sam predmet istraživanja, osnovne podatke o administrativnim tekstovima, stećcima i knjigama zaduženja. U istome dijelu donosi se skontracija dosadašnjih istraživanja definiranoga korpusa koja su provedena iz perspektive znanosti i umjetnosti, prezentiraju se podaci o autorima i njihovim djelima koja su potpomogla naučnome istraživanju korpusa. U dijelu *Onomastička nužnost, vrijednost i terminologija (onomastička os prostora i os vremena)*, definira se onomastička terminologija koja će biti potrebna za razumijevanje i interpretaciju podataka i cjelokupnoga rada. U poglavlju *Imenovanje ljudi u Bosni i Humu s prikazom kulturnopovijesne pozadine*, utvrđeno je u kojoj je mjeri onimijski element rasprostranjen u geografski susjednoj i genetski srodnoj onomastičkoj građi. Obrađeni su antroponimi i njihove podvrste, koje su obrađene po podrijetlu (idioglotski i aloglotski), obliku (adaptirani i neadaptirani) i značenju (nemarkirani i markirani). Proučavanje građe podrazumijevalo je prikaz razvoja antroponimijske formule, razradbu slavenskih elemenata, strukture imena (tvorbeni tipovi, osnove, sufiksi) i njihovih fonoloških i semantičkih karakteristika. Poglavlje *Analiza bosansko-humskih prezimena*, donosi rezultate istraživanja u domeni bosansko-humskih prezimena. Definirane su faze razvoja i ustaljivala prezimena, evidentirana su osobna imena koja su nadijevana u srednjem vijeku i kakav je bio odnos između svetačkih i narodnih osobnih imena. Unutar poglavlja *Toponimijski sustav Bosne i Huma*, utvrđene su vrste toponima, podrijetlo, tvorba i stupanj očuvanja starijih imena i stranih elemenata u njima. Utvrđene su toponimijske kategorije: imena naselja, privatnih površina, tj. svih mikrotoponima koji su zabilježeni u korpusu. Urađena je semantička analiza toponimijskoga korpusa, s obzirom na imena koja odražavaju prirodna svojstva regije i kulturne toponime koji izražavaju čovjekovu djelatnost. Rezultati cjelokupnoga istraživanja su objedinjeni *Zaključkom* koji sažima osnovne rezultate onomastičke analize administrativnih tekstova i inskribiranih stećaka.

Daemo na viděňe vsakomu člověku komu
se podoba i prět koga lice onъ našъ listъ
otvorenъ doide
(iz starobosanske listine, 25. oktobar 1432)

1. Uvod u srednjovjekovnu onomastiku Bosne i Huma

Doktorski rad temelji se na onomastičkoj analizi bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih administrativnih tekstova i inskribiranih stećaka u razdoblju od X./XI. do XV./XVI. stoljeća (od Bosanske Banovine do pada srednjovjekovne Bosne pod osmanlijsku vlast). U okviru postojećih određenja fenomena bosanskohercegovačkih natpisa na stećcima i administrativnih tekstova, te u odnosu prema dosadašnjim istraživanjima starobosanskoga jezika, onomastičkom će se analizom zadanoga korpusa uspostaviti sustavna dopuna dosada znanstvenim istraživanjima usustavljenoga onomastikona, ako se isti shvati kao omnibus rječnik antroponima i toponima u nastajanju. Ispitat će se i utvrditi onomastičke osobitosti na odabranim razinama (fonološkoj, morfološkoj, semantičkoj), definirati odnos s (pra)slavenskom onomastičkom tradicijom, izvršiti komparacija s geografski susjednim i genetski srodnim onomastikonima s ciljem oblikovanja sustavnih informacija o bosanskohercegovačkoj onomastici. U doktorskom će se radu prikazati razvoj antroponimijske formule srednjovjekovne Bosne i Huma i strukture imena, pri tome se opisuju tvorbeni tipovi, osnove i sufiksi. Definiranju istaknutoga korpusa, osobitostima u vezi s vremenom, funkcijom i dinamikom njegova oblikovanja (kada su natpisi i isprave nastajali, koja im je bila aktivna funkcija, kojim su pismom oblikovani i o kakvoj je produkciji riječ u kvantitativnom smislu), u bosansko-humskoj kulturi nemalo pridonosi informacija o njezinu pismovnu naličju – supostojanju triju pisama (bosančica, glagoljica, latinica). Premda je riječ o supostojanju triju pismovnih sustava, valja istaknuti bosančicu kao primarno pismo kojim je ispisan većinski dio korpusa (sve povelje i glavnina epigrafa), dok je preostalim dvama pismima ostvareno tek nekoliko spomenika, svega dvanaest latinicom i četiri glagoljicom. Dugovi i zadužnice Notarijata pisani su latinicom.

Korpus je definiran s ciljem ostvarivanja sinkretizma kulturnog korpusa temeljenoga na produkciji bosanskih vladara i vlastele, koju su ostvarili specijalno obučeni pisari, s jedne strane i inskribiranih stećaka na čistom narodnom jeziku s druge strane.

Definirana je tema istraživačkoga tipa, primarno proizlazi iz onomastike kao znanstvene discipline jezikoslovlja, a kontekstualno pripada leksikologiji. Znanost već odavno priznaje snažnu interakciju između vlastitih imena i različitih pojavnosti u povjesti naroda. S tim u vezi, ustanovljeno je da onomastička svjedočanstva znače dragocijene podatke o različitim utjecajima društvene, vjerske i kulturne klime pojedinih društava, kao i o interakcijama i utjecajima koje su međusobno ostvarile različite društvene skupine. Iz takve perspektive možemo posmatrati i povijest Bosne i Hercegovine, i očitovati onomastička svjedočanstva

kao rezultat utjecaja različitih etničkih skupina, jezika, kultura, vjerovanja, oblika društvenih organizacija i njihovih uređenja. Hronologijom, krenuvši od Ilira koji su ostvarili utilitaristički utjecaj na domorodačko stanovništvo, uspostavili kontakte s Grcima i time na domaćem terenu ostvarili kulturna, etička, politička i pismena obilježja visoke helenske kulture. Njihovu će kompaktnost narušiti slavenske grupacije koje su se od VII. stoljeća uspijevale infiltrirati među domaći etnos koji je u slučaju slavenskoga okružja (Hrvatska, Srbija) popuštao u držanju kulturne i etničke samobitnosti. S trgovinom su dolazili kulturni utjecaji na jezik, pismo i običaje, pa će proces slavenizacije biti tako očit, konsolidacija i kohabitacija plemena uspješna, da je Bosna u srednjem vijeku djelovala apsolutno slavenskom zemljom sa slavenskim pismom, jezikom i slavenskim osobnim imenima koja će se eonimima kasnije nametati kao snažan i dominantan obrazac.

U doktorskom radu će se analizirati antroponimi (imena, prezimena i nadimci) i njihove podvrste, koje će biti obrađene po podrijetlu (idioglotski i aloglotski), obliku (adaptirani i neadaptirani), značenju (nemarkirani i markirani) i pojavnosti (frekventni i nefrekventni), te toponimijske kategorije (imena naselja, voda, privatnih površina, tj. svih mikrotoponima koji su zabilježeni u korpusu). Pokušat će se utvrditi kako su se razvijala i ustaljivala prezimena, koja su se osobna imena nadijevala u srednjem vijeku i kakav je bio odnos između svetačkih i narodnih osobnih imena. Unutar toponimije utvrdit će se vrste toponima, podrijetlo i tvorba te će se pokazati koliko je star ili mlad toponimijski sustav i u kojoj mjeri čuva starija imena i strane elemente u njima. Proučavanje građe će podrazumijevati prikaz razvoja antroponimijske formule, razradbu slavenskih elemenata, strukture imena (tvorbeni tipovi, osnove, sufiksi) i njihovih fonoloških, morfoloških i semantičkih karakteristika.

Prve antroponimijske potvrde, u liku prve determinacije, odnosno, jednoimenske formule, javlju se na Humačkoj ploči, natpisu s kraja X. ili početka XI. stoljeća, koji je najstariji spomenik pisan ćirilicom na prostoru zapadno od Makedonije, što ga podrazumijeva i najstarijim bosaničnim epigrafskim spomenikom. Na istome spomeniku posvjedočen je mononim uporedo s dvočlanim imenom u produkciji muškoga roda te žensko ime izvedeno filijacijom-patronimikom, što je kao tvorbeni proces uzrokovano nelingvističkom činjenicom u vidu spolne diferencijacije: U ime o[tъ]ca i s[i]na i s[ve]tago d[u]ha. A se c[rъ]ki a[rhan]d[e]la Mi[hai]la, a zida ju u *Кѣрsmirъ*, sinъ *Bretъ*, župi urunъ i ž[e]na jega *Pavica* (Zb.1: 14). Dakle, u XI. stoljeću zabilježeni su derivati koje karakteriše modificovano tvorbeno značenje, odnosno sufiks postaje semem ženske identifikacije.

Potvrda druge determinacije evidentirana je na epigrafu iz 1193. godine u likovima *Desêñ Ratъñčevitъ* (Zb.4: 254) kod Visokog, *Dražę O[h]mučaninъ* (Zb.4: 252) kod Zenice. Prva potvrda iz administrativnog korpusa potječe iz 1240. godine s likovima *Slavъko Poličikъ* i *Gradislavъ Turъbikъ* (P.4). Razlog zbog kojeg se potvrde javljaju najprije u epigrafici pripisane su činjenici što kodeksi i uopće pisani tekstovi ne bilježe nužno *constantis* već uglavnom *mobilis*, kamen bilježi *statio*, težak je, nepomičan i postojan na mjestu klesanja.

Znano je da je onomastika ili imenoslovlje znanost koja proučava imena u njihovoj sveobuhvatnosti i svestranosti. Zato se definirana tema *Onomastička analiza bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih administrativnih tekstova i stećaka*, primarno smiješta unutar znanstvene discipline onomastike a unutar leksikologije kontekstualno. Onomastika predstavlja skup imena u izvanjezičnom (kulturološkom) i unutarjezičnom (povjesnom filološkom) smislu. U filološkoj domeni, onomastika se kao disciplina bavi izučavanjem razvoja, strukture, značenja i upotrebe onomastičkih jedinica. S obzirom da se u domeni bosanskohercegovačke srednjovjekovne pismenosti imena javljaju među prvim pisanim spomenicima, ona funkcionišu prema modelu gravitacijskog središta, svjedočeći mnoge podatke za preciziranje povijesne i jezične pojavnosti. Imena posvjedočena pismom na tlu Bosne i Huma mogu se podijeliti na: *geonime* (engl. *geonym*) ili imena zemljopisnih objekata, nastala iz potrebe za čovjekovom orijentacijom, a prenošena najprije usmenim zatim pisanim putem s generacije na generaciju; *bionime* ili imena živih bića, odnosno imena bića iz fikcije i faksije; i *krematonimi* (engl. *chrematonym*) ili imena objekata i pojava koji su produkt čovjekova djelovanja. Krematonimi su unutar onomastikona Bosne i Huma, najslabije posvjedočeni sloj. (Šimunović 2009: 15)

Imena su u Bosni i Humu bila konvencionalizirani oblici koji su se reproducirali u govoru i pismu, a učestalost određenih oblika, fiksiranost strukture i značenja mogla su varirati u različitim mjestima njihove upotrebe. Veći broj imena, osobito antroponima, su eonimima bilježili ustaljenost, uvriježenost što podrazumijeva i prenesenost i/ili nasljednost, opću prihvaćenost (jer su eonimima evidentirani na različitim tipovima pisanih svjedočanstava), i svakako prepoznatljivost koncipiranu nad slavenskim elementima. Nerijetko ih karakterizira semantička slivenost, prozirnost, slikovitost sa suprakomponencijalnim (prenesenim) ili komponencijalnim (doslovnim, izravnim) značenjem. U pogledu strukture, neki oblici tijekom cijeloga srednjovjekovnoga javljanja bilježe holističku reprodukciju, cjelovitost i integralnost, strukturalnu okamenjenost. S druge strane, određene oblike usljed narodnosne dosjetljivosti, vanjskih utjecaja i novih pronalazaka, karakterizira strukturalni metamorfozis s novim gradivnim komponentama ili

sufikslnim dodacima. Iz razloga što je većina imena narodne motivike, uglavnom sva imena bilježe sveprisutnost u praksi, pa se ista javljaju kod vladara, vlastele, trgovaca i puka.

Svi analizirani primjeri preuzeti iz izvora transliteracijski su prilagođeni s obzirom na suvremene dosage na tom području. Preneseni su tekstovi iz bosančice i glagoljice u latinicu, slovo po slovo, bez obzira na izgovor. Transliteracijom u latinični alfabet, praćen je manir transliteriranja primjenjivan na Staroslavenskome institutu (zavodu) u Zagrebu, odnosno način transliteriranja koji je naznačen u Leksikonu hrvatske glagoljice (Bratulić 1995: 146).

2. Ciljevi i svrha istraživanja i očekivani znanstveni doprinos

Temeljni je cilj istraživanja doprinos postojećim i poduzetim onomastičkim istraživanjima koji se ponajprije očituju u reprezentativnom kritičkom korpusu: i u dijakronijskom, vertikalnom (od X. do XVI. stoljeća) i u sinkronijskom, horizontalnom smislu (komparativna analiza sa zemljopisno susjednim i srodnim onomastikonima).

Oblikovane su temeljne afirmativne hipoteze o karakteristikama onimijskih elemenata korpusa (etimologija, tvorbeni modeli i sl.) koje će se istraživanjem korpusa potvrditi ili opovrgnuti:

1. Slavenski onimijski element bilježi kontinuum u onomastikonu Bosne i Huma (strukturna uređenost, semantička slivenost i prozirnost)
2. Proces adoptiranja aloglotskih imena tekao je sporo i otežano, i u svojoj konačnici u srednjem vijeku nije uspio ostvariti dominaciju nad idioglotskim imenima.

Oblikovani su temeljni zadaci do čijih će se rješenja istraživanjem korpusa pokušati doći:

1. Analizom na semantičkoj, morfološkoj i fonološkoj razini, osnažiti i revidirati postojeće rezultate jezikoslovnih istraživanja i utvrđen onomastikon Bosne i Huma.
2. Rasvijetliti pitanja funkcionalnosti, konzervativnosti i artificijelnosti antroponimijske formule u srednjem vijeku.
3. Pridonijeti osnaživanju uloge i značaja onimijske građe Bosne i Hercegovine u slavenskim onomastičkim istraživanjima.

Budući da nije provedena cjelovita i sustavna onomastička analiza na reprezentativnom uzorku srednjovjekovnih bosansko-humskih spomenika, doktorski rad predstavlja prvo

poglavlje na tom putu. Očekuje se da će rezultati deduktivnoga, deskriptivnoga i komparativnoga pristupa istraživanju definiranoga korpusa pridonijeti bosanskohercegovačkoj filološkoj znanosti u cijelosti, osobito aspektima koji se odnose na onomastiku i opći značaj imenovanja. Očekuje se da će istraživanje poduprijeti i unaprijediti istraživanja bosanskohercegovačkoga srednjovjekovnog jezika primjenom poredbene metodologije utvrđivanja „starih“ i „novih“ jezičnih osobitosti, u odnosu na bosanski narodni jezik i prežitke staroslavenske književne tradicije u njima, ali i praslavenske usmene. Doktorski rad će pridonijeti i novim znanstvenim spoznajama ne samo iz južnoslavistike, nego iz slavistike odnosno povijesti slavenskih jezika općenito.

Rezultati istraživanja u budućnosti će poslužiti kao izvor/građa daljnjim istraživanjima koji prekoračuju granice jezikoslovlja (antropologija, povijest, geografija) i potiču interdisciplinarnost i znanstveni dijalog zemalja u regiji.

3. Korpus i metodologija istraživanja

S obzirom na profanost stećaka i činjenicu da je većina natpisa danas nečitka, građa za doktorski rad preuzima se iz *Zbornika srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine I- IV* (1962-1970) autora Marka Vege koji okuplja 325 natpisa s pribrojenom nekolicinom natpisa iz knjiga *Stari bosanski tekstovi* (1969) Mehmedalije Maka Dizdara, *Hrestomatija starije bosanske književnosti* (1974) Herte Kune. Zaokruženu korpusu pridodaje se i dvanaest epigrafa od ukupno sedamnaest otkrivenih 2003. godine pri restauraciji Atik džamije u Bijeljini.

Epigrafi u zajedništvu s pravnim tekstovima definiraju inventar svjedočanstava o pismenosti Bosne i Huma. U onimijskom materijalu kojim definirani epigrafski i administrativni korpus raspolaže prepoznaje se identitet ondašnjeg čovjeka i njegove bitnosti koje je sam imenovao. Njihova leksička i strukturna okamenjenost, invarijantnost, semantička slivenost i semantička nedjeljivost, integriraju inventar svjedočanstava o pismenosti regije u kojoj su nastajali. U onimijskom materijalu kojim definirani epigrafski korpus raspolaže prepoznaje se identitet ondašnjeg čovjeka i njegove bitnosti koje je sam imenovao. Za nadgrobne je natpise, s obzirom na njihov sadržaj, karakteristično čuvanje velikog broja narodnih imena i prezimena i nešto manji broj toponima. S obzirom na različite teorije o pripadnosti stećaka, važno je istaknuti da su skoro sva imena na stećcima slavenske provenijencije te manjim dijelom kršćanska imena koja su bila u uporabi na koncu srednjeg

vijeka u Bosni i Humu (Šimić 2007: 107-133). Natpisi na stećcima se onomastički analiziraju u svome originalnome obliku, ali i u transformiranom obliku koji je rezultat turske okupacije Bosne i Huma u XV. stoljeću.

Administrativni tekstovi obuhvaćaju 130 povelja, darovnica i pisama državne kancelarije, oblasnih gospodara i pojedinaca. Kao i u epigrafici, građa za administrativne spise preuzimana je iz ranije tiskanih izdanja jer su originali ili prijepisi većinom nepodložni analizi i nedostupni. Konzultirana je građa koja jamči visok stupanj znanstvene vjerodostojnosti i točnosti, kao što je slučaj s *Konkordancijskim rječnikom ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne* (2011) autorice Lejle Nakaš koji prati izdanja Gregora Čremošnika, Franza Miklošića i Aleksandra Solovjeva. Administrativni tekstovi uvršteni u definirani korpus doktorskoga rada nastajali su od 1189. godine, odnosno od Povelje bana Kulina do posljednje povelje posljednjega bosanskog kralja Stjepana Tomaševića iz 1461. Rad obuhvaća i administrativne dokumente značajnijih feudalaca Bosne i Huma do kraja XVI. stoljeća. *Lišeni književnih atributa administrativni tekstovi spadaju u pismenost u širem smislu, ali im njihova originalnost priskrbљуje posebno mjesto u jezičnom razvoju. Oni su važan izvor za istraživanje povijesti određenoga razdoblja* (Gabrić-Bagarić 2004: 2). U jeziku administracije mnogo je živog narodnog govora, zapadnoštokavskog (kancelarije bosanskih banova) i istočnoštokavskog (kancelarije humskih knezova) naslojavanja. Broj povelja i darovnica je velik (130), što pokazuje i intenzitet društvenog, političkog i ekonomskog života Bosne i Huma, u čemu Bosna i Hercegovina ne zaostaje za ostalim srednjovjekovnih državama iz regije.

U poveljama bosanskih vladara trgovci se, za razliku od ostalih kategorija stanovništva, uopće ne spominju. Takva pasivnost utjecala je na njihovu ekonomska anonimnost i činjenicu da nisu uzimani u obzir kao važan činitelj u privrednom životu gradskih naselja srednjovjekovne Bosne. Vrijedni podaci za proučavanje bosanskohercegovačke onomastike prethodno naznačene vrste sačuvani su jedino u Dubrovačkom arhivu. Građa iz Dubrovačkog arhiva otkriva postojanje, identitet i mjesto stacioniranja domaćih trgovaca srednjovjekovne Bosne. Intenzivnija rudarska proizvodnja u Bosni i Humu, a s njom i trgovina, pridonijeli su većem i brojnijem uključivanju domaćih ljudi u kreditno-trgovinske poslove, naročito s Dubrovčanima, od XIV. stoljeća. O zaduženjima Bosanaca najviše podataka daju notarske knjige *Debita Notaire* i *Diversa Cancellariae*. Tu su i brojni arhivski podaci o sklopljenim ugovorima, o trgovinskim društvima (*colegantiama*), priznanice o podmirenju dugova, ugovori o ustupanju potraživanja, primanju depozita, a nekada i uz tužbe u zapisima kancelarije dubrovačkog Kaznenog suda, u tzv. *lamenteatama*, odnosno *Lamenta del*

Criminale, Lamenta de Intus et Foris, Lamenta de Intus, Lamenta de Foris i Diplomata et Acta, što je svojevrsna crna kronika dubrovačkog dnevnog života, a sudionici u tim procesima, puk dubrovački i bosanskohercegovački trgovci, u svojim službenim svjedočenjima ostavili su imena vlastelina (plemkinje izuzetno rijetko), odnosno, identitete znamenitih ljudi prošlih vremena.

U srednjem je vijeku kreditiranje opća pojava i temelj trgovine na Balkanu, pri čemu je Dubrovnik bio vrlo važno središte kreditne trgovine. Između ostalih, i ljudi iz Bosne uzimali su na kredit gotov novac i robu. Dugovi registrirani u knjigama zaduženja (*Debita Notarie*) između ostaloga donose imena, prezimena i mjesta stacioniranja najamnika. Na osnovi notiranih zaduženja moguće je odrediti na kojim mjestima (os prostora – toponimi) i u kojem obimu (os vremena – antroponimi) je domaći element bio aktivan, i to za duži period.

Građa će biti razvrstana i obrađena pomoću suvremenih jezikoslovnih metoda. Deduktivnom metodom nastoji se doći do zaključaka na temelju pojedinačnih onomastičkih činjenica koje se obuhvaćaju dosljednom i sustavnom primjenom induktivnog načina zaključivanja. Polazi se od izučenog korpusa, povijesnoga, književnog i lingvističkog, prema neizučenom imenoslovnom, unutar kojeg će se prepoznatljive karakteristike sistematski analizirati, klasificirati da bismo našli relevantne zaključke. Deskriptivnom metodom će se izvršiti detaljan opis onomastičkih karakteristika: razvoja antroponimijske formule, motivike i strukture imena, semantičkih, morfoloških (s posebnim naglaskom na tvorbeno modele) i fonoloških obilježja. Komparativnom analizom utvrdit će se u kojoj je mjeri onimijski element rasprostranjen u geografski susjednoj i genetski srodnoj onomastičkoj građi. U usporednoj će se analizi primijeniti poredbeno metodologija istraživanja udjela „staroga“ i „novoga“ u odnosu na praslavensku i staroslavensku onomastičku tradiciju.

Specifičnost odabranog metodološkog pristupa se ogleda u činjenici sinkretizma, formalnom združivanju dvaju različitih tipova izvora (isprave i stećci / epigrafika) čime se proširuje uzorak i pridonosi relevantnosti očekivanih rezultata istraživanja. Osim toga, *novum* istraživanja predstavlja ekstenzivnost ekscerpirane građe u dijakronijskom i sinkronijskom smislu (od X. do XVI. stoljeća i s obzirom na prostorno kontakna i srodna kulturna područja).

3.1. Natpisi sa stećaka

Kodeksi i tekstovi ispisani na pergameni ili papirusu su *de facto* zahvalnija građa filolozima i paleografima od epigrafskih spomenika koji uklesani u kamen, koncizni i lapidarni u naznačenoj *pars pro toto* formi, predstavljaju izazov istraživačima. Od ostalih tekstova oni su škrtiji u slovnome korpusu pa se čak na mnogim natpisima ne mogu posvjedočiti sva slova abecede ili azbuke. Dok je na pergameni moguće pratiti čisti trag najfinijih pokreta pisareve ruke, što čini duktus postojanim i očevitim, otporno vrijeme i manje otporni kamen čine da na natpisu trpi karakter slova, čineći i duktus manje očitim. Međutim, dok su kodeksi i uopće pisani tekstovi *in-constantis, mobilis* (nestalni, pokretni), kamen bilježi *statio*, težak je, nepomičan i postojan na mjestu klesanja. Na mjestu gdje je natpis zapažen, u pravilu je tu i nastao, uzevši sa rezervom zbog eonimskog uzurpiranja iako sami propovijedaju: *Klet̃ i prokl[e]t̃ tko će kre[nu]ti u me* (Zb.2: 35), *Tako da nijesi proklet̃ ne tikaj u me.* (Zb.2: 43), *I da je proklet̃ tke će u me taknuti* (Zb.2: 45).

Prema dosadašnjim istraživanjima, inskribirani stećci s odlikama fiksiranosti, fosiliziranosti i monolitnosti, definiraju spomeničku topografiju i kulturnu geografiju, svjedoče najizravniju emanaciju narodnoga stvaralačkog duha i najviši domet estetske kreacije u bosanskohercegovačkoj kulturi srednjega vijeka. Ovi su natpisi od velikog značaja za rekonstrukciju aspekta regionalne povijesti i općemjetničkog oblikovanja, sa osobitim doprinosom lingvistici angažmanom domaćeg čovjeka za infiltriranje u sfere pismenosti i njezina evolutivnog toka.

Prema popisu provedenom sedamdesetih godina prošloga vijeka, u Bosni i Hercegovini utvrđeno je postojanje 59.593 stećka. U Hrvatskoj ih je 4.447, u Srbiji 2.267, a u Crnoj Gori 3.049. (Bešlagić 1982: 67) Međutim, broj inskribiranih stećaka je značajno manji u odnosu na njihov ukupni zbir. Marko Vego je u *Zborniku srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* (1960. – 1970.) evidentirao 325 natpisa. Na navedeni korpus treba zbrojiti 12 inskribiranih stećaka, otkrivenih pri restauraciji Atik džamije u Bijeljini 2003. godine, dva natpisa iz Tičića kod Kaknja, koji su otkriveni prilikom izvođenja radova na izgradnji dionice autoputa A-1, Natpis vlastelina Radiča Pićevića iz Dabra (Komar 2013: 1-3), i Natpis iz Janjara. Dakle dolazi se do korpusa od 342 natpisa zabilježena na području Bosne i Hercegovine. Na teritorijama Srbije, Hrvatske i Crne Gore broj inskribiranih stećaka još je manji, u Srbiji 15, u Hrvatskoj 13, u Crnoj Gori 12 (Kuna 2008: 283).

Kompaktan teritorijalni raspored, pretpostavljeni period trajanja i relativno fosiliziran repertoar oblika, dekor i inskripcija, moglo bi se reći da stećci predstavljaju jedinstvenost i originalnost, i ma koliko ih se god našlo u susjednim zemljama, stećci su bosanski kulturni fenomen, i koliko god srednji vijek bio globalizacijski, a njegova kultura i umjetnički stilovi internacionalni, stećci nisu posvjedočeni nigdje više nego u Bosni i Humu. Najstarija žarišta ove pismenosti nalaze se u starom Humu i srednjoj (banskoj) Bosni, a kao treći centar spominje se okolina Vidoške. Najveći broj natpisa topikalnoga područja nalazi se u Boljunima jugozapadno od Radmilje i Stoca te u okolini Blagaja (središte humske vlastele), u dolini Lašve, u Podrinju (jugoistočna Bosna) od Foče do Vlasenice i Srebrenice. Rasprostranjenost natpisa koja je skoro linearna s prostiranjem samih stećaka, mogli bismo definirati u sljedećim limesima: na istoku Podrinjem i granicama Huma, Konavlinama na jugu, Glamočem na zapadu, te Bijeljinom na sjeveru, dok je njihovo glavno žarište u Hercegovini, između Stoca, Neuma i Širokoga Brijega. Iako manjega broja nego li u Hercegovini, natpisi su u novije vrijeme zasvjedočeni i u istočnoj Bosni oko Srebrenice i Zvornika, na području srednjovjekovnih župa Usora i Soli, osobito oko Kalesije, i u središnjoj Bosni od Vrhbosne do Travnika i Zenice, te u Posavini oko Koraja i Bijeljine. Na prethodno definiranome području eonima je sačuvano nekoliko stotina epitafa čija je jezična strukturna fosiliziranost oblikovala prepoznatljivu i originalnu formu.

Zahvaljujući epitaforma i promjeni oblika stećaka, danas se prilično uspješno može odrediti vrijeme datiranja nekoga stećka. Kultura stećaka se *de facto* smješta u srednji vijek, ali s produženim svojim refleksijama na turski period upravljanja Bosnom. Premda stećke kao cjelinu odlikuju zajedničke srednjovjekovne jezičke osobine, ipak se uočavaju dva osnovna jezičkostilska tipa:

- hercegovački
- bosanski (srednjobosanski, zapadnobosanski i zapadnohercegovački tip)

Pomenuta tipologija na svoj način ostavlja odraz i na neke jezičke osobine, odnosno razlike u samim natpisima. Na hercegovačkim stećcima prisutnije su istočnoštokavske osobine sa ponekom lokalnom jezičkom crtom, dok su oni srednjobosanski i zapadnobosanski, odnosno zapadnohercegovački, sa izrazitijim odlikama zapadne štokavštine. Riječ je o jednoj teritorijalnoj međudijalekatskoj ujednačenosti jezika natpisa, a također o ujednačenosti u dužem vremenskom rasponu od nekoliko vijekova. Visok stepen jezičke i paleografske (slovne, grafijske) ujednačenosti natpisa na stećcima svjedoče o

pisanom maniru srednjovjekovnoga bosanskog književnog jezika razvijenom zaključno sa XV vijekom i završetkom prve faze formiranja bosanskoga pisanog jezika (Jahić 2005: 47-48).

Kad je riječ o jeziku kamenih spomenika, treba imati u vidu najmanje dvije činjenice: u usporedbi sa sadržajnim, jezičnim i paleografskim bogatstvom što ga imaju kodeksi i drugi dulji pisani tekstovi, natpisi su opsegom i sadržajem općenito kratki, lapidarni, često šturi i stereotipni. Stoga epigrafi nisu posve pouzdani u istraživanju pojedinih jezičnih i grafijskih oblika, kao dulji tekstovi, ali ipak epitafi su markirani dubljom i prisnijom uronjenošću u život (društveni, ambijentalni, život pojedinca, svakodnevni) oblicima živoga govorenog jezika i dijalekatske osobitosti jednog vremena i kraja slobodnije pojavljuju na natpisima, nego u liturgijskim kodeksima koji su strožije vezani za normu (Gabrić-Bagarić 2004: 125).

Za nadgrobne je natpise, s obzirom na njihov sadržaj, karakteristično čuvanje velikog broja narodnih imena i prezimena i nešto manji broj toponima. Zanimljivo je da samo na boljunskim natpisima od ukupno 178 riječi 49 su osobna imena: od tog su broja dva toponima: *Golubača* (Zb.2: 62) i *Jama* (Zb. 2:63), 15 prezimena i 32 imena, prezimena: *Heraković* (Zb.2: 62), *Bolunović* (Zb.2: 63), *Vukić* (Zb.2: 65), *Vladisalić* (Zb.2: 66, 75), *Milić* (Zb.2: 70, 73), *Vučić* (Zb.2: 71), *Vukčić* (Zb.2: 74), *Vuković* (Zb.2: 77), *Vukocamić* (Zb.2: 78). Po tvorbi se izdvajaju tri prezimena: *Erina Ivkovića* (Zb.2: 72) i *Lubica Vlatkovića* (Zb.2: 76), *Đurenovića* (Zb.2: 79), nastala su sufiksacijom, tj. od muževljeva prezimena + sufiks *-ića*, što je potvrda da je takva tvorba prezimena kod nas jako stara, a očuvala se do danas u zapadnoštokavskim govorima. Po svojoj se tvorbi među ostalim prezimenima izdvaja i *Popovlana* (Zb.2: 64), tj. *Obr(a)đ Popovlana*. Prezimena uglavnom nose zavičajni jezični izraz, u njima su očuvane sve dijalekatske pojave, pa su važna u jezičnim istraživanjima (Šimunović 1995: 318-323). Na boljunskim natpisima evidentirano je pet ženskih imena: a se leži *Radica* (Zb.2: 70), a se leži *Erina* (Zb.2: 72), a se leži *Lubica* (Zb.2: 76), a se leži dobra vladikovka *Erina* (Zb.2: 78), a se leži dobra žena Stana (Zb.2: 79). *Jerina* – *Erina* je zapravo *Irena*, od grčkog *Ερήνη*, to je ime potvrđeno od XV. stoljeća, a poznato je bilo u Dubrovniku. Muška imena su skoro sva narodna slavenska: *Radosav* (Zb.2: 62), *Bogavac* (Zb.2: 63), *Grubač* (Zb.2: 63, 64, 67, 68), *Obr(a)đ* (Zb.2: 64), *Vlađ* (Zb.2: 66), *Semorad* (Zb.2: 66, 69, 70, 76, 77, 78), *Vuk* (Zb.2: 66), *Vukša* (Zb.2: 68), *Dragiša* (Zb.2: 70), *Radić* (Zb.2: 71, 75), *Petar* (Zb.2: 74), *Petko* (Zb.2: 74), *Vlatko* (Zb.2: 77), *Rato* (Zb.2: 79). S obzirom na različite teorije o pripadnosti stećaka, važno je istaknuti da su skoro sva imena na stećcima slavenske provenijencije, te manjim brojem kršćanska imena koja su bila u uporabi na koncu srednjeg vijeka u Bosni i Humu (Palameta 2003: 107; Šimić 2007: 107-133).

Na inskribiranim stećcima sjeveroistočne Bosne moguće je iščitati 88 antroponimijskih jedinica, pri tome 65 osobnih muških imena (bez pojava ženskih imena) među kojima dominiraju morfemske sastavnice *drag* i *rad*: *Dragiša*, *Dragilo* (Zb. 4:234), *Dragac* (Zb.4: 306), *Dragoja* (Zb.4: 293), *Dragoje* (Zb.4: 311), *Dragčin*, *Dragosav*, *Dragoslav*, (Babić 2004: 82-104), *Radosav* (Zb.4: 291), *Prêrad* (Zb.4: 297), *Radoje* (Zb.4: 312), *Radovan* (Zb.4: 298), *Radomir* (Zb.4: 237), *Radmil*, *Radinac* (Zb.4: 290), *Ratko* (Zb.4: 292), i 23 prezimenske jedinice koje pri oblikovanju jezičnih formi ovog tipa manifestiraju odlike sjeverozapadnog novoštokavskog idioma, i to pri formiranju prezimenskih jedinica tipične patronimijske strukture (pravih patronimika): *Jurjević* (Zb.4: 291), *Dragoljević* (Zb.4: 307), *Golubović* (Zb.4: 305), *Radojević* (Zb.4: 311), *Vidjenović* (Babić 2004: 82-104), i nepravilno izvedenih patronimskih prezimena (nepravih patronimika): *Miletić* (Zb.4: 234), *Tihmilić* (Zb.4: 307), *Bogosalić* (Zb.4: 298), *Jurisalić* (Zb.4: 237), *Radosalić* (Zb.4: 311). Nestabilne forme posljedica su i jezične nekulture, tj. odsustva svijesti o tome kako se oblikuju jezični znakovi za ovu vrstu komunikacije.

3.2. Administrativno-pravni tekstovi

Administrativno-pravni tekstovi u doktorskome radu prate izdanja od 1189. godine, odnosno od Povelje bana Kulina, do posljednje povelje od posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića iz 1461. godine, obuhvativši i niz sličnih dokumenata pojedinih značajnijih feudalaca do kraja XV. stoljeća. Administrativni tekstovi su odraz političkih i društvenih prilika jedne države, pa osim što govore o njezinim funkcijama, diplomatskim vezama sa susjednim zemljama i unutarnjim odnosima, pokazuju i kulturne veze koje je država ostvarivala. U bosanskim pisarnicama su se, zavisno od širenja Bosne i odnosa s drugim srednjovjekovnim državama, pojavljivali pisari s inonarječnih područja, koji su nerijetko određivati stil i jezik u kraljevoj pisarnici. Jedan broj pisara pristigao je u Tvrtkovo vrijeme na srednjovjekovni bosanski dvor iz Srbije, pa je njihovo svetosavsko obrazovanje utjecalo na oblik jezika dvorske pisarnice. Učeniji pisar unosio je više crkvenoslavenskih osobina, a manje učeniji je pisao izrazitijim narodnim jezikom. I u jednoga i u drugoga invokacija (početni zaziv) i eshatokol (zaključna rečenica) najčešće su pod izravnim crkvenoslavenskim utjecajem. Središnji dio teksta pisan je narodnim jezikom zbog čega je korpus administrativno-pravnih spisa zanimljiv za jezična istraživanja.

Lišeni književnih atributa ti tekstovi spadaju u pismenost u širem smislu, ali im njihova originalnost priskrbuje posebno mjesto u jezičnom razvoju. Oni su važan izvor za istraživanje povijesti određenoga razdoblja (Gabrić-Bagarić 2004: 2). U jeziku administrativnih dokumenata mnogo je živog narodnog govora, zapadnoštokavskog (kancelarije bosanskih banova) i istočnoštokavskog (kancelarije humskih knezova), s njihovim prožimanjem i uzajamnim miješanjem. Spomenici se prepoznaju kao spomenici bosanskoga jezika i njegove stare pisarske škole. U njima je uočljiva zapadnoštokavska osnovica, sa slabim prisustvom istočne (humske) štokavštine. Povelja i darovnica je impozantan broj (130), što pokazuje i intenzitet društvenog, političkog i ekonomskog života Bosne i Huma, u čemu ovaj teren ne zaostaje za ostalim srednjovjekovnim državama iz regiona. (Nakaš 2011)

Povelje, pisma, darovnice, trgovačka pisma, priznanice, ugovori i zakletve predstavljaju prostorno i vremenski razmjerno jedinstven, te žanrovski ujednačen korpus, ali donekle nepotpun. Nema, naročitih povelja iz XII. i XIII. stoljeća, iako se može pretpostaviti da je formiranje feudalnih odnosa u tim stoljećima već izazvalo potrebu izdavanja vlasteoskih povelja. Sačuvano je pismo pape Grgura IX od 10. oktobra 1233. godine banu Ninoslavu, u kojem se iznosi kako su Ninoslavljevi prethodnici prema starom običaju ustupali župe i sela u svojoj zemlji pojedincima. Takvo dodjeljivanje posjeda moralo je biti popraćeno izdavanjem povelja. Oskudan je broj posvjedočenih povelja iz Huma, a znamenite su povelje iz Bosne, i to većim dijelom iz sjeverno-zapadne, iz Donjih krajeva, pošto je veliki dio povelja vezan za porodicu Hrvatinića, čija je arhiva najbolje sačuvana (Solovljev 1949: 87).

Za administrativne tekstove koji su sadržajem vezani za kulturni život bosanskog čovjeka, karakterističan je fond narodnih imena, s obzirom na spominjanje vlastelina, vladara i članova njihovih porodica, podanika, knezova, dijaka itd. Zanimljivo je da sama Povelja bana Ninoslava, s obzirom na svoju datiranost (početak XIII. stoljeća), bilježi jedanaest imenskih ili imensko-prezimenskih jedinica: *ban Matija Ninoslav, vojvoda Juriš, dvorski visoki službenik Radonja, njegov brat Simeon, peharnik Mirohn, Prodas, Prijesda, Sfinar, Slavko Poličić i Gradislav Turbić* (P.5), dok sedam godina kasnije humski knez Andrija izdaje povelju s 24 antroponimijske jedinice: *knez Andrija sa sinovima i županima Bogdanom i Radoslavom, te s vlastelom: Hreljko Rastimirić, Dobrovit Radovčić, Hrelja Stepković, Odumisl i Strjezimir Adamović, Čepnja Osilić, Hranislav Prvoslavić, Bigrijen Mrđić, Dobromisl Pobratović, Desjen Berivojević, Radovan Prividrzić, Hrelja Desavčić, Pribin Zlošević, Toma Čupetić, Galac Vuksanić, Hrelja Hranidružić, Predislav Vukmirić, Hrvatini Turbić, Prvoslav Prodančić, Bratoslav Vuković, Berko Radovanić*. Imena i prezimena s

administrativnih tekstova potvrđuju slavenski imenski kontinuum u pogledu semantičke slivenosti i prozirnosti, te strukturne okamenjenosti (tvorba, derivacija, sufiksacija) pri čemu je značajnim brojem potvrđen i indoeuropski obrazac dvočlanih imena: *Dobromisl* (P.6), *Dobrosav* (P.26, 40), *Dobrovit* (P.6), *Milodraž* (P.76), *Radomir* (P.12), *Dobromisl* (P.6), *Odumisl* (P.6), *Gradislav* (P.5), *Vladimirko* (P.90), *Vojisav* (P.41, 54, 85), *Vojmir* (P.6), *Milivoj* (P.60, 65, 66), *Skorovoj* (P.59), *Bratoslav* (P.6) *Bogdan* (P.105), (P.6, 9, 14, 18; Deb. Not. 20, fol. 158; fol. 180; fol. 180'; ib. 21, fol. 56', fol. 101') i sličnih.

Kršćanska imena i imena s kršćanskom motivacijom potvrđena su u manjem broju od narodnih, a nositelji tih imena su u naraštaju i očeva i sinova. U skupini kršćanskih imena pojavljuju se imena u temeljnom (*Grgur, Ivan, Marko, Mihovil, Nikola, Toma*), izvedenom (*Andrijaš, Matijaš, Pavko*) te pokraćenom liku (*Ivko*). Premda na kršćanska imena otpada manje od trećine potvrđenih muških osobnih imena, njihove spomenute tvorbene značajke upućuju na zaključak da su ta imena, premda aloglotnoga podrijetla, već bila dobro uklopljena u bosanski antroponimijski sustav.

3.3. Knjige zaduženja i sporova ili onomastička građa preuzeta iz Dubrovačkog arhiva

U poveljama bosanskih vladara trgovci se, za razliku od ostalih kategorija stanovništva, uopšte ne spominju. Takva pasivnost ostvarila je doprinos njihovoj eonimskoj anonimnosti i činjenici da nisu uzimani u obzir kao važan činilac u privrednom životu gradskih naselja srednjovjekovne Bosne. S tim u vezi, građa iz Dubrovačkog arhiva otkriva postojanje, identitet i mjesto stacioniranja domaćih trgovaca srednjovjekovne Bosne.

Intenzivnija rudarska proizvodnja u Bosni i Humu, a s njom i trgovina, doprinjeli su sve većem i brojnijem uključivanju domaćih ljudi u kreditno-trgovinske poslove, naročito s Dubrovčanima, od XIV. stoljeća. O zaduženjima Bosanaca najviše podataka daju notarske knjige *Debita Notaire* i *Diversa Cancellariae*. Kancelarija je, u užem smislu, zapisivala sudske poslove (tužbe, ročišta, iskaze svjedoka, presude i ostalo), oglase o prodaji nekretnina i druge poslove. Notarijat je zapisivao isprave (zadužnice, miraze, kupnje i prodaje, punomoći, oporuke, agrarne ugovore i razne druge poslove). Ovako definirani sadržaji predstavljaju podatkovno bogatstvo za analiziranje imena ljudi iz Bosne i Huma koji su uspostavljali odnose sa Dubrovnikom, i na taj način ostali zabilježeni u nekim od spomenutih svjedočanstava. Također u fondovima arhiva u Dubrovniku moguće je pronaći značajan

korpus imena robinja koje su odvedene iz Bosne u Dubrovnik, gdje su bile dalje preprodavane.

U srednjem vijeku kreditiranje je opća pojava i osnova trgovine na Balkanu. Pri tome je Dubrovnik bio veoma važan centar kreditne trgovine. Trgovci iz Bosne i Huma često su uzimali na kredit gotov novac i/ili robu. Dugovi registrovani u knjigama zaduženja pokazuju vrijednost neplaćene robe i vraćanje duga kreditoru u dukatima i perperima s imenima, prezimenima i mjestima stacioniranja najamnika. Dakle, na osnovu notiranih zaduženja može se odrediti *locus* bosansko-humskih trgovaca i *tempus* njihova trgovanja, odnosno odrediti njihove toponime i antroponime. U kreditno-trgoviske poslove se uključuju domaći ljudi ne samo iz rudarskih centara već i izvan njih. Veoma istaknuti trgovci koji posluju sa zavidnim kapitalom su iz Prače, Goražda, Foče, Visokog, Podrinja, itd. Naročito je Prača dala istaknute trgovce: Tezalovići, Radovanići, Doberkovići, Čermanovići i Pribjenovići zvan Muržići. Predmeti trgovine su najčešće olovo, srebro, vosak i druge domaće rude i sirovine, koža, med, stočarski proizvodi (Kovačević-Kojić 1978: 167).

Arhivske knjige preciziraju onomastičku građu s praga XV. pa tijekom šest narednih desetljeća (1400-1463). Između dvadesetih i tridesetih godina XV. stoljeća, domaće stanovništvo se sve više uključuje u trgovinu na širokom prostoru bosanske države, zbog čega se u tim godinama bilježi i najveći broj antroponimijskih podataka iz knjiga zaduženja. Međutim, pedesetih godina XV. stoljeća naglo se smanjuju podaci o zaduživanju bosanskih trgovaca, što se može dovesti u vezu sa sukobom Dubrovčana s hercegom Stjepanom, a naročito sa uspostavljanjem prvih stalnih turskih uporišta u Bosni, jer nesredene prilike nisu pogodovale djelatnosti domaćih ljudi. Definirano stanje se odražalo sve do pada Bosne pod tursku vlast 1463. Godine (Kovačević-Kojić 1978: 172). Tijekom rane druge polovine XVI. stoljeća antroponimijski podaci, odnosno bavljenje trgovinom evidentno je jedino s juga bosanske države koji nije bio neposredno pogođen događajima u središnjoj Bosni, sve manjim intenzitetom dok naposljetku, s vlašću Turaka, nije posve utihnulo.

Svi trgovci nisu podjednako uspješno poslovali, te se mogu konstatovati veliki rasponi u njihovom kapitalu, pri tome korpus imena se svodi na muška, odnosno 150 imensko-prezimenskih sastavnica ponegdje uz nadimak, pa se nameće zaključak da žene nisu infiltrirane u kreditorsko-trgovinsku sferu društvenih odnosa.

4. Suvremene relevantne spoznaje o temi

Dosadašnja istraživanja korpusa bosanskohercegovačkih administrativnih tekstova i natpisa na stećcima provedena su iz perspektive znanosti i umjetnosti. Postojeće osvrte, prikaze i cjelovite studije o definiranom korpusu moguće je pratiti od sredine XX. stoljeća. Izdvojiti će se tek ključni:

1. Marko Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine I-IV* (1962-1970)
2. Alojz Benac, *Stećci* (1967)
3. Nada Miletić, *Umjetnost na tlu Jugoslavije – Stećci* (1982)
4. Šefik Bešlić, *Stećci i njihova umjetnost* (1971)
5. Mehmedalija Mak Dizdar, *Antologija starih tekstova* (1971)
6. Dubravko Lovrenović, *Stećci: bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka* (2009).

Lingvistička istraživanja o definiranoj temi uglavnom su novijega postanja:

1. Darija Gabrić-Bagarić, *Crkvenoslavensko i narodno u bosanskohercegovačkim epigrafskim spomenicima od 12. do 18. stoljeća*, Drugi Hercigonjin zbornik, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005.
2. Amira Turbić-Hadžagić, *Deklinabilne riječi bosaničnih pravnih tekstova od 12. do 15. stoljeća*, doktorski rad u rukopisu, Zagreb, 2006.
3. Edim Šator, *Paleografske i fonetske odlike natpisa na stećcima u BiH*, magistarski rad u rukopisu, Mostar, 2009.
4. Marinka Šimić, *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine. Natpisi pisani hrvatskom ćirilicom*, Matica hrvatska, Sarajevo, 2009.
5. Lejla Nakaš, *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Sarajevo, 2011.
6. Jurić-Kappel, Jagoda, *Bosnien im Spiegel älterer Schriften Bosna u ogledalu starije pismenosti*, Edition Liaunigg, Beč, 2013.

Od davnina čovjek je običavao da vlastita značajnija ostvarenja i izvjesne događaje pismeno obilježi, fosilizira u materijalne trajnije vrijednosti, kamenu, metalu, pečenoj glini, drvetu i sl., da bi na taj način iza sebe ostavio trajniji, eonimski spomen. Iz takve prakse razvila se posebna disciplina – epigrafika, sa svrhom da dešifruje, ispituje i proučava natpise i zapise. Epigrafski spomenici pružaju dragocjene materijale za proučavanje vremena i prilika u

kojima su nastajali. Ponekad su natpisi jedini izvor o ličnosti, mjestu na koje se odnose, kulturi ili pismu u duhu kojega su producirani, pa je u nauci istaknuta važnost epigrafike s gledišta humanističkih, općedruštvenih, pravnih i historijskih nauka. S tim u vezi, za nadgrobne natpise, s obzirom na njihov sadržaj, karakteristično je čuvanje velikog broja narodnih imena i prezimena i nešto manji broj toponima.

S obzirom na različite teorije o pripadnosti stećaka, važno je istaknuti da su gotovo sva imena na stećcima slavenske provenijencije te manjim brojem kršćanska imena koja su bila u uporabi na koncu srednjeg vijeka u Bosni i Humu (Šimić 2007: 107-133).

U prilog odabranoj temi doktorskoga rada idu nedovoljno istražena mjesta definiranoga korpusa, mjesta u kojima je pohranjen bogat istraživački potencijal neopravdano zanemaren u suvremenoj znanosti. Pokazuju to i recentna lingvistička istraživanja srodnoga korpusa činjenicom da su sva poduzeta krajem prvoga desetljeća novog tisućljeća. Stoga je rad *Onomastika bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih administrativnih tekstova i stećaka* na počecima definiranja znanstvene konstrukcije koja proučava imenoslovlje Bosne i Huma i stvaranja "omnibus rječnika" antroponima i toponima bosanskohercegovačke srednjovjekovne kulture.

Uz opću onomastičku literaturu rad će se oslanjati na temeljna djela hrvatske onomastike nastala kao rezultat terenskih istraživanja i ekscerpiranja građe iz povijesnih dokumenata te brojnih znanstvenih, književnih i drugih relevantnih djela, a ta su:

1. Šimunović, Petar, *Toponimija otoka Brača*, Supetar, 1972.
2. Šimunović, Petar, *Hrvatska prezimena*, Zagreb, 1995.
3. Bjelanović, Živko, *Antroponimija Bukovice*, Split, 1988.
4. Frančić, Anđela, *Međimurska prezimena*, Zagreb, 2001.
5. Bjelanović, Živko, *Onomastičke teme*, Zagreb, 2007.

5. Onomastička nužnost, vrijednost i terminologija (onomastička os prostora i os vremena)

Uprkos suvremenoj nedovoljnoj zastupljenosti i istraženosti na domaćem terenu, onomastika ima značajnu tradiciju. Začetnikom slavenske onomastičke škole smatra se znanstvenik Franjo Miklošič s djelima *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen* (Beč, 1860), *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen* (Beč, 1864) i *Die Slavischen Ortsnamen aus Appellativen* (Beč, 1872. i 1874). Zatim je Petar Skok, u međuratnom periodu, istraživanjima domaću onomastiku načinio ravnopravnom s najvrijednijim evropskim onomastičkim tezama.

Bosanskohercegovački srednjovjekovni pisani korpus u pogledu onomastičkih podataka predstavlja bogatu oblikotvornu masu za zaokruživanje i modeliranje ne samo jezične paleontologije već i povijesti jezika, suvremenih teorijskih razmatranja i proučavanja onomastičke problematike. S tim u vezi, iskazana je potreba da se za analiziranjem bosansko-humskog onomastičkog pražitka, radi nad onomastičkim zadacima čija riješenja su nužna za slavistički onomastički fond, zajednički svim slavenskim zemljama i zemljama u kojima su obitavali Slaveni. Ništa manje značajna potreba za onomastičkim bosanskohercegovačkim istraživanjima, nalazi se u činjenici da sve veća urbanizacija, raslojavanje sela, sociološki preobražaj, napuštanje poljoprivrede i stočarstva u nekim vrlo aktivnim onomastičkim zonama, vremenskim i fizičkim urušavanjem najstarijih pisanih svjedočanstava, papirusa i čak kamena stećaka, čine da onomastička svjedočanstva brzo i nepovratno idu u mijenu i zaborav. Na stećkovnoj okamenjenosti vlastita imena su fosilizirana iz razloga što se ne prenose i ne prepisuju pa su opora na pisarsku tradiciju, i prema tome su sigurni putokazi pri proučavanju i povijesnoj rekonstrukciji srednjovjekovnog bosanskohercegovačkog jezičkog razdoblja. U dijahronoj i sinhronoj perspektivi imena s administrativno-pravnih tekstova i epigrafa, markiraju materijalnu i duhovnu kulturu naroda u Bosni i Humu, njihova davnašnja zbivanja, način života, gledanja na svijet, njihov mentalitet kroz epohe i odnos prema drugim narodima koji su obitavali na topikalnom prostoru, direktno ili indirektno (Grci, Rimljani, Osmanlije). Ako su "toponimi postojani na osi prostora a osobna imena na osi vremena" (Šimunović 1977: 140), toponimijska i antroponimijska građa potvrđuje podatke o socijalnom životu, prirodnom ambijentu (reljefu), vjerovanjima, mitološkoj i religijskoj svijesti, migracijama, etničkim i kulturnim dodirima i sl. U isto vrijeme toponimi i antroponimi su važni pokazatelji proširenosti i razmještaja jezičnih izoglosa koje su sadržane u onomastičkim podacima.

Ipak, dekodiranje porijekla i semantike onima nije nikada bio lak i jednostavan zadatak iz nekoliko razloga:

- Onimi su ranog postanja, nastali još u plemensko-rodovskoj društvenoj zajednici. Upravo ta давнина njihova nastanka vrlo često otežava utvrđivanje motiva zbog kojih su neka imena nastala.
- Katkad se znaju motivi nastanka pojedinih imena, pa su u vezi s tim poznata i značenja, ali je nepoznat izgovor.
- Kod nekih imena znana je etimologija, ali je teško objasniti kako su se po svom značenju našla među antroponimima, toponimima i sl.
- Ljudi su od najstarijih vremena u interakciji, a pri međusobnom komuniciranju često njihova imena prelaze iz jednog jezika u drugi. Pri tome nastaju svakojaеke modifikacije i deformacije izvornih oblika, što kasnije otežava utvrđivanje njihova porijekla i semantike.
- Vrlo često razni motivi, religijske dogme, legende i narodni običaji utječu na postanak imena, pa tragovi do takvih utjecaja i motiva mogu odvesti na stranputice.
- Neki ljudi iz različitih pobuda sami konstruišu lična imena koja prividno upućuju na jedan etimološki izvor, a zapravo, s njima imaju djelimičnu i formalnu vezu, ili nemaju nikakve veze.

Osim ovih postoji i niz drugih razloga, zavisno od toga kakva i čija se imena proučavaju, koji potvrđuju da se u onomastičkim proučavanjima neminovno nailazi na mnogo poteškoća koje se mogu savladati samo djelimično, dok su neke potpuno nesavladive (Smailović 1977: 97).

Prije analize konkretne antroponimijske građe potrebno je precizirati dva u predstojećim odlomcima najčešće upotrebljavana termina: osobno ime (*ónoma kýrion*, *nomen proprium*) i imenska formula. U osnovnom onomastičkom terminološkom priručniku *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika* uz termin osobno ime stoji neoprimjerena definicija: *sopstveno ime na eden čovek* (Bezljaj 1983: 83). Zbog nedovoljne preciznosti u odnosu na prezime i nadimak, nužna je sljedeća dopuna: osobno ime je zakonom propisana (što nije nadimak) i nenasljedna (što nije prezime) antroponimijska kategorija, odnosno nenasljedni individualni antroponim. Imenska formula je jedan ili više (u potonjem slučaju funkcionalno različitih) antroponima koji služe točnoј identifikaciji ljudske јединke (Frančić 2006: 71-80).

6. Imenovanje ljudi u Bosni i Humu s prikazom kulturnopovijesne pozadine

Srednjovjekovna Bosna je počivala na određenom tipu gospodarstva i društva koje je izrodilo doba naturalne privrede s dominirajućom naturalnom, odnosno radnom rentom. U društvu se počeo formirati izvijesni diferencijal, gospodari prema neslobodnim seljacima. S takvim dispozicijama razvila se značajna trgovinska djelatnost, odnosno društvo je sustavno napredovalo (što je moguće očitovati i u sadržaju Kulinove povlastice iz 1189. godine). Neosporno razvijeno društvo podrazumijevalo je gospodare imanja koji su bivali izvijesni reprezenti društva u kojem su, svakako, morali biti istaknuti i prepoznatljivi, što je prema kauzalnosti podrazumijevalo njihovo imenovanje. Tako su političke, ekonomske i druge dispozicije značajno popularizirale proces ličnog i teritorijalnog imenovanja. Bosanski vladari u želji da prezentiraju državnu uređenost, u poveljama diktiraju imena svojih velikaša, uporedo, bosanska vlastela u želji da prikaže vlastitu bitnost, na nadgrobnim spomenicima ostavljaju eonimima uklesana imena – oznake postojanja. Osim njih stečke su podizali i sitna vlastela, njihovi rođaci, imućniji inokosni seljaci želeći ih oponašati, što im je bilo moguće zahvaljujući povoljnim ekonomskim uvjetima usljed razvoja trgovine i rudarstva.

Ovakav pregled kulturnopovijesnog razvoja srednjovjekovne Bosne uporedo potvrđuje i razvoj antroponimijske formule. Dakle, u tijeku šestogodišnjeg razvoja u staroj Bosni i Humu su došle do smjene četiri epohe društvenog afirmитета koje se mogu donekle izjednačiti s procesom imenovanja ljudi, jer kako se društvo bogatilo, kvantitativno i kvalitativno, definirala se i identična potreba međuljudskog raspoznavanja i vrednovanja (imena su dobijali najprije samo privilegirani, društveni reprezenti). Hipotetički je u *predfeudalnoj epohi, od naseljavanja do X. stoljeća* bio dominantan jednoimeniski obrazac, ali da s prisvajanjem feudalnih oblasti dolazi do afirmитета samih feudalaca te u *ranofeudalnoj epohi tijekom XI. i XII. stoljeća*, u imenskoj formuli se infiltrira pridjevak, vladarski ili velikaški: *ban* Kulin (Zb. 1:19, 3:252, 254, P. 1), *knez* Mihajl (Zb. 3:129), *knez* Hramak (Zb. 3:130) *sudija* Gradiša (P.1), *župan* Miroslav (Zb. 1:19) *župan* Grd, *župan* Radomir (Zb. 3:129), *pop* Prohorije (Zb. 4:252). U ovoj epohi pored društvenog razvoja, razvoj jezika podjednako utječe na oblikovanje imenskog obrazca jer su pridjevci uglavnom iz posuđeničkog korpusa i ujedno svjedoci leksičkoga bogaćenja. Dakle, sve do XII. stoljeća osobe su se poznavale i služile samo imenom, kasnije uz imena stavljaju se i druge karakteristike vezane uz osobe, npr. društveno usmjerenje, zvanje, srodstvo, podrijetlo ili etnička pripadnost, mjesto stanovanja, posebnosti osobe. U postupcima specifikiranja imena navedenim karakteristikama skriva se zametak prezimena koja se javljaju već u XII. stoljeću, a kodificiraju tijekom XVII. i XVIII.

stoljeća. U *epohi razvijenoga feudalizma, od XIII. do polovine XIV. stoljeća* koja ujedno odgovara i fazi *cumulusa* pisanih natpisa, odgovara i proširenje imenske formule na prezimensku sastavnicu, odnosno dolazi do sustavnijeg imenovanja i pojave imensko-prezimenskog obrasca. Tekst Povelje bana Matije Ninoslava Dubrovniku od 22. 3. 1240. godine, sinhronijski je potvrda interferencije jednoimenske formule *Zabav, Prodan, Prijesda, Sfinar*, dvoimenske formule s pridjevkom *vojvoda Juriš, tepčija Radonja* i *peharnik Mirohn*, te dvočlane imensko-prezimenske formule *Slavko Poličić* i *Gradislav Turbić*. Prethodno navedeno potvrđuje i Povelja kneza humskog Andrije Dubrovniku (1247-1249) s identifikovanom vastelom: *Hreljko Rastimirić, Dobrovit Radovčić, Hrelja Stepković, Odumisl i Strjezimir Adamović, Čepnja Osilić, Hranislav Prvoslavić, Bigrijen Mrđić, Dobromisl Pobratović, Desjen Berivojević, Radovan, Prividružić, Hrelja Desavčić, Pribin Zlošević, Toma Čupetić, Galac Vuksanić, Hrelja Hranidružić, Predislav Vukmirić, Hrvatin Turbić, Prvoslav Prodančić, Bratoslav Vuković, Berko Radovanić*. Povelju odlikuje dvostruka zanimljivost, s jedne strane prezimenska čestotnost, a s druge strane, izostanak prezimena kod *kneza Andrije* i njegovih sinova *Bogdana* i *Radoslava*, kojima je i dalje, zbog položajne važnosti, u identifikaciji dovoljan samo pridjevak. Takva pojavnost evidentna je i u kasnijim tekstovima: *kneza Črnomira* (1252-1254), *župana Radosava* (22. 5. 1254), tek u XIV. stoljeću *ban Tvrtko* pored imena ima i prezimensku sastavnicu *Kotromanić* (1. 6. 1367). Dakle, u *epohi kasnoga feudalizma tijekom druge polovine XIV. i XV. stoljeća*, ili *epohi bosanskoga kraljevstva* (1377-1463), prezimenski element je uglavnom općezastupljen u poveljama, odnosno u navodima vlastele kao svjedoka, a naročito u knjigama zaduženja u kojima su od krucijalnog značaja navodi imena, prezimena i mjesta stacioniranja najamnika, odnosno bosanskih trgovaca (Anđelić, 1973).

Osmanlijsko razdoblje u povijesti Bosne i Hercegovine traje od 1463. godine, odnosno od uspostavljanja Bosanskoga sandžaka, do 1878. godine ili početka okupacije od strane Austro-Ugarske. Dolazak Osmanlija je uzrokovao značajan prevrat u svim sferama života, iz razloga što je imao ogromne vjerske, jezičke, kulturne, političke i vojne posljedice za područje Bosne i Hercegovine. Takva opća dominacija i nadređenost ostavila je traga i u antroponimijskog domeni jer je usljed novih vjerozakona, kulture i običaja, došlo i do drugačijeg odabira i formiranja imena. Iz osmanlijskoga perioda datira i najstariji popis stanovništva Bosne i Hercegovine, koji je urađen početkom XVII. stoljeća. Ovi popisi – defteri su rađeni po sandžacima, tadašnjim upravnim jedinicama. Defteri koji se odnose na Bosnu i Hercegovinu nalaze se u Državnom arhivu Republike Turske, sortirani su i arhivirani u različitim serijama dokumenata, a većina njih je kodirana kao *Tapu defteri*. Pedesetih

godina dvadesetog stoljeća Turska je Bosni i Hercegovini dostavila nekoliko desetina popisa iz Državnog arhiva Republike Turske, čime je napravljen veliki pomak u izučavanju prošlosti bosanskohercegovačkih naroda. Defteri koji su se odnosili na sve krajeve bivše Jugoslavije su bili pohranjeni u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Prilikom agresorskog granatiranja Sarajeva 16. i 17. maja 1992. godine svi defteri su u potpunosti izgorjeli.

Administrativno-pravni tekstovi koji su dio zadanoga korpusa rada *Onomastička analiza bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih administrativnih tekstova i stećaka*, čine 130 originalnih tekstova iz razdoblja od 1189. do 1493. godine, i oni su nezaobilazni dio kulturne i jezične baštine bosansko-humskoga podneblja. U ovome poglavlju nužno ih je nabrojati:

1. Povelja bana Kulina 1189.
2. Ninoslav, Bosnae magnus banus prije 1232.
3. Humski knez Andrej Dubrovniku prije 1235.
4. Ninoslav, veliki ban bosanski 1240.
5. Matthaëus Ninoslav, Bosnae magnus banus 22. mart 1240.
6. Povelja humskog kneza Andreja Dubrovniku 1247-1249.
7. Matheus Stephanus, Bosnae magnus banus 1249.
8. Pismo kneza Črnomira Dubrovniku 1252-1254.
9. Povelja humskog župana Radoslava Dubrovniku 22. maj 1254.
10. 22. maj 1254. humski župan Radoslav
11. Stjepan Kotromanić oko 1322.
12. Stjepan Kotromanić oko 1323.
13. Jelisaveta, supruga bana Stjepana Kotromanić, kćerka srpskog kralja Dragutina oko 1323.
14. Stjepan Kotromanić oko 1326. godine daje velikom knezu Grguru Stjepaniću u nasljedstvo 5 sela za uslugu što mu je predvodio poslanstvo u vrijeme ženidbe
15. Stjepan Kotromanić oko 1331.
16. Ugovor bosanskog bana Stjepana Kotromanića s Dubrovčanima 23. oktobar 1332.
17. ban Stjepan Kotromanić 15. mart 1333. u Srebrniku
18. Knez Vladislav, kneginja Jelena, ban Tvrtko Kotromanić i brat njegov Vuk knezu Vlatku Vukoslaviću 1353.
19. Tvrtko Kotromanić godine 1357.
20. ban Tvrtko Kotromanić 11. august 1366. pod Prozorom u Rami

21. Tvrtko Kotromanić 1. juni 1367.
22. Tvrtko Kotromanić 9. februar 1375. pod Bobovcem
23. Tvrtko Kotromanić 7. februar 1376.
24. Tvrtko I Kotromanić 1377-1385.
25. Tvrtko I Kotromanić 10. april 1378.
26. Tvrtko Kotromanić 12. mart 1380. na Moštru
27. Tvrtko Kotromanić 2. decembar 1382.
28. Tvrtko Kotromanić 2. decembar 1382.
29. kralj Tvrtko I 4. mart 1387.
30. kralj Tvrtko I 28. septembar 1388.
31. kralj Tvrtko I 25. novembar 1388.
32. kralj Tvrtko I maj 1389.
33. kralj Tvrtko I 19. maj 1389.
34. kralj Tvrtko 12. juni 1389.
35. Župan Milten i Ružir prije oktobra 1335.
36. Župan Sanko prije 1391.
37. Radič Sanković 15. april 1391.
38. Radič Sanković 15. maj 1391.
39. kralj Dabiša 6. mart 1392. na Ceceni
40. kralj Dabiša 17. juli 1392.
41. kralj Dabiša 17. juli 1392. na Čihovićima
42. kralj Dabiša 21. august 1392.
43. kralj Dabiša 18. februar 1393.
44. kralj Dabiša oktobar 1393.
45. kralj Dabiša prije 15. oktobra 1393.
46. kralj Dabiša 26. april 1395.
47. kralj Dabiša 17. maj 1395.
48. Elena, udova kralja Dabiše 13. maj 1397. u Sutisci
49. Elena 22. maj 1397.
50. Elena 15. novembar 1397. na Moštru
51. Elena 9. mart 1398.
52. Elena april 1398.
53. knez Pavao Radinović 25. mart 1397.
53. kralj Stefan Ostoja 20. novembar 1398.

54. kralj Stefan Ostoja 15. januar 1399.
55. kralj Ostoja 15. januar 1399. na Usori u Lišnici
56. kralj Stefan Ostoja 5. februar 1399. u Sutisci
57. bosanska kraljica Jelena Gruba 5. mart 1399.
58. Vojvoda Radič Sanković i župan Bjelijak 25. august 1399.
59. kralj Ostoja 8. decembar 1400.
60. Hrvoje Vukčić Hrvatinić, veliki vojvoda bosanski i herceg splitski 15. januar 1404.
61. Stefan Tvrtko Tvrtković 24. juni 1405.
62. kralj Ostoja 4. decembar 1409.
63. vojvoda Sandalj banici Anki 4. mart 1410.
64. vojvoda Sandalj Dubrovniku 19. oktobar 1413.
65. kralj Ostoja 20. novembar 1414.
66. kralj Ostoja 28. oktobar 1416.
67. kralj Ostoja decembar 1416.
68. kralj Ostoja 1418.
69. knez Grgur Vukosalić 6. juli 1418.
70. kralj Stjepan Ostojić 5. mart 1419.
71. Sandalj Hranić, veliki vojvoda bosanski 14. juni 1419.
72. kralj Stjepan Ostojić 4. decembar 1419.
73. Sandalj Hranić 30. maj 1420.
74. kralj Stefan Tvrtko Tvrtković 16. august 1420.
75. vojvoda Radosav Pavlović 24. april 1421.
76. Stefan Tvrtko Tvrtković 18. august 1421.
77. Radosav Pavlović 7. april 1423.
78. Sandalj, veliki vojvoda bosanski 1. novembar 1423.
79. Sandalj bosanski vojvoda 27. decembar 1423.
80. Radosav Pavlović 31. decembar 1427.
81. knez Tvrtko Borovinić 14. mart 1430. pismo Dubrovačkoj općini
82. Radosav Pavlović 25. oktobra 1432.
83. kralj Tvrtko II Tvrtković 2. mart 1433.
84. vojvoda Radosav Pavlović 25. mart 1433.
85. Juraj Vojsalić, sinovac Hrvoja Vukčića, 12. august 1434.
86. veliki vojvoda Stjepan Kosača, sin Vukca Hranića 10. oktobar 1435.
87. veliki vojvoda Radosav Pavlović, 31. januar 1437.

88. kralj Tvrtko II 26. mart 1438.
89. Radosav Pavlović januar 1439.
90. Radosav Pavlović, supruga Todora i sin Ivaniš 19. august 1439. u Borču
91. herceg Stjepan Kosača 7. maj 1440.
92. Radosav Pavlović 10. april 1441.
93. vojvoda Ivaniš, sin Radosava Pavlovića 29. septembar 1442.
94. veliki vojvoda Stjepan Kosača, sin Vukca Hranića 1. april 1443.
95. Stefan Tvrtko Tvrtković 22. juni 1443.
96. Tomaš Ostojić 3. septembar 1444.
97. Tomaš Ostojić 22. august 1446.
98. kralj Tomaš 3. februar 1449.
99. herceg Stjepan Kosača 5. juli 1450.
100. herceg Stjepan Kosača 5. juli 1450.
101. Vladisav Hercegović oko 1450.
102. Vladisav Hercegović 15. august 1451. u Drinaljevu
103. kralj Tomaš Ostojić 18. decembar 1451.
104. herceg Stjepan Kosača 19. 7. 1453.1 (oprostaj sinu)
105. herceg Stjepan Kosača 19. juli 1453.2 (oprostaj supruzi Jeleni i vlastelinima)
106. herceg Stjepan Kosača 10. april 1454.
107. kralj Tomaš 19. februar 1459.
108. herceg Stjepan Kosača 13. oktobar 1461.
109. kralj Stjepan Tomašević 23. novembar 1461.
110. Stjepan Tomašević 25. novembar 1461.
111. Stjepan Tomašević 25. novembar 1461.
112. Stjepan Tomašević 25. novembar 1461.
113. Stjepan Tomašević 25. novembar 1461.
114. herceg Stjepan Kosača 3. februar 1464.
115. herceg Stjepan Kosača 17. septembar 1465.
116. vojvoda Vladisav Hercegović 13. oktobar 1465.
117. herceg Stjepan Kosača 5. decembar 1465.
118. knez Vlatko Popović 1. januar 1466.
119. herceg Stjepan Kosača iza 3. februara 1466.
120. knez Žarko humski (Žarko chlensis) 26. maj 1466.
121. herceg Vlatko iza 1466.

122. hercežica Cecilija 28. maj 1467.
123. Herceg Balša 1467-1470.
124. veliki vojvoda Vladisav Hercegović 17. juni 1469.
125. herceg Vlatko 26 januar 1470.
126. herceg Vlatko 26 juli 1470.
127. herceg Vlatko 26 juli 1470.
128. Alibeg Vlahović, sin kneza Ivana Vlahovića 26. jula 1470.
129. herceg Vladislav 27. oktobar 1487.
130. Žarko, Tadija i Juraj humski (braća Vlatkovići) prije 25. marta 1493.

Od prethodno navedenih administrativno-pravnih bosaničnih bosansko-humskih tekstova, danas se samo Darovnica kralja Dabiše kćeri Stani i knezu Juriju Adivojeviću od 26. 4. 1395. godine nalazi u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu, dok se Povelja kralja Tvrtka vojvodi Hrvoju Vukčeviću od 12. marta 1380. godine i Darovnica kralja Stjepana Tomaša sinovima Ivana Jurčinića iz 1459. godine, nalaze u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Ostala građa se nalazi u Sankt Peterburgu, Dubrovniku, Zagrebu, Beču, Budimpešti i Londonu.

7. Razvoj antroponimijske formule u Bosni i Humu

Kako se čovječanstvo bogatilo reprodukcijom, mentalnim, kulturnim, materijalnim i kapitalističkim potencijalom, producirajući kompleksniju društvenu situaciju, kauzalno se pojavio imenski obrazac i bogatio imenski fond. Dakle, "imena je kao dio jezika stvorila potreba komuniciranja među ljudima i ona su stara koliko i jezik, a jezik je star koliko i svijest" (Smailović 1977: 35). Osobno imene nosi dvije glavne funkcije: *referencijalnu* koja izričito ukazuje na prisutnost, postojanje ili relevantnost osobe koja se imenuje, i *vokativnu* kojom se privlači pozornost iste osobe (Lyons 1977: 216-217). Međutim, sa sve većom ekspanzijom, društvo se nije moglo zadovoljiti samo osobnim imenom, potrebno je bilo diseminirati, učiniti složenijim i sadržajnijim imenski obrazac, kako bi se jedinice mogle pratiti i razlikovati unutar i između porodica i rodova. Zbog posebnosti, potrebno je na početku osvijetliti termine *porodica* i *rod* shvaćene, interpretirane i konzumirane na terenu Bosne i Hercegovine. *Porodica* ili *obitelj* je kućanska zajednica koju čine otac (glava porodice), te njegova žena i djeca, dok se *rod* definira kao cjelina pojedinih porodica

istoimene muške linije, s kćerima (ali bez njihovih potomaka), dakle oni koji nose isto prezime. Umjesto roda, može se koristiti i termin *familija*, već odomaćen u narodu, ali ukoliko se pod njim podrazumijeva cjelokupni rod, a ne pojedinačna porodica. Cjelina šira od roda koja obuhvaća sve čovjekove rođake (i s očeve i s majčine strane) naziva se *svojta*, *rodbina* ili stariji naziv *koljeno*, primjenjivano osobito za plemenite rodove, odakle je i riječ *koljenović* kao sinonim za plemića (Mujić 2010: 8). Kao i kod drugih slavenskih naroda, i na terenu Bosne i Hercegovine jedan rod predstavlja srodničku zajednicu sačinjenu od više porodica, koje imaju porijeklo od zajedničkog pretka i koje nose isto prezime. Patrilinearnost je jedna od karakteristika rodova u Bosni i Humu. Porijeklo se izvodilo gotovo isključivo prema muškoj liniji (što se označavalo pojmom "debela krv", za razliku od ženske "tanke krvi"). Francuski pisac Fransis Kont, baveći se slavenskom kulturom izrodio je opsežnu studiju *Nastanak i razvoj slovenskih civilizacija u Evropi* (Kont, Fransis 1989. *Nastanak i razvoj slovenskih civilizacija u Evropi* (VI-XIII vijek), Tom I, i Tom II, Biblioteka "Retrospektive", Beograd), opisavši njihovu ranu fazu u dominaciji materijarhata, unutar kojega su žene uživale nadmoć koja se očitovala čak i u odabiru muškaraca (seksualna selekcija). Međutim bilježeći sintezu s indoevropskom patrijarhalnošću i patrilinearnošću, slavensko društvo je postepeno degradiralo vodeći se za drugim tradicijama i kulturama. Ista degradacija snažno se očitovala i na imenski slavenski sloj, pa su primjerice, žene u odnosu na muškarce dobijale imena vidno sporije. I ne samo unutar te dimenzije već općenito, "imena su nepatvoreni svjedoci vremena u kojemu nastaju. Ona su ogledalo materijalne i duhovne kulture svojih nadjevatelja kojima služe za orijentaciju u prostoru te komunikaciju s okolinom. Imenom se naziva pojedinačno, njime se točno identificira imenovani objekt i u njegovoj zasebnoj opstojnosti diferencira ga se od istovrsnih objekata u izvanjezičnoj zbilji te suprostaavlja svemu ostalomu" (Frančić 2009: 221). Osobna imena su, dakle, kondenzovano iskustvo društva i društvenih zajednica, ona su odraz prošlih i sadašnjih kultura i civilizacija, ujedno i najstarija imenska kategorija, odnosno neizostavni dio imenske formule u svim fazama njezina razvoja. Ljudi su se oduvijek identificirali imenima. Osobno je ime stoljećima zadovoljavalo potrebu za identifikacijom u grupi kao jedinstveni član imenske formule. I kao što su u odnosu na prvobitni jezik riječi i rečenice doživjele svojevrsnu preobrazbu, tako i imena ne bilježe početni oblik i značenje. S prvobitnim antroponimnim sustavom osobi se davalo ime s pomoću monoleksema (mononima) čineći jednočlanu (monomnu) imensku formula koja podrazumijeva *upotrebu samo na jedno lično ime* (Bezljaj 1983: 80-85), pri tome najvažniju ulogu u imenovanju je imala želja i intencija da se imenom nešto sugerira, ukloni neko zlo i sl. Zatim dolaze dvočlana imena (nomen-nomen) odnosno *dvojčlana* (*binomna*)

imenska formula – upotreba na dve lični iminja so različna funkcija, na pr. rodeno ime i prezime (Bezljaj 1983: 85), s postupcima prefiksacije i sufiksacije, odnosno oblikuje se shema koja će s izvijesnim manjim dopunama biti zadržana do danas. Također, izdvaja se i poseban tip imena-rečenice, prežitek tipa Dabiživ – *da bi bio živ*.

Dakle, sljedeće su osnovne faze razvoja imenske formule:

1. osobno ime kao jedini član imenske formule vezano je uz iskon imenovanja, a seže u početke ljudske povijesti,
2. složeno ili dvočlano ime kao jedini član imenske formule i kao nasljedni indoeuropski kompozit,
3. imenska formula kao konstrukcija osobnog imena i nenasljednog pridjevka što je rezultat usložavanja društvene strukture,
4. složenija imenska formula s dvama osobnim imenima ili obrazac *nomen-nomen*,
5. složenija imenska formula s fiksiranim, nasljednim i nepromjenjivim prezimenom koje se javlja uz osobno ime,
6. imensko-prezimenska ozakonjena obvezatna formula što je zapravo diktat tzv. Jozefinskog patenta iz 1780. godine.

S gramatičkog aspekta u imenskoj formuli nema nadređenog ni podređenog člana, a s aspekta obavijesnosti prezime je nadređeno osobnome imenu. Ozakonjenjem imensko-prezimenske formule prezime je postalo njezinim glavnim članom, a osobnom je imenu pripala pomoćna uloga razlikovanja osoba istoga prezimena (Putanec 1976: 10-15; Frančić 1996: 18).

Prve pisane potvrde antroponima na tlu Bosne i Huma, evidentne su u X./XI. stoljeću, najprije na Humačkoj ploči s četiri uklesana imena *Bretъ, Kъrsmir, Mihail, Pavica* (Zb.1:14), a zatim na Povelji bana Kulina iz 1189. godine, u obliku jednoimenog obrazca oblike s pridjevkom *ban Kulin* i *Radoje dijak bana*. Potvrdu proširenog imenskog obrazca svjedoči *Povelja bana Matije Ninoslava Dubrovniku* koja je napisana prije 1232. godine, i u kojoj u prvome redu stoji:

азъ рабъ *bъѣ* **Matêi** a odmêlomъ **Ninoslavъ** банъ bosнъски велики кле се knezu dubrovačkomu *Žанъ Данъдulu* i vsei opkinê dubrovčъkoi (P.2),

U povelji iz 1240. godine zabilježeno je sljedeće:

азъ **Matei Ninoslavъ** по милости $\overline{b\breve{z}e}$ вѣлики банъ bosenski ... i jazъ veliki banъ bosnъski **Matei Ninoslavъ** по милости $\overline{b\breve{z}je}$ svoioвъ si dobrohъtenie pridohъ si u Dubrovъnikъ къ starimъ mi prijatelomъ vlastelomъ i opъkinê gradъskê (P.4,5).

Naveden primjeri svjedoče pojavnost dvočlanog imenskog obrasca *nomen-nomen* u primjeru *Matija Ninoslav*, u XIII. stoljeću. Takva pojavnost se tumači u kontekstu političkog nauma bana Ninoslava koji je narodnome imenu priskrbio i svetačko kako bi navodno proklamovao kršćanstvo među pukom time što će se zaodjenuti imenom u kojem se očituje želja krštenika da ima zaštitnika u svecu. Naime, Matija Ninoslav je kao nasljednik Kulina bana, također bio pataren, ali je 1233. godine popustio papinskom izaslaniku Jakubu i primio rimski zakon, kako bi spriječio daljnji prodor vojvode Kolomana, koji je pod izlikom da progoni pagane, uzimao od Bosanske banovine cijele župe i sela, te ih dijelio svojim pristašama i podanicima. Međutim, iz razloga što se ban Ninoslav ponovno vraća staroj vjeri, Papa Grgur IX će 1234. godine pozvati na križarski rat protiv Bosne (Imamović 1997: 44-45).

Matej je bosanski oblik novozavjetnog imena, a u bosansku pisanu tradiciju dolazi preko latinskog jezika, odnosno oblika *Matthæus* (njem. *Matthias*, rus. *Мамѣѡ*) < heb. *Mattiyyah*, što je skraćeno od *Mattithyah*, *Mattithyahu*, u značenju, *dar od Boga, Yahve* < *Yahveh*. (Marasović-Alujević 1985: 289)

Od istog bosanskoga bana zabilježena je i potvrda druge determinacije, odnosno pravog prezimena u *Povelji bana Matije Ninoslava Dubrovniku* od 12. 3. 1240. godine, u kojoj u petom redu stoji: *Slavъko Poličikъ, Gradislavъ Turbikъ* (P.5). Prezime je druga ili determinacija po obitelji koja se uglavnom vrši po neposrednom pretku, ocu ili majci pri čemu se obrazuju patronimici ili matronimici koji s vremenom postaju obiteljska imena, tj. prava prezimena.

Proces uspostave dvoimenske formule u razdoblju između X. i XII. stoljeća krenuo je iz centralne Italije prema jugu Francuske, zatim je preko njenog sjevera stigao do Njemačke, a otuda se proširio na sjever i istok (Dauzat 1956: 78). U navedenoj putanji je zahvatio i krajeve Bosne i Huma. Na stećcima iz XV. stoljeća evidentirano je tročlano imenovanje ili *trinomna imenska formula* – *upotreba na tri lični iminjа so različna funkcija, na pr. ime, tatkovо ime (otčestvo) i prezime* (Bezljaj 1983: 82-85), tj. prvom, drugom i trećom determinacijom, odnosno formulom *ime, ime oca, prezime*: *Bratъmio Brajkovićъ Boleradovъ* (Zb.4: 304), *Radoje Prigojevičъ Obradovićъ* (Zb. 314). Dakle, bosanski kancelarijski i svjetovni uzus

imenovanja imitira naslijeđeni slavenski sustav imenovanja po imenu i prezimenu, ne obavezno po precima, već i po mjesnoj pripadnosti, zanimanju, izgledu i slično.

Iz bogate građe što ih nude izvori od XI. do XVI. stoljeća treba izdvojiti sljedeće faze i podfaze razvoja antroponimijske formule Bosne i Huma:

1. jednoimenska formula (od naseljavanja do XIII. stoljeća)

a. jednostruko samotvorno/monoleksemno ime:

A se c[rǫ]ki a[rhan]j[e]la Mi[hai]la, a zida Q u Kъrsmirъ, sinъ **Bretъ**, župi urunъ i ž[e]na ega Pavica (Zb.1: 14),

† va [i]me b[og]a dobroga se zida M[i]halъ svomu g[ospo]d[i]nu knezu **Vuku** (Zb.4: 256),

i postavi bēlēgъ si sinъ mu **Vukъ** i bratiē njegov[a] (Zb.4: 313),

† A se leži Dabiživъ Магъkovičъ. Koi danъ leg[oh]ъ time (me) b[r]atъ moi **Vuk** pobileži (Zb.4: 315),

Neka se zna a se leži **Vukъ** Batričević (Zb.3: 157),

A se leži **Vukъ**, sinъ kneza Obrada [sa] sestromъ Elomъ i pokamenova ga mati Ana (Zb.2: 83),

A se leži Vlač Vladisalić piše Semorad, siče **Vuk** na oca (Zb.2: 66),

si se kleli kъnezъ Ugrinъ kъnezъ Radona kaznъsъ Grъdomilъ kaznъsъ Semijunъ voevoda Purъča Grubêša Peharъnikъ kaznъsъ Bēlъhanъ, **Ježъ** Obъčenovičъ, Domaslavъ Gunetičъ... (P.7),

Vъ dni kneza veliega Mihoila vъmrê županъ **Grъdъ** trêbinъski i vъ ti lêto zida emu rako bratъ županъ Radomirъ sъ snъmi egovêmi i žena emu (Zb.3: 129).

b. izvedeno složeno ili dvočlano ime:

Pisa mu sinъ dijak **Dobrovoj** (Zb.1: 47),

Sêče [ka]mi **Vladimir** a pisa Mitrović (Zb.4: 228),

Se leži **Bratъmio** Rajković Boleradovъ unuk (Zb.4: 304),

A se leži **Božidarъ** Vukъčičъ (Zb.1: 34),

Božidar Radmilović (Deb. Not. 20, fol. 158; fol. 180; fol. 180'; ib. 21, fol. 56', fol. 101') i sl.

c. pokraćeno ime: **Boško** (Zb.1: 27, 2: 100) od Božidar (P.105), **Dabiša** (Zb.1: 1) od Dabiživ (Zb.2: 53, 98), **Rade** (Zb. 3: 172) od Radomir (Zb.3: 129, 4: 237), Radomil (Zb.4: 257), Radosav (Zb.1: 44, 55), **Tvrtko** (Zb. 1: 1, 15, 2: 102, 3: 182, 4: 204, 215, 245) od Tvrdislav (Zb.3: 187, P.41), **Stojan** (Zb.3: 183) od Stojisav (Zb.1: 16), **Vlatko** od Vladislav (Zb.1: 24, 25), **Ratko** (P.15, 24) od Ratosav (P.14) i sl.

d. osobno ime i nenasljedni pridjevak, a s obzirom na složenost pridjevka, unutar ovog tipa imenske formule moguće je razlikovati:

d.1. osobno ime + jednočlani (jednoleksemni) pridjevak, npr. [† въ име отъца i sina i svet]ago duha. ê ž[upanъ Miroslavъ zidaхъ с]гѣкъвъ svetag[o Kozme i Damiêana] (Zb.1: 19),

† a se pisa ê d[iê]k (дѣјак) Napovištъ (Zb.2: 52),

A sa županica Rudi (Zb.2: 54),

A se leži monahi[nê] Marta (Zb.2: 57),

† a se leži županъ Medulinъ (Zb.2: 115),

† a se sêhъ popa Bogčina (Zb.3: 127),

A se leži dobri gospodinъ gostъ Mišlenъ (Zb.4: 249),

[† a se leži] uzm[ožni] mužъ t[erъ]čiê Bat[alo] bosanъski, a pisa Radomilъ diêkъ (Zb.4: 257),

ê banъ bosъnъski Kulinъ prisezaju tebê kneže Kъrvašu i vъsêhъ građamъ dubrovъčamъ pravi priêtelъ biti vamъ odъ selê i dovêka (P.1),

B[og]ъ daj banu Kulinu zdravie i bani[ci] Voislavi (Zb.4: 254),

Kami usiêe Radičъ kovačъ (Zb.1: 13).

S ovakvim načinom imenovanja spomenici su značajni kao čuvari antroponima i staleškoga nazivlja srednjovjekovne Bosne i Huma, tj. na njima su očuvana imena ljudi i nazivlje za srednjovjekovna svjetovna i crkvena zvanja, kao i neka zanimanja, npr.: župan, županica, knez, ban, vojvoda, kralj, kraljica, herceg, biskup, pop, dijak, sluga, kovač, tepčija, zidar, kovač, itd.

d.2. osobno ime + dvočlani (dvoleksemni) pridjevak:

†ovdi um[r]hъ **Milo Ostoe neci** (nećak) (Zb.2: 97),
gost Milutin, rodom **Crničan** (Zb.3: 190),
a se neka se zna ov[de] leži **Tvrъ[t]ko**, **M[i]lcarica sinъ** [sa] svoiom
Ružom (Zb.4: 215),
Kъrsmirъ, sinъ Bretъ (Bretov) (Zb.1: 14),
ê **Radoe diêkъ banъ** pisahъ siju knigu povelovъ banovъ (P.1)

d.3. osobno ime + tročlani (troleksemni) ili višečlani (višeleksemni) pridjevak
što se uglavnom ostvaruje formulom osobno ime + 'sin' + genitiv 'očeva'
imena, npr.:

† se leži knezъ **Vladislavъ, župana Nikole sinъ, bana Stêpana
neti** (netijakъ) (Zb.1: 24),
a se leži knezъ **Zotъ, sinъ kneza Petra...** (Zb.2: 114),
a sei leži **Dena, mati popa Vukašina** (Zb.3: 162),
gospoê Beoka Krstianišova, kći Pribisava Kosače (Zb.3: 186),
† se leži **Milašinъ, sinъ Milovъ, a unukъ Božihin** (Zb.4: 236),
vъ ime oca i s[i]na i svetoga d[u]ha a se leži **Grubača, voevode
Mitoša p[o]čtena (kućnica)** (Zb.4: 219),
Radivoje, sin Brajka Sterbice (Kovačević-Kojić 176: 1427-1428)
Tomko, sin Brajka Sterbice (Kovačević-Kojić 176: 1427)
Radič nepos Braila Tezalovića (Acta Consilli, IV, fol.5, 11. I. 1427,
fol.6, 12. I. 1427) – *nepos* ima šire značenje rođak, unuk, sestrić i sl.
Vlatko Popović bratučed Jelače, kćerke Braila Tezalovića.
(Stojanović 1929: 170-171) – riječ bratučed prema objašnjenju koje
daje Rječnik JAZU, značilo bi brata od strica – *fratera patruelis*, ili
drugo tumačenje da je bratučed od dvaju braće djeca (JAZU 1880-1882:
609).

Najbolji primjer višeleksemnog obrazca je oplodotvoren u sljedeća dva epigrafa: † vъ
ime o[t]ca i s[i]na i s[ve]t[a]go d[u]ha se leži raba b[o]žia **Polihrania** a zovomъ mirъskimъ
**gospoju Radača, župana Nenъsa Čihorića kućnica, a nevêsta župana Vlatъka i sluge
Dabiživa i terъčie Stipъka, a kъći župana Milъtena Draživoevića a kaznъcu Sanku
sestra...** (Zb.2: 102), † a se leži gospoê **Goisavъ, kći Juriê Baošića a kućnica voevode
Radiča** (Zb.3: 178)

Unutar posljednja dva tipa imenske formule dvoleksemnog i višeleksemnog obrazca raspoložemo imenima sinova, kćeri, unuka, očeva ili majki, na osnovu kojih je moguće utvrditi prevladavaju li u jednom naraštaju narodna ili kršćanska imena, je li potvrđena islamizacija imena te koje su imenske osnove česte i kakva je tvorba imena. Osobe su se mogle identificirati imenima u takozvanome *rodovnom* tipu: g[ospo]d[i]na gosti Milutina biligъ *rodomъ Срѣпичанъ* (Zb.3: 190), da se zna kako bi u *Marka Petrovićъ osamъ sinova od plemena Pojmilićъ* (Zb.1: 2), ili uz takozvano domovno, hižno ili teritorijalno ime: a se leži *Radivoj Ilićъ iz Rame Kovačъpolaninъ* (Zb.4: 260), *Hrestoje od Hlivna* (Fermendžin 1892: 151).

Pridjevcima se može prisvojiti funkcija *designatuma*, odnosno elementa imenske formule koji može biti leksičke prirode i označavati zanimanje, obiteljsku vezu, stalež i sl., ili može biti onomastičke prirode pa označavati ime mjesta iz kojega osoba dolazi, tj. ime posjeda, feuda, zemlje i sl. *Designatum* može biti osobni i nasljedni, ali za razliku od *supernomena* (nadimka) koji identificira, *designatum* osobu samo svrstava u vrijeme, mjesto, stalež, on kontekstualizira. Dok je *designatum* dominantan samo na sinhronom planu, iz nadimka (*supernomen*) razvit će se nasljedni nadimak koji će postati prezime (*nomen paternale*). (Vodanović 2014: 136)

2. dvoimenske ili imensko-prezimenske sintagme koje su se u vladajućih i povlaštenih ustalile prije nego kod obezvlaštenih (od XIII. stoljeća), unutar kojih je moguće razlikovati sljedeće podfaze:

- a. dvoimenske sintagme/dvostruka osobna imena ili imenovanje nositelja dvaput antroponimom iste kategorije, npr.:

azъ rabъ *bъti Matêi* a odmêlomъ **Ninoslavъ** (P.2)

azъ **Matei Ninoslavъ** po milosti *bъe* vêliki banъ bosenski ... jazъ veliki banъ bosnъski **Matei Ninoslavъ** (P.4,5)

gradi Boško, Nikola i **Nikola Andriaš** na slavu boga i s[ve]te gospe... (Zb.2: 100)

† a se leži **D[o]brilo Bobanъ** (Zb.2: 103)

Martin Vuê, voevode sin (Zb.3: 161)

prêsvêtlî gospodinъ **Stefanъ Ostoja** kralъ Bosnê i... a (e)vo tko se rotiše i
naiprvo aзь prisvitîli gdnъ kralъ **Stefanъ Ostoê**, prisvitîla gosproê kralica,
čerъ Kuêva... (P.62)

plemeniti mužъ gdnъ **Ivanъ Đorži** (P.78)

ja gospodin kralъ **Stefanъ Dabiša** (P.14, 39, 41, 46, 47)

Stefan Tvŕko mŕstiju božiom kral Srbljem i Bosnê i Primoriju (P.28)

ovomu pisanju svedokъ županъ Krêkša i veliki vojevoda Vladislavъ Galešikъ i
... čeonik **Hlapъ Ivanъ** (P.16)

A se piše **Milko Vukm[i]rъ** (Zb.3: 148)

Žarko Tadiêa i Jurai Humъski vaši u svemъ (P.129)

[a se leži] **Raio Akela** m[...] [sinovi kami postavi]še na nem (Babić 2004:
100)

A se kipi je(su) **Tomaša Bore** (Zb.1: 31)

Izgleda da je neko vrijeme bilo uobičajno u Bosni i Humu da pokršteni stanovnici imaju dva imena – jedno domaće i jedno kršćansko. Dvostruka su imena nadijevana ili iz (1) profilaktičnih motiva, ili zbog (2) želje da se unutar obitelji nasljeđuje određeno ime ili zbog (3) želje da se očuvaju tradicionalne imenske osnove.

b. imensko-prezimenske sintagme npr.:

Desêň Ratъňčevitъ pisa u dъni bana Stêpana (Zb.4: 254)

A se zida **Draže O[h]mučaninъ** (Zb.4: 252),

Slavъko Poličikъ i **Gradislavъ Turъbikъ** (P.5),

se leži **Viganъ Miloševičъ** (Zb.1: 1),

A se leži dobra vladikovka **Erina Vukocamić** (Zb.2: 78)

da se zna kako bi u **Marka Petrovićъ** osamъ sinova od plemena **Poimilićъ**
(Zb.1: 2),

† a se leži knezъ **Radiša Zloušičъ** (Zb.1: 7),

se leži **Bratъmio Brankovićъ**, Boleradovъ unukъ na svoioi zemъli na
plemenitoi (Zb.4: 304),

Zed[e] počivae[t] raba b[o]žia **Rada Vetio Ublia** (Zb.4: 244)

se postavi bilêgъ **Dragosavъ Bolesalikъ Blakaninъ** svoimi sinim[i] (Babić
2004: 88)

Vjerovatno je postojala faza u priskrblijanju prezimenske sastavnice u kojoj se vodilo računa o srednjovjekovnoj praksi patronimika, koja se u Bosni i Humu primjenjuje kroz čitav srednji vijek, ali i formiranju nove, često iz nadimka izvedene prezimenske sastavnice. Zato je često posvjedočena i pojava dvaju prezimena:

A se piše kami Vukovićъ za êunaka **Tomovu Rъdiši Zloušićъ** (Zb.1: 7)

a se leži **Radoe Prigoevičъ Obradovič[ъ]**. (Zb.4: 314)

A se leži **Dragoje Junotić Tupković** (Dizdar 1969:117)

Radič Ozrisaljić Tezalović (Debita Notariae XIV, fol. 86, 18. I. 1427)

Bogdan Pribjenović Muržić (Debita Notariae, vol.13, fol. 6. 11. I. 1418)

Pribislav Pribjenović Muržić (Debita Notariae, vol.23, fol.136. 11. XI. 1447)

Iz analizirane građe moguće je zaključiti da su se do kraja XII. stoljeća stanovnici Bosne imenovali samo osobnim imenom koje je dijete dobivalo pri rođenju, a da je antroponimijska formula u vremenskome odsječku između XIII. i XIX. stoljeća, doživljela *metamorfosis* obuhvativši u sastavu i prezimensku sastavnicu, najprije s rijetkom, nenasljednom pojavnošću do propisne obvezatnosti, odnosno od prezimenske prakse povlaštenih do adoptacije i implementacije kod obezvlaštenih. Da prezimenska sastavnica u IV. i V. stoljeću nije bila stabilna u svojoj nasljednosti tvrdi slučaj bosanskog trgovca i diplomate na dvoru porodice Pavlovića Vlatko Popovića, za kojega je teško tvrditi zašto je nosio prezime Popović jer se pouzdano zna da je bio sin Radiča Ozrisaljevića, također poznatog trgovca (Truhelka 1911: 54).

Dakle, na osnovi dosadašnjih istraživanja antroponimijske građe spomenika bosansko-humske povijesne i kulturne baštine kakvi su, uz ostalo Povelja bana Kulina (1189) i Humačka ploča (X/XI. stoljeće) zaključuje se da je jednoimenost u vrijeme njihova nastanka još uvijek dominantan način identifikacije pojedinca, ali se upozorava i na postojanje pridjevaka i takozvane dvočlane denominacije gdje je uz osobno ime navedena filijacija ili koje drugo srodstvo.

8. Struktura imena: tvorbeni tipovi, osnove, sufiksi

Kao i druge sklonidbene riječi, tako se i imena definiraju dvojako: izvođenjem i slaganjem. Oba načina tvorbe opstoje od najranijih vremena i teško je odrediti jesu li prije postala izvedena ili složena imena, pa je vjerovatno najadekvatnije smatrati da su se istovremeno počela producirati i dalje paralelno razvijati. U Bosni i Hercegovini, kao i u drugim slavenskim zemljama, su postojale tri morfološki različite vrste osobnog imena:

1. *jednočlana, jednostruka samotvorna ili monoleksemna imena* tipa: Vuk, Brat, Jež, Grd, Gost;
2. *složena, dvoosnovna, dvočlana ili binomna imena* tipa: Boljeslav, Božidar, Bratoslav, Cvitimir, Črnomir;
3. *pokraćena imena* (regresivne tvorbe i izvedena imena) tipa: Rade od Radomir, Tvrtko od Tvrdislav, Mile od Milobrat, Živko ili Žitoje od Živogost ili Žitomisl, Gradoje od Gradislav.

8.1. Kompozitnost dvočlanih imena

Dvočlana imena su najprepoznatljiviji i najčvršći sloj indoeuropske baštine. Poznato je da je u praslavenskome postojao značajan fond složenih ličnih imena, dok je složenih apelativa bilo malo, dok je, primjerice, u hetitskom jeziku taj odnos bio obratan. U starogrčkom jeziku sačuvano je oko 1000 leksemskih morfema koji sudjeluju u tvorbi složenih imena, u staroindijskom 900, u germanskom 500, u starokeltskom ih je 340, u praslavenskom 220 (Šimunović 2009: 154). Takva imena predstavljaju prepoznatljiv drevni obrazac imenovanja, naslijeđen iz praindоеuropskoga postupcima *epiteta ornantia*, odnosno pozivom na junačke hvalospjeve, attribute ili epitete iz narodnog epskog kazivanja, koji s obzirom na strukturu i značenje bilježe slavenski kontinuum sve do usvajanja kršćanstva, kada bilježe svojevrсни *metamorfosis* pod utjecajem dolazećih zapadnih judeo-kršćanskih i istočnih muslimanskih imena. Od XVI. stoljeća dvočlana imena na području Bosne i Hercegovine ulaze u simboličnu fazu zamiranja, iako predstavljaju etno-kulturni pokazatelj koji slavensku antroponimiju i općenito slavensku jezičnu skupinu razlikuje od ostalih jezičkih skupina. Zato je ovaj korpus bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih dvočlanih imena značajan radi promicanja kulture stare slavenske vrste imenovanja, u nadi da će se u dogledno vrijeme osnovati povjerenstvo koje će se baviti prikupljanjem i katalogiziranjem dvočlanih imena u cijelome slavenskome svijetu, kako bi se stvorila riznica imena, odnosno omnibus

antroponima koji bi bio na raspolaganju za stvaranje slavenskih kalendara i publikacija u raznim zemljama.

Unutar leksičke komponente dvočlanih imena, pohranjeni su običaji i tradicija, te iz njihovih kompozita je moguće čitati o kulturi i vrijednostima stanovnika Bosne i Huma. Zbog njihove duge starosti pokoja je sastavnica složenoga imena, već odavno nerazumljiva iz suvremene jezične perspektive, postavši historicizam ili arhaizam. Zahvaljujući antroponimijskome korpusu, neke su stare riječi očuvane jedino u osobnim imenima. U definiranome korpusu evidentirano je 110 dvočlanih imena. Slijede primjeri motivirani različitim sferama života:

Motivika imenovanja	Kompoziti	Primjeri iz bosansko-humskoga korpusa	Primjeri iz srodnih jezika
život	-živ	Dabiživ (Zb. 2: 53, 3: 98,102, 4: 233, 306, 315; Kovačević-Kojić 174: 1426-1429)	rus. Živislav (Тупиков 1903: 149) hrv. Boguživ (Šimunović 2009: 153)
pozitivne vrijednosti	<i>dobro-</i>	Dobrovoj (Zb.1: 47) Dobromisl (P.6) Dobroslav (Kovačević-Kojić 175: 1405) Dobrosav (P.26, 40) Dobrovit (P.6)	rus. Dobroslav, Dobrogost (Тупиков 1903: 129) hrv. Dobroslav (PHJ 2009: 154) hrv. Dobrovit (PHJ 2009: 459)
	<i>mil-</i>	Milьbrat (Zb. 4: 297) Milobrat (Zb.3: 173, Zb.4: 303) Miobrat (Zb.3: 166) Milgost (Zb.1: 46, 4: 254) Miodrag (Zb.4: 292) Milivoj (P.60, 65, 66) Milosav (Zb.4: 227)	rus. Milonêg (Тупиков 1903: 251) rus. Milovan (Тупиков 1903: 250) rus. Mioslav (Тупиков 1903: 253) češ. Milogost (Pleskalová

		Мілѣтенъ (Zb.2: 102, P.9) Mioten (P.16)	1993: 90)
	<i>rad-</i>	Radivoj (Zb.1: 18, 36, 2: 82, 92, 4: 226, 260) Radomil (Zb.4: 257, 290) Radomir (Zb.3: 129, 4: 237, P. 12) Radoslav (Zb.1: 15, 2: 112, 3: 192) Radosav (Zb.1: 40, 55, 58, 2: 62, 90-92, 112, 124, 4: 291; P.6, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 53, 61, 71, 72, 73, 75, 77, 80, 82, 83, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 97)	rus. Radobor, Radoslav, Radostoj (Тупиков 1903: 332) hrv. Radoslav (HPJ 2009: 468)
profilaktične vrijednosti	<i>stoj-/stan-</i>	Stojislav (Kovačević-Kojić 174: 1442-1462, 175: 1401-1402)	rus. Stanislav (Тупиков 1903: 372) rus. Stanimir (Тупиков 1903: 371) češ. Stojgn'êv, Stanislav (Pleskalová 1993: 89-90)
	<i>grd-</i>	Grdomil (P.7)	češ. Grd'êbor (Pleskalová 1993: 89-93) hrv. Grdislav (Šimunović 2009: 153)

	<i>tvrd-</i>	Tvrdislav (P.41, 77, 90, 93, 117)	rus. Tverdislav, Tverdislov, Tverdihlêb (Тупиков 1903: 388) češ. Tvrđm'ir (Pleskalová 1993: 94)
negativne vrijednosti	<i>ne-</i>	Nenad (Zb.3: 174) Nesъpina (Zb.4: 247) Nemanja (Zb.1: 52)	rus. Neznán (Тупиков 1903: 269) rus. Nemir, Nenad, Nerad (Тупиков 1903: 273) češ. Nemir, Nedamir, Nerad, Nemil, Nedrah (Pleskalová 1994: 54-56) hrv. Nemisl, Nedrag (Šimunović 2009: 154)
	<i>ni-</i>	Nikola (Zb.1: 24, 25, 2: 100, 3: 120; P.5, 25, 55, 61, 70, 72, 77, 79, 85, 93, 96, 98) Nikulin (P.76) Nikolje (P.77, 93)	rus. Nikulai (Тупиков 1903: 379)
spoznajnost	<i>-misl</i>	Dobromisl (P.6) Odumisl (P.6)	češ. Dobromysl, Přemysl (Pleskalová 1993: 93) češ. Omysl (Pleskalová 1994: 57) hrv. Žutomisl (Šimunović 2009: 155)
socijalna vrijednost	<i>gradi-</i>	Gradislav (P.5)	hrv. Gradislav (Šimunović 2009: 156)

	<i>vlati-</i>	Vladimir (Zb. 4: 228) Vladimirkko (P.90) Vladislav (Zb.1: 24, 25, 3: 128; P.14, 59, 61, 62, 91, 94, 96, 97, 101, 102, 103, 104, 195, 106, 109, 116, 123, 124, 126, 127, 128) Vladisava (Zb.1: 17, 4: 261)	rus. Vladimir, Vladislav (Тупиков 1903: 87) češ. Vladimir (Pleskalová 1994: 57)
gostoprimstvo	<i>-gost</i>	Mi(l)ogost (Zb.1: 46, 4: 254) Dobrogost (Dizdar 1969: 77)	rus. Dobrogost (Тупиков 1903: 129) češ. Milogost, Dobrogost, Ljubgost (Pleskalová 1993: 94)
vojna organizacija	<i>-voj</i>	Vojisav (P.41, 54, 85) Vojslav (P.10) Vojmir (P.6)	rus. Voidan (Тупиков 1903: 89) rus. Voislav (Тупиков 1903: 90)
	<i>voj-</i>	Dobrovoj (Zb.2: 47) Radivoj (Zb. 1: 17, 36, 2: 82, 92, 4: 226; P.71, 73, 88, 95, 100, 106) Milivoj (P.60, 65, 66) Skorovoj (P.59)	češ. Budivoj, Vojslav (Pleskalová 1995: 76) češ. Protivoj, Nevoj (Pleskalová 1994: 54-58) češ. Skorovoj (Pleskalová 1993: 94)
obitelj	<i>brat-</i>	Bratmio (Zb.4: 304), Bratoslav (P.6)	rus. Bratovec (Тупиков 1903: 64) češ. Bratrumila (Pleskalová 1993: 88)

	-brat	Miobrat (Zb.3: 166, 179, 173, 4:297, 303) Vukobrat (Zb.3: 135)	
vjera	bog-	Bogdan (Zb.1: 6, 2: 93, 4: 211, 248, 253, 293; P.6, 9, 14, 18; Kovačević-Kojić 175: 1418-1430, 176: 1445-1447) Božidar (Zb.1: 34; P.105; Kovačević-Kojić 175: 1441-1446)	rus. Bogdan (Тупиков 1903: 51) rus. Bogolêp, Bogomil (Тупиков 1903: 56) rus. Bogoslov, Boguslav, Boguhval (Тупиков 1903: 57) češ. Bogdal, Bogudar, Bugumil (Pleskalová 1993: 88, 92)

Kompoziti koji tvore dvosložna imena, i sama dvosložna imena, u bosanskohercegovačkome srednjovjekovlju, posvjedočeni su i kod drugih slavenskih naroda, što potvrđuje tezu o slavenskom imenskom kontinuumu u pogledu ovakvoga načina imenovanja. Ova vrsta slavenskih imena spominje se u spisima bizantskoga cara Konstantina VII. Porfirogeneta (905-959). Nerijetko ih nose i starohrvatski vladari: Višeslav (oko 800), Ratimir (829-838), Trpimir (845-864), Zdeslav (878-879), Branimir (879-892), Muncimir (892-910), Tomislav (910-930), Držislav (969-997), Zvonimir (1075-1089) i dr. U *Povaljskoj listini* – iznimno vrijednom vrelu za proučavanje hrvatske antroponimije – složena imena čine petinu ukupnih narodnih imena, a u *Sumpetarskom kartularu*, koji je stoljeće stariji od Povaljske listine, ta su imena kudikamo brojnija, a izbor završnih sastavnica još bogatiji (Šimunović 1987: 137).

Daničić u svom rječniku starina tvrdi da jednina prema leksemi *voji* (=vojnici, vojska) *vojînъ* nije potvrđena (1863: 144, 145), što se može uzeti kao argument protiv nove interpretacije. Međutim, ako se uzmu u obzir imena komponirana sa – *vojъ* u drugom dijelu: *Milivoj*, *Radivoj*, moguće je rekonstruirati moguću korijensku riječ *vojъ* što bi mogla značiti *pohod*, a od koje su izvedene druge riječi, kao npr. vojna (= rat), vojska. (Nakaš 2012: 59)

Primjetno je da u slaganju osobnih imena sudjeluju imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli, prijedlozi i niječnice *ne*, pri raznim odnosima. Učestalost je pojedinih tvorbenica dosta neujednačena. Najzastupljeniji su pridjevi, najmanje pak dolaze brojevi. Pri tome se potvrđuje i prefiksalna i prefiksarno-sufiksna tvorba. Početne komponente dvočlanih imena, u korpusu bosansko-humskih natpisa i zapisa, mogu biti:

Početne komponente dvočlanih imena	
imenice	Bratmio (Zb.4: 304), Cvitimir (P.59), Didodrag (Dizdar 1969: 154), Vukobrat (Zb.3: 135), Vukmir (Zb.3: 148), Bratoslav (P.6), Bogdan (Zb.1: 6, 2: 93, 4: 211, 248, 253, 293; P.6, 9, 14, 18; Kovačević-Kojić 175: 1418-1430, 176: 1445-1447; Deb. Not. Vol.23, fol.136. 11. XI. 1447), Vratouh (Dizdar 1969: 296), Kozoderac (Dizdar 1969: 296), Čudomil (Dizdar 1969: 113), Gojisav (Zb.3: 178)
glagoli	Radivoj (Zb.1: 18, 36, 2: 82, 92, 4: 226, 260; Kovačević-Kojić 174: 1426-1434, 1429-1436, 176: 1441), Radisav (Zb.3: 174, 4: 229, 291), Berislav (P.7; Dizdar 1969: 77), Budislav (P.58, 77, 89, 83, 90, 18; Dizdar 1969: 154), Hranislav (P.6), Kresimir (Zb.1: 14), Gradislav (P.5), Vladimir (Zb. 4:228), Vladimirk (P.90), Vladislav (Zb.1: 24, 25, 3: 128; P.14, 59, 61, 62, 91, 94, 96, 97, 101, 102, 103, 104, 195, 106, 109, 116, 123, 124, 126, 127, 128; Dizdar 1969: 113), Vladisava (Zb.1: 17, 4: 261), Gojislav (Kovačević-Kojić 174: 1402, 1427-1432), Stojimir (Kovačević-Kojić 174: 1442-1462), Stojislav (Zb.1: 16; Kovačević-Kojić 175: 1401-1402), Stržimir (P.6), Ozislav (Kovačević-Kojić 175: 1401), Tolislav (Dizdar 1969: 77), Borislav (P.5, Dizdar 1969: 59), Branišat (Zb.4: 294), Mirislav (Zb.3: 189), Pribislav (Zb.2: 94, 3: 182, 186, 4: 229; P.114, Kovačević-Kojić 175: 1404-1405), Tvrdislav (P.41, 76, 77, 82, 90, 117; Zb.3: 187, 4: 314)
pridjevi	Bjelosav (Babić 2004: 90), Boljedan (Zb.4: 318), Boljerad (Zb.4: 304), Boljeslav (Dizdar 1969: 77), Boljeslava (P.19), Čnomir (P.8), Dobrovoj (Zb.1: 47), Dobrivoj (Kovačević-Kojić 176: 1426), Dobromisl (P.6), Dobroslav (Kovačević-Kojić 1405: 175), Dobrosav (P.26, 40), Dobrogost (Dizdar 1969: 77), Dobrovit (P.6), Dragoslav (Babić 2004: 95), Dražeslav (P.18, 19, 20, 21), Milobrat (Zb. 4: 297), Milobrat (Zb.3: 173, 4: 303), Miobrat

	(Zb.3: 166), Milogost (Zb.1: 46, 4: 254), Miodrag (Zb.4: 292), Milivoj (P.60, 65, 66), Miosav (Zb.4: 227), Милѹтенъ (Zb.2: 102; P.9), Mioten (P.16), Mirosav (Kovačević-Kojić 175: 1401-1402), Radomil (Zb.4: 257, 290), Radomir (Zb.3: 129, 4: 237; P.12), Radoslav (Zb.1: 15, 2: 112, 3: 192), Radosav (Zb.1: 40, 55, 58, 2: 62, 90-92, 112, 124, 4: 291; P.6, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 53, 61, 71, 72, 73, 75, 77, 80, 82, 83, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 97), Božidar (Zb.1: 34; P.105; Kovačević-Kojić 175: 1441-1446, Deb. Not. 20, fol. 158; fol. 180; fol. 180'; ib. 21, fol. 56', fol. 101'), Ljuboslav (Dizdar 1969: 77), Ljubomir (P.64), Gojisav (P.16, 14, 38; Kovačević-Kojić 174: 1402), Grdomil (P.7), Tihomil (Dizdar 1969: 113), Tišemir (Dizdar 1969: 154).
prijedlozi	Pokrajac (Zb.2: 117), Poznan (Zb.2: 87), Prêhten (Zb.4: 311), Prêrad (Zb.4: 297), Prêboje (P.55, 47, 16), Prêdislav (P.59, 9, 6; Dizdar 1969: 113), Pribên (P.9), Priboje (P.11, 25, 26, 46), Prodan (P.9), Zavid (Dizdar 1969: 113), Obrad (Zb.2: 64, 83, 110, 4: 254, 284, 285; Kovačević-Kojić 174: 1401-1405, 176: 1428-1442)
čestice	Nespina (Zb.4: 247), Nemanja (Zb.1: 19), Nenac (Zb.2: 102), Nikulin (P.76), Ninoslav (Dizdar 1969: 113; P.2, 4, 5, 18, 7), Nenad (Zb.3: 174)
brojevi	Prvoslav (Dizdar 1969: 113), Prvonjeg (Dizdar 1969: 77)

Zbog čistoće imenskih struktura tipa *Trpimir* ili *Držislav* mnogi antroponomastičari, u prvome članu strukture vide imperativno značenje, drugi pak drže da je *-i-* u sastavu dvočlanih imena desementiziran, odnosno da imenica u takvih složenih imena nije ni subjekt ni objekt glagolskoga dijela, i da *-i-* samo povezuje dijelove imenske strukture izgubivši već davno nekadašnje gramatičko značenje (Bjelanović 1988: 179).

Dvopleksemna imena mogla su navedenim formantima počinjati i završavati: *Bratmio* (Zb.4: 304) i *Miobrat* (Zb.3: 166). Najučestaliji biva pridjevski formant *i* u inicijalnome i u finalnome položaju.

8.2. Modeli pokraćivanja složenih imena

Malo je osobnih imena koja ostaju u svojem osnovnom obliku. Ako se od njih ne izvodi drugo ime s pomoću sufikasa, onda se najčešće skraćuju ili dijele. Takva pojava praćena je sljedećim razlozima: gospodarnost/ekonomičnost, odmiličnost/hipokorističnost, tepanje, stezanje i ispadanje pojedinih glasova, potreba za zazlikovanjem od drugoga nositelja istog imena ili izvedenice (Šimundić 2006: 22). Kod antroponima kao imena koja označavaju živa bića, s kojim je kvantiteta emocionalnosti kod svakog čovjeka jako vezana konotacijski sadržaj kvantitativno varira od nulte afektivnosti do x-quantitete, s predznacima – (pejoracija tipa Grdanac (P.86), augmentativ tipa Vučina (Zb.3: 157)) + (deminutiv i hipokoristik tipa Veselica (Zb.2: 61), Vukić (Zb.2: 65)). Da bi se omogućilo skaliranje antroponima, jezični sistem upotrebljava uglavnom kraćenje i derivaciju imena nulte afektivnosti. Derivacija obuhvata uglavnom prefikse i sufikse, a kraćenje u prvom redu redukciju imena na performante i dodavanje koformanata na performant (Putanec 1976: 10).

Još se u praslavenskome ustalila praksa da se od složenih imena prave skraćena imena (*njem. Kurznamen*), primjerice: Miroslavъ > Mirъ, Radoslavъ > Radъ i slična. Dakle, pokraćena imena tipa *Mirъ, Radъ, Stanъ, Vladъ* ili *Vidъ* (Kuna 1974: 34; Stojanović 1983: 470), smatraju se najstarijim tipom praslavenskih skraćenih imena (Maretić 1886: 134-135). Bošković tvrdi za ovakve primjere, da sa strukturiranim /ъ/ predstavljaju najstariji indoeuropski sloj pokraćenih imena, i ona po njemu nisu bila hipokoristici, barem prema gramatičkom ustrojstvu (Bošković 1978: 367).

S vremenom je uslijedilo dodavanje nastavka na jednosložnu pokratu, odnosno to je drugi stepenik slijeda kojim su se u jezičnom razvoju pojavljivali tvorbeni elementi u tvorbenim modelima, od pokraćivanja kao prajezičnog modela, prilagođenog pokraćivanju složenih sveslavenskih imena, preko morfološke stilizacije nastavcima -o, -e ili -a u raspadu praslavenske zajednice do konačnog oblikovanja dvosloženice (Bošković 1978: 442). Opis upućuje na nekadašnju jezičnu stvarnost jer mu je u prvom planu opisa način oblikovanja osnove tvoreničke strukture, dakle segmenta kojim je kao jedinim tvorbenim signalom u tvoreničkoj postavi započeo razvoj ovih tvorenica pravcem sve složenijeg načina oblikovanja njihove strukture. Osim u grčkom pokraćivanje složenih imena javlja se i u jezicima ostalih indoeuropskih naroda (Maretić 1886: 102-104; Rodić 1976: 134).

Jednosložna postava nastala pokraćivanjem s vremenom je gubila snagu tvorbenog elementa i to, prvo, pojavom drugih elemenata u tvorbi tvorenica ovoga tvorbenog načina, odsječnih i nadodsječnih, tvorbenih i morfoloških, te njihovim svojevrsnim suodnosom u

tvoreničkim strukturama, drugo, pojavom kršćanskih imena koja su se zbog drugačije fakture u odnosu na sveslavenska dvočlana imena pokraćivala u domaćem antroponimikonu toliko raznoliko, posebno nakon 16. stoljeća, da se u raznolikostima zatrla nekadašnja zakonitost i, treće, pojavom apelativnih tvorenica tvorenih ne samo od dvosložnih nego i od jednosložnih osnovnica, dakle bez pokraćivanja (Bjelanović 2006: 5).

Sljedeća faza u razvitku slavenskih antroponima, odnosno drugi model u oblikovanju tvorenica ovoga tipa su hipokoristici (*njem. Kosenamen*), koji su nastajali pomoću hipokorističnoga sufiksa *-jb* (Železnjak 1969: 32; Bošković 1978: 442). Sufiksacijom jednosložnih pokraćenica navedenim sufiksom, nepalatalni glasovi se palataliziraju, kao što je bio slučaj u primjerima *Miljb* (Deb. Not. 14, fol. 274; fol. 400; ib. 15. Fol. 62; ib. 17, fol. 97, ib. 19, fol. 16), *Vlačb* (Zb.2: 95), *Radb* (Zb.2: 101), *Vlađb* (Zb.1: 43). Palatalnim se suglasnicima u navedenim primjerima pripisuje svojstvo nositelja izraznih i značenjskih vrijednosti tvorenica, odnosno novi palatali postali su nosioci hipokorističnosti kod jednosložnih ličnih hipokoristika. Ovakvi praslavenski hipokoristici su radikalni prijelom u praksi skraćivanja složenih imena. Do njih prakticirani su samo derivacioni i morfematski odnosi tipa *Miloslavb* > *Milb*, odnosno skraćivanje na vokal prvoga sloga složenog imena. Novi tvorbeni odnos omogućio je da se svako hipokorističko skraćivanje složenih imena izvodi, u daljem razvitku jezika, dodavanjem spoljnih sufikasa prvome slogu na vokal.

Zbog uloge koju imaju u tvorbi nastavci *-o*, *-e* i *-a* se također definiraju hipokorističnima, u funkciji su morfološke stilizacije, a uključeni u tvorbu novih oblika imena omogućili su frekventniju upotrebu svih deminutivnih sufikasa kod osobnih imena, tako da su se svi deminutivni suglasnici, i palatalni i velarni, uključili u derivacionu mrežu etimoloških slavenskih hipokoristika:

Tvorbeni nastavci	
-a-	Rada (Zb.4: 244, 245), Raja (Zb.4: 253), Ljuba (Zb.1: 48), Hranja (P.25), Hrelja (Zb.4: 206; P.69), Mira (Zb.1: 4), Gruba (Zb.1: 1; P.57), Ruža (Zb.4: 215, 220), Stana (2: 79), Mrđa (Div. Canc. 24. fol.143, 11. V. 1376)
-e-	Ljube (Zb.3: 110), Mile (Zb.2: 58; P.37, 58), Draže (Zb.4: 252), Krile (Zb.4: 254), Krnje (Dizdar 1997: 45), Vlade (P.25), Dive (P.16), Kable (P.18)
-o-	Milo (Zb.4: 296), Miho (P.76), Boro (Zb.1: 31), Kato (Kovačević-Kojić 174: 1402),

	Dobro (P.30), Vučko (P.12), Rato (Zb.2: 79), Pero (Zb.2: 61), Rajo (Babić 2004: 100), Živko (P.82, 83, 84), Vlaho (Zb.3: 142)

Gotovo sva kraćenja u početku su stilski obilježena (roditeljska ljubav, tepanje, imitiranje dječijeg jezika, nježnost, prijateljstvo, prisnost). Tako su stilski obilježena i kraćenja dvočlanih imena, pri tome pokraćena imena su mogla biti dvosložne imenske postave, nastale kraćenjem osobnog imena za jedan ili dva sloga. Tako se dobivala okrnjena imenska osnova na koju je mogao doći drugi formant, što se očituje kao pojava tzv. regresivne tvorbe dvočlanih imena, npr.: *Bratoslav* (P.6) > *Braê* (Zb.3: 129, 4: 311), *Borislav* (P.5) > *Boro* (Zb.1: 31), *Desimir* (P.9) > *Desoje* (P.2), *Dobromisl*, *Dobrovit* (P.6), *Dobrogost* (Dizdar 1969: 77) > *Dobro* (P.30), *Dražeslav* (P.18, 19, 20) > *Draže* (Zb.3: 130), *Dabiživ* (Zb.2: 53, 98, 102, 4:233, 306, 315; P. 58, 90, Kovačević-Kojić 174: 1426-1429) > *Živko* (P.82, 83, 84), *Ljuboslav* (Dizdar 1969: 77), *Ljubomir* (P.64) > *Ljube* (Zb.2: 110), *Miloslav* (Zb.4: 227), *Milibrat* (Zb.3: 166, 173, 179, 4: 297, 303), *Miodrag* (Zb.4: 292) > *Milo* (Zb.2: 97), *Gradislav* (P.5) > *Gradoje* (P.37), *Prvonjeg* (Dizdar 1969: 77), *Prvoslav* (Dizdar 1969: 113) > *Prvko* (Zb.4: 290), *Tvrdislav* (Zb.3: 187; P.41, 77, 82, 90, 93, 117) > *Tvrtko* (Zb.1: 1, 15, 2: 102, 4: 215, 245, 3: 182, 204), itd.

Osobna imena-kratice nastaju od dva formanta, tj. od performanta koji se dobije ako se neko osobno ime skрати na jedan, dva ili više slogova (takozvana monosilabna, bisilabna kratica, Maretić to zove krnjadak, Šimundić okrnjak prvog reda, za koformant on ima naziv okrnjak drugog reda), koji se mogu uzimati s početka, sredine ili kraja imena i tom performantu dodamo koformant (drugi formant), jedan od formanata za tvorbu skraćenih imena, hipokoristika (Putanec 1976: 10).

Posanak pokraćenih imena	
Osobno dvokompozitno ime	Osobna imena-kratice
Bratoslav (P.6)	Braê (Zb.3: 129, 4:311), Bratoje (Zb.3: 182), Bračko (Zb.4: 324), Batić (P.61, 70, 72, 74), Batalo (Zb.4: 257; P.40, 46, 47, 48, 53, 55, 56, 59)

Dobromisl, Dobrovit (P.6) Dobrosav (P.26) Dobrovoj (Zb.2:47)	Dobro (P.30), Dobriš (Zb.3: 139), Dobrilo (Zb.2: 103, 110, 111, P.69)
Dražeslav (P.18, 19, 20) Dragoslav (Babić 2004: 88) Dragosav (Babić 2004: 89)	Draže (Zb.3: 130), Dragoš (Zb.2: 116; P.11, 14, 20, 59), Dragoja (P.27, 39; Zb.4: 303, 311), Dragić (Zb.2: 116; P.39, 46, 62, 86), Dragiša (Zb.2: 70, 3:151; P. 74, 76), Dragulin (Zb.4: 286)
Miloslav (Zb.4: 227) Milbrat (Zb.3: 166, 173, 179, 4: 297, 303) Miodrag (Zb.4: 292) Miogost (Zb.1: 46) Milivoj (P.60, 65, 66) Milodraž (P.76)	Milo (Zb.2: 97), Mile (Zb.2: 58; P.37, 58), Milan (Zb.3: 194, 195), Milko (Zb.3: 148), Milac (Zb.4: 310; P. 39), Milat (P.20), Milut (Kovačević-Kojić 175: 1441-1448), Milša (Kovačević-Kojić 174: 1427-1430; Zb.3: 171), Miloš (P.116; Kovačević-Kojić 174: 1400), Milašin, Milišin (Zb.4: 236; P.44), Milin (Kovačević-Kojić 176: 1444-1451)
Tvrdislav (Zb.3: 187; P.41, 77, 82, 90, 93, 117)	Tvrtko (Zb.1: 1, 15, 2: 102, 4: 215, 245, 3: 182, 204), Tvrdije (Zb.4: 301), Tvrdiša (Kovačević-Kojić -Kojić 175: 1426-1438, 1427-1430)
Dabiživ (Zb.2: 53, 98, 102, Zb.4: 233, 306, 315; P.58, 90, Kovačević-Kojić 174: 1426-1429)	Živko (P.82, 83, 84), Živoje (Kovačević-Kojić 174: 1437-1436)

Pokraćena imena često poprimaju hipokorističko-stilistički naboj, osobito ako je riječ o imenima koja su se tvorila deminutivnom formom, npr. Bogić (P.24), Batić (Zb.4: 245, 294; P.61, 70, 72, 74), Batrić (Zb.3: 164), Dujica (Zb.3: 146), Dragić (P.39, 46, 62, 86), Radojica (Zb.4: 279), Božićko (Zb.4: 248, 281, 319), Vladić (P.70,76), Milić (Kovačević-Kojić 176: 1447-1459), Vučko (P.12), Vukić (P.96, 97, 109), Vučić (Zb. 2:71, 3: 177), Nêmičić (P.46), Crnić (Zb.4: 310), Krilić (Zb.2: 58). S tim u vezi, evidentirana su i imena od milja, *odmilice*, odnosno *umiljenica* ili *imena od dragosti*, koja su se tvorila pokraćivanjem dvoleksemnih imena, a čije su skraćene osnove same po sebi ili uz dodatak sufiksa, nosile hipokoristične naboje. Pored slavenskoga sloja ovakvome tvorbenom obrascu podlijegala su i svetačka imena.

Postanak hipokorističnih imena	
Osobno svetačko ime	Osobna imena od milja, dragosti ili odmilice
Andrija (P.3, 6, 9)	Andrijaš (Zb.3: 100; P.59), Andruško (P.106)
Ana (Zb.2: 83)	Anka (P.63), Anica (P.63)
Đeordije (Zb.3: 133), Juraj (Zb.3: 178, 4:212; P.39, 47, 57, 59, 70, 72, 76, 85, 93, 96, 106, 129)	Đuren (Zb.2: 60), Žore (P.39, 57, 43, 44, 49, 48)
Ivan (Zb.1: 6, 8, 2: 88, 3: 150, 4: 205; P.16, 71, 73, 78, 87, 89, 93, 97, 103, 106, 109, 129) –	Ivanac (P.107), Ivaniš (P.83, 84, 89, 90, 93, 99, 106, 109, 121), Ivo (P.129), Ivko (P.70, 74, 122, 126; Kovačević-Kojić 174: 1421-1462, 174: 1419, 175: 1427-1429)
Jelena (P.18, 19, 25,	Jelica (Zb.3: 157), Jela (P.94)

41, 48, 94, Zb.2: 91)	
Varvara (Zb.1: 26)	Vare (Zb.4: 252)
Stjepan, Stipan (Zb.1: 1, 24, 45, 2: 52, 55, 3: 193, 213, 222; P.126,86, 26, 15, 40, 54, 103, 71, 45, 70, 111, 59, 53, 62, 97, 14)	Stipac (P.47), Stipko (Zb.2: 89, 4: 207)
Simeon (P.5)	Simo (Zb.2: 50, 3: 135, 4: 258; P.71)

Hipokoristična imena se ostvaruju i različitom dužinom postave. Pri tome postava može biti:

1. jednosložna: *Milj̃b* (Deb. Not. 14, fol. 274; fol. 400; ib. 15. Fol. 62; ib. 17, fol. 97, ib. 19, fol. 16), *Vlaćb* (Zb.2: 66, 95), *Raćb* (Zb.2: 101), *Vlađb* (Zb.1: 43);

2. dvosložna: *Tvrtko* (Zb.1: 1, 15, 2: 102, 4: 215, 245, 3: 182, 204), *Viganj* (Zb.1: 1, 2: 103, 3: 199), *Sanko* (Zb.2: 102), *Petko* (Zb.2: 74), *Stjepko* (Kovačević-Kojić 176: 1441), *Ljubak* (Kovačević-Kojić 174: 1403), *Borak* (Kovačević 174: 1401);

3. trosložna: *Dabiša* (Zb.1: 1; P 11, 14, 39, 40, 46, 45, 47, 48, 49, 50, 61, 69), *Dragiša* (Zb.2: 70, 3: 151, P.74, 76), *Dobrilo* (Zb.2: 103, 110, 111), *Tvrdoje* (Zb.4: 301), *Blagoje* (Zb.2: 81), *Božićko* (Zb.4: 248, 281, 319), *Vitoje* (Zb.3: 165, 197), *Veselko* (Kovačević-Kojić 176: 1418);

4. četverosložna: *Veselica* (Zb.2: 61), *Vladimirko* (P.90).

Tvorenice tipa *Vlač*, *Rad*, *Milj* obilježene su po tome što su rijetke u bosansko-humskome antroponomastičnom sustavu. U imenima tipa *Veselica* i *Vladimirko* prevladavajuća značenjska sastavnica može biti ili deminutivne ili hipokoristične obojenosti. Od tvorenica hipokorističnog značenja najviše je onih sufiksne i sufiksno-prefiksne tvorenosti. Među njima moguće je prepoznati i antroponimijske sufikse tipa sufiksa *-akъ* koji se obično dodaje na adjektivnu osnovu ukazujući na neku osobinu nosioca antroponima, primjerice *Bujak* (P.93), *Ugarak* (Zb.4: 258), *Gojak* (P. 26, 29, 41), *Novak* (P.19, 39, 61, 72; Div. canc. 15, fol. 4, 13. VI, 1347). Međutim, sufiks *-ak*, vodi porijeklo od praslavenskoga *-akъ* i može sudjelovati i u izgradnji deminutiva, primjerice *Sanak* (Zb.2: 102, 3: 178) ili *Vidak* (Lam. Crim. 24. fol.74). Sljedeći sufiksi učestvuju u izgradnji hipokorističnog antroponimijskog naboja:

Antroponimijski sufiks	Imena hipokorističnog značenja
-ac	Milac (Zb.4: 310, P.39), Vukac (Zb.1: 10, 42, 2: 91, 92, 94, 4: 204, Kovačević-Kojić 176: 1449), Bogavac (Zb.2: 63), Plavac (Zb.2: 111), Pokrajac (Zb.2: 117), Bunac (Zb.3: 141), Radovac (Zb.1: 29, 4: 298), Radinac (Zb.4: 290), Radivac (Zb.3: 154), Galac (P.6), Grdanac (P.86), Grubanac (P.37), Hlapac (P.85), Stanac (P.16), Stipac (P.47), Ivanac (P.107), Nenac (Zb.2: 102)
-an	Boban (Zb.2: 103), Brajan (P.19), Dušan (P.74), Divan (Zb.1: 16), Gojan (P.39), Milan (Zb.3: 194, 195), Poznan (Zb.2: 87), Prodan (P.9), Radan (Zb.3: 174, 196, 4: 211), Stojan (Zb.3: 183, 4: 240, 250), Pomočan (Zb.1: 24), Prodan (Zb.1: 9), Prijan (Zb.4: 263), Poznan (Zb.2: 87), Vuên (Zb.4: 247), Vigan (Zb.1: 1, 2: 103, 3: 199) Vitan (P.11, 14, 17), Vukan (Zb.3: 201), Vlkan (Zb.4: 243), Vrsan (Zb.1: 20), Živan (P.93; Dizdar, 1969: 303)
-ica	Anica (P.63), Bjelica (P.25, 61), Dinica (P.25), Dujica (Zb.3: 146),

	Pavica (Zb.1: 14), Radojica (Zb.4: 279), Jelica (Zb.3: 157), Veselica (Zb.2: 61), Ljubica (Zb.2: 76), Marica (Zb.1: 23), Urošica (Dizdar 1969: 113), Vladica (Dizdar 1997: 135)
<i>-ić</i>	Bogić (P.24), Batić (Zb.4: 245, 294; P.61, 70, 72, 74), Batrić (Zb.3: 164), Crnić (Zb.4: 31), Dragić (Zb.2: 116, P.39, 46, 62, 86; Dizdar 1969: 154; Kovačević-Kojić 174: 1401-1402), Krilić (Zb.2: 58), Milić (Kovačević-Kojić 176: 1447-1459), Nêmičić (P.46), Vladić (P.70,76), Vučić (Zb.2: 71, 3: 177), Vukić (Zb.1: 33, 2: 65, 3: 174, 4: 220; P. 96, 97, 109), Gojić (P.53), Ozrić (Deb. Not. XIV, fol.97, 20. II. 1427)
<i>-iša</i>	Bogiša (Zb.1: 25; Dizdar 1969: 282), Radiša (Zb.1: 7, 3: 145), Dabiša (Zb.1: 1; P 11, 14, 39, 40, 46, 45, 47, 48, 49, 50, 61, 69), Dragiša (Zb.2: 70, 3: 151, P.74, 76), Dobriša (Zb.3: 139), Grubiša (P.7), Ljubiša (P. 53, Lam. Crim. 17 fol. 131, 10. XII. 1443)
<i>-ko</i>	Boško (Zb.1: 27, 2: 100), Bračko (Zb.4: 324), Branko (Zb.2: 113 4: 297, P.20, 25), Boljko (Zb.4: 309), Brajko (Zb.1: 30), Cvjetko (Zb.2: 90, 3: 157, Kovačević-Kojić 174: 1403-1404, 175: 1445), Dimko (P.22), Hreljko (P.6), Humko (Zb.3: 123), Ivko (Zb.2: 85, 111), Ivanko (Zb.3: 204), Jurko (P.82, 84), Ljupko (Zb.2: 47), Mioko (Babić 2004: 96), Milojko (Zb.3: 166), Milko (Zb.3: 148), Mirko (Zb.1: 4), Ozrako (Zb.4: 311), Paoko (Div. Not. Fol.35, 15. XI. 1485), Pavko (Zb.2: 51), Prvko (Zb.4: 290), Petko (Zb.2: 74), Ratko (Zb.1: 43), Rajko (Zb.4: 210, 248, 289; Kovačević-Kojić 176: 1448), Raško (Zb.3: 142, 161), Slavko (P.5), Stanko (Zb.2: 102), Stjepko (Zb.2: 89, 4: 207; Kovačević-Kojić 176: 1441), Tvrdko (Zb.3: 182), Tvrtko (Zb.1: 1, 15, 2: 102, 4: 215, 245, 3: 182, 204), Trivko (Zb.4: 292), Vučko (P.12), Vojko (P.11, 14), Veseoko (Zb.4: 278, 292, 305), Veselko (Kovačević-Kojić 176: 1418), Vitko (Zb.1: 3; Kovačević-Kojić 176: 1439-1440), Vlatko (Zb.2: 77, 84, 4: 222, 223, 299), Vratko (Zb.3: 102), Vučko (P.12), Žarko (P.93, 120, 121), Živko (P.82, 83, 84), Junko (Solovjev 1926: 70)

-oje	Bratoje (Zb.3: 182), Raškoje (Zb.2: 86), Tvrdoje (Zb.4: 301), Blagoje (Zb.2: 81), Desoje (P.2), Dragoje (Zb.4: 303, 311, P.27, 39, Dizdar, 1969: 117), Dobrivoje (Kovačević-Kojić 176: 1426), Gradoje (P.37), Gruboje (Deb. Not. XIV, fol.50, 29. VIII, 1426), Hlapoje (Dizdar 1997: 132), Hrvoje (P.26, 55, 53, 85, 60, 59, 61, 46, 47, 56, 41, 48, 26), Juroje (Zb.1: 39), Maroje (P.92, 93, 95, 101, 106), Mrkoje (P.15, 19), Ninoje (Zb.2: 80), Paskoje (P.72), Prêboje (P.16, 47, 55, 56), Radoje (Zb.1:37, 44, 3:169; Kovačević 176: 1460; Dizdar 1969: 154), Restoje (P.95, 96, 103; Fermežin 1892: 151), Sladoje (P.19, 20, 21, 86, 96, 105, 106), Stanoje (P.41, 42), Toloje (Dizdar 1977: 77), Tvrdoje (Zb.4: 301), Vratoje (P.37), Vitoje (Zb.3: 165, 197)
-oš	Miloš (P.16, 17, 19, 116; Kovačević-Kojić 174: 1400), (P.11, 16, 110), Budoš (P.11, 14), Divoš (P.16, 17), Dragoš (Zb.2: 116, P. 11, 14, 20, 59; Dizdar 1977: 154), Vranoš (Dizdar 1969: 58)
-ak	Novak (P.19, 39, 61, 72; Div. canc. 15, fol. 4, 13. VI, 1347), Sanak (Zb.2: 102, 3: 178), Bujak (P.93), Ugarak (Zb.4: 258), Ljubak (Kovačević-Kojić 174: 1403), Borak (Kovačević-Kojić 174: 1401), Gojak (P. 26, 29, 41), Vidak (Lam. Crim. 24. fol.74, 19. I. 1451; 7. fol.91, 27. X. 1426)

Monomorfni sufiksi u starobosanskoj hipokorističnoj antroponimiji do XV. stoljeća (u opsegu definiranoga korpusa), su sljedeći:

-ac Plavac (Zb.2: 111), -an Živan (P.93), -ač Grubač (Zb.1: 34), -ak Sanak (Zb.3: 178), -as Vukas (Zb.2: 85), -av Zabav (P.5), -ica Bêlica (P.25), -ić Dragić (Zb.2: 116), -ič Modrić (P.14), -in Ljubin (Dizdar 1969: 154), -iša Bogiša (Zb.1: 25), -ilo Dobrilo (Zb.2: 103), -iš Ivaniš (P.106), -ja Borja (Dizdar 1969: 77), -oj Miloje (P.96), -oja Blagoja (Zb.2: 81), -oje Bratoje (Zb.3: 182), -olje Nikolje (P.77), -onja Radonja (Zb.1: 4), -oš Branoš (P.16), -en Hrabren (Zb.2: 49, 50, 55), -eta Bogeta (Kovačević-Kojić 176: 1444), -ek Jurek (Kovačević-Kojić 175: 1402-1403), -čin (Bogčin Zb.3: 127), -ka Beoka (Zb.3: 186), -ko Sanko (Zb.2:

102), -ša Milša (Kovačević-Kojić 174: 1427-1430), -ta Poleta (Zb.3: 130), -ut Milut (Kovačević-Kojić 175: 1441-1448).

Polimorfni sufiksi u starobosanskoj antroponimiji do XV. stoljeća (u opsegu definiranoga korpusa), su sljedeći:

-an-ac Grdanac (P.86), -aš-in Milašin (Zb.4: 236), -ov-an Radovan (Zb.4: 209), -ov-ac Bogovac (Zb.2: 63), -oj-ko Miloško (Zb.3: 166), -oj-ica Radojica (Zb.4: 279), -or-ija Vukorija (P.59), -oh-na Radohna (Zb.4: 254), -ih-na Radihna (Zb.2: 99), -han Bêlhan (P.7), -ić-ko Božićko (Kovačević-Kojić 176: 1439-1462), -in-ac Radinac (Zb.4: 290), -iš-in Srbišin (Zb.4: 227), -ut-in Milutin (Zb.3: 190), -uš-ko Pauluško (Kovačević-Kojić 175: 1421)

Kako je posljedica kraćenja imena svođenje na manji oblik, a manjim oblikom se gubi manje energije u obavijesti, nije isključeno da je u osnovi te pojave opći lingvistički zakon štednje energije (*economie linguistique*), odnosno pojam *jezične ekonomije* Andrea Martineta: da se sa što manje angažmana postigne što veći učinak. Kako se pak skraćena imena češće upotrebljavaju, tu se opet obistinjuje Zipfov zakon učestalosti pojave riječi u tekstu, odnosno tvrdnje: što je jezični znak češći, kraći je, a što je duži, rjeđi je (Diodato 1994: 99). Stoga treba zaključiti da je uzrok kraćenja imena dvostruk: afektivnost i štednja energije odnosno jezična ekonomičnost.

8.3. Značenjske vrijednosti sufiksa

Pri analizi sufiksalnoga korpusa u tvorbi osobnih imena bosanskohercegovačkoga srednjovjekovlja, evidentirana je sljedeća podjela sufiksa po značenju: 1. *deminutivni*, 2. *hipokoristični*, 3. *augmentativni*, 4. *sufiksi neformiranog (izgubljenog) značenja*.

Značenjske vrijednosti sufiksa		
deminutivni sufiksi	-ić	Bogić (P.24), Batić (Zb.4: 245, 294; P.61, 70, 72, 74), Batrić (Zb.3: 164), Crnić (Zb.4: 31), Dragić (Zb.2: 116; P.39, 46, 62, 86; Dizdar 1969: 154; Kovačević-Kojić 174:

		1401-1402), Krilić (Zb.2: 58), Milić (Kovačević-Kojić 176: 1447-1459), Nêmičić (P.46), Vladić (P.70,76), Vučić (Zb.2: 71, 3: 177), Vukić (Zb.1: 33,2: 65, 3: 174; P. 96, 97, 109), Gojić (P.53), Ozrić (Deb. Not. XIV, fol. 97, 20. II. 1427)
	<i>-ićko</i>	Božićko (Kovačević 175: 1404-1405, 176: 1439-1462)
	<i>-ić</i>	Modrić (P.14), Radić (Zb.1: 13, 2: 58, 71, 75)
	<i>-ica</i>	Anica (P.63), Bjelica (P.25, 61), Dinica (P.25), Dujica (Zb.3: 146), Pavica (Zb.1: 14), Radojica (Zb.4: 279), Jelica (Zb.3: 157), Veselica (Zb.2: 61), Ljubica (Zb.2: 76), Marica (Zb.1: 23), Urošica (Dizdar 1969:113)
hipokoristični sufiksi	<i>-ko</i>	Boljko (Zb.4: 309), Božićko (Zb.4: 248, 281, 319), Brajko (Zb.1: 30), Cvjetko (Zb.2: 90, 3: 157; Kovačević-Kojić 174: 1403-1404, 175: 1445), Dimko (P.22), Hreljko (P.6), Humko (Zb.3: 123), Ivko (Zb.2: 85, 111), Ljupko (Zb.2: 47), Mioko (Babić 2004: 96), Milojko (Zb.3: 166), Milko (Zb.3: 148), Mirko (Zb.1: 4), OZRako (Zb.4: 311), Pavko (Zb.2: 51), Prvko (Zb.4: 290), Petko (Zb.2: 74), Paoko (Div. Not. Fol.35, 15. XI. 1485), Grupko (Deb. Not. 13, fol. 141; fol 233; fol. 307; fol. 310)
	<i>-iša</i>	Bogiša (Zb.1: 25; Dizdar 1969: 282), Radiša (Zb.1: 7, 3: 145), Dabiša (Zb.1; P 11, 14, 39, 40, 46, 45, 47, 48, 49, 50, 61, 69), Dragiša (Zb.2: 70, 3: 151; P.74, 76), Dobriša (Zb.3: 139), Grubiša (P.7)
	<i>-uško</i>	Pauluško (Kovačević-Kojić 175: 1421), Andruško (P.106), Dobruško (Lam. Crim. 12 fol. 160, 14. XII. 1438; 13. Fol.94, 22. XI. 1439)

augmentativni sufiksi	<i>-ača</i>	Radača (Zb.2: 102)
	<i>-ota</i>	Ruhota (P.8), Vukota (P.25, 21, 47)
	<i>-čina</i>	Vučina (Zb.3: 157)
	<i>-čihna</i>	Vučihna (P.18, 20, 46, 47, 89, 93, 59, 90, 82)
	<i>-četa</i>	Vučeta (Kovačević-Kojić 176: 1426-1448)
	<i>-orija</i>	Vukorija (P.59)
sufiksi neformiranog ili izgubljenog značenja	<i>-oje</i>	Maroje (P.92, 93, 95. 101, 106), Juroje (Zb.1: 39), Toloje (Dizdar 1969: 77)
	<i>-un</i>	Pavkun (P.93), Paokun (P.90), Semjun (P.7, 9)
	<i>-in</i>	Sracin (Zb.3: 160, 199)
	<i>-en</i>	Đuren (Zb.2: 60)
	<i>-iš</i>	Juriš (P.5)

9. Imena stranoga porijekla (aloglotska) i slavensko-(staro)bosanskoga porijekla (idioglotska)

Onimijska građa Bosne i Huma nastajala je unutar bosanskoga jezika ili je bila preuzeta međujezičkim kontaktima, iz supstrata ili adstrata. Supstrat (*lat. substratum, njem. Untergestreute*) jezični varijetet koji unutar jezične zajednice utječe na strukturu dominantnoga jezičnog varijeteta. Supstrat se pojavljuje kada se nekoj jezičnoj zajednici neki jezik nameće kao posljedica političkih ili gospodarskih okolnosti, pri čemu, tijekom vremena može doći do promjene jezika (*njem. Sprachwechsel*). Pojam adstrat (*lat. adstratum, njem. Danebengestreutes*) se često pojavljuje kao sinonim za pojam *jezici u kontaktu*, pri čemu se implicira da su jezici koji se nalaze u međusobnom kontaktu samostalne jedinice koje uporedo egzistiraju i međusobno utječu jedan na drugi. Pojmovi supstrat i adstrat impliciraju nestajanje pojedinog jezika, pri čemu on ostavlja tek tragove u drugome jeziku s kojim je bio u kontaktu (Papić 2010: 66). S aspekta jezične provenijencije, odnosno etimologije opći srednjovjekovni bosansko-humski osobnoimenski korpus moguće je račvati na dvije velike skupine koje čine imena stranog podrijetla ili aloglotska koja opet mogu biti supstratna ili adstratna i imena (staro)bosanskog podrijetla ili idioglotska (narodna).

Prije nego će Slaveni napučiti prostor današnje Bosne i Hercegovine, duži eonimski kontinuum na topikalnom terenu ostvarivali su Iliri, Kelti, Romani i Besi. Slaveni, dolazeći tijekom VII. stoljeća, donose svoj onimijski sustav u rimsku provinciju Ilirik u kojoj se govorio vulgarnolatinski jezik. Zatečeni aloglotni onimijski sustav je počeo trpjeti izvjesni *metamorfosis* usljed adoptacije i adaptacije novoga sustava koji se nametao dominantnijim. Dakle, od početaka VII. stoljeća, kada su bivšim ilirskim zemljama zagospodarili slavenski govornici, položaj ilirskih dijalekata koji su preživjeli romanizaciju se dodatno pogoršao, jer su oni u svome značenju pali sa druge pozicije, na koju su spali kao romanski govornici, na trećerazrednu poziciju.

Pitanje etimologije baštinjene ilirske onomastičke građe predstavlja jedan od najzamršenijih aspekata ilirologije. Postoji više razloga za to kao što su:

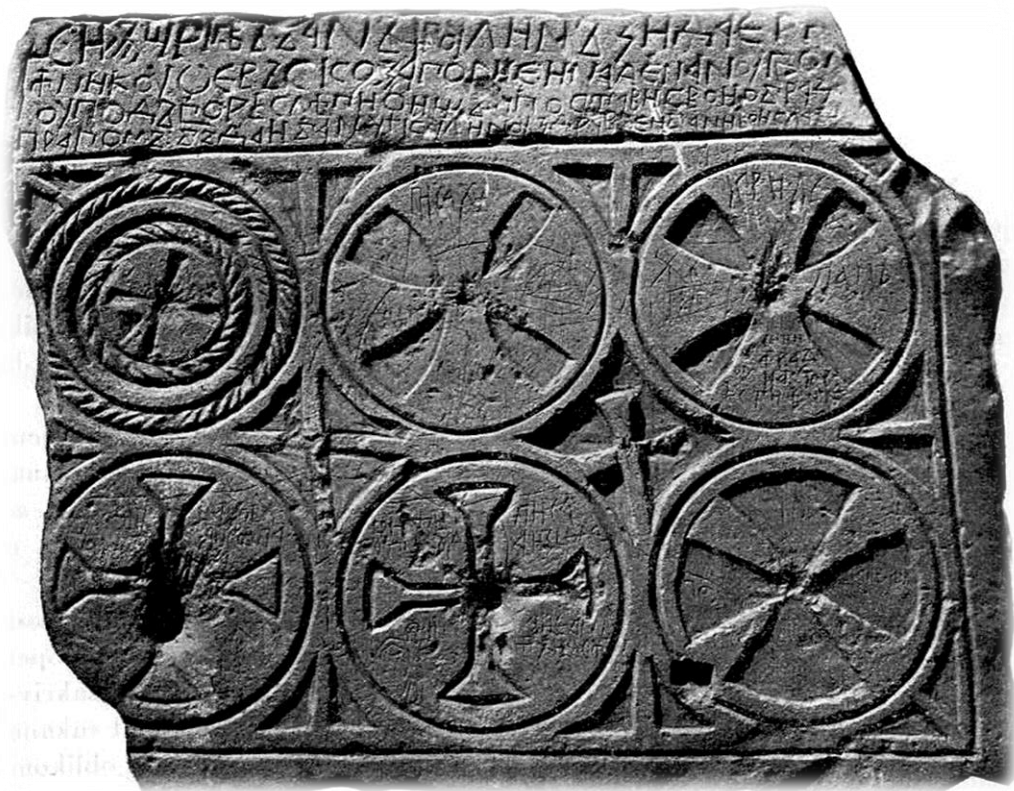
- a. još uvijek se ne može dati znanstveno općenito prihvatljiv i utemeljen odgovor na jezik, jezike ili dijalekte ilirskog etničkog kompleksa.
- b. imena ilirskih naroda i plemena poznaju se isključivo iz izvora na grčkom ili latinskom jeziku. Svi autori literarnih vrela u kojima se spominju imena zapadnobalkanskih indigenih naroda, ne pripadaju ilirskom etničkom kompleksu. U

slučaju epigrafskih spomenika, na kojima se spominju ilirski etnonimi, autori su jednim dijelom bili porijeklom iz okvira ilirskog etničkog kompleksa.

- c. sačuvani oblici ilirskog onomastikona su malobrojni i mogu biti vrlo raznoliki. Tako za jedan te isti narod u različitim izvorima (literarne i epigrafske provenijencije) ime se navodi u različitim oblicima, pa se u pojedinim slučajevima čak teško može i prepoznati da je riječ o jednom istom narodu.
- d. u antici ne postoji precizirana leksika koja se odnosi na ilirske onime, pa se oni i u službenim dokumentima navode u više-manje različitim oblicima. Sa druge strane, i prepisivačka djelatnost antike i srednjeg vijeka je ostvarila doprinos određenom korumpiranju ilirskih onima.
- e. u modernoj leksikografici još uvijek nema opće prihvaćenog stava prema imenima ilirskih naroda.
- f. sadašnja toponimija, hidronimija, orografija i onomastika se još uvijek nije sustavno i temeljito, znanstvenim metodama, istraživala samo s ciljem otkrivanja sačuvanih tragova ilirske i etnonimije i onomastike.
- g. etimološka istraživanja predslavenske baštine su dodatno kompromitirana raznoraznim kvaziznanstvenim pristupom, u svrhu modernih političkih i nacionalnih ideja i pokreta (Mesihović 2011: 12).

Dakle, potencijalno najraniji etnojezički supstrat koji je pokrивao područje današnje Bosne i Hercegovine o kojem postoje pisani i materijalni tragovi jest ilirski. Samim tim, logično je zaključiti da su ilirska imena među najstarijim imenima u Bosni i Hercegovini. Pri tome nam se, u bosanskohercegovačkoj povijesti najpopularnijim čini ime "velikoga bana", "plemenitog i moćnog muža", kako ga u svom izvještaju 1203. godine naziva papski izaslanik Ivan de Kazamaris, *Kulina* kao potencijalno ime ilirskoga porijekla *Cillan(-us)* iako naporedo postoje teze o keltskom porijeklu *Killan* ili *Gillan*, te slavenskom porijeklu prema kojemu bi označavao trbušastu osobu. Ime bana Kulina je jedinstveno u srednjovjekovnoj bosanskoj onomastici, a u pitanju je vladar čiji se spomen na tlu države Bosne i Hercegovine očuvao do danas, naročito u formi frazema: *od Kulina bana i dobrijuh dana*. Ban Kulin (1180-1204) je jedan od najpoznatijih srednjovjekovnih bosanskih vladara. U Povelji bana Kulina iz 1189. godine, njegovo ime je bosančicom zapisano kao *ban Kulin* (P 1; Grošić 1989: 15). Na natpisu iz Podbrežja kod Zenice ime je zapisano na istovjetan način: *Kulinъ* (Zb.4: 252) bosaničnim pismom. Na Kulinovoj ploči iz Muhašinovića (vidi Prilog 1.) kod Visokog ime je zapisano oblikom *Koulinъ* (Zb.4: 254) U latiničnoj grafiji ime je najčešće zapisivano kao

banus Culinus (Smičiklas 1905: 10, 24, 25). Ime Kulin potvrđeno je u jednom zapisu dubrovačkog notara Andrije Beneše iz 1301. godine prilikom prodaje roblja u srednjovjekovnom Dubrovniku. Zapis glasi: *Die primo mensio februarii (1301.) Volcoslaus de Culino Dragosclauam de Bosena ancilam...etc Marcuso de Barulo pro uperperis octa, quos... etc. Iudex Marinus Dersie et Martholus de Mauressa, testes (X facta).* (Čremošnik 1932: 177)

Prilog 1. Ploča Kulina bana (1193. godine) Biskupići kod Visokog

Drugi zapisi istog notara, u istoj zbirci izvora, pokazuju da je notar oznaku *de* koristio kao latinski prijedlog *iz*, ali i kao oznaku roda. Konstantin Jireček, tokom svojih istraživanja imena srednjovjekovne Dalmacije, u Dubrovniku je pronašao nobilsku porodicu čije je prezime od 1286-1321. godine zapisivano kao *Culo*, *Cul*, *Culio*. U Kotoru je 1330. evidentirano ime *Marcus de Culu (Culli)*. (Jireček 1942: 22) Petar Šimunović je ovaj antroponim svrstao među imena motivirana anatomijom ljudskoga tijela, od pridjeva *kuljav* u značenju trbušat ili gravidan, prema: *kulo* – crijevo, *kulj* – sušast, *kulja* – drob (Šimunović 2009: 153). Ranije se za ženu u drugom stanju govorilo da je *kuljava*, *trudna*, *noseća*. Ime Kulin bi mogao značiti analogiju prema tom obliku a u značenju *trbušasta djeteta*, a ugojenost i pretilost bile su istoznačnice zdrave, uhranjene jedinke, što se naročito očitovalo trbuhom.

Korijen *kul-* nalazi se u skoro svim slavenskim jezicima osim slov., bug. i češ.: polj. *kul*, rus. *kulb*, lit. *Külūs*, prema lat. *culleus*, od ie. *kel-* “bergen, verhüllen”, dok Bruckner upoređuje sa lit. *kulti* “zbijati” (Skok 1971: 230). Postoji i shvatanje da je ime Kulin svojevrsni domaći metamorfozis od imena Nikola, prema složenom imenu *Kulomir* koje je potvrđeno 1071 godine (Grković 1977: 116). Pored imena Kulin tu su još supostojeća imena muška *Nikulin*, *Kuliš* i žensko *Kuljava*.

Unutar domene imena stranoga porijekla razaznaju se sljedeći podslojevi:

- a. slavenski ili općeslavenski (tip *Božidar* Zb.1: 34, *Hrabren* Zb.2: 49, *Vukobrat* Zb.3: 135);
- b. bosanskom jeziku adaptirane varijante kršćanskih imena (općekršćanskih, po crkvenome raskolu zapadnog i istočnog kršćanstva; tip *Ana* Zb.2: 83, *Marko* Zb.1: 2, 22, *Luka* Zb.1: 31);
- c. adaptirane varijante orijentalnih imena (tip *Hasan* Zb.4: 217, *Ahmat* Zb.4: 217, *Mahmut* Zb.4: 225, *Suliman* Zb.4: 230, 281).

Dakle, najstarijim imenima, nasljeđenim iz praslavenskog jezika, smatraju se narodna muška i ženska lična imena. Osnovni tip praslavenskih muških ličnih imena jesu dvotematska, dvoosnovinska odnosno složena imena poput: *Tvrdislav* (Zb.3: 187), *Vukobrat* (Zb.3: 135), *Radivoj* (Zb.4: 226). Skraćivanjem nastaju novi oblici kao: *Tvrtko* (Zb.1: 1), *Vučko* (P.12), *Vojko* (P.11, 14). Izvedene forme od osnova složenih imena i raznih nastavaka predstavljaju sljedeći tip imena: *Tvrdoje* (Zb.4: 301), *Bratoje* (Zb.3: 182), *Vitoje* (Zb.3: 165), *Vukić* (Zb.1: 33), *Radovac* (Zb.1: 29), i sl. Kontakti sa neslavenskim narodima omogućavaju prodor leksičko-semantički nemotiviranih imena u postojeći onomastikon. Takve posuđenice vezuju se za uži, najviši sloj feudalaca i ne utječu na opću antroponimsku sliku. Primanje hrišćanstva, međutim, donosi veću pojavu kalendarskih odnosno hrišćanskih imena koja su leksičko-semantički također nemotivisane riječi. Narušava se odnos između punih i skraćenih imena, a hipokoristici od ovih imena nastaju dodavanjem slavenskih sufikasa tipa: *Jovica*. Iako ih je crkva nekoliko stoljeća nametala, nije se promijenio tradicionalni odnos širokih narodnih slojeva prema imenu kao motiviranom, intimnom dijelu bića. Izvjestan broj kalendarskih imena biva prihvaćen kao: *Ivan*, *Georgije*, a od njih su pomoću poznatih nastavaka i preinaka građeni novi oblici poput: *Ivaniš* (P.106), *Ivanac* (P.107), *Ivahn* (P.11), *Ivko* (P.70), *Đorđe* (P.78), *Đuren* (Zb.2: 60), *Juraj* (Zb.1: 13), *Juriš* (P.5), *Jurko* (P.82), *Juroje* (Zb.1: 39), *Žore* (P.39). Dakle, u ukupnosti osobnih imena stranog podrijetla jasno se luči skupina tradicijskih,

uglavnom svetačkih osobnih imena koja su usklađena sa zakonima bosanskog jezičnog sustava, koji stoji naprema slavenskom antroponimijskom korpusu koji je u početku bio sastavljen od semantički prozirnih narodnih imena, i koji se kao takav zadržao do kristijanizacije, kad s njim s procesom pokršćavanja u naslijeđeni fond osobnih imena ulaze i svetačka. Tako interferiraju idioglotska (narodna) i aloglotska (uglavnom svetačka) imena. Proces adoptiranja novina u imenskoj formuli tekao je ovako: kad su tijekom IX. i XI. stoljeća južnoslavenska plemena počela masovno odbacivati rodovsku mnogobožачku religiju, te adoptirati i prakticirati jednobožачko kršćanstvo, isto je dalo odraz i na imenski *praktikum*, odnosno na obrazbu osobnih imena. Crkvena dogma, starozavjetne i novozavjetne priče i parabole postaju kod novih kršćana sve popularnije, a svećenici, mučenici i bogougodne ličnosti iz takvih priča ističu se ističu se u crkvenim propovijedima i knjigama pokršćenim Slavenima kao uzorne ličnosti. Tako dolazi do postepenog prodiranja u južnoslavensku antroponimiju raznih biblijskih i kalendarskih imena čija je etimologija neslavenskoga porijekla. Taj proces crkva je svjesno pomagala raznim vidovima svoje djelatnosti, a najviše aktom krštenja novorođenog djeteta kad mu se zvanično davalo ime.

9.1. Adaptirane varijante kršćanskih imena

Uzimanje imena po želji crkve nije se pretvaralo u strogu obavezu i nije predstavljalo uslov za primanje kršćanske vjere, pa je kršćanin mogao bit i onaj koji je zadržao ili sebi odabrao neko slavensko ime. O tome Pavle Rogić piše: “U prvim stoljećima srednjeg vijeka kršćanstvo je iz razumljivih razloga dopuštalo dosta veliku slobodu u izboru imena pri krštenju djece i odraslih. Ali kad se kršćanstvo raširilo i uhvatilo korijena u životu pojedinih naroda, osjeća se sve jači utjecaj crkve pri davanju imena. Kult svetaca i lica koje je crkva kanonizirala, a preko njihova kulta i njihova imena dolaze, naročito od XII. stoljeća, sve više u upotrebu. Taj je utjecaj postao isključiv, kada je crkveni koncil u Tridentu (1563) odredio, da se pri krštenju djeci daju samo svetačka imena.” (Rogić 1956: 47; Smailović 1977: 46) I pravoslavna je crkva potiskivala slavenska imena premda nije imala svoj Sabor u Tridentu. Najjače je to provodila među istočnim Slavenima gdje bijaše državnom vjerom. Iz prethodno navedenih razloga, prije koncila iz XVI. stoljeća, na terenu Bosne i Huma, prema zabilježenim podacima i dalje su premoć ostvarivala narodna imena, tako da domaćem onomastikonu nije prijetila opasnost od velikog stupnja imenske entropije koja je zahvatala većinu zemalja nakon Tridentskog koncila (sve je više djece dobijalo isto ime, čime je

osnovna identifikaciona funkcija imena dovođena u pitanje), zbog uskog svetačkog imenskog repertoara. Domaći etnos je uporno čuvao narodna imena slavenskoga porijekla. Sljedeća neslavenska imena, koja su preuzimana najviše iz grčkog, latinskog i hebrejskog, i čija je pojavnost produkt preporuke i naređenja crkve, su prepoznata unutar definirane građe:

Ana (lat. Anna, grč. Hanna < heb. Hanna)

a se leži Vukъ, sinъ kneza Obrada [sa] sestromъ Jelomъ, i pokamenova ga mati **Ana**.
(Zb.2: 83)

banica **Ana** (Thalloczy 1906: 352)

*Anka: i česa bogъ ne dopusti ako bi se zgodila smrtъ Katarini da ne imamъ dovesti u kuću u svoju na misto gospoe Katarine za života banice **Anke** ... i da neću ništore učiniti suproćъ počteniju rečene mi matere gospoe banice **Anke** (P.63)*

Andrej (lat. Andreas)

ê županъ Radoslavъ sinъ kneza **Anъdreja** Hlmъskago (P.9)

† kръstъ kneza **Andrêja** (P.6)

ja knezъ veli hlъmъski **Anъdrêi** (P.3)

Andrijaš: iznamiše što je godire Stipana Dobrênović sъ bratomъ sa Andrêjašemъ i strêcomъ s Juremъ i nihъ poslidnъi što bi drъžalъ (P.59)

Andruško: vlastele i poklisarъe knezъ Maroe Rastićъ i knezъ županъ Bunićъ i knezъ Andruško Bobalevićъ (P.106)

Različita su etimološka objašnjenja porijekla grčkog imena *Andreas*, među kojima je najviše prihvaćeno ono o skraćenom obliku složenog imena, kome je prvi element *andras* (čovjek). (Marasović-Alujević 1985: 271)

Avram (grč. Abraam < heb. Abraham)

a se leži dobri g[ospo]d[i]nъ gostъ Mišljenъ komu biše pri[redio] po uredbi **Avramъ** svoje veliko gostoljubstvo... (Zb.4: 249)

Damijan (grč. Damianos)

Se leži Boľedъnъ, umre. A se na nemъ spostъvi [kami] **Damênъ** (Zb.4: 318)

Među različitim pretpostavkama o etimologiji latinskog imena *Damianus* kao najprihvatljivije Tagliavini uzima, grčki korijen *damas* ili *damos*, odnosno *damazo*, *damnenisa* sa značenjem *ukrotiti*, *potčiniti*. (Marasović-Alujević 1985: 275)

Prilikom prilagodbe u bosanskome jeziku, grčko ime *Georgios* je postajalo ne samo Đeordije nego i Đorđe, pri čemu je primjetno gubljenje vokala *e*, odnosno sinkopa, izrezivanje ili ispadanje samoglasnika unutar riječi. U bosanskom srednjovjekovlju učestali su i oblici s grafemom *đerv*, u početnome položaju, gdje je grčko **ge* dalo *đ* ili *ć*:

Đeordije: † m[e]s[e]ca sekъtebra u treti na des[e]te dъnъ prѣstavi se ravъ b[o]ži **jeorgiê** na večerie H[risto]va dne (Zb.3: 133)

[a se l]e[ž]i rabъ b[oži] **jeorgiije** a zo[vo]mъ Dragslavъ (Babić 2004: 95)

[se leži **jeorъgie** a zovomъ [...] Dobrihъničъ [pl]emeniti knežaniъ (Babić 2004: 94)

Đorđe (Giorgio): i obećiva namъ rečeni gdnъ Ivanъ **Đorъži** Poklisarъ gdnu voevodi Sandalu i bratii našoi ... velike trude koe e imao i trъpio za tei stvari rečeni gdnъ Ivanъ **Đorъži** poklisarъ ... za koe stvari rečeni plemeniti mužъ Ivanъ **Đorъži** poklisarъ rečenoga gdna duža i općine Bnetačъke (P.78)

I u hrvatskome korpusu supostoje oblici, npr. u *Pisni svetoga Jurja* iz XV. stoljeća (transliteracija): *jurê* (2x), *jeor'jie*, *jurai*, *jeor'jiê* (2x). Razborito je pretpostaviti da *đerv* u tom čakavskom tekstu označuje /j/ (i čita se kao /j/), a ne /dž/ kao pri adaptaciji imena u štokavštini (Brozović Rončević 2009: 59).

Duren: a se leži **jurenъ** Pukšićъ (Zb.2: 60)

Latinsko ime *Georgius* adaptacija je grčkog *Gheórgios*, koje je u većoj primjeni tek u bizantijskom razdoblju, a potječe od *gheorgós* što znači ratar, kao složenica od *ghe* – zemlja, i (v)ergon - rad.

Spomenuti likovi nastali su prema grčkome imenu *Georgios*, a u bosanski su antroponimijski sustav ušli zbog štovanja kršćanskog mučenika svetog Jurja. Romansko je stanovništvo u Dalmaciji toga sveca, u skladu s legendom o njegovu protivljenju caru Dioklecijanu, zacijelo držalo svojim autohtonim svecem da bi, nakon doseljenja Slavena, štovanje svetog Jurja, u nekim bosanskohercegovačkim krajevima, zamijenilo kult slavenskoga poganskog boga Peruna (ie.*per – udarati).

Obično se tvrdi da je ime *Juraj* nastalo od grčkog imena *Georgios* posredstvom latinskog lika *Georgius*, u kojemu se romansko **ge*, **gy* odrazilo kao *j* (Šimunović 2006: 189). Osobno ime *Juraj* i njegove izvedenice u literaturi se obično navode kao „zapadna varijanta imena“ te se obično vežu uz katoličanstvo, iako je među Slavenima, osim kod Hrvata, Slovenaca (*Jurij*), Poljaka (*Jerzy*), Slovaka (*Juraj*, *Jura*, *Juro*, *Jurik*, *Jur* pored *Đuro*, *Đurko*, *Dzuro*) i Čeha (*Jiří*), sličan lik (lik s *j*) zabilježen i kod pravoslavnih Rusa (*Юрій*, *Юрей*). Ivan Popović hrvatski i slovački lik *Juraj* te ruski lik *Юрей* izvodi od **Jurьbъ*, dok češko *Jiří*, poljsko *Jerzy*, slovensko *Jurij* i ruski lik *Юрій* izvodi od **Jurьbъ* (Šimunović 2006: 189).

U svojem je temeljnome liku ime *Juraj* potvrđeno 6. marta 1392. godine u Povelji kralja Dabiše: našь počteni kapelanъ porъ Milacъ i *Juraj* Voletićъ (P. 39), a njegova prva posvjedočena inačica iz epigrafske građe potvrđena je iz XVI. stoljeća u liku *Дурень: а се лежи Дурень*.

Juraj: а се пише на крѣс[ту] **Jurêa**. да е знати svakomu čoviku **Jurai** Ivanović kako stekoh blago i s nega pogiboъ. (Zb.1: 13),
† а се лежи gospoê Goisavъ kći **Juriê** Baošija... (Zb.3: 178),
† а се лежи **Jurai** ko[нъ] Rado[ê] svoga gospodičića (Zb.4: 212),
našь počteni kapelanъ porъ Milacъ i **Jurai** Voletićъ (P.39),
knezъ **Jurai** Čemerovićъ (P.106),
knezъ **Jurai** Dragićevićъ z bratъiomъ (P.96),
i voevoda **Juraiъ** Voisalićъ z bratiomъ a pristavъ dvorъski kraleвъstva mi knezъ Petarъ Klešićъ i knezъ **Juraiъ** Dragićevićъ (P.76),
knezъ **Jurai** Petokovićъ z bratъomъ (P.85),
od donihъ krai knezъ **Jurai** Voisalićъ z bratiomъ (P.70),
od hmъmъske zemle knezъ Vlъkašinъ Milatovićъ z bratiomъ knezъ **Jurai** Radivoevićъ z bratiomъ (P.47)
knezъ Radoje Radosava Vladimirića ne negovo sie misto zakle bratъ negovъ knezъ **Jurai** (P.93)
knezъ **Jurai** Dragićevićъ (P.72)
čimъ samъ godi bila dužna nališku vse mu samъ platila žutimi dukati a ono knezъ **Jurai** Radivoevićъ koi mu e dukate dalъ i broilъ i(s–) svoe ruke (P.57)
mi voevoda **Jurai** milostъju božiomъ voevoda dolnihъ krai i veće počtenoga spomenutъêa sinovacъ mnogo slavъnoga gdna Hrъvoêa herъsega a sinъ kneza Voisava

i s moimi sinovi s knezem Petromъ knezem **Jurъemъ** damo viditi vsimъ i vsakomu
človiku komu se dostoi i predъ koga lice pride onъ našъ otvoreny listъ (P.85)

Žarko Tadiêa i **Jurai** humъski Vaši u svemъ (P.129)

Juriš: a pridohъ si sъ moimi bolarimi sъ voivodomъ **Jurišemъ** tepčija Radona i bratъ jegovъ
Simeonъ Pecharъnikъ (P.5)

Jurko: a tomui svêdoci knezъ **Jurko** Vladimirikъ i knezъ Aleksa Pašrovikъ i voevoda
Vlkašinъ (P.84)
s knezomъ **Jurkomъ** Vladimirićemъ (P.82)

Juroje: † a se leži župan **Juroe** koino pog[i]be na počteno[j] službi za sv[oga] g[ospo]dina
(Zb.1: 39)

Romansko *ge, *gy moglo se u bosanskome jeziku odraziti kao z, ž ili dž. Tako su od
lat. *Georgius* nastala osobna imena *Žore*, *Zore*, u dijelu oporuke Sandalja Hranića Kosače iz
1413. *Zorci Iuraseuich, vaiuoda del signor Balsa, et el fiuolo de Zorci Jurassin* kao mještаниn
Paštrovića (P.63).

Žore: a tomu ručnici i svêdoci dvorъski kralvstva mi Gojaanъ Dragoslavićъ i knezъ
Dragićъ Hrvatinićъ i našъ vêrni i vъzljubljeni protovistijar **Žore** i našъ počteni
kapelanъ porъ Milacъ i Juraj Voletićъ (P.39)

I vlastele tako mi e povdilъ protovistarъ **Žore** da e vaša prêzanъ ka mni toi učinila
kako da ste uzeli moe zaklade u svoje ruke od nališka na tomъ zahvalamo (P.57)

I oto poslasmо našega vserъčanoga slugu gdna prtovistijara **Žoreta** budi vamъ
ugodno udante mi po njemъ stonъski dohodakъ petъ satъ perper koi davate namъ
(P.43)

ê kral Stefanъ Dabiša s moimi vlasteli prêmismo razъlogъ od našega sluge a vašega
graždanina gdna protovistijar **Žorete** odъ vsihъ carinъ komor kupalъ što e u našъ
drъžalъ (P.44)

i razumismo kako namъ bihote poručili posaobine po našemъ virъni sluzi gdnu
protovistaru **Žoreti** o vašihъ potrebaхъ i od našihъ (P.49)

da je vidomo vsakomu človeku malomu i vlikomu i kako kralevъstvu mi knezъ i
vlastele dubrovački doslaše posaobinomъ počtenoga muža protobistъjara **Žoretu**
našega virъnoga slugu (P.48)

Iako je latinski utjecaj izraženiji kod katolika, to nipošto ne znači da se sveci kršćanskoga Istoka nisu štovali i kod današnjih katolika, prije i poslije Raskola. Uostalom i glagoljaška je tradicija (sv. Ćiril i Metod bili su Bizantinci) pridonijela širenju kultova svetaca kršćanskoga Istoka te prodiranju grčkih imena u bosanski antroponimijski sustav. Na topikalnome prostoru se bilježi interferencija oblika *Georgije, Đorđe i Juraj*. Upravo na temelju odraza u toponimiji i hibridnih likova Ivan Popović dopušta mogućnost da je ime *Juraj* nastalo kontaminacijom između zapadnoga lika *Jurij i istočnoga *Đurađ. (Popović 1958: 96) S gledišta pak vanjske povijesti jezika zanimljiva je činjenica da Tomo Maretić u *Hrvatskome ili srpskom jezičnom savjetniku* preporuča čak da se provincijalizam *Juraj* zamijeni s prikladnijim *Đurađ*. (Maretić 1924: 432-433)

Gregorije: (grč. *Gregorios*)

Gligorije: a se leži kaluđerъ **Gligorie**. Večna pametъ emu (Zb.3: 144)

Grgur: a se leži s[i]nъ Vukca Vukovićъ a na ime **Grъgurъ** (Zb.1: 10),

Grgur Mikačević (Kovačević-Kojić 175: 1404-1449)

azъ sveti **Grъgurъ** a zovomъ banъ Stêpanъ (P.11, 12, 14)

knezъ **Grъgurъ** Galešićъ (P.62)

i što vam govorêi knezъ Grъgurъ odъ naše strane virujte mu naše su rêči (P. 49)

Grъgurъ Bilъhanićъ z bratiom (P. 47)

U intitulaciji prvih povelja moguće je zapaziti poštivanje kulta svetog Grgura. Ban Stjepan II, u tri svoje povelje, sebe opisuje riječima: *az sveti Grgur a zovom ban Stjepan*. Ova tajanstvena formula još uvijek nije semantički dekodirana, pa je pitanje da li se može objasniti pogreškom pisara, jer su prve dvije povelje pisane 1322. i 1323. godine, dok je treća 1335. godine, pri čemu je prve dvije pisao dijak Priboje a treću dijak Pribislav. Dakle, jasno je da su dijaci različita lica, s različitim rukopisom. Vjerovatno je istaknuta formula pisana u vrijeme kada je ban Stjepan priznavao autoritet bosanske crkve, i jer je sama povelja pisana je *u hiži velikog gosta*, pri tome opisujući kako bogumilstvo u Bosni izgubivši svoj revolucionarni karakter teži da stvori kult vladara. Dok je u Bizantiji car oslovljavan za života kao *sveti* (što je moguće pratiti u u poveljama srpskoga cara Dušana), u Bosni crkva proglašava vladara za živu inkarnaciju svrtog Grgura Čudotvorca. Značajno je što se, čim je ban Stjepan zvanično priznao katoličku crkvu, istaknuta formula gubi iz njegove intitulacije, pa u povelji iz 1351. godine, on se odmjereno proziva: *Az ban Stipan a zovom svetoga Grgura rab*. Njegov brat knez Vladislav navodi u svojim poveljama (1353. i 1354.) o sebi: *Az rab boži i svetoga*

Grgura a zovom knez Vladislav. Poslije proglasa kraljevstva, kada se titula bosanskih vladara stilizira ističnjačkom varijantom, spomen svetog Grgura gubi se iz intitulacije i uopće. Treba naglasiti i da u poveljama izdatim Dubrovniku, nema spomena o svetom Grguru što je znak povelja *pro foro interno*. (IPZ, 1949: 89)

U pogledu bosanske adoptacije i adaptacije antroponima *Grgur*, prepoznatljiva je istu značajka kao kod oblika *Đurađ*, naime neke od antroponima, preuzetih iz tuđih jezika, odlikuje da u jednom slogu nominativa jednine imaju *u* umjesto izvornoga *o Gregorios* > *Grgur*, najprije ispred konsonanata *n* i *r*, pa to iz nominativa prelazi u sve padežne oblike.

Dujica: A se leži moj **Duica** Trokosić (Zb.3: 146)

Latinski oblik *Domnius* javlja se često u srednjovjekovnom Splitu kao veoma česti antroponim također u varijantama *Dujmus*, *Duimus* i *Duymus*. (Marasović-Alujević 1985: 275)

Cecilija (*lat. Caecilius*)

gospoê hercežića **Ciciliê** ostavša odъ mnogooslavnoga pomenutiê glasitoga gdna hercega Stêpana (P.122)

I što smo uzeli i dali gospoi hercežici **Cicilie** našoi maici bogomъdanoi (P.125)

Ime potječe od latinskog oblika *Caecilius* i *Caecilia*, koje je u širokoj upotrebi u rimsko doba (*gens Caecilia* bio je jedan od najslavnijih u starom Rimu). (Marasović-Alujević 1985: 278)

Irena (*grč. Eirene*)

Erina Ivkovic (Zb.2: 72)

A se leži dobra vladikovka **Erina** Vukocamić. Piše dikъ Semoradъ (Zb.2: 78)

Ivan (*hebr. Jehochánán*)

† a se leži **Ivanъ** Maršijъ, živihъ litъ PI (88) mnogo nъ zemli ê ništa nes (Zb.1: 6)

Si e grob Pavloviđa **Ivana** (Zb.1: 8)

† a se leži **Ivanъ** Мгъv[i]ćъ. U dobru prêbihъ a za života ov[i] kami postavihъ i ostavih (Zb.3: 150)

Se leži **Ivanъ** na svoei zemli. bratiê i družino žalite me ê sьmъ bilъ êko vi ćete biti ko i ê (Zb.4: 205)

A upisa dъjakъ **Ivanъ** po zapoviedi gdna mi voevode Radosava (P.87)

A upisa dьjakъ **Ivanъ** po zapoviedi gdna mi voevode Ivaniša i negove bratie kneza Petra i kneza Nikolje (P.93)

A upisa dьêkъ **Ivanъ** po zapovêdi gdna mi voevode Padosava i gospoe Todore i kneza Ivaniša (P.89)

knezъ **Ivanъ** Vardićъ (P.106)

a ovomu pisanju svedokъ županъ Krêkša i veliki vojevoda Vladislavъ Galešikъ i ...
čeonik Hlapъ **Ivanъ** (P.16)

voevoda **Ivanъ** Šantićъ z bratiomъ (P. 97, 103, 109)

plemeniti muž gdnъ **Ivanъ** Džoržzi počteni poklisarъ (P.78)

knezъ **Ivanъ** Vukovićъ (P.86,71, 73)

i što bude govoriti gospoctvu vašemu od nasъ **Ivanъ** i toma budi imъ ugodno virovati
imъ ere su naše riči (P.129)

Ivan Gudelić (Kovačević-Kojić 174: 1421-1462)

Ivan Stojšalić (Kovačević-Kojić 174: 1419)

Ivan Novaković (Kovačević-Kojić 175: 1427-1429)

Ivanac: kako mi smislivše službu bivšega **Ivanca** Jurinića koju namъ posluži u vrime
prisvitloga gna Tvrtka na Usori ... kada nasъ izbavi rečeni **Ivanacъ** od velike teškoće
kada nasъ bihu ustrilili podъ Pećmi (P.107)

Ivahn: ot Trêbotićъ županъ **Ivahnъ** i z bratiomъ (P.11, 14)

Na tomu su vêru dali i prisegli a toizi vêrê i priseži svêdoci Dobri Bošnane naprê
voevoda Purgъa sъ bratiomъ **Ivahnъ** Ivanovićъ i sъ bratiomъ (P.18)

U ime kazъnъsa Boleslava i tepčie **Ivahna** i kneza Vladislava Dabišića z bratiomъ
(P.19)

Ivaniš: voevoda **Ivanišъ** Vlatkovićъ (P.106)

A vsemu ovomui rotъnici i svidoci naši dobri velъmože voevoda **Ivanišъ** Pavlovićъ z
bratъiomъ (P.96)

A vsemu tomui višepisanomu rotnici i svidoci naše dobre velmože voevoda Petarъ
Pavlovićъ z bratiomъ ... voevoda **Ivanišъ** Vlatkovićъ z bratiomъ (P.109)

A mi voevoda Radosav obêtovahъ i zakleh se knezu i vlastelomъ dobrovaščêmъ kda
bude sin mi knezъ **Ivъnišъ** u vrêmenu dostoinomъ da mi sje zakune kada oni
ushotje na niъ volju da nastoi i vrъšii ono što se piše u zapisiehъ mećju nami (P.84)

A semu našeu zapisu svidoci vlastele kralevъstva mi voevoda Petarъ Klešićъ dvorъski
našъ **Ivanišъ** Biohanićъ i knezъ bosanъski Tvrtъko Borovinićъ (P.83)

a što su devetъ saatъ dukatъ koe zaimi u mene voevoda **Ivanišъ** na koe mi priseže u svetomъ Dominiku pri Splêtu prêdъ toliko mnogo ludi (P.121)

i ako bismo ihъ kda imali da ih daamo vlastelomъ dubrovačcêmъ i da veke nikda mi gdnъ voevoda Radosavъ i mi gspoê Todora ni ê knezъ **Ivanišъ** (P.90)

i na vse višerčeno i zapisano obêtovano ja gdnъ voevoda **Ivanišъ** mlstъju božъioъ i sa izabranemi vlasteli gspoctva mi i bractva našega (P.93)

zaato ovъ listъ budi vamъ za speditoriju erъ prizvaše na ovo naši poklisarie knezъ Budisavъ Bogavčikъ Radašinъ krstjaninъ Vukšikъ knezъ Vučihna Radosalikъ knezъ **Ivanišъ** Hrebelanovikъ (P.89)

Ivaniš Pripković (Kovačević-Kojić 174: 1400)

Ivo: a to poslasmо gospoctvu vašemu sluge naše kneza **Iva** Petrovićai Tomu Elanića (P.129)

Ivko: a tomui svidoci naši Dobri Bošnjane od Bosne voevoda Petarъ Pavlovićъ z bratiomъ ... od Humъskje zemle voevoda **Ivko** Semkovićъ i z bratiomъ (P.70)

Po zapovidi gdna mi gdna hercega Vlatka i gdna kneza Stêpana upisa **Ivko** diêkъ (P.122,126)

I na vse više pisano azъ *gnъ* kralъ Tvrtko Tvrtkovićъ i s vlasteli i s velъmožami kraljevstva mi s voevodomъ Vukmiromъ ... s voevodomъ **Ivъkomъ** (P.74)

U većini europskih antroponimijskih fondova u skupini najrasprostranjenijih (počesto i kao prve u toj skupini) prepoznaje se odraz hebrejskoga muškog osobnog imena *Jehochánán*, što bi u prijevodu značilo ‘Jahve je milostiv’. U hebrejskome srodnom semitskome arapskom jeziku prepoznaje se srodan lik *Jahja* prema kojemu su nastali tursko muško osobno ime *Yahya*, azerska *Yəhya* i *Yühanna* te perzijsko *Yahyā*. U tim su jezicima navedena imena obična muška osobna imena, nisu svetačka. S druge strane, aramejski je lik *Youkanna* od nesvetačkoga muškog osobnog imena postao svetačkim imenom nakon što su njegovi govornici primili kršćanstvo. Posredstvom stegnutoga lika hebrejskoga muškog osobnog imena *Johanan* nastao je grčki lik *Ιωάννης*. Od toga je grčkoga lika nastalo mlađe *Ιωάννης* te latinsko muško osobno ime *Johannes*. Širenjem kršćanstva temeljni grčki i latinski odrazi hebrejskoga muškog osobnog imena *Jehochánán* prilagođuju se brojnim europskim jezicima, a poslije i jezicima na drugim kontinentima čiji su govornici primili kršćanstvo. Abdulah Škaljić (1966) ime *Jahja* povezuje s arapskim korijenom *hayy* u značenju *živ*, pa bi to ime imalo značenje *živi*, a Gafurov ukazuje da se arapsko *Jahja* fonetski podudara sa

starohebrejskim *Jehija*, što je po značenju blisko s imenom *Johanan* (Gafurov 1971: 152). Prvo znači *milostiv Jahve*, a drugo *Jehova je milostiv*.

Najčešći su temeljni odrazi grčkoga svetačkog imena *Ιωάννης* na središnjemu južnoslavenskom području *Ivan* i *Jovan*. Ivan Popović drži da je osobno ime *Ivan* na tome području starije od osobnoga imena *Jovan* te nudi dva moguća izvođenja navedenog imena od grčkoga lika *Ιωάννης*. Prva je mogućnost da se *-ω-* između *i* i *-a-* konsonantiziralo u *-u-* u razdoblju kad je južnoslavensko i istočnoslavensko *-v-* još moglo biti dvousneno (*-ω-*) te su od lika *Ιωανъ* (zabilježena u staroslavenskim, bugarskim i makedonskim tekstovima) mogao nastati lik **Iwanъ* od kojeg se mogao razviti lik *Ivan*. Druga je pak mogućnost da je došlo do redukcije nenaglašenoga *-o-* u **-ъ*, a potom do razvitka *-u-* zbog zijeva te promjene *ji > i* bilježene za slavenske jezike (usp. *ѣгъла > igla*). (Popović 1958: 83) Osobno je ime *Ivan* najčešći odraz grčkoga *Ιωάννης* i u ruskome (*Иван*), ukrajinskom (*Іван*) i bugarskom (*Иван*) jeziku, zabilježen je u slovenskome (ondje je najčešći lik *Janez*) i bjeloruskome fondu osobnih imena (uz osobno ime *Іван* učestala su i osobna imena *Яан* i *Янк*) te u starim makedonskim tekstovima (gdje su osim temeljnog imena *Иван* evidentirane i brojne inačice kao što su: *Ив*, *Иванија*, *Иваниќ*, *Иваниш*, *Иваниша*, *Иванко*, *Иванук*...) a ujedno je i najstariji odraz grčkoga *Ιωάννης* u crnogorskom i srpskom fondu osobnih imena (Ivanova 2006: 178).

Osobno je ime *Ivan* u bosanskome antroponimijskom fondu, po podacima iz topikalnog korpusa, prvi put potvrđeno 1322. u Povelji Stjepana Kotromanića, u obliku *Ivahn*: *зъ bratiomъ ot Trêbotićъ županъ Ivahnъ* (P.11), a pri epigrafici najranije svjedočanstvo seže u 1463. godinu na sečku iz Bukovice kod Konjica: *Si je grob Pavlovića Ivana* (Zb.1: 8).

Jakob (*hebr. Ya'aqobh*)¹

... postaviše na nemъ si biligъ četiri sinove Miodrag i Ratko i Veseoko i **ѣkobъ**.

Porijeklo biblijskog imena *Jakob/Jakov*, Abdulah Škaljić nalazi u arapskom jeziku (*Jakub*), dok se većina ostalih leksikografskih izvora slaže da to ime potječe od starohebrejskoga jezika. Međutim, u objašnjenju značenja toga imena ima više neslaganja. Škaljić (1966) i Kemura (1975) ga nikako ne prevode, a Bratoljub Klaić (1962) tvrdi da *Jakob*

---

¹ Marasović-Alujević pored latinskog oblika *Jacobus*, te grčkoga *Iákobus*, ime *Jakob* vezuje za izvorni hebrejski antroponim *Ya'aqobh* (1985: 280)

potječe od hebrejskog *iahagob*, što znači *on slijedi (boga)*. Bliski tome su i ruski onomastičari Petrovski i Gafurov. Petrovski (1966) imenu daje značenje *on slijedi nekoga*, a Gafurov (1971) *onaj koji ide za nečijim tragom*. Međutim, Oleg Mandić tvrdi da *Jakov* znači *on hvata za petu*, i da je tako nazvan zato što je u času rođenja držao svog starijeg brata blizanca Ezava za petu. (Mandić 1969)

Jelena (grč. *Helena*)

azъ rabъ *bъzi* i *stoga* Grъgura a zovomъ gdnъ knezъ Vladislavъ i gospoê knegina **Elêna** i niyu *snъ* gdnъ banъ Tvъtko i negovъ bratъ knezъ Vlъkъ (P.18)

vêra gdna Tvъtka milostiju bъiomъ bana bosnъskoga i negova srdčanoga brata kneza Vlъka i niyu matere počtene gospoe **Elêne** i nihъ vlastelъ ... i kneza Vlatka Obrinovića i gospoe **Elêne** Ostoinice (P.19)

i ja *gspg* ja kir **Elena** i gospoja kralica kyra doboeja vidêvše obeštaniya i uvête gdna krala съ gradom Dubrovъnikom (P.25)

Stefanъ Dabiša milostiju gda ba kral Srъbъlem Bosni i Prêmorju i gospoê kralêca kyтъ **Jelêna** (P.41)

erъ mi gospogja kira **Ellena** po izъvolenju boъъju kralica Srъblemъ Bosne o Prêmorju i Zapadniemъ stranamъ (P.48)

da se razumje ere osta u komunъ dubrovački dva na desete tisuć dokatъ zlatiehъ koje ostavi roditelъ ni gdn voevoda Sandalъ po sebije svoi gospođы **Elenê** za nje života (P.91)

† mi gdnъ Stêpanъ milostъju boъъiomъ veliki voevoda rusaga bosanъskoga i k tomu i mi gospoja **Elna** više rečenoga gdna voevode Stêpana a kêi počtenoga spomenutъja gdna Baoše (P.94)

Jelica: neka se zna. A se leži Vukъ Bartpićević, ogradi Vučina oca i dubru materъ **Elicu** (Zb. 3:157)

Ime Jelena pominje se u legendama, narodnim predanjima, u povijesnim izvorima, književnim djelima, muzici, vjerskoj literaturi, pravoslavnim i katoličkim crkvenim kalendarima, ali praiskonski sve potječe od Jelene Trojanske. U vjerskoj (pravoslavnoj i katoličkoj) literaturi pominje se više Jelena, znamenitih starovjekovnih i srednjovjekovnih žena, koje su proglašene za svetiteljke. U pravoslavnom kalendaru su: car Konstantin i carica

Jelena, Jelena Anžujaska, žena srpskog kraja Uroša I, Jelena Balšić, kćerka kneza Lazara, žena Đurđa II Stracimirovića Balšića, Jelena Dečanska, sestra Stefana Dečanskog, carica Jelena, žena Dušana Silnog. U katoličkim crkvenim kalendarima pominje se Sveta Jelena Križarica, majka cara Konstantina Velikog. U povijesti Bosne i Huma moguće je prepoznati imena bosanskih kraljica: Jelena Gruba, udovica kralja Dabiše, Jelena Branković (Mara) supruga posljednjeg bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića, te Jelena Šubić, hrvatska i bosanska kneginja, Jelena Nelipčić, splitska vojvotkinja i bosanska kraljica, odnosno treća supruga kralja Stjepana Ostoje.

Ime Jelena evidentirano je i na geografskim i topografskim kartama i toponomastici. Jelena je naziv naselja u okolini Brsače u Hrvatskoj, a u Zadru je Perivoj Jelene Mandijevke, žene kralja Krešimira II. Lokalitet Jelin Dub nalazi se na putu Podgorica – Kolašin. Oronim Jelica u Srbiji, poznat je po tri istaknuta vrha: Belo Brdo, Zlatno Brdo i Crna Stena. Jelenina glava je naziv planinskog vrha u Skopskoj crnoj gori u Makedoniji. (Milićević 2013: 15-30)

Katarina (grč. *καθαρά*)

[† a se leži gos]poê **Katalina** [sъ] svojim (Zb.1: 25)

A sъju knigu p(i)sa Radêňъ dijakъ u Ribičihъ na **Katalininъ** dnъ na sveticu gospoe ban(e) (P.12)

I česa bogъ ne dopusti ako bi se zgodila smrtъ **Katarini** da ne imamъ dovesti u kuću u svojuiune žene na misto gospoe **Katarine** za života gospoe banice Anke (P.63)

Grčko osobno ime *Aikaterine* nastalo je pogrešnom grafijom imena *Ekaterine*, vjerojatno kao ženski oblik imena *Ekatrós*, možda kao derivat od *Ekatos* (Apolonov atribut) ili pak od *Ekáte*, božice zagrobnog života. Od Aikaterine potječe pogrešna latinska grafija *Catharina* iz koje se raširio antroponim *Catherina* u svim zapadnoevropskim jezicima (u različitim varijantama). (Marasović-Alujević 1985: 282)

Lazar (grč. *Lazaros* < heb. *El'azar*)

a se leži[i..] **Lazar**[ъ ...]ъč[ičъ]. p[o-]kai me[ne] (Babić 2004: 93)

Grčko ime *Lukas*, iz kojeg je onda nastalo i latinsko *Lucas* i *Luca*, vjerojatno je hipokoristik osobnog imena *Lukanós* (što odgovara latinskom obliku *Lucanus*). Izvorno ovaj oblik je bio kognomen etničkog značenja (iz Lukanije), nastao kontrakcijom (stezanjem) riječi *Lucanus*, odnosno 'čovjek iz Lukanije', antičke talijanske pokrajine (današnja Basilicata) koja je bila nastanjena sabelskim plemenom Lukancima (*lat. Lucani*), ili lukanijski, po nazivu

grada *Lucania* (od *lucus* – lug, gaj, šuma), ili je pak hipokoristik od *Lukios*, preuzet od latinskog *Lucius*. (polj. *Łukasz*, rus. mak. *Лука*, starocrkvenosl. *Лойка*). (Marasović-Alujević 1985: 285)

[†a se grobъ sin]a **Luke** Stiepanova rodih se u veliku radost a umr u veliku žalost
(Zb.1:31)

Matija i Lukša (Deb. Not. XLVIII, 154. 137, XLIX, 27)

Marko (lat. *Marcus*)

Da se zna kako bi u **Marka** Petrovićъ osamъ sinova od plemena Poimilićъ, i usikoše kamenъ na oca **Marka** i na materъ Divnu (Zb.1:2)

Si hramъ po[no]vi pop Vukosav a s nemъ hrist[ja]ni boži **Marko** kami sapisa sto domъ (Zb.3:134)

Vъseosveštenago mitropolita hercegovъskago kir **Marka**, izvoleniem i molitvami ego... (Kuna, 1974:34; Stojanović, 1982:470)

Marko Bausović (Kovačević-Kojić, 174:1419)

A na se više pisannoo rčenoo i obêtovannoo mi gdnъ hercegъ Stêpanъ i sinove mi knez ъ Vladisavъ i knezъ Vlatko i vlastele naši vovoda Sladoe Semkovićъ ... vovoda **Markoo** Grъgurevićъ ... (P.106)

A tomui svidoci dvorski dvora našega knezъ **Marko** Dragišićъ (P.107)

Maroš: a pisa Vlatko **Marošъ** dijakъ nadvorni gdna vovode Radosava (P.75)

Martin (lat. *Martinus*)

A se leži **Martin** Vuê, vovod[e] sinъ Crnogoracъ. (Zb.3: 161)

A se krstъ **Martina** Stepanovića (Zb.4: 325)

Maretin † a se leži Mihalъ Veselinovi[ćъ] a postavista [a na] nemъ [ka]men [br]at[i]a

Maretin i Batićъ (Zb.4: 294)

Latinsko ime *Martinus* javlja se već u pogansko doba, najviše na natpisima iz Galije, a potječe (isto kao i *Martius* i *Martialis*) od imena Marsa, rimskog boga rata, pa je, prema tome, začenje imena *Martinus* posvećen *Marsu*. (Marasović-Alujević 1985: 288)

Marija (lat. *Maria*, grč. *Mariam* < hebr. *Maryam*)

Marica: Gospođa **Marica** Ubiedinъ (Zb.1: 23)

Latinsko ime *Maria*, veoma često na kršćanskom zapadu, bilo je u upotrebi i u pretkršćanskom rimskom razdoblju, kao ženski odgovarajući oblik imena *Marius*. Kršćani su

ga, međutim, preuzeli od novozavjetnog grčkog oblika *Mariam*, koji je, pogrešno shvaćen kao akuzativni oblik, ostao u konačnoj latinskoj formi tobožnjeg nominativa *Maria*. Grčko ime se oslanja na stari hebrejski antroponim *Maryam* (dok ime *Miryam* u hebrejskim tekstovima predstavlja tek kasniju varijantu). Etimološki korijeni tog imena vode i dalje sve do Egipta iz doba faraona i svode se (bez vokala) na *marjmn* (ljubljena od Ammona) ili pak samo na *mrj(t)* (ljubljena). (Marasović-Alujević 1985: 286) Dakle, ime je *Marija* grčko-latinizirani oblik koji odgovara biblijskom obliku *Mirjam*. Abdulah Škaljić drži da ime *Marija* potječe iz starojevrejskog jezika i da mu je osnovno značenje *uporna, gorka* (Škaljić 1966). Gafurov (1971) ne sumnja u njegovo starohebrejsko porijeklo, ali sumnja da znači *gorka*, pa je pored objašnjenja stavio znak upitnika (Gafurov 1971: 204). Bratoljub Klaić nije preferirao nijedno od spomenutih mišljenja, već je iznio novo: *Marija*, hebr. po nekima *opora, trpka* (Mara), po drugima isto što i *Mirjam* (v.), a po trećima riječ potječe iz staroegipatskoga jezika i znači *ona koju bog voli*. (Klaić 1962: 917)

Marta (*aram. Marta*)

A se leži monahi[na] **Marta** ZP (1572) (Zb.2: 57)

Grčko ime *Martha* potječe od aramejskog imena *Marta* sa značenjem „gospođa“ (prema *mar* – gospodin, gospodar). Antroponim se javlja u Siriji i Palestini prije pojave kršćanstva isto kao i u latinskim natpisima u južnoj Italiji (*Marta*) i Rimu (*Martha*) već u 3. st. prije n. e. (Marasović-Alujević 1985: 288)

Matej (grč. Matthaïos < heb. Mattiyyah, skraćeno od Mattithyah, Mattithyahu):

azъ **Matei** Ninoslavъ po milosti *bže* vĕliki bonъ bosenski (P.5)

azъ rabъ *bži* **Matêi** a odmĕlomъ Ninoslavъ banъ bosnъski (P.12)

Matheo: i zato uzgovoriše s kraljevъstvomъ mi sizi vlastele Marinъ Menъčetićъ Mihailъ Bobaljevik Dobre Kalićjevik **Matheo** Žurъgovik (P.25)

Matiaš: izibrani knezъ Jurai Mikuličić ... začъ u krala **Matiêša** u veliki počteni biše, začъ ot cara turskoga ug[a]rskoj zimli mirъ našalъ biše (Zb.4: 276)

Latinsko ime *Mattheus* vulgarizirani je oblik grčkog *Maththáios*, ili u starijim kodeksima *Mattháios*, (lat. *Matthæus*, njem. *Matthias*, rus. *Матвеѭ*). Potječe od hebrejskog osobnog imena teoforičnog karaktera *Matithyas* sa značenjem „Božiji dar“, kasnije skraćenog u *Mathathas*. (Marasović-Alujević 1985: 289) *Matej* je bosanski oblik novozavjetnog imena, a u bosansku pisanu tradiciju dolazi preko latinskog jezika, odnosno oblika *Matthæus*.

Mihailo (*grč. Michael*):

въ дни kneza veliega **Mihoila** въмрѣ županъ грѣдъ трѣбинъски (Zb.3: 129),

† va [i]me b[og]a dobroga se zida **M[i]halъ** svom g[ospo]d[i]nu knezu Vuku (Zb.4: 256),

† a se leži **Mihalъ** Veselinovi[ćъ] (Zb.4: 294)

Latinski oblik *Michael* i grčki *Michael* vezuju se na hebrejski oblik *Mikha'el* sa značenjem “tko (je) kao Bog?” (Marasović-Alujević 1985: 289)

Nikola (*grč. Nikolaos*):

[† a se leži gos]poê Katalêna [sъ] svoim[ъ] gospodinomъ županomъ **Nikolomъ** (Zb.1: 25),

Gradi Boško, **Nikola** i **Nikola** Andrijaš na slavu boga i s[ve]te Gospe (Zb.2: 100),
A se leži **Nikola** Vukdragovićъ (Zb.3: 120),

Usêće na me kami Milutinъ Kablovićъ u Goduši, a pisa **Nikola** Dragolevićъ (Zb.4: 306)

Nikola Brijač (Div. Not. 26, fol. 162-170, 11, II,1442)

Latinsko ime *Nicolaus* reprodukcija je grčke složenice *Nikólaos* kojoj je korijen od glagola *nikao* (pobijediti), a drugi element *laós* (narod). Značenje imena je, prema tome, „pobjednik među narodom“. (Marasović-Alujević 1985: 291)

Pavao (*lat. Paullus*):

A tomu svidoci i ručni(ci) vlastele naše ođъ Bosne knežъ **Pavalъ** Radinovićъ sъ bratiomъ (P.59, 26)

A što e uzelъ voevoda Sanъdalъ i knežъ **Pavalъ** Radinovićъ vola ini Božъnaninъ lubo kralъstva bosanъskoga komjugodi Dubrovčaninu dobitkъ (P.61)

A tomu imъ svêdoci i ručnêci kralestva mi vlastele voevoda Hгъvoe tepčîê Batalo voevoda Vukašinъ i voevoda **Pavlъ** Klešićъ (P.53)

i semu ručnici dvorъski Mигъkoo Radojevik i vojevoda Vlatko Vlъkovićъ i knežъ **Pavъlъ** Jablanikъ (P.27)

i knežъ Vlatkoo i vlastele naši voevoda Sladoe Semkovićъ... i knežъ **Pavao** Dragoevićъ (P.106)

a ovomui pisanju svedokъ ... **Pavao** Hгъvatinikъ (P.16)

a vsemu tomui višepisanomu rotnici i svidoci naše dobre velmože voevoda Petarъ Pavlovićъ z bratiom ... voevoda **Pavao** Čubretićъ z bratiomъ (P.109)

i zato mi knez **Pavao** sinъ svetopočivšago gdna i roditela mi gdna kneza Radina êblanića (P.49)

koi je gradъ bio u drъžanije nama s **Pavlom** na poli i po župe Konavli s obodom i Captatomъ i s onêmъ što je **Pavlovo** bilo u Donoi gori i u Vitalini ka jepo rečene župe bila Pavlova i potomъ sina mu Petra i sъ vsêmъ što je rčeni **Pavъo** i dnъ drъžao i potomъ mu sin Petъrъ i gospodovali vъ tozi župi Kotaru konavъoskomъ (P.73)

Pavko: a tomu imъ svidoci naši dobri ljudъe od Humъske zemle knezъ Vukъ Rupčićъ z bratъomъ knezъ **Pavko** Komlinovićъ z bratъomъ (P.85)

Pavkun: zaklesmo se naiprъvo knezъ Ostoju Boravinikъ knezъ Radosavъ Vukmirikъ ... knezъ **Pavkunъ** Zemlikъ (P.93)

Latinsko ime *Paulus* (ili *Paullus*) bio je isprva rimski kognomen koji potječe od *pauc-s-los* sa začenjem “mali” ili “malo”. Grčki oblik je *Paulos*. (Marasović-Alujević 1985: 293)

Petar (*lat. Petrus, grč. Petros*):

gdnъ knezъ Pavalъ roditel mi i potomъ gdnъ mi i bratъ starii voevoda **Petarъ** (s) slavnimъ gradomъ Dubrovnikomъ i s toga počtenimi vlasteli i onimi š nimi (P.75)

a vsemu tomui višepisanomu rotnici i svidoci naše dobre velmože voevoda **Petarъ** Pavlovićъ z bratiom (P.70)

a vsemu tomui višepisanomu rotnici i svidoci naše dobre velmože voevoda **Petarъ** Pavlovićъ z bratiom ... voevoda Pavao Čubretićъ z bratiomъ (P.109)

koi je gradъ bio u drъžanije nama s Pavlom na poli i po župe Konavli s obodom i Captatomъ i s onêmъ što je Pavlovo bilo u Donoi gori i u Vitalini ka jepo rečene župe bila Pavlova i potomъ sina mu **Petra** i sъ vsêmъ što je rčeni Pavъo i dnъ drъžao i potomъ mu sin **Petъrъ** i gospodovali vъ tozi župi Kotaru konavъoskomъ (P.73)

Petar je prvi po izoboru (zvanju) apostol i prvi poglavar kršćanske crkve. Pogubljen je u Rimu zajedno s Pavlom za vrijeme Neronovih progona. Prvobitno se zvao Šimun (hebrejski *Shime'on*), a prema Evanđelju, sam Krist je odredio da promijeni ime u *Kepha*, tj. “stijena” na starom aramejskom jeziku. U grčkom prijevodu *Kepha* je postao *Petros*, što je bio sinonim za *petra* sa značenjem “hrid, stijena, kamen”, od čega je nastao latinski oblik *Petrus*. (Marasović-Alujević 1985: 294)

Prohorije (*grč. Prochoreuo*):

A зъpis[a]ъ² **Pro[horieъ]** porъ (Zb.4: 252)

Simeon (*grč. Symeon* < *hebr. Šimon* – slušanje, (po)sluh):

A pridohъ si съ moimi bolarimi съ voivodomъ Jurišemъ tepčija Radona i bratъ jegovъ

Simeonъ Pecharъnikъ (P.5)

Simo: koe polače bile su prvo njihъ vlastelina **Simeta** Gradića (P.71)

S[imo] M[ilićević] (Zb.2: 50)

A se leži Vukobratъ Đorđevićъ. **Simo**. (Zb.3: 135)

Ovo mlinice [k]upi Vuić Đuro Bilić i pokri Gavro Učukali ot **Sime** Obara 1543 (ili 1743) (Zb.4: 258)

Stjepan, Stefan (*grč. stephanos*)³:

Stefan Tṽtko m̃stiju božiom kral Srbljem i Bosnê i Primoriju (P.26, 28)

ja gospodin kralъ **Stefanъ** Dabiša (P.41, 47)

I na to više pisanno o prêsegohъ azъ rčeni kral **Stefanъ** Dabiša s съ bogodarovannomъ (P.11)

azъ **Stefanъ** Dabiša po milosti ego $\overline{bož}$ stva kralъ Srbljem, Bosni i Prêmorêju (P.14)

ê kral **Stefanъ** Dabiša s moimi vlasteli prêmismo razъlogъ od našega sluge a vašega graždanina gdna protovistjara Žorete (P.14)

mi **Stêfanъ** Dabiša po milosti gda $\overline{ba}$ kral Srъblemъ, Bosnê, Primoriju, Hlъmъscê zemli, Dolъnimъ kraemъ, Yapadnêmъ starnamъ, Usorê, Soli i Podriniju (P.41)

Stefanъ Dabiša milostiju gda $\overline{ba}$ kral Srъbъlem, Bosni i Prêmoriju i gospoê kralêca kirъ Jelêna (P.39)

I za bolju svjedoibu i i tvrъgavu sei povelje postavismo pečatъ našega gospodina kralъ ѱa **Stefana** Dabiše (P.46)

† gospodinъ kутъ **Stefanъ** Ostoja milostiju božiomъ kralъ Srbljemъ Bosnê i Primoriju (P.56)

a to je pisano podъ gradomъ podъ Srъbrъnikomъ a tomu svedoci zvani Moleni Vitanъ Tihoradikъ ... **Stefanъ** Druščikъ (P.53)

prêsvêtli gospodinъ **Stefanъ** Ostoja kralъ Bosnê i... a (e)vo tko se rotiše i naiprъvo azъ prisvitъli gdnu kralъ **Stefanъ** Ostoê, prisvitъla gospoê kralica, êerъ Kuêva.... (P.55,62)

² Poluglas iza vokala u ovome slučaju tumači se pisarskim manirom ili kao *imprudencia scriptoris*.

³ Stephan (lat.) Stephanus od grčke osnove stephanos, 'kruna', 'vijenac', a u vezi sa Svetim Stjepanom, prvomučenikom; ime se posvuda uočavalo u narodnim fonetskim oblicima Stjepan, Stipan, Štefan. (Kolanović 2002: 437)

i ine vse povelje n svobodštine zakone i uvête prêdъnъjei poslidne koe e nêмъ učinilъ
i zapisalъ rčeni gdnъ kral **Stefanъ** Тугъtko ... in a to biše pisanno prêsegoъъ azъ rčeni
kral **Stefanъ** Dabiša (P.17)

i zato stavlju ja gospodinъ banъ **Stefanъ** svoju zlatu pečatъ da je verovano svaki da
znajetъ i vidi istinu ... i ošte se obetzje gospodinъ banъ **Stefanъ** sebe i svoje sieme ... i
ošte se obetuje Opkina dubrovačka ako u niekoje vrieme prêde gospodinъ banъ
Stefanъ u Dubrovnikъ ... zato mi gospodinъ banъ **Stefanъ** i moi sinove i unuče i
dokolije sime moje bude do vieka vekova dasmo i darovasmo do veka vekova u
baštinu i u plemenito lijudemъ dubrovačkiemъ (P.41)

ot nihъže plemena jaazъ bihъ izabranъ izvolinъemъ bъiъemъ i pričiste bġorodice i
molitvami nihъ gdnъ kralъ **Stefanъ** Tomašъ (P.96)

Stefanъ Тугъtko mġostiju božiom kral Srbljem i Bosnê i Primoriju (P.28)

A se leži knezъ Vladislavъ ... bana **Stêpana** neti (nećak) (Zb.1: 24),

Sije leži dobri Radoje, sinъ voevode **Stipana** (Zb.1: 45),

A se leži **Stêpanъ**, a a činio ka[mi] Miogostъ kovačъ (Zb.1: 46),

A se kami **Stapjana** Trêdanovićъ (Zb.2: 52),

A se sto voevode **Stipana** Miloradovića (Zb.2: 56),

A se leži **Stapêнъ** OZRênoviћ (Zb.4: 213),

Desêнъ Ratънъčevitъ pisa u dъni bana **Stêpana** (Zb.4: 254).

Govor Bosne i Huma, odnosno cjelovit južni govor, bilježi glas *jat* ê u nekoliko riječi stranoga porijekla, npr. *Mljet*, *Srijem*, prva iz *lat. Melita*, kada je *-i-* ispalo, prešlo je *-el-* u u *lê*, potpunom metatezom likvida tako što likvida i samoglasnik zamjenjuju mjesto, pa je nastalo *mljeti* od *melti*; druga je riječ postala od *lat. Sirmium* ili od *grč. Sirmion*, pa je *-i-* u prvom slogu prešlo u *-e-*, pa je od *Serm* postalo *Srijem*. Isti je slučaj s antroponimom Stjepan, kojeg pored Stefan bilježimo i oblikom Sipan, od grčkoga *Stéphanos*. Latinsko ime *Stephanus* susreće se već u pretkršćanskom razdoblju, a reproducira grčki oblik *Stiphanos* sa značenjem »kruna«, što je zapravo prijevod od starog aramejskog imena *Kelilan* istoga značenja. (Marasović-Alujević 1985: 296)

Tadija (*lat. Thaddaeus*, *grč. Thaddaios* < *heb. Taddav* od *aram. teadhayya*)

Žarko **Tadiêa** i Jurai Humъski vaši u svemъ (P.129)

Teopril (*grč. Theophanes*)

ê se (le)ži r(ab)ъ teopr[i]l (Babić 2004: 89)

Tobija (*heb. Tobhiyyah*)

A se leži Vukosavъ Kučmanića **Tobije** (sinъ) Zb.1:38

Tomaš (*grč. Thomas*)

Mi Štefanъ **Tomašъ** milostju božiomъ kralъ Srbleмъ, Bosni, Usori, Soli, Primorju, Donimъ kraemъ i k tomu damo viditi vsakomu komu se podoba i pride ovi našъ otvoreнь listъ (P.107)

A upisa vazljubljeni logofetъ kralевъstva mi **Tomašъ** Bućanininъ (P.62)

I da mi rečeni gdnъ kralъ Tomašъ imamo uzimati u tihi stačuniہъ toi što namъ bude potrěbno u našu kuću i za naš dvorъ (P.98)

I azъ gdnъ kralъ **Tomašъ** i vsa ina gospoda koja su gospodovala do mene da e dovika rečenomu gradu Dubrovniku i vsoi općini Tvrъdo i neporočno nami i našimi poslidnimi pače da su u vsako vrime stanoviti i kripъci i u ovozi našoi i u vsiہъ rečeniہъ povelahъ i u zakoniہъ i uvetiہъ i vsakoiہъ slobodъštinaہъ rečene gospode sгъбъske i bosanъske ... naipгъvo rotiہъ se azъ rečeni gdnъ kralъ **Tomašъ** i s velъmožami kralевъstva mi višepisanimi postavivъ ruci na svetomъ evanъelijui na časnomъ križu Hгъvu (P.96)

i da znate ere poslasmо k vamъ slugu našega ukućnoga **Tomaša** Stanoevića (P.50)

Varvara (*grč. Barbara*):

I se leži u n[e]go i žena ega **Vare** (Zb.4: 252)

Vasilije (*grč. Basileios*):

Se pi[s]ati. Tatić leži. **Vasile Vrsil** (Zb.4: 280),

Pisa fra **Bazilio** Ravnanin (Zb.2: 100)

Latinski oblik *Basilius* potječe od grčkog *Basileos*, koji se identificira s pridjevom “kraljevski” prema imenici *basileus* (kralj). (Grković 1977: 49)

Vid (*lat. Vitus*):

Pisa **Vidъ** za svoju dušu i dade popu za službu (Kuna1974: 34; Stojanović 1982: 470)

Latinsko ime *Vitus* nalazi se samo u kršćanskom razdoblju i vjerojatno je vezano uz imenicu *vita* (život, podrazumijeva se vječni život duše), iz kojeg potječu i drugi slični antroponimi (*Vitalis*, *Vitalinus*, *Vivatius*). Kod germanskih naroda također je raširen antroponim *Wido*, *Wito* i *Wjtto*, a kod slavena *Vid*. Latinski oblik *Vitalis* bio je kognomen na

početku razdoblja Rimskog carstva, a potječe od pridjeva *vitalis* sa značenjem »onaj koji daje život« ili »onaj koji ima mogućnost življenja«, pa je u kršćanskoj filozofiji dobilo i mitski smisao. (Marasović-Alujević 1985: 298)

Dakle, na čitavom terenu Bosne i Huma, vid adstratnih utjecaja izvršen je preko kršćanstva, sa istoka i sa zapada, odnosno preko latinskog i bizantijskog svećenstva. U bizantijskoj kalendarskoj praksi duže vrijeme se prakticiraju imena istočnih svetaca (imena koja će svojevremeno postati reprezenti i markeri istočne crkve, dok ih zapadna crkva zamjenjuje drugim sanktoremima).

Najbrojniju skupinu antroponima u korpusu čine novozavjetna biblijska osobna imena, a među njima posebno se ističu imena apostola: *Petar, Andrija, Ivan, Toma, Matija*, zatim ime (arh)anđela: *Mihail / Mihovil*, imena starozavjetnih biblijskih osoba, koja su uglavnom muška: *Avram, Simeon, Damijan*, te ime koja je nebiblijsko svetačko *Juraj, Bartol*. Vrlo je važno istaknuti rane potvrde hipokorističnih pokraćena: *Ivo, Ivko, Mara, Vare, Dimko*.

10. Slavenski onimijski sloj Bosne i Huma

Na cijelome terenu koji je bio napučen slavenskim življem, od naseljavanja do kristijanizacije, u praksi su bila staroslavenska osobna imena koja, zbog rigoroznih crkvenih mjera tijekom srednjega vijeka, bivaju vidljivo istisnuta iz uporabe, te su njihova mjesta zauzimala svetačka, kalendarska imena, u jezičkom pogledu hebrejska, grčka ili latinska.

Došavši na Balkanski poluotok tijekom VII. stoljeća, Južni Slaveni su sa sobom donijeli elemente svoje materijalne i duhovne kulture iz posljednje faze društvenog uređenja (način obrade zemlje i gajenja stoke, obrađivanje metala, politeističkog obožavanja prirodnih sila, jezik, usmenu književnost, lična imena i dr.). Osim jezika, najveći dio takve kulture Slaveni su kasnije u novim socijalnim, ekonomskim, kulturnim i političkim uslovima postepeno napuštali, mijenjali ili modificirali prihvatajući istovremeno materijalnu i duhovnu kulturu klasnoga društva. Među prvim elementima takve (klasne) kulture usvojena je monoteistička religija, najprije kršćanstvo, a kasnije djelimično islam, pa je i jedno i drugo znatno utjecalo na imenski fond Južnih Slavena. Prije pokršćavanja Slaveni nisu imali osobna imena koja imaju bilo kakvu vezu s crkvenim kalendarom, čija su imena prema etimološkom porijeklu iz starohebrejskog, grčkog ili latinskog jezika, već su imali imena slavenskoga korijena, vezana značenjem za prirodne pojave, životinje, biljke, plemenske običaje, ljudske osobine, emocije i pojmove iz svakodnevnog života i rada (Smailović 1977: 43).

U srednjovjekovnoj Bosni i Humu, skoro da je apsolutno dominantan slavenski antroponimni sustav. Sam ban Ninoslav nosi narodno ime, zatim kraljevi Tvrtko, Dabiša, Ostoja, kraljica Gruba, pa je u puku taj sloj po očekivanju učestao. Tako je stanovništvo Bosne i Huma imalo mnogo složenih imena s odrazima semantičke prozirnosti koje su zadržali i poslije primanja kršćanstva, odnosno postepenog nametanja svetačkih imena neslavenskog porijekla. I dok u regionu (Hrvatska, Srbija, Crna Gora) dolazi do značajnijeg prodora kalendarskih imena, što osobito biva intenzivirano od XVI. stoljeća, odnosno od diktata Tridentskog koncila koji je trajao od 1545. do 1563. godine (kada se svetačka imena, prema naredbi i dominaciji srednjovjekovne crkve počinju ustaljivati), među stanovništvo Bosne i Hercegovine dopijeva i prvi i drugi val crkvenih svetačkih imena, ona bilježe pojavnost, ali ne u pretjeranom spomenu. Isprva je razlog tome bio ustroj i posebna načela raširene Crkve bosanske koja je njegovala domaći kultus, a nakon Tridentskog koncila Bosna se već nalazila pod Osmanlijskom upravom, a islam je u pogledu imenovanja bio izrazito radikalan. Poslanik Muhamed je u svoje vrijeme odlučno odbacivao predislamska imena koja su bilo čime podsjećala na mnogoboštvo i umjesto njih preporučivao nova koja nisu u suprotnosti s islamskom dogmatikom. Kasnije je u praksi postala obaveza da se novi musliman imenuje muslimanskim imenom.

10.1. Semantička slivenost bosanskogercegovačkog antroponimijskog sustava slavenske tradicije

Pored jednostavnog identificiranja svoga nositelja imena mogu imati i neka druga značenja. Kako bi se razgraničile takve pojavnosti potrebno je razlikovati termine *referencija* i *značenje*. *Referencija* se koristiti za opisivanje veza između imena i njegovog nositelja, a *značenje* za označavanje mentalne slike ili opise nekih obilježja koja možemo opaziti iz samoga imena, koja mogu ali ne moraju se odnositi ili odgovarati osobi koja nosi ime. U povijesnim studijama se izdvajaju tri generalna tipa imenovanja: imena prema mjestima, imena prema osobnim karakteristikama i imena prema poslu, odnosno zanimanju. Ljudi su, također bivali imenovani shodno okupatorima te prema religijskim, kulturnim i običajnim shvatanjima.

Kako na stil života, društvene promjene ili na umjetnost jednog naroda utiču dodiri s drugim etničkim skupinama, takav je slučaj i kod nadijevanja imena. Te promjene se mogu

manifestirati na različite načine, a najviše su vidljive tijekom migracija stanovništva, trgovinske razmjene ili ratnih okolnosti. Dolaskom na nove prostore Južni Slaveni su sa sobom iz pradomovine donijeli i karakterističan sistem nadijevanja imena, koji ni danas nije potpuno napušten. Na formiranje takvog sistema ulogu su imali različiti faktori kao što su izgled tijela djeteta, biljni i životinjski svijet, vremenske prilike, boja kose, karakterne crte. Život u neposrednom susjedstvu s Grcima i Latinima, te nešto docnije primanje kršćanstva su faktori koji su uveliko izmijenili i obogatili fond imena Južnih Slavena.

Dakle, s osvrtom i očuvanjem ranije slavenske tradicije, u procesu imenovanja srednjovjekovne Bosne i Huma, svako ime je moglo biti motivirano različitim semantičkim realijama, i pri tome da bude semantički prozirno ili očajureno. Imena su bivala sastavni dio narodnoga mozaika, te su naporedo stajala ali se ujedno i sjekla s magijom, religijom, kulturom, običajima i shvatanjima, pri čemu se javljaju apotropejska, zaštitna, ili profilaktička imena (*njem. apothropäische Namen*), imena s intencijom da imenovani takav bude (*njem. Wunschnamen*), bogonosna ili teoforna imena (*njem. theophore Namen*), prenošena imena, metaforična imena, detoponimna imena, hipokoristici itd.

10.2. Zaštitna imena

Davanjem osobnog imena djetetu ono se priznaje za osobenu individuu i istovremeno se uvodi u društvenu, prije svega porodičnu zajednicu. Zapravo, tek sticanjem imena dijete dobija status ljudske jedinice i postaje priznati član društva. Davanje imena uvijek je čin inicijacije, uvođenja pojedinca u novi društveni status. Osobno ime je zato ne samo osobena i trajna oznaka po kojoj se razlikuje od drugih, već se smatra važnim, suštinskim dijelom same ličnosti. Otuda, postoji široko rasprostranjeno vjerovanje kod mnogih naroda da onaj koji zna ime neke osobe može preko samog imena učiniti zlo tom čoveku. Zato, širom svijeta postoji običaj skrivanja imena, naročito od nepoznatih ili zlih ljudi, što je u bosanskohercegovačkoj praksi bilo zastupljeno do prošloga stoljeća. Takva shvatanja bliska su koncepciji Levi-Straussove teorije nasilja pisanja iz 1948. godine, odnosno studije *Porodični i društveni život Indijanaca*, u kojoj Levi-Strauss bilježi da je kod Nambikwara (divljeg plemena) upotreba vlastitog imena zabranjena i predstavlja »svetu tajnu«, s poentom da se zabrana otkrivanja uopće ne odnosi na vlastita imena, prije će biti da ono što pogađa zabranu jest čin koji ono što funkcionira naziva vlastitim imenom, odnosno predmet skrivanja je klasifikacija i odnos unutar sustava. U Bosni bismo takva shvatanja mogli povezati sa slavenskom tradicijom i

njezinim kontinuumom. Naime, u ranijoj slavenskoj tradiciji riječ je imala magijsku moć i takva njezina vrijednost počela se prenositi na osobna imena ljudi. Tako su se razvila vjerovanja da zli duhovi mogu imati nepovoljan utjecaj na dijete pa mu se davalo ime koje će ga štititi od toga. Zato je ime djeteta primalo magijski vid zaštite od zlih sila koje ga ugrožavaju. Zaštitna, apotropejska imena samim svojim značenjem treba da učine da se spriječi, zaustavi umiranje djeteta, odnosno da produljuje život.

Tradicionalna podjela slavenskih glagola je podrazumijevala četiri prezentska razreda, prema načinu kako tvore prezent. Glagol *stati* je podrazumijevao prezent na **ne: prasl. *stānesej > stsl. staneši > rus. stānešʹ, bos. staneš*. Za praslav. *stanь* postoji potpuna baltička paralela: lit. *stonas*, sanskr. *sthana*, avest., stperz. *Stana*. *Stan-* je veoma raširen prvi elemenat u starim složenim antroponimima i od njih stvorenim hipokoristicima: *Stanimir, Stanislav, Stanale, Stanko* i u prezimenima na *-ić, -ović Stanić, Stanojević, Stankovu* (Skok 1971-1974: 327). U topikalnome korpusu korijenski morfem *stan-* smo potvrdili antroponimima *Stanac, Stana* i *Stanoje*, za koje je pretpostaviti da su skraćeni oblici dvočlanih imena tipa *Stanimir* ili *Stanislav*.

Praslav. *stan-* u izvedenome muškome antroponimu na *-ьc stanac, gen. -nca*, je ujedno apozicija uz *kamen* koji je stalan, kao iz zemlje iznikao. Prepoznatljiva je značenjsku bliskost s izvedenicom od prezentske osnove *stan-* u vezi s osnovnim značenjem korijena u spoju s sufiksom *-ak > stānak, gen. stanka*: a tomui budi ovimъ sudъēmъ **stanakъ** u Konavlahъ ali u Trêbinu ali u Popovi od ovihъ trehъ mêstъ edno gdi bude hotinъe kneza Vlъkъcъ Hranića (P.61), s značenjem mjesta stacioniranja.

Stanac: A ovomu pisanju svedokъ županъ Krêkša i veliki vojevoda Vladislavъ Galešikъ i ...

Stanacъ Voislavikъ (P.16)

Na tomu su vêru dali i prisegli a toizi vêrê i priseži svêdoci dobri Bošnane naiprê voevoda Ругъа i ... **Stancъ** Gapolović i съ bratiomъ (P.18)

z dvorъscimъ **Stanъcemъ** Prêkušićemъ (P.41)

Stana: A se leži dobra žena **Stana** ĵurenovica (Zb.2: 79),

dasmo ioi naše selo gospodsko u hlъmscê zemli u ime velijake съ vsêmi pravêmi kotari i mejami i da se to selo ne odnime gospoi **Stanê** za ne života nikadare ... съ bogoljubimomъ gospoom bġ do darovanom mi kralicomъ kir Elênomъ kralvsta mi vse počtenomu dêtetevê moei kcerê **Stanê** (P.46)

Stanoja: što poslasmo k vamъ našega sръdčanoga slugu kneza **Stanoê** Elašbčiča za naše rabote i nališe za dohodьke naše (P.41)

što tamo poslasmo k vamъ našega sръdčanoga slugu kneza **Stanoja** Elašbčiča za našo rabote a nališe za dohotьke (P.42)

Od jednoga je glagolskog korijena prezent bilo moguće tvoriti na više načina. Tako su od istog korijena posvjedočeni prezenti sa sufiksom **-ne-*: *stsl. stajq* i *stanq* odnosno *bos. stojim* i *stanem*. Unutar korijena *stoj-* nalazi se samoglasnik *o* umjesto analogijskog *a* što je karakteristična pojava u ličnim imenima starog dvočlanog tipa i u hipokorističkim izvedenicama: *Stoj(i)mir*, *Stòjis(l)av*, *Stojan*, *Ostoja*.

Stojmir: **Stoimir** Pribilović (Kovačević-Kojić 174: 1442-1462)

Stojisav: † a se leži **Stoisavъ** Miloševijъ na svoi zemli na plemenitoi koga mnogo ludi znaše. (Zb.1: 16)

Stoisav Prodašić (Kovačević-Kojić 175: 1401-1402)

Stojislav: *Stojislav* Kožuhar (Div. Not. 26, fol. 162-170, 11, III, 1443)

Stojan: A se leži **St[o]ên** Opodinovičъ (Zb.3: 183),

A se leži **St[o]ên** Utolovičъ na svoei zemli na plemenitoi (Zb.4: 240)

Ostoja: se leži Viganъ Miloševijъ. Služi banu Stipanu i kralu Tv[гъt]ku i kralu Dabiši i kralici Grubi i krala **Ostoju** i u to vrime doide i svadi se **Ostoê** kralъ s hercegomъ i z Bosnomъ i na Ugre poe **Ostoê**... (Zb.1: 1),

A se leži St[o]ên Utolovičъ na svoei zemli na plemenitoi. [Se] postavi **Ostoê** bratъ egovъ (Zb.4: 240), **Ostojê** Ostojištъ (Zb.4:263)

† gospodinъ kirъ Stefanъ **Ostoja** milostiju božiomъ kralъ Sръbljemъ Bosnê i Primoriju (P.53, 56)

prêsvêtli gospodinъ Stefanъ **Ostoja** kralъ Bosnê i... a (e)vo tko se rotiše i naipгъvo azъ prisvitъli gdnъ kralъ Stefanъ **Ostoê**, prisvitъla gospoê kralica, čerъ Kuêva.... (P.62)

a upisa dъjakъ **Ostoja** zapovêdъju i povêlênjemъ gdna mi voevode radosava (P.82)

a vsemu ovomui rotъnici i svidoci naši dobri velъmože voevoda Ivanišъ ... knezъ **Ostoê** Stipoevičъ z bratъiomъ (P.96)

a pisa **Ostoja** aъjakъ zapoviedъju gdna voevode Radosava (P.84)

a tomu daru biše svêdoci dobri Bošъnane terъčîê Radoslavъ i s bratiomъ ... ot Rame knezъ **Ostoê** i zъ bratimъ (P.11, 14)

vlastele i vsoju općinu grada Dubrov'nika za naše srd'čnye bratju i prêтели kako ihъ sju imali prъvi naši do (o)nogaizi dne do koga imъ mirъ privrъže **Ostoê** bivъši kralъ (P.61)

i knezъ **Ostoja** Borovinićъ bratъ moi (P.77)

i dostoêniemъ sela rčenago zapisuju i ukrêpluju kakot e zapisalъ gdnъ kralъ **Ostoê** u povelі ve Primorie Dubrovniku i opkinê (P.58)

Ostoê Milićević (Kovačević-Kojić 174: 1428-1432), **Ostoê** Radosalić (Kovačević-Kojić 174: 1419-1432), **Ostoê** Sarasinić (Kovačević-Kojić 175: 1418-1421)

Ako se sagleda semantika nekih imena, pokazaće se da tzv. zaštitna imena imaju posebnu ulogu, i pri tome, da značajno mjesto zauzimaju imena tvorena morfemom *stoj-*. Naime, vjeruje se da ime može predodrediti karakter i sudbinu djeteta, te da ga može štititi od bolesti ili smrti. Zato su imena takvoga morkološkog sklopa davana djeci s namjerom da poživе dugo.

Noseći u imenu korijenski morfem *živ-*, samo ime bi trebalo oblikovati značenje življenja, postojanja. Život je predstavljao najveću slavu i dar od Boga. Prema očekivanju, korijenski morfem *živ-* je brojno zastupljen u antroponimiji, i to najčešće u hipokoristicima *Živoje*, *Živadin*, *Živko*, *Žika*, ali i u starim dvočlanim imenima kao *Žitomysl* i *Živogost*, od kojih nastaju toponimi *Žitomislići* (u Hercegovini) i *Živogoštje* (P.85), (oblici imena koji završavaju sufiksom *-ja* služe za tvorbu imenica pridjevskog značenja koje u konkretnom slučaju obrazuju značenje posesivnosti, odnosno da su *Žitomysl* ili *Živogost* posjednici toga područja, ono im pripada po nekoj osnovi, možda i po tome da su tu boravili pa je po njima mjesto prepoznatljivo i prozvano (Bošković 2000: 310), ili *Dabiživ* (glagol *biti* se javlja u obliku trećeg lica aorista *bi*, pri čemu formirani kondicional s veznikom *da* ima željno značenje tj. *da bi živ* (odnosno *bio živ!*), umjesto *da bi bio živ*), s hipokoristikom *Dabiša* (ističe I. Š.).

Dabiživ: m[is]eca marta 11. prêstavi se raba b[o]žia M[a]ria, a zovomъ d[i]v[i]ca, popa

Dabiž[i]va područie, va let[o] (Zb.2: 53),

a se leži **Dabiž[i]vъ** Radovanovićъ. (Zb.2: 98),

se leži raba b[o]žia Polihrania ... nevêsta župana Vratъka i sluge **Dabiživa** (Zb.2: 102),

a se leži **Da[b]iživъ** na svoe[i] zemli na plemenitoi (Zb.4: 233),

a se leži **Dabiživъ** Draškovićъ na svoei zemli na plemenitoi (Zb.4: 306),

a se leži **Dabiživъ** Markovičъ (Zb.4: 315),
a na ime sêmi vlastelmi županъ **Dabiživъ** Čihorikъ (P.58),
tisuke i •e• saatъ dukatъ zlatêhъ i •f• tisukъ perperъ dinara ke bêhomo položili po
našihъ poklisarihъ a s našimъ listomъ i pečatъju verovanomъ po knezu Brailu
Tezaloviku i po Radašinu Krstêninu i po **Dabiživu** knezu Boračkoomъ (P.90),
Dabiživъ Junakoviĳ (Kovačević-Kojić 174: 1426-1429)

Živoje: **Živoe** Tikoević (Kovačević-Kojić 174: 1432-1436)

Živko: i oni dobrovolno i ljubovio poslaše svoje vlasteli gospodinu kralju kneza **Živka**
Gundulića (P 82), i doslasta našem gospođtvu ovi strani počteni i mudri uzmožni
vlastele dubrovački počtene i mudre vlastele kneza **Živka** êaketića (P.84)

Živan: i paki što vikaže **Živan**, to su naši rieči. (Dizdar 1969: 303)

Dabiša: ja gospodinъ kralъ Stefanъ **Dabiša** (P.41)

A tomu daru biše svêdoci dobro Bošъnane terpčie Radoslavъ i sъ bratiomъ knezъ
Dabiša (P.11)

A tomo su svidoci dobri Bošъnye terpčie Ratoslavъ i s brъtiomъ Hlapъ i s bratiomъ
Vukъ Štitkovičъ voevodъ bosanъski s bratiomъ kneza **Dabišъ** Beroevičъ (P.46, 47)

I na to više pisanno o prêsegohъ azъ rčeni kral Stefanъ **Dabiša** s sъ bogodarovannomъ
I za to ja kral **Dabiša** dasmo Dragoju Gučetiću i negovi bratii i vsakomu od nъ vasu
našu moć i kripost pravъdu i vêrovanije (P.11)

azъ Stefanъ **Dabiša** po milosti ego *božstva* kralъ Srъbljem, Bosni i Prêmorêju (P.14)
ê kral Stefanъ **Dabiša** s moimi vlasteli prêmismo razъlogъ od našega sluge a vašega
graždanina gdna protovistjara Žorete (P.14)

mi Stêfanъ **Dabiša** po milosti gda *bā* kral Srъbleмъ, Bosnê, Primoriju, Hlъmъscê
zemli, Dolъnimъ kraemъ, Zapadnêмъ starnamъ Usorê, Soli i Podriniju (P.41)

Stefanъ **Dabiša** milostiju gda *bā* kral Srъbъlem, Bosni i Prêmoriju i gospoê kralêca
kirъ Jelêna (P.39)

Dlъžnike naše kolikuje imalъ kral Tvъrtko u životi bude i koliku ja kral **Dabiša**
imamъ gdнъ i namêstnikъ u gospodstvu i vasemъ inomъ gdna Tvъrtka kral (P.45)

I za bolju svjedoibu i i tvъrgavu sei povelje postavismo pečatъ našega gospodina
kralja Stefana **Dabiše** (P.46)

Ustanovitismo gradu Dubrovniku i negovimъ vlastelemъ kako e u povelahъ gospodina krala Tvrtka i ju povelahъ gdna krala **Dabiše** i u povelahъ bivšago krala Ostoe (P.48)

Onakozi kako imъ se udrъži u povelahъ gdna krala Tvrtka i gdna krala **Dabiše** i bivšago krala Ostoe (P.61)

I oštъ odviše vidivъ zapisanie gospođe kralice Eline bivše gospodina prisvitloga i poštenoga pomenutiê gospodina krala **Dabiše** (P.69)

I oto poslasmo takoeķ vamъ rečenoga kneza Grъgura po naše dohotke koe ste davali srъbskoj gdi i po tomъ gdnu kralju Tvrtku i gdnu kralu **Dabiši** (P.49)

Molimo vasъ kako srъdčane prêjatelje udaite namъ dohodakъ srъbski koi ste dabali gospodi srъbskoj o Dmitrovi dnevi tisući perperъ i po tomъ kralju Tvrtku i kralju **Dabiši** (P.47)

Imena kod kojih prvu komponentu predstavlja oblik *goj-*, imaju značenje koje dolazi od stare imenice *goj* koja znači *živost*, odnosno od glagola *gojiti* koji znači činiti da nešto živi i raste, te se uvijek odnosi na živo biće. Prvotno se tiče fizičkog života i znači isto što i hraniti, njegovati, podizati čovjeka. Ako se odnosi na biljke, onda se *gojiti* pretvara u *gajiti* (cvijeće, biljke, odatle *gaj*). *Gojiti* danas ima duhovnije značenje od onoga što ga otkriva etimologija riječi. P. Skok ističe da u nekim slavenskim jezicima *gojiti* znači i *liječiti*. Iz razloga što glagol *gojiti* ima korijensku vezu sa „žiti“ i „živjeti“ imena tvorena iz njega su oslovljena skupinom zaštitnih imena. Dakle, oblik *goj* dolazi od indoevropskog korijena *gwei* ili u prijevodu *guoi* sa značenjem *živjeti* (*goj* je nastao na isti način kao od *biti* „boj“ ili od *liti* „loj“). Prema tome, *gojiti* je isto što i podržavati jedno živo biće u životu. (Skok 1971-1974: 586)

Gojsav: a tomo su svidoci Dobro Bošnъne ... s brъtomo **Goisavъ** Obrъdovičъ (P.14)

A ovomui pisanju svedokъ županъ Krêkša ... **Goisavъ** Voisilovikъ (P.16)

Goisav Stoišić (Kovačević-Kojić 174: 1402)

Goisav Petranović (Kovačević-Kojić 174: 1427-1432)

Goisava: Da jestъ vêdomo bgomъ i svetimъ Mihailomъ arhangelomъ i svim koji su gdnu bġu ugodili kako da vêru voevoda Radičъ svoga oca kъznъca Sanъka i gospođe Radosave i svoju Radičevu i svoje gospođe **Goisave** (P.38)

A se leži gospoê **Goisavъ** (Zb.3: 178)

Gojak: a tomui svêdoci i ručnici kralvъstva mi vlastele ... ot dvora pristavъ knezъ **Goêkъ** [D]ragosaličъ dvorъski z bratiom (P.26)

oto poslah kъ vamъ našega vlasteličica **Gojaka** za onъ dohodakъ našъ koi mi imate dati (P.29)

s knezem **Goêkomъ** Dragosalićemъ (P.41)

Gojan: a tomu ručnici i svêdoci dvorъski kraljevstva mi **Gojaanъ** Dragoslavićъ (P.39)

Gojić: a tomui svêdoci naši vlastele **Goićъ** Gaočićъ (P.53)

Nemanja: u d[ni veliega župana sl]avъnago **Nemane** (Zb.1:19)

Izvođenje imenice *neman*, *-ani* f. iz prasl. **nejъmanъ* od glagola **nejъmati*, otvara novu mogućnost tumačenja ličnog imena *Nemanja* ili *Neman*, čije je porijeklo već dugo vremena sporno. Kao takvo, ono je poznato u Bosni, Hrvatskoj i Srbiji od XII. stoljeću, a po svjedočanstvu češke, lužičkosrpske i bjeloruske toponimije moglo bi biti još praslavensko. Skok je zaključio da je ime *Nemanja* prvobitno moralo glasiti **Nejman*, **Nejmanja*, sudeći po načinu na koji ga predaju grčki i latinski izvori pišući o srpskom velikom županu Stefanu Nemanji: *Neeman*, što s jedne strane odaje naslanjanje na jedan starozavetni antroponim, ali s druge ukazuje na prvobitan slovenski lik **Nejъmanъ*, koji se može shvatiti dvojako:

a) kao pasivni particip od **ne jъmati*: “neuhvatljiv, neukrotiv”, tip **Ne-danъ*;

b) kao skraćeni oblik od složenog imena **Nejъmanegъ*, usp. stčeš. *Doman*, *Domana* od *Domanegъ*, stpolj. *Bratron*, stčeš. *Bratron* od **Bratronegъ*, stsrp. *Sestronja*, stčeš. *Sestron* od **Sestronegъ*, stčeš. **Miron* od *Mironegъ*, stčeš. *Dobrona* od **Dobronegъ*, sthrv. *Pribinja* od *Pribinegъ*. Možda se takvo ime davalo, u opoziciji prema *Domanegъ* a s profilaktičkom funkcijom, djeci koja se rode u tuđini (Loma 2008: 109-116).

Problem imena *Nemanja* ogleda se u utvrđivanju osnove samoga imena. Naime, paralele tipa *Miroslav* : *Radoslav* potvrđuju realnost morfeme *-slav*, a paralele tipa *Miroslav* : *Miroljub* i sl. potvrđuju realnost morfeme *Mir-* i sl., dok nema dovoljno ubedljivog tvorbenog kvadrata u koji bi ulazilo ime *Nemanja*. Ako bi se pretpostavilo da je u osnovi korijen *nem-* ('nesposoban da govori'), pored toga što bi to bilo sa semantičke strane sasvim neobično pa i sporno ime (možda bi se mogla postaviti pretpostavka o zaštitnom imenu), ostaje činjenica da nisu poznata imena sa istim tvorbenim modelom u osnovi (poznato je ime *Grdan*, ali ne i **Grdanja*, poznato je *Mrđan*, ali ne i **Mrđanja* i sl.). Do sada najiscrpniji pregled literature o porijeklu imena *Nemanja* dao je Radosav Bošković (1979). On je predložio i rješenje prema kojem je ime *Nemanja* rezultat četvorostepene hipokoristične derivacije, od, prema Boškoviću najvjerojatnijeg — *Ne(nad)* preko (1) *Néma* ili *Némo* do (2) *Neman*, pa (3) *Nemań*, najzad, do (4) *Nemanja*. Bošković nalazi u drugim imenima potvrde za svaki sufiks na koje se njegovo

rješenje oslanja: *Némo* kao *Rámo*, *Neman* kao *Vukan*, *Nemn* kao *Radb* i *Nemanja* kao *Ivanja*. (Bošković 1979: 5, 6, 8; Piper 2007: 684)

Prodan: **Prodanь** Pobrenovikь (P.9)

U zapadnokarpatskoj Ukrajini, gdje se smatra da je bila pradomovina Slavena, čuvao se drevni običaj: obred prodaje djece. Djeca su u pojedinim obiteljima često umirala, a zbog magijskoga shvatanja roditelji su bivali u nastojanju nadmudriti zloduse, stoga bi tobože prodali novorođenče čovjeku koji je već odgojio odraslu djecu. Nakon što bi platio simboličnu svotu, kupac bi izgovarao magične riječi: „Ni otac ni majka neće imati nikakve veze s tim djetetom ni na ovom ni na drugome svijetu.“ Zatim bi postavio dijete na stol govoreći mu: „Rasti, jer od sad si moj!“, a roditeljima bi rekao: „Odgajajte mi ga“. Tim činom dijete bi dobilo ime *Prodan*. U Gruziji, djeca su se zbog istih razloga kupovala nakon čega bi im se nadjevalo ime *Neskid – Otkupljen*. (Šimunović 1987: 158)

10.3. Blagoslovna imena

U većini se antroponomastičkih sustava imenom nastoji ili izraziti dobre želje budućem nositelju imena, ili ga zaštititi od negativnih utjecaja, odnosno pored apotropejskih imena, postoje i blagoslovna imena, koja su lijepa, draga i milozvučna. Mnoga imena su nastala od riječi kojima se magijski želi da dijete postane: dobro, radosno, milo, sretno, zdravo, veselo, duševno itd., odnosno to su imena s intencijom da imenovani *takav* bude (*njem. Wunschnamen*) ili pozitivno opisna imena. Dakle, dok su stari Germani željeli da im potomci bivaju slavni ratnici, slovenskim roditeljima bilo je važnije da putem imena izraze ljubav prema djetetu i radost zbog njegova rođenja. Na Istoku, u pravilu, imena tradicionalno imaju važan simbolički karakter, u mnogim, primjerice afričkim kulturama smatra se da je temeljna uloga imena proročanska, odnosno da je čovjekova sudbina zapisana i determinirana u imenu koje nosi. Pritom je naravno nužno da “etimološko značenje” imena bude semantički što prozirnije tragovi takvoga odnosa prema primarnome poticaju za imenovanje prisutni su naravno i u europskome kulturnom okružju u poznatoj izreci: *Nomen est omen*. Postoje dva osnovna shvatanja vlastitog imena. U prvom slučaju vlastita imena nisu motivirana (kao što to ni jezični znak sam po sebi nije), ona su tek zamjenjivi znakovi. U drugom slučaju ona nose svoja značenja na način da su posredno motivirana obilježjima nekoga predmeta ili prethodnoga nositelja imena, odnosno motivirana su već postojećim jezičnim znakom koji je

ipak ishodišno proizvoljan. Analogno tomu, ime može nastati slučajnim odabirom (nemotivirano) ili nekom vrstom prenesenoga značenja, često metaforom ili metonimijom. U ovom posljednjem slučaju, ujedno i najčešćem, ono je posljedica procesa koji nazivamo mitopoetskim imenovanjem (rus. *mitopoètičeskoe naimenovanie*). Taj se termin najprije javlja u semiotičkoj školi u Tartuu u Estoniji. Prva pojava takve vrste imenovanja (u pisanoj književnosti pa je svakako moralo biti prisutno i u općoj praksi) vezana je još uz srednji vijek, iako je tada ono još nedefinirano. U 15./16. st. javlja se moralitet. (Saulan 2011: 173; Vodanović 2006: 220-222)

Prije nego su slavenska plemena ušla u sferu utjecaja stranih kultura, u vrijeme slavenske zajednice i izvjesno vrijeme nakon raspada, stabilna i jaka plemenska bitnost nije odstupala od kanona binomnog imenovanja. Tijekom inicijacije djetetu su se prišivala dva imena: najprije jedno, bez obzira na spol, uglavnom pod emotivnim utjecajima majke, koje bi kasnije bilo podložno zaboravu jer bi ga potislo novo ime koje bi bilo osmišljeno s prirodom djeteta ili osobinama koje bi roditelji željeli vidjeti u njemu, primjerice:

Milgost (Zb.1: 46) da bude rado viđen gost, prihvaćen,

Dobrovoj (Zb.1: 47) da bude dobar ratnik (vojnik).

Bolje- je oblik srednjeg roda sveslavenskog komparativa za pozitiv *dobar* (v) = *boljši*, određeni komparativni pridjev, stsl. *bolijъ* od osnove *bol-*. Prvobitno je značenje bilo “veći”, odakle se razvilo značenje “jači”, koje se očuvalo u staroslavenskoj dvočlanoj antroponimiji: polj. *Bolesław*, kojemu odgovara češ. *Václav*, kroatizirano u *Veieslav*. Još u doba hrvatske narodne dinastije postoje dvosložni antroponimi: *Boledrug* (II stoljeće), *Boljebrat*, *Boljemir*, *Boljerad*, *Boljeslav* (II, III i V stoljeće). Odatle hipokoristici *Boljehna*, *Bolješa*, *Boljan*, *Boljela*, odakle opet naša prezimena i toponimi: *Boljehnići*, *Boljenovići*, *Boljesavac* (selo u Bosni, V stoljeće), *Boljanović*, *Boljanić*. (Skok 1971-1974: 187)

Boljedan: se leži **Boľedъnъ**, umre. A se na nemъ spostъvi Damêнъ (Zb. 4: 318)

Boljerad: A se leži Bratъmio Brajkovićъ **Boleradovъ** unuk (Zb.4: 304)

Boljeslav: na tomu su vêru dali i prisegli a toizi vêrê i prêdoci Dobri Bošnane naiprê vœevoda Purъca i съ bratiomъ ... **Boleslavъ** Dukoević i съ bratiomъ... vêra gdna Tvъrtka milostiju bъiomъ bana bosнъskoga i negova srdčanoga brata gdna kneza Vlъka i niju matere počtene gospoe Elêne i inhъ vlastelъ u ime kazънъca **Boleslava** (P.18)

A tomu svjedok Vlčko Matajević s bratiem, a drugi Hotien Ježević i s bratiem, a tretii Mileta Voihnić četvrti **Boleslav** Zovjenović. (Dizdar 1969: 77)

Dobromisl si su Hľmlane koi se kleše Hrelko Rastimirikъ Dobrovitъ Radovčikъ ...

Dobromislъ Pobratovićъ Desêň Berivoevikъ (P 6)

Dobrosav a tomui svêdoci i ručnici kralvŕstva mi vlastele boevoda Vlatko Vlъkovićъ z bratiom knezъ Pavalъ Radinovićъ z bratiom... ot Usore knezъ **Dobrosavъ** Divoševićъ z bratiom (P.26)

S voevodomъ Hľvoemъ s voevodomъ Vlatkomъ usorъskimъ s knezemъ ...

Dobrosavomъ Divoševićemъ ... (P.40);

Dobrovit si su Hľmlane koi se kleše Hrelko Rastimirikъ **Dobrovitъ** Radovčikъ ...

Dobromislъ Pobratovićъ Desêň Berivoevikъ ... (P.6)

Dobrovoj Pisa mu sinъ dijak **Dobrovoj** (Zb.2: 47)

Dobroslav: **Dobroslav** Milković (Kovačević-Kojić 175: 1405)

Dobrašin: a tu bêhu pri kraljevŕstvê mi vlastele županъ Branko Pribinik, dvorъski Vlъkosavъ Stefkovik, **Dobrašinъ** Stefanovikъ, vojevoda Vlъkovik knezъ Vlъkašin (P.25)

Dobrilo: † a se leži **D[o]brilo** Bobanъ (Zb.2: 103)

† se leži **Dobrilo** Pribilovićъ (Zb.2: 110)

† se leži **Dobrilo** Božićkovićъ (Zb.2: 111)

a toi došaъ u Dubrovnikъ zapisahъ i potvrdihъ a tadaï tui bihu sa mnoмъ Ostoê Pičevićъ, Hľnakъ Kostadinićъ i Krasoe Ivanovićъ lita gospodina . Č.U. I.I. lito miseca jula. S. danъ a upisa **Dobrilo** Raškovićъ (P.69)

Dobriš: A se leži **Dobriš** Vukićević (Zb.3: 139)

Složena se imena tipa *Dobromisl*, *Dobrosav*, *Dobrovit*, *Dobrovoj*, *Dobroslav*, tretiraju tvorenicama u čijem su sastavu prepoznatljive dvije punoznačne riječi, od kojih je jedna, koja u navedenim primjerima uvijek nalazi na početku antroponima, staroslavenski pridjev *dobrъ*, koji je u izvornome značenju “koji pristaje, odgovarajući” (ESJS 1989: 137) vjerovatno je već u to vrijeme bio generalni pozitivni evaluativ, koji je sužavao značenje na vrednovanje spoljašnjih ili vanjskih karakteristika pojma ili njegove funkcije.

Budisav: knezъ **Budisavъ** Uporničnikъ za veliko vêrovanie vъ sako vrême (P.58)

I voevo da Vlъkasъ i knezъ **Budisavъ** i knezъ Stêpanъ (P.77)

Zato ovъ listъ budi vamъ za speditoriju eгъ prizvaše na ovo naši poklisare knezъ **Budisavъ** Bogavčikъ (P.89)

Za veke vërovanie i čistoke i svëdočstva segai lista prizvasmo počtene vlasteli ...
kneza **Budisava** Bogavčika (P.83)

Budislav: Na tomu su vëru dali i prisegli a toizi vërê i priseži svêdoci dobri Bošnane ...
Budislavъ Čavlovićъ i sъ bratiomъ (P.18)

Budoš: a tomu daru biše svêdoci dobri Bošъnane terъčîê Radoslavъ i sъ bratiomъ ... ot Soli
županъ **Budošъ** i zъ bratiomъ (P.11)

a tomo su svidoci dobri Bošъne terъčîê Ratosavъ i s brъtiomъ ... i Soli županъ
Budošъ i s brъtiomъ (P.14).

Dražeslav: a se pisa **Dražeslavъ** diêakъ (P.18, 19, 20, 21)

A se pisa **Dražeslav** dijak rodом Bojić, svojom rukom malokorisnom. (Dizdar 1969:
109)

Dragić: † Va se leži **Dragićъ** Doгъloševićъ (Zb.2: 116)

knezъ **Dragićъ** Golozovićъ (P.62)

knezъ **Dragićъ** Hrvatinićъ (P.39, 46)

knezъ **Dragićъ** Grъdanacъ (P.86)

Dragić Novaković (Kovačević-Kojić 174: 1401-1402)

Dragiša: siče **Dragiša** pobrat (Zb.2: 70)

Dragiša Vidoević (Zb.3: 151)

županъ **Dragiša** Diničićъ z bratiomъ (P.76)

Dragoja: a od sele svobodaънь **Dragoje** Bevenjutićъ ot togai dlъga (P.32)

Dragoš: sъ bratiomъ knezъ **Dragošъ** (P.11)

s brъtiomъ kneza **Drъgošъ** Zorinović (P.14)

a tomu pristavъ knezъ Bogdanъ Bêlъhanićъ ot dvora a ot vladaniê pristavъ **Dragošъ**
Šanъtićъ (P.20)

i Prêdisavъ izъ Vaјeracъ, Ugrъnъ izъ Zabrgъdija **Dragošъ** i Stojemarъ i Jurai Sučečićъ
(P.59)

Draž: Poleta, Drusanъ, **Dražeta** činu raku nadъ materiju (Zb.3: 130)

Imena koja u osnovi imaju sveslavensku riječ iz praslavenskog – pridjev *divan*, potvrđena su samo u izvedenim oblicima Divan, Divna, Divoš od, moguće, kod nas nepotvrđenog složenog imena *Divislav* koje je 1260. godine zabilježeno u češkim spomenicima. (Grković 1977: 75) Značenje „lijep“ ovog pridjeva razvilo se iz starijeg značenja „čudo“, odnosno ono upućuje na fizičke i mentalne karakteristike: divlje, čudno, zapanjen čovjek.

Divan: pisa **Divъnъ** s[i]nъ egov (Zb. 16)

Divna: usikoše kamenъ na oca Marka in a materъ **Divnu** (Zb. 2)

Divoš: **Divošъ** Tiehoradovikъ (P.16)

prêstave **Divošъ** Tihopanikъ (P.17)

Pridjev *mio* mogao je biti prvi ili drugi elemenat dvočlanih sveslavenskih i praslavenskih ličnih imena u vezi sa *-brat, -drag, -s(l)av, -gost, -man, -rad, -voj*: *Milbrat, Mildrag > Miodrag, Milisav / Milosav, Miogost, Milman, Milorad, Milivoj(e)*, rjeđe kao drugi elemenat *Bratmio* (Zb.4: 304), *Čudomil* (Dizdar 1969: 113), *Tihomil* (Dizdar 1969: 113), *Radomil* (Zb.4: 257), *Grdomil* (P.7) i u brojnih hipokoristika odatle: *Mile, Milan, Miloš, Miloje, Miliša, Miladin, Milat, Miloko, Milasin, Milohna, Milovan, Milutin, Milenko, Milinko, Milko* i sl. Pri tome treba razlikovati drevne antroponime sa slavenskom osnovom *mil* od onih novije tvorbe koji nastaju mehaničkom sintezom prema uzoru na neko drugo ime, a ne slijedeći neka pravila npr. semantička. Takvi slučajevi su npr. *Milodan* prema *Bogdan*, *Milodar* prema *Božidar*, *Miloljub* prema *Bogoljub*, *Milomir* prema *Dragomir* i sl. (Skok 1971-1974: 133-135)

Miodrag: Se leži Tr[i]vko [Dražn]ićъ na svoei [zemli] plemenitoi, i postaviše na nemъ si bi[l]igъ četiri sinove i **Miodrag** i Ratko i Veseoko i êakobъ (Zb.4: 292)

Miogost: A se leži Stêpanъ a činio ka[m]i **Miogostъ** kovačъ (Zb.1: 46)

Azъ pisa Obradъ, sičъ **Milgost** (Zb.4: 254)

Miloslav: [A se] leži **Miloslav** Pri[m]i[l]ovićъ (Zb.4: 227)

Milivoj: pisano u Zvečai litъ rošstva Hristova tisućno i četirista i četvarto lito miseca genavara peti na desete dnъ a upisa **Milivoi** diêkъ (P.60)

Vlastele oto poslahъ do vasъ slugu moga **Molivoê** što vamъ govori viruite mu moe su riči (P.65)

Da znate vlastele erъ k vamъ poslahъ moga slugu **Milivoê** Divičića (P.66)

Miobrat: Neka se zna kami ovъ naveze a usiče sin mu **Miobrat** i Miloiko, [si]n brata. Prostitъ bogъ [gr]i[ehe] (Zb.3: 166)

† Se leži Branko Verъkov[ićъ] [na svoi]zemli na plemenitoi. P[ostaviše] na nemъ bratiê bêlêgъ: **Milъbratъ** i Milъko. (Zb.4: 297)

(A) se leži Dragoe Junotićъ Turъković, plemeniti Svibъničaniъ, a postavista bilig V. (2) s(i)na: **Milobratъ** i Pribilъ. (Zb.4: 303)

† A se leži **Milobrat** Mrъćićъ (Zb.3: 173)

Milac: a tomu ručnici i svêdoci dvorъski kralvstva mi ... porъ **Milacъ** i Jurai Voletićъ (P.39)

Milat: A sêe veli Milatъ Pripčin[i]ćъ (Zb.3: 179)

Miotoš: Vъ ime oca i s[i]na i svetago d[u]ha ase leži Grubača vovode **Miotoša** počtena (kućnica) (Zb.4: 218)

Vъ ime o[t]ca i s[i]na i sveto[go] d[u]ha se leži vovoda **Miotoš** (Zb.4: 222)

Milojko: Neka se zna kami ovъ naveze a usiče sin mu Miobrat i **Miloiko**, [si]n brata. Prostītъ bogъ [gr]i[ehe] (Zb.3: 166)

Milojko Bućenović (Kovačević-Kojić 174: 1418-1421)

Miloj: i s timii sa vsimъ višepisanimъ pridasmō ihъ gdnu didu **Miloju** i didu konъ dida u ruke crъkovine (P.96)

Miloš: pēpēpъ primihъ ja a višerečeni gdnъ vovoda Vladisavъ po vovodi **Milošu** Raškoviću (P.116)

Miloš Rugotić (Kovačević-Kojić 174: 1400)

Milko: A se piše **Milko** Vukm[i]rъ (Zb.3: 148)

Milašin: **Milašin** Milošević (Kovačević-Kojić 174: 1405)

Milša: **Milša** Smilović (Kovačević-Kojić 174: 1427-1430)

Milutin: A se krstъ **Miluta** Radovanić[a] (Zb.2: 59)

Milutin Ratković (Kovačević-Kojić 174: 1400-1403, 1402),

Milut: **Milut** Tvrdisalić (Kovačević-Kojić 175: 1441-1448)

Milić: **Milić** Plešćić (Kovačević-Kojić 176: 1447-1459)

Milin: **Milin** Okoličić (Kovačević-Kojić 176: 1444-1451)

Miljen: **Milien** Miogović (Kovačević-Kojić 176: 1445)

Završno *-l* u starijem obliku *mil* je formant koji zamjenjuje formant *-r* u ie. pridjevu *mír*, pa je prvobitno *mil* izražavao isto što i *mir* zbog ie. dubletna korijena **mei-* “blag, mekan, nježan“, s formantima *-lo* i *-ro* u slavenskim jezicima. Obik *mir* u sveslav. i praslav. biva poimeničen, u maskulinumu, značenjem *mundus* koje će vremenom ostati potisnuto u zaborav od sinonima *svijet*, ali se ipak očuvati u složenici *svemir*, riječ koja nije domaća, južnoslavenska, nego potječe sa sjevera (iz češ. *vesmír* ili rus. pridjev *vsemirnyj*). Drugo značenje *pax*, odnosno *mir* bilježilo je duži vijek semantičke implementacije. Međutim, u ulozi antroponimijske sastavnice, kao prvi ili drugi formant složenih imena *–mir* dobija značenje *–slav* kao u oblicima *Vladislav*, *Dobroslav*. S takvim načinom zamjenjivanja morfemi *–mir* i *–slav*, počeli su gubiti svoja iskonska leksička značenja i preuzimati strukturalnu ulogu sufikasa s meliorativnim značenjskim nabojem. (Skok 1971-1974: 426).

U izvjesnom broju primjera može se primjetiti da je morfem *-mir* očuvao i svoje izvorno značenje: *Kazimir* „koji narušava mir“ = *Mqtimir* (PHJ 2009: 68), *Gojmir* (Skok 1971: 429), *Krsmir* (Zb.1: 14). Ali, generalno, *-mir* je izgubio svoje ranije značenje i postao onomastički elemenat koji se može spojiti i s pridjevima koji znače kakvoću lica. Odatle *Vladimir* (Zb.4: 228, Zb.3: 148), *Črnomir* (P.8), *Cvitimir* (P.59), *Ljubomir* (P.64), *Vojmir* (P.6), *Vukmir* (P.25, 47, 59), *Tišemir* (Dizdar 1969: 154), *Desimir* (P.9), *Radomir* (P.2). Kao prvi elemenat dolazi u oblicima Miroslav, Mirislav, i odatle posvjedočeni hipokoristici Mirko, Mirohna.

Miroslav: A se dvoгъ voevode Masna i negoviu snu Radosl[a]va i **M[i]rosl[a]va** (Zb.1: 15)

Ja ž[upanъ **Miroslavъ** zidahъ c]гъкъвъ svetag[o Kozme] (Zb.1: 19)

Miroslav Prodašić (Kovačević-Kojić 175: 1401-1402)

Mirisav: A se kamen **[M]irisava** Mêšinića (Zb.3: 189)

Mirko: A piše Radona Marković kneza **Mir[k]a** Rad[ivoe]vić (Zb.1: 4)

kneзъ **Mirko** Radojevićъ съ bratiomъ (P.26, 27, 46, 59)

Mirohna: pehaгъnikъ **Mirohъna** Zabavъ (P.5)

Pridjev *rad* bogato je zastupljen u antroponomiji, i to često kao prvi element među praslavenskim dvočlanim muškim i ženskim antroponimima: *Radomir*, *Radimir*, *Radmir*, *Radmil*, *Ra(d')oslav*, *Radis(l')av*, *Radivoj*. Bez broja su hipokoristici odatle: *Radъ* (srpske hrisovulje), *Rade*, *Rado*, *Radič*, *Radić*, na *-an Radan*, na *-in Radin*, *Radinko*, na *-en Raden*, na *-n Rađen* (odatile hipokoristici *Rad*, *Rađa*, *Rađan*), *Radika*, *Radilo*, na *-ota Radota*, na *-eta Radeta*, na *-iša Radiša*, na *-uč Raduč*, na *-uj Raduj*, odatle *Radujko*, na *-uka Raduka*, na *-ohňa Radohna*, *Raduhna*, *Radihna*, na *-un Radun*, odatle *Radunko*, na *-ónja Radonja*, na *-usin Radusin*, na *-ušilo Radusilo*, na *-oš Radoš*, na *-oje Radoje*, na *-uš Raduš*, odatle *Raduša* itd. Pridružuju se tom broju izvedenice od glagola *raditi*, npr. od postverbala *Radov* < *radovati se*, koji se opet raširuje antroponimičkim sufiksima *Radovan*, na *-in Radovin*. (Skok 1971-1974: 94) Dolazi i kao drugi element praslavenskih dvočlanih imena: *Boljerad* (Zb.3: 127), *Semorad* (Zb.2: 66).

Radomil: [A se leži] uzm[ožni] mužъ t[erъ]čiê Bat[alo] bosnъski a pisa **Radomilъ** diêкъ (Zb.4: 257)

Radomir: въ to lêto zida emu raku bratъ županъ **Radomirъ** съ snъmi egovêmi i žena emu (Zb.3: 129)

Vъ ime oca i sina i svetago d[u]ha a se leži **Radomirъ** Jurisaliѣъ na svoei zemli na plemenitoi (Zb.4: 237)

prêdъ starъcemъ **Radomiromъ** i Žunъboromъ i Vлъčkomъ i prêdъ vъsomъ стъкъvomъ i prêdъ Bosnomъ da nê u naju Vлъkoslavъ suzъnъ ni pogublenikъ (P.12)

Radoslav: A se dvorъ vоеvode Masna i negoviju **Radosl[a]va** i M[i]rosl[ava] (Zb.1: 15)

A ja županъ **Radoslavъ** semъ verъni kletъvenikъ gdnu kralju ugerъskomu (P.9)

A tomu daru biše svêdoci Dobri Bošъnane terъčiê **Radoslavъ** i sъ bratiomъ (P.11)

ê knezъ veli hlъmъski Anъdrêi s moimi sinъmi županomъ Bogdanomъ i sъ županomъ **Radoslavomъ** (P.7)

Radoslav Vojnić (Kovačević-Kojić 175: 1403)

Radosav: A se leži **Radosavъ** Vukčijъ (Zb.2: 91)

A se leži **Radosavъ** Dušijъ (Zb.2: 90)

A se leži **Radosavъ** Herakovijъ (Zb.2: 62)

Va ime boga i svetogъ Ivana se leži **Radosavъ** Vlahovijъ (Zb.2: 58)

A sej leži **Radosav** Radičevijъ (Zb.1: 40)

Radosav Stojmilović (Kovačević-Kojić 176: 1429-1443)

Radosav Bogavčić (Kovačević-Kojić 176: 1447)

Radosav Milaković (Kovačević-Kojić 174: 1419-1429)

Radosav Pribičević (Kovačević-Kojić 175: 1431-1440)

Radosav Dormitor (Kovačević-Kojić 176: 1439)

Radosava: Ase leži Vukićъ Vukčićъ a usiče na nj mati **Radosava** (Zb.1: 33)

Radosava [sa] sinomъ Branъkomъ (Zb.2: 113)

Radisav: A se leži s[a] sinomъ **Radisavomъ** (Zb.2: 174)

Radivoj: **Radivoj** Dobrovojević (Kovačević-Kojić 174: 1426-1434)

Radivoj Petković (Kovačević-Kojić 176: 1441)

Radivoj, sin Brajka Sterbice (Kovačević-Kojić 176: 1427-1428)

Radivoj Mikojević (Kovačević-Kojić 176: 1428-1433)

Radivoj Crijepović (Kovačević-Kojić 175: 1430-1442)

Radivoj Brajaković (Kovačević-Kojić 175: 1432-1441)

Va ime boga velkoga съra nebesnoga i zm[ilo]snoga, a se leži **Radivoi** Krivoušiji (Zb.1: 18)

A sei leži **Radivoi** Vlatkoviѣъ, u toi vime naiboli mužъ u Dubravahъ bihъ (Zb.1: 36)

A se leži **Radivoi** Draščijъ: dobri junakъ ja bihъ, molu ja se vasъ, ne ticaite (Zb.2: 82)

A se leži **Radivoi** Vukčijъ Vukca Pičevića sin, na svoioj plemenitoi (Zb.2: 92)

A sie bilegъ počtenoga vit[e]za **Radivoê** Opraščiĵa (Zb.4: 226)
 I za veće virovanie êa **Radivoi** Hrĵstićъ dĕakъ godna mi krala Tvĵtka (P.88)
 I za veće virovanĕe êa diĕkъ gna krala Tvĵtka **Radivoi** Hrĵstićъ napisahъ tai listъ
 svoiomъ rukomъ (P.95)
 I k tomu zakleše se vlastele našega plemena knezъ **Radivoi** Stipkovićъ (P.71)
 Ere naše sluge višerečene knezъ **Radivoi** i Radićъ prizvaše gostiludi po običaju i biše
 vlastelomъ Dubrovaćimъ (P.99)
 Po zapoviedi prĕsvĕtloga gdn hercega Stĕpana upisah dijakъ **Radivoi** Dobriševiće
 (P. 106)

Pridjev *rad* se često javlja kao prvi/polazni element u hipokoristiku ili složenici, a zbog fonetskih promjena *dk > tk* ili *jk*, varijante bivaju još veće:

Rada: **Rada** Raičeva (Zb.3: 145)

Radač: Se pisa Radêč (Zb.4: 205)

Radača: Se leži rabe b[o]ĵia Polihrania a zovomъ mirĵskimъ gospoja **Radača** (Zb.2: 102)

Radan: **Radan** Tvrdisalić (Kovačević-Kojić 176: 1446)

Nenad otac s večne pomeni postavi sinu mom županu **Radanu** i sinu mu. (Zb.3: 174)

A se leži ê, **Radan** Božurović (Zb.3: 196)

P[o]dj[o]hъ k moieimъ svih, pođi **R[a]dan** diĉhan so (Zb.4: 211)

Radak: **Radak** Bogdanić (Kovačević-Kojić 174: 1419-1421, 1430-1431)

Radak Petković (Kovačević-Kojić 175: 1430-1431)

Radašin: A se ovoi kamenie uzvuče Radovan s milimъ [bratomъ] s kristiĕninomъ s **Radašinomъ** [za ž]ivota na se. (Zb.4: 209)

Radašin Radatović (Kovačević-Kojić 176: 1446-1449)

Zaato ovъ listъ budi vamъ za speditoriju eĵ prizvaše na ovo naši poklisarie knezъ
 Budisavъ Bogavĉikъ **Radašinъ** krstjaninъ Vukšikъ (P.89)

Radašin Vukosalić (Kovačević-Kojić 176: 1428-1441)

Radašin Travusić (Lam de foris 4, fol. 164, 9, III, 1420)

Rade: Ubiše me na službê g[ospodi]na moga, ma osveti me **Rade** Pribisalić (Zb.3: 172)

Radeta: **Radeta** Crijepović (Kovačević-Kojić 175: 1420-1445)

Radič: Kami usiče **Radičъ** kovačъ (Zb.1: 13)

Se pisa **Radičъ** Radosalićъ, a sieče [n]a Mileta kovačъ Krilićъ (Zb.2: 58)

A se leži **Radičъ** Vučićъ (Zb.2: 71)

A se leži **Radič** Vladisalić, a siče na me otac. Bože ti dai zdravie (Zb.2: 75)

A sada ê županъ Bêlêkъ i voevoda **Radičъ** promislivše ere pravo i dostoino estъ u vsakomu vratiti i dati svoju pravъ i svoju baštinu plemenitu (P.37)

[opć]ini dubrovačko i vojevoda **Radičъ** i s moimi vlasteli zaklesmo se (P.38)

A upisa po zapovidi gdna mi hercega Stêpana **Radičъ** Grubkovičъ P.100

knezъ **Radičъ** Stêpkovičъ (P.106)

a pače da e vêdomo vsakomu malomu i golêmomu kako i mi voevoda **Radičъ** svêtovavъ se s vlasteli našim z bratiom i zъ bližikami i misle i hotêe da svêt ne rče da smo neharni Dubrovniku (P.58)

Radič Vukosalić (Kovačević-Kojić 176: 1428-1441)

Radič Saracinović (Kovačević-Kojić 176: 1439-1445)

Radič Miomanović (Kovačević-Kojić 175: 1440-1448)

Radin: gdnъ gostъ **Radinъ** (P.104)

Gdna kneza **Radina** êblanića (P.53)

Počtenoga muža gdna **Radina** Starca (P.91)

Radin Miljenović (Kovačević-Kojić 174: 1427-1434)

Radihna: A sie leži pohval[n]i mi junakъ **Radihna** i sie usieče sin mu Vukosavъ (Zb.2: 99)

Radiša: **Radiša** Stojaković (Kovačević-Kojić 176: 1429-1435)

Radiša Radovanović (Kovačević-Kojić 175: 1401-1405)

A se leži knezъ **Radiša** Zloušićъ (Zb.1: 7)

Radoje: **Radoje** Dubijević (Kovačević-Kojić 176: 1418)

Radoje Budisalić (Kovačević-Kojić 176: 1441-1446)

Radoje Milobratović (Kovačević-Kojić 176: 1460)

Radoje Dubijević (Kovačević-Kojić 175: 1420-1435)

Radojica: Se ie kami **Radoica** Bilića (Zb.4: 279)

Radman: **Radman** Vukčić (Kovačević-Kojić 175: 1447)

Radoj: A se leži **Radoj** voje[vo]da Trković (Zb.3: 169)

Radoja: A si kртъ **Radoia** Mrъkšića. Stahъ boga moleć i zla ne misleć, i ubi me gromъ (Zb.2: 118)

Voevodu Radoê Ljubišnika kneza Vučihnu Bratelevika kneza Paukuna Zemlika dvorskoga ... (P.90)

Radoje: A se leži **Radoe** Bogčinićъ, a se sêče Grubačъ (Zb.1: 37)

Azъ rabъ b[o]ž i **Radoe** Vuković, sinovacъ, voev[o]de Petra (Zb.1: 44)

Voevoda **Radoe** Hrabrenъ (Zb.2: 49)

A pristavъ tomui dvora kralenvъstva mi dvoъski našъ knezъ **Radoe** Vladimirićъ z bratiomъ (P.109)

knezъ **Radoe** Čuklićъ z bratъomъ (P.85)

knezъ **Radoe** Radosalićъ (P.55)

Radoje Carićъ (P.93)

knezъ **Radoe** Dragosalićъ (P.61)

upisa **Radoe** Dobriševićъ (P.117)

ê **Radoe** diêkъ banъ pisahъ siju knigu povelonъ banonъ (P.1)

Radoje Dubijević (Kovačević-Kojić 175: 1420-1435)

Radojko: **Radojko** Dobrovojević (Kovačević-Kojić 174: 1420-1440)

Radojko Ciganin (Div. Not. 26, fol. 168, 7, I, 1442)

Radonja: A piše **Radona** Marković kneza Mir[k]a Rad[ivoe]vić na svoei črъto (Zb.1: 4)

Radona i bratъ jegonъ Simeonъ Pecharъnikъ (P.5)

Po zapoviedi gdna mi Hamzabega mi **Radona** diêkъ ovoi ispisahъ (P.125)

kъnezъ **Radona** kaznъcъ (P.7)

Radonja Budanović (Kovačević-Kojić 175: 1404)

Radonja Ljubinović (Kovačević-Kojić 175: 1426-1435)

Radonja Grasac (Kovačević-Kojić 175: 1430-1442)

Radovac: A se piše **Radovacъ** Vukanovićъ kuji (koji) znahъ cъrinu u voevode (Zb.1: 29)

Radovan: A se leži **Radovan** Rakojvić prokletъ tko će tućin leć, veće negovo pleme (Zb.1: 5)

A se ovoi kamenie uzvuče **Radovan** s milimъ [bratomъ] s kristiêninomъ s Radašinomъ [za ž]ivota na se. (Zb.4: 209)

Knezъ **Radovanъ** Vardićъ (P.106)

Radovanъ Pribydružikъ (P.6)

Radovan Radojević (Kovačević-Kojić 174: 1447-1462)

Radovan kovničar (Div. Not. 26, fol. 162-170, 11, III, 1443)

Radên: a sъju knigu pisa **Radênъ** dijakъ u Ribičihъ (P.12)

Počtenoga muža **Radêna** kъrstъjanina (P.82)

Ratko: **Ratko** Radovčić (Kovačević-Kojić 176: 1442-1444)

[sêče k]ami **Ratko** Brativo[ev]ić (Zb.1: 43)

Ratko Dubravčić (Kovačević-Kojić 174: 1426)

Rajko: **Raiko** ZAVM (Zb.4: 210)

ê **Raiko** z b[r]atiomъ [ъ] (Zb.4: 248)

Si b[i]l[i]bъ postavi oc[u] **Raiko** (Zb.4: 289)

Si leži Tr[i]vko [Dražn]ić na svoei [zemli] na plemenitoi, i postaviše na nemъ si bi[li]gъ četiri sinove Miodrag i **Raiko** i Veseoko i êkoba (Zb.4: 292)
knežъ **Raiko** Pribčić (P.106)

U grupu imena izvedenih od pridjeva *rad* spada i *Obrad*, postverbal od glagola *obradovati*, složenice *ob* + *radovati*:

Obrad: Se pisa **Obr[a]dъ** P[o]povlъna sinъ na Grubaču (Zb.2: 64)

A se leži Vukъ, sinъ kneza **Obrada** [sa] sestromъ Elomъ (Zb.2: 83)

Se leži Dobrilo Pribilovićъ [sa] sinovcemъ s Lubetomъ, a pisa **Obradъ** Kraikovićъ (Zb.2: 110)

Azъ pisa **Obradъ** sičъ Milgost (Zb.4: 254)

Se leži Sladimê sinъ na svoi zeml[i]na [pleme]nitoi, a postaviše si b[iligъ] [s]ъ[da]mъ sinovъ **Obrad** (Zb.4: 284)

Se est pokoište **Obrada** Hr[ž]ičića (Zb.4: 285)

knežъ **Obradъ** Hlapomirićъ (P.71, 73, 86)

Obradъ Ivanovićъ (P.9)

Unutar prethodno definiranoga motivacijskog tipa imenovanja, evidentirana su i imena koja su oblikovana prvim utiscima djeteta na roditelje, odnosno koja sama po sebi izražavaju veselje roditelja što su dobili porod:

Sladoja (P.18, 20, 21, 86, 96, 105, 106), *Slavko* (P.5), *Veselica* (Zb.2: 61), *Veseoko* (Zb.4: 279, 292, 305), *Veselin* (Kovačević-Kojić 1978: 232), *Zabav* (P.5), *Blažika* (P.118), *Blagoê* (Zb. 2: 81).

10.4. Bogonosna ili teoforna imena

Teoforno ime dokazuje nazočnost nekih kultnih ili kulturalnih činjenica na području gdje se javlja. Takva imena su najčešće izvedenice iz imena božanstva, odnosno njegova pominjanja, odnosno riječi *bog*, i svih ostalih koje označavaju ideju božanstva. Teoforno ime se smatra dokazom vjerske odanosti, pa dakle i nazočnosti kulta na mjestu gdje je utvrđena nazočnost. Riječ koja treba da označi boga još i danas je u svim slavenskim jezicima ista – *bog*. Tu riječ nije donijelo kršćanstvo. Evidentirana je i među imenima neznabožičkih božanstava: Stribog, Dažbog, Crnobog. Smatra se da je ova riječ istovjetna s sanskrtskom

bhaga. To je epitet bogu i osobno ime jednoga božanstva iz Vede (staroperzijski *baga*, starobaktrijski *bagha* – bog). *Bagha* na sanskritskom znači *blagostanje* i *sreću*. Teško je odrediti, da li slovensko značenje dolazi od ovog prvog ili drugog značenja. (Legerr 1901: 36-37)

Bogdan: † A se leži **Bogdanъ** Hatelevićъ (Zb.2: 93)

A postaviše Hlap[a]cъ i ê **Bogdanъ** i ê Rajko (Zb.4: 248)

Vъ ime oca i sin[a] azъ **Bogdanъ** na Drag[ić]a ê novi kamen postavihъ (Zb.4: 253)

Po[s]tavi[sta] sigu v. (2) sina: Drag[o]a i **Bogdanъ** (Zb.4: 293)

A tomu pristavъ knezъ **Bogdanъ** Bêl'hanićъ ot dvora (P.20, 18)

Ot domnъ voevoda **Bogdanъ** i s brъtion (P.14)

Bogъdanъ Prъvoslavikъ • **Bogъdanъ** Radoevikъ (P.9)

Bgdanъ Dobromirikъ (P.6)

ê knezъ veli hlъmъski Anъdrêi s moimi synъmi županomъ **Bogdanomъ** (P.6)

Bogdan Pribinović (Kovačević-Kojić 175: 1418-1430)

Vъ ime oca i sina az **Bogdan** na Dragaja novi kami postavih (Dizdar 1969: 90)

Ime *Bogdan* se prvobitno zacijelo davalo djetetu kojeg su roditelji dugo željeli, pa im ga napokon *bog dao*. Prevedenica je od latinskoga *Deo-datus* (Daudet, Deusde, Donadieu, Deodat, Dieudonne), odnosno sve su to prevedenice hebrejskoga oblika *Jonathan* ili *dar božiji*. S tim u vezi, druga varijanta te prevedenice je *Božidar*. Tendenciju prevođenja hebrejskih teoforičnih imena započinju afrički kršćani koji prema njima stvaraju *Deo gratis*, *quod vult dues*, *Habet dues*, *Deum habet* i sl. (Skok 1971: 182)

Božidar: † A se leži **Božidarъ** Vukъčićъ (Zb.1: 34)

Upisa **Božidarъ** dijakъ (P.55)

Božidar Radmilović (Kovačević-Kojić 175: 1441-1446)

Božidar Radmilović (Deb. Not. 20, fol. 158; fol. 180; fol. 180'; ib. 21, fol. 56', fol. 101')

Bogovac: A se leže **Bogovacъ** i Tarahъ Boljunovićъ s Rame (Zb.2: 63)

Bogić: a sъdi što vam govori porъ Ratko i našъ Vlasteličikъ **Bogićъ** (P.24)

Bogiša: [p]ostavi na nu Vla[dislavъ i **Bogiša** brat] mu (Zb.1: 25)

Bogiša Tezalović (Kovačević-Kojić 175: 1402-1405)

Bogčîn: † A se sêň pora Bogčina (Zb.3: 127)

Božičko: župan **Božičko** Бѣликъ (P.58)

Božičko Danković (Kovačević-Kojić 174: 1419-1421)

Božičko Bogčić (Kovačević-Kojić 175: 1404-1405)

Bogela: [a umre u t]uždei zemli a pisa porpъ **Bogela** Куцевъсь (Babić 2004: 88)

10.5. Ružna ili opasna imena

Imena s neprijatnim sadržajem davana su da se odvrte zlodusi od djece, shodno tome Tomislav Maretić misli da se roditelji, davši djetetu ime tipa *Zavid*, ne plaše više da će mu nauditi neki zli dusi, jer dijete je ionako izvrgnuto zavisti, njemu svi zavide, dakle, čemu, osim toga, da mu zavide zli dusi? Ovakvome načinu imenovanja je jamačno bila uzrokom želja, da bi sve one sile, koje mogu čovjeku nauditi, dijete pustile kroz čitav njegov život na miru, ta ono nije lijepo, nego je ružno, tj. ime mu je takvo. (Maretić 1886: 97)

Leksem *grd* se uglavnom koristi u značenju *ružan* ili *nakazan*, prema čemu se definira fizičkom negativnom osobinom. Prvo i osnovno navedeno značenje ove lekseme *koji je izrazito velikih dimenzija, ogroman*, iz kojeg se vjerovatno kasnije razvila i osamostalila semema pridjeva *gord*, pa u savremenom jeziku kod pridjeva *grd* je evidentna transformacija seme *velik* u *visok* – *koji se visoko uzdiže, visok* – *veličanstven* (Dragičević 1999: 31), što je oznaka pozitivne osobine. Na isto nam ukazuje učestalost osnove *gord-* u antroponimu *Gordana*, za kojega Milica Grković (1977) navodi da je grčkoga porijekla, ali da “narod ovo ime vezuje za pridjev *gord*.” (Grković 1977: 237) Dakle, u starijoj fazi bosanskoga jezika, kao i danas, pridjev *grdb* se koristio u primarnoj semantičkoj realizaciji: *ohol, nepristupačan, nadmjern*, pa je sa takvim negativnim konotacijama bivao pogodan za antroponimijska profilaktična oblikovanja.

Petar Skok pod odrednicom *grd* navodi: sveslav. i praslav. *grdb* 1. ohol (samo u književnosti pisanoj crkvenim jezikom), 2. strašan (u dubrovačkih pisaca), 3. izobličen, nepriklada, neugodan, ružan (danas općenito). (Skok 1971-1974: 613) Isti raspored značenja za pridjev *grd* je i u Rječniku JAZU s napomenom datom uz primarno značenje – da je ono najstarije i praslavensko. I tu je posvjedočeno da se pridjevom *grdb* primarno označavala negativna duhovna osobina. Blisko značenje lekseme *gord* bilježi *Словарь русского языка XI-XVII. века* (1977): 1. nadmeniji, visokomjerniji, 2. drskiji, 3. grozniji, strašniji, žešći (SRI 1977: 243).

Jedino posvjedočeno dvoleksemno ime s osnovom *grd* u definiranome korpusu je *Grdomil*:

Grdomil: kazньсь **Gr̥domilь** (P.7)

Grd: Vь dni kneza veliega Mihoila vьmrê županь **Gr̥d** trêbinьski (Zb.3: 129)

Grdanac: knezь dragićь **Gr̥danacь** (P.86)

Slavenski pridjev *grub* ranije se primjenjivao u značenju *neotesan, prost* ili *ružan*, a njegovo još starije značenje *neobično velik* odlikovalo je staročeški jezik, i to je po svoj prilici prvobitno značenje ovoga pridjeva). (Skok 1971-1974: 626) Hipokoristici s sastavnicom *grub* vjerovatno su izvedenice iz ranijeg dvočlanog antroponima *Grubislav*, koji nije posvjedočen u definiranome korpusu :

Grubêša: **Grubêša** Peharьnikь (P.7)

Grubac: A se leži [**Grub**]ьсь Hor[i]ćь (Zb.4: 295)

Grubač: † A se leži Božidarь Vukьčićь a sêče **Grubačь** kami (Zb.1: 34)

† A se sêče **Grubačь** (Zb.1: 35, 2: 63, 67, 68)

† Se pisa Obr[a]dь P[o]povьna sinь na **Grubaču** (Zb.2: 64)

Sad tui počiva Radosavь **Grubačь**, sadь mьrtavь (Zb.2: 112)

Upisa **Grubačь** dijakь (P.73)

Gruboje: **Gruboe** Dobercovich (Deb. Not. XIV, fol.50, 29. VIII. 1426)

Grubanac: a se pisa **Grubanacь** Hlapьčićь (P.37)

Grubača: a se leži **Grubača** voevode Mitoša p[o]čtena (kućnica) (Zb.4: 218)

Gruba: kralica **Gruba** (Zb.1: 1, P.57)

Tvrdisav: † Si b[i]l[i]gь kneza **Tvr̥disava** Brsinić[a] (Zb.3: 187)

županomь **Tvr̥disavomь** Tuicomь (P.41)

Knezь **Tvr̥disavь** Borovinićь (P.77, 82, 90, 93)

Ere primismo po našeh poklisarehь po **Tvr̥disavu** Kръstijaninu (P.117)

Tvrdisava: Postavi bêlêgь mati **Tvr̥disava** (Zb.4: 301)

Tvrđiša: **Tvrđiša** Mirušković (Kovačević-Kojić 175:1426-1438)

Tvrđiša Stojanović (Kovačević-Kojić 175:1427-1430)

Tvrđoe: A se [post]avista [bil]êgь [d]va s[i]nь. **Tvr̥doe**, a toi pisa Goičin porь (Zb.4: 301)

Tvrtko: kral **Tv[rt]ko** (Zb.1: 1; P.18, 23, 47, 49, 61, 76, 82, 88, 95,

U dni ... g[ospodi]na bana bosanьskoga **Tvr̥tka** (Zb.1: 15, 2: 102)

Služiь banu **Tvr̥dvku** (Zb.3: 182)

A se leži **Tvrtko** Vukacь (Zb.3: 204)

A se neka se zna ko [ov]de leži **Tvr̥[tko]** M[i]lcarica m[i] sinь (Zb.4: 215)

Slavnoga g[ospo]d[i]na kraal **Tvr̃tka** (Zb.4: 245)
 gđiñ Štefañ **Tvr̃tko** Tvr̃tković (P.61)
 oto poslasmo k vam̃ našega slugu **Tvr̃dka** Vľčetić (P.51)
 diēk̃ **Tvr̃tko** Sekulović̃ (P.97)
 knez̃ **Tvr̃tko** Milatović̃ (P.85)
 knez̃ **Tvr̃tko** Mihailović̃ (P.77)
 knez̃ **Tvr̃tko** Vladisalić̃ (P.97)
 voevoda **Tvr̃tko** Stipanović̃ (P.97)

Thoma, Toma, Tomko, Tomaš su izvedenice od dvočlanoga oblika *Tomislav* koji je narodno ime i koji potječe od glagola “tomiti” u značenju *onoga koji tomi, prigušuje, utažuje slavu* (Šimunović 2006: 40):

sis u Hľmlane koi se kleše Hrelko Rastimirik̃... **Thoma** Čupetik̃... (P.6)
Tomko sin Brajka Sterbice (Kovačević-Kojić 176: 1427)
 pisano va čestitoi voisci i što bude govoriti gospoctvu vašemu od nas̃ Ivañ i **Toma**
 budi (–i)m̃ ugodno virovati im̃ ere su naše riči (P.129)
 kraľstva mi u doľnēh̃ kraih̃ u Lušćih̃ rukju srdčanoga mi sluge **Tomaša** logofeta
 (P.41, 47)
 [A se grob̃ sin]a Luke Stiepanova. Rodih se u veliku radost a umr[h̃] u veliku
 žalost̃. A se kipi je **Tomaševo** iu Bore, a da mu deseto vredi (Zb.1: 31)

10.6. Imena motivirana životinjama

U ovoj skupini imena nalaze se ona čiji su motivi nastanka uvjetovani prirodnom sredinom, tj. biljnim i životinjskim svijetom. Najbolji je primjer grozd imena tvorenih od osnove *vuk-*.

Ako bismo pokušali pronaći univerzalne motive pri procesu imenovanja, onda se u velikoj većini jezika svijeta neprijeporno ističu životinje i biljke, naravno određene kulturnim kontekstom. I to, životinje u pravilu, ali, naravno, ne isključivo, kod imena muškaraca, a biljke kod imena žena. Odnosno muškim se imenima nastoje odraziti pojmovi stabilnosti, snage, junaštva i sl. (npr. motivacija po životinjama tipa *vuk*, *kurjak*, *medvjed* i sl., ili pojmovi tipa *kamen*, *gvozden* ili neko oružje sl.), dok ženska imena u pravilu teže obilježavanju

nježnosti, gracilnosti i ljepote, a motivirana su raznim pojmovima koji imaju pozitivne konotacije (kao boja, cvijeće). (Brozović Rončević 2003–2004: 98)

Životinje kao motiv u procesu imenovanja, kod Slavena su svakako određeni kulturnim kontekstom, pa je njihova simbolika stabilnosti i dostojanstva uglavnom bivala podređena primarnoj simbolici snage i junaštva koji su bivali nužni u profilaktičnoj funkciji, pri njegovanju mnogobožanstva i magije. Odgovarajućim imenom trebalo je demone i nečastive sile uplašiti i odagnati njihovu pažnju s djeteta. Zato su se djeci davala zaštitna (profilaktična) imena, i s tim u vezi, vrlo često imena opasnih životinja. Za davanje imena ovakvoga tipa, razlozi se mogu ogledati i u tragovima totemističkih predstava. Naime, dijete s imenom opasne životinje trebalo bi da dobije i njezinu sposobnost, snagu, izdržljivost, a i zaštitu kao njegovog totema (Smailović 1977: 36).

Imena s osnovom *vuk-* su u svojoj osnovi profilaktična i zaštitna imena, čak se i u deminutivnim oblicima *Vukić, Vučić, Vučko*, osjeti profilaktična funkcija. Međutim, u odnosu na današnjicu, funkcija imena ovakvoga tipa je izgubila na vrijednosti. Mate Šimundić piše da dok se vjerovalo kako stanovita imena zaštićuju dijete od bolesti i uroka, zaštitnih imena bijaše više. Međutim, odavno se prestalo držati kako ime posjeduje zaštitnu moć, ali su takva ostala u naslijeđe. Ranija zaštitna imena bijahu *Lav, Medvjed, Vuk* i sl., a ista sada simboliziraju snagu i otpornost, stoga im je u pogledu motivike mjesto među imenima zoonimskog postanja.

U shvatanjima mnogih kultura i civilizacija, od svih opakih zvijeri vuk je vjerovatno najopakija, i to na najrazličitijim razinama: od starih pučkih poslovice do likova u romanima ili kibernetičkim filmovima. Pa ipak, prema znanstvenoj odredbi, vuk je zvijer iz porodice pasa (*Canidae*) dok mu je znanstveno ime *Canis lupus*, što je u prijevodu tek *pas vuk*. Naravno, nije uopće sporno tko tu pripada kome ili tko je od koga ili tko je bio prije, jer teško da je pas bio prije vuka, dok je lako da je vuk praotac svih pasa. Inače riječ vuk nalazi se u svim slavenskim jezicima, npr. stsl. *volkь*, rus. *volk*, češ. *vlk*, slov. *volk*. Posrijedi je zapravo sveslavenska i baltoslavenska, ali i indoeuropska riječ (lat. *lupus*, engl. *wolf*, njem. *der Wolf*, lit. *vilkas*, sanskrt *vrka*), pa bi inoeuropski korijen bio **ulquos*. Latinski *lupus* možda je pradrevna posuđenica iz sabinskoga, ukoliko ne bi bila jednostavno križanje s riječju za lisicu (lat. *volpes*). Dakle, korijensko značenje bi bilo *vrsta psa* (te tako pas-lisica-vuk), a praznačenje *zvijer koja razdire*, ali i uz mogućnost da je i ovdje posrijedi zajedničko ie. ime u znaku tabua, dok u polinezijskom jeziku tonga označuje svetu zabranu, uvijek u vezi s totemom (Ladan 2006: 48-51). S obzirom na status divlje, razbojničke i krvoločne zvijeri, ne

čudi što je upravo vuk predstavljao najfrekventniju osnovu pri tvorbi profilaktičnih imena. Imenica vuk je i višeznačnica: 1. zvijer iz porodice pasa, 2. simbol (okrutnosti, zvjerstva) u poredbama i poslovicama, 3. junak, 4. grabežljivac, 5. osobno ime i/ili prezime.

Vuk: Piše Semorad, siče **Vuk** na oca (Zb.2: 66), **Vukъ**, sinъ kneza Obrada (Zb.2:83), **Vukъ** Batrićević (Zb.3: 157), se zida Mihalъ svomu gospodinu knezu **Vuku** (Zb.4: 256), postavi bëlêgъ si sinъ mu **Vъlkъ** (Zb.4: 313), koji danъ legohъ, time (me) bratъ moj **Vukъ** povileži (Zb.4: 315), knez **Vlkъ** (P.71), **Vъlkъ** Štityković (P.11, 14), knezъ **Vъlkъ** (P.18), **Vъlkъ** Nêmičić (P.46), **Vъlkъ** Vlkoslavić (P.15), **Vukъ** Rupčić (P.85), **Vukъ** Rogatić (P.70), **Vukъ** Desisalić (P.86).

Vukac: **Vukac** Petrović (Zb.1: 42), **Vukcъ** Pićević (Zb.2: 91, 92), **Vukacъ** Vučićnić (Zb.2: 94, 3: 204), **Vukacъ** Vukotić (P.70), knezъ **Vlkacъ** (P.61), **Vъkacъ** Hranić (P.46), **Vъkacъ** Vladisalić (P.19), **Vъkac** Hrvatinić (P.72), **Vukacъ** Vukotić (P.25).

Vukan: A sije leži **Vukan** Radonić (Zb.3: 201)

Vukan Dobrovojević (Kovačević-Kojić 174: 1433-1441)

Vukas: **Vukasъ** Majstorović (Zb.2: 85)

Vukas Ostojić (Kovačević-Kojić 174:1426-1442)

Vukas Čermanović (Kovačević-Kojić 175: 1419-1421)

voevoda **Vъkasъ** (P.77), knezъ **Vukasъ** (P.73), **Vukas** Pribilović (P.80)

Vukava: Si biligъ postavi gopoê **Vukava** (Zb.4: 245)

Vukašin: A se leži Vukićъ, sinъ **Vukašinъ** Nosako[vića] (Zb.4: 220)

A se pisa **Vukaš[i]n** svomъ gospodinu Ra[do]ê (Zb.4: 253), **Vъkašin** Milatović (P.25), **Vъkašinъ** Zbosalić (P.84), **Vukašinъ** Gizdavić (P.129), **Vukašinъ** Dukoević (P.86)

Vuketa: **Vuketa** Bogdanović (Kovačević-Kojić 175: 1442-1449)

Vukić: **Vukićъ** Vukčić (Zb.1: 33)

Vukić Vumić (Zb.2: 65)

Vukić Dolinović (Zb.3: 176)

A se leži Vukićъ, sinъ Vukašinъ (Zb.4: 220)

Vukobrat: **Vukobrat** Đurđević (Zb.3: 135)

Vukobrat Vladević (Zb.3: 136)

Vukman: **Vukmanъ** Jugovićъ (P.106, 91)

Vukmanъ diêkъ (P.124)

Vukmir: Milko **Vukmirъ** (Zb.3: 148)

Vlъkmirъ Semъkovik (P.25)

županъ **Vlъkъmirъ** (P.47)

voevoda **Vukmirъ** (P.76)

Vukosav: **Vukosav** Kučmanić (Zb.1: 38)

Vukosav Vlaćević (Zb.2: 96)

Vukosavъ Zečlić (Zb.3: 131)

Vukosavъ Plišćićъ (Zb.3: 160)

Vukosavъ Lurčićъ (Zb.3: 175, 199)

Vukosavъ i bratъ mu Branъ (Zb.4: 283)

Se leži **Vukosavъ** Stъpovićъ (Zb.4: 321)

Vlъkosavъ Stefković (P.25)

Vlъkosavъ Nikolićъ (P.46)

Vukosavъ Terčъikъ (P.16)

Vukosavъ Kobilačićъ (P.53)

Vukosav Bogavčić (Kovačević-Kojić 174: 1419-1421, 1402)

Vukosav Novaković (Kovačević-Kojić 175: 1426-1435)

Vukoslav: knez **Vlъkoslav** (P.11, 12)

Vučosav: pop **Vučosav** (Zb.3: 134)

Vučina: Ogradi **Vučina** oca i dobru mater Jelicu (Zb. 157)

Uz imenicu *vuk* usko je vezan i pojam *kurjak*, pa se javljaju u odnosu sinonima. *Kurjak* kao riječ nije slavenskoga porijekla, pa se pretpostavlja više mogućnosti: 1. od turskog *kürk* ili *qurd*, 2. od perzijskog *gurg*, 3. (prema Skoku) od mađarskog *kurya*, što je opet srodno s turskim *kurt* (Ladan 2006: 52).

Kurjak: **Kurêkъ** Vučićъ (Zb.3: 177)

Jež: **Ežъ** Obъčēnobičēnoviĉъ (P.7)

Jež (lat. *erinaceus europaeus*) je sveslavenska i praslavenska riječ (stsl. *ježъ*, rus. *ežъ*, polj. *jeź*). Ako se slavenskim oblicima pridoda litavski *ežys*, starogrčki *ehinos* te frigijski *ezis*, pretpostavlja se indoeuropski oblik **eghi-* /*eghios-*, kojemu je vjerovatno temeljno značenje

zmijojed/zmijožder, s čim u vezi se ime *Jež* može tumačiti i kao profilaktično (Ladan 2006: 72- 73).

Kozoderac: ježe počivaju pod dubom amorijskijem, i vasa imena tvoja zaklinjaju ime Ancilijaš, Bel, Vratouh ... **Kozoderac** (Dizdar 1969: 296)

Prisutnost koze (lat. *capra domestica*) kao motiva u procesu imenovanja ljudi u Bosni i Humu ne budi čuđenje jer je koza kao udomaćenje prisutna u bosansko-humskoj kulturi i običajima. Koza se uzgajala zbog mlijeka, mesa ili kozije dlake (kostrijeti). Koza je slavenska i praslavenska riječ. Većina etimologa povezuje grčki *aiks*, staronjemački *Ziga*, slavenski *koza* i sanskrtski *aja-*. Latinski i romanski oblici (latinski *capra*, francuski *chevre*) veže se uz latinski *caper* (jarac), upravo kao i irski oblik *gabor*. Gotski i ostali germanski oblici (*gaits*, *get*, *goat*) povezuju se s latinskim *haedus* (jarac, jarići), izvedenog od temeljnog pojma *skakati*, *skakutati*. U prenesenom smislu *koza* znači različita sredstva, pomagala, oruđa: 1. domaća ili divlja životinja, 2. drveni dio pluga, 3. vrsta biljke, 4. sušnica za sijeno (Ladan 2006: 18-20).

Medvjed: **Medvjed** Bogdančić (Div. Canc. 41. fol.216, 23. I. 1418)

Sam oblik *medvjed* tradicionalno se tumači i prepoznaje u puku kao *onaj koji jede med*, i Petar Skok prihvata to predajno tumačenje, ali uz dodatak da je posrijedi ipak tabu, ili svojevrsan apotropaion, kako se pogibeljnim pravim imenom ne bi nazvao inače strahotni ubijač, što izvorno sugerira grčki *arktos* i latinski *ursus*, staroindijski *rkšas*, te avestički *arša*, prema čemu izlazi da je indoeuropski korijen **rkthos*, vjerovatno u značenju *uništavatelj* (pčelinjih košnica). Taj se korijen lako prepoznaje sve od starogrčkog do sanskrta, dočim u svim germanskim jezicima (od staronordijskog do njemačkog *bjorn-bear-Bär* u osnovi je vjerovatno *brun* – smeđ, to jest posrijedi je životinja kojoj je krzno smeđe boje), što je u konačnici ipak svojevrsni tabu-ublaženica, da se strašna zvijer ne nazove pravim imenom (i tako zaziva da dođe), što je isto i u Slavena i u Germana. (Ladan 2006: 45-46).

10.7. Imena motivirana biljkama

Od vremena starih civilizacija biljkama su se pripisivala važna svojstva, najprije svojstvo iscjeljivanja. U takvome kontekstu biljke se pominju u egipatskim medicinskim papirusima i medicinskim pločicama ispisanim klinastim pismom, ali i u arapskim i

etiopijskim knjigama o medicini. Dakle, biljke su zbog svojih moći budile čovjekova interesovanja i podsticale njegovo čuđenje i divljenje usljed svoje ljekovitosti i fizičke ljepote. Čovjekova urođena ljubav prema posjedovanju, s jedne strane, i takozvana homeopatska intencija, s druge strane, načinili su domenu bilja plodnim motivom u procesu imenovanja. Imenovanje nazivima biljaka svodilo se na nastojanje da se imenom na dijete prenesu one fizičke ili apstraktne osobine koje to cvijeće simbolizira, i u tome se nazire iskonska, primarna motiviranost imena. Imena su nerijetko težila obilježavanju nježnosti, gracilnosti i ljepote, naročito ženska imena, a motivika cvijeća je pri tome imala značajan udio zbog predispozicija za pozitivne konotacije. Međutim, pored obilježja ljepote, boje, mirišljivosti, krhkosti koja se pripisuju cvijeću, nerijetko su se iz domene drveća mogla crpiti obilježja fizičke atribucije stabla kao što su visina, vitkost, snaga, žilavost, dugovječnost. Također, ovakva vrsta imenovanja mogla se svesti i na naziv biljke čije se rađanje poklapa s rađanjem djeteta. S kognitivno-lingvističkoga gledišta, primjeri imenovanja ovakve vrste prepoznaju se unutar univerzalnog konceptualnog metaforičkog tipa LJUDI SU BILJKE, koja se u različitim jezicima javlja u različitim likovima imena, definirano i ograničeno kulturnim obrascem življenja, a koja u svojoj podlozi spajaju čovjeka kao izvornu domenu te različita svojstva biljake kao ciljne domene. Primjeri ovakvoga tipa imenovanja su sljedeći:

Ruža: A se neka se zna ko ov[de l]eži: Тврѣ[tko] М[il]carića m[i] sinъ [sa] svojom **Руžомъ** (Zb.4: 215),

A se leži Vukićъ, sinъ Vukašinъ Nosako[vića съ] svojomъ majkomъ **Руžомъ** (Zb.4: 220)

Ljubica: A se leži **Lubica** Vlatkovic (Zb.2: 76)

Ljuba: A se leži **Luba** Vuksanovic[a] (Zb.2: 48)

Kupusac: pisa **Kupusacъ** bana Stipana diêk (P.15)

Žunbor: прѣдъ старѣсемъ Radomiromъ i **Žunъboromъ** (P.12)

U dubokoj starini sredozemnih naroda, a i u najstarijim poznatim zajednicama ljudskoga roda, izuzevši ledena područja Zemljinih stožera, ljudi su nedvojbeno rabili, poznavali i uzgajali biljke: od jestovog korijenja, trava i plodova sve do različitih stabala i drveća. Pri svemu tome, različite biljevine rabile su se u magiji i ljekarništvu, gotovo isto toliko često kao i biljna hrana. Zapravo, hranidba, hranjenje biljkama moralo je biti uobičajeno među ljudima na prvome mjestu, i to je moralo biti upravo od prvorazredne životne važnosti, upravo kao i hrana životinjskoga porijekla. Navedeno je nedvojbeno u

izravnoj vezi s liječenjem i pradavnim čovjekovim otkrićem da su neke biljke ljekovite. Neki proučavatelji povijesti liječništva i lječidbene magije tvrde kako je baš to i takvo uvjerenje glavni pokretač svih medicinskih istraživanja (Ladan 2006: 437).

Međutim, od svega što biljke sadržavaju ili po čemu one jesu, cvijet zauzima istaknuto mjesto. Cvijet sam po sebi isam sobom zastupa načelo lijepoga i same ljepote. U najrazličitijim kulturama cvijet je bio ures i symbol, te znak ljepote. Egipćani, Heleni i Rimljani voljeli su cvijeće, a ovi posljednji su ga i slavili u liku božice Flore (što bi odgovaralo bosanskome imenu Cvijeta). Iz antroponomastikona moguće je zaključiti koliko se cvijeće cijenilo u srednjovjekovnoj tradiciji, prema tome što su se ljudi prozivali prema njemu, što zbog fizičkih karakteristika, što zbog egzistencijalnih potreba, jer se jelo i kuhalo cvijeće, bilo kao hrana ili u obliku ljekarničkih pripravaka. Izuzetak je nedvojbeno i tada bio vrtni uzgoj cvijeća kao uresa za svetkovine (Ladan 2006: 489).

Cvitimir: **Cvitimirъ** izъ Kabličъ voinъ (P.59)

Cvjetko: A se leži Radosavъ Dučićъ [sa] sinomъ **Cvêtkomъ** (Zb.2: 90)

A seji krstъ Cvietka Dragišića (Zb.3: 155)

Cvietko Stanisalić (Kovačević-Kojić 175: 1445)

Cvjetko Bratičević (Kovačević-Kojić 174: 1403-1404)

Cvjetko Zlatar (Div. Not. 26, fol. 162-170, 11, III, 1443)

Cvjetko Pasar (Lam. Crim. 16, fol. 61, 8, XII, 1442, 64, 10, XII, 1442)

10.8. Imena motivirana anatomijom ljudskoga tijela

Uloga tijela kao motivacijskoga faktora u imenovanju ljudi, s obzirom na bitnost čovjekova tijela, njegove postojanosti i funkcionalnosti, s jedne strane, i konceptualnoga povezivanja osjećaja i dijelova ljudskoga tijela u svim kulturama, s druge strane, očekivana je i u bosansko-humskome antroponimijskome korpusu. Imena su mogla imati figurativno značenje, primjerice da *Glavan* ukazuje na moć, kontrolu i upravu, da *Okan* ili *Okoje* ukazuje na razumijevanje i slično, ali su mogla imati i pejorativno značenje, ismijavanja tjelesnih nedostataka. U definiranome korpusu imena su motivirana samo izvanjskim dijelovima tijela:

Vratoje: **Vratoe** Radonićъ (P.37)

Vratouh: ježe počivaju pod dubom amorijskijem, i vasa imena tvoja zaklinjaju ime Ancilijaš, Bêl, **Vratouh** ... Kozoderac (Dizdar 1969: 296)

Vratko: Polihrania ... nevêsta župana **Vratъka** (Zb.2: 102)

Kukleč: Vъ ime oca i sina i svetago duha: Jeremis, Azarija, **Kukleč** (Dizdar 1969: 154)

Veličko: Radak Dubrovčanin, **Veličko**, Bogdan i Toma (Kovačević-Kojić 1978: 232)

Rodnica, porod, roditelji i narod riječi su od istog korijena i ne treba u njima prepoznavati opscenost, već ih gledati kao na imena s stilističkim nabojem, koja nemaju stvarnoga etimološkog uporišta, ali koja pokazuju kako je uzajamnost opažanja i potreba morfologije tijela s morfološkim oblicima u prirodi oduvijek prisutna kao izvanjezična konstanta (Šimunović 2009: 153):

Kujava: prisvitъla gospoê kralica (сегъ) **Kuêva** (P.56, 62, 70, 72)

Kulin: ê бапъ боsънъski **Kulinъ** (P.1), бапъ **Kulinъ** (P.2)

10.9. Imena motivirana bojom

I boja kose djeteta može imati utjecaja na njegovo ime. Gafurov navodi da je rođenje djece sa svijetložutom ili riđom kosom relativno rijedak slučaj u srednjoazijskih naroda, pa se ta pojava odražava i u ličnom imenu. Tadžici takvo dijete nazivaju imenom Zard, Zardak ili Zardon, što znači žuti, ako ima crvenkastu kosu, daju mu ime Surh ili Surhak, što znači Crveni, a dijete s plavim očima zovu Kabud, odnosno Plav (Gafurov 1971: 4). I u drugih naroda ima takvih imena, npr. U Arapa: Ahmâr (= Crveni), Asvâd (= Crni), Abyâd (= Bijeli), u Turaka Sari Saribey (= Žuti), Karabey (= Crni), Akbey (= Bijeli). (Smailović 1977: 38) U svom radu Schubert (1998) opisuje kako je teklo preuzimanje drevne kineske tradicije imenovanja strana svijeta po bojama (Schubert 1998: 100-103). Ta je tradicija bila široko prihvaćena na azijskim prostorima, a onda je prenesena na područje Europe, za što su, u nešto poznijim vremenima, naročite zasluge imali Turci. *Bijelo* je po toj prastaroj tradiciji označavalo *zapad*.

U Bosni se kao i drugdje u slavenskim zemljama pridjev *bijel* javlja u funkciji kvantifikativa žitarica. U prasl. se pod odrednicom *bêlêti* iskazuje informacija dozrijevanja usjeva. Upravo taj fenomen da jedan tako važan i radostan događaj biva najavljen sticanjem karakterističnog kolorita na koji se primjenjuje naziv bijeli najviše je mogao doprinijeti

promovisanju naziva u pohvalni epitet, izdašno potom korištenom u epskim pjesmama (Ivić 1999: 3). Tako se postupkom *epiteta ornantia*, odnosno s opisnim, ukrasnim, pohvalnim ili stalnim pridjevcima ulazi u polje antroponimije, pa u definiranome korpusu je evidentiran niz primjera koji u svojoj osnovi bilježe pridjev *bijel-*, odnosno kojima je *bjelina* u raznim konotacijama postala motivikom imenovanja. Dakle, pridjevsku odredbu *bijel*, narod je upotrebljavao shodno recepturi primjenjenoj u epskim pjesmama, s metaforizovanom semantikom u značenju *hvale dostojan, lijep*.

Praslavenski leksički oblik iz kojeg se razvio pridjev *bijel* etimološki je najneposrednije oslonjen na indoeuropska komponentska obrazovanja sa značenjem svjetline i bljeska. Fasmer (1964) pod odrednicom *белый* napominje da je taj determinativ o kojem odrednica saopštava u srodstvu sa staroindijskim riječima *bhālam* – bljesak i *bhāti* – svijetliti, dok Skok (1971) za pridjev *bio* ili *bijel* bilježi da je i slavensko i baltičko značenje *bijela boja*, koje se kao i njemačko *weiss*, razvilo iz *svjetlosti* i *sjaja*. (Ivić 1999: 4-5)

N. B. Bahilina piše da se u sraroruskom standardu ljudske ljepote obavezno uključuju *bijelo lice*, *bijele ruke* i *bijelo tijelo*, ali se u ruskim pisanim spomenicima *bijelim* nazivaju, između ostalog, i oči, samo ako su po ostvarenosti svog plavičastog kolorita, dosegle onu hromatsku nijansku koja u tom slučaju oličava sobom najveći mogući stepen svjetline. Dakle, plave oči su – bijele oči). (Bahilina 1975: 86) U radu Unbegaun (1963) iznosi podatke koliko se puta i pod kojim uslovima, u jednom određenom tipu ruskih dokumenata XVI-XVII. stoljeća, spominju (Unbegaun 1963: 11). Evidentirane su 104 osobe među kojima pretežu djeca, što je sukladno s određenim stavkama antropologije da su mnogim plavim ljudima oči u djetinjstvu izuzetno svijetle nijanse, ali im se poslije kad odrastu ta maksimalna svjetlina kolorita izgubi). (Ivić 1999: 5) Akademijin rječnik također ističe da su hrvatski leksikografi Faust Bravičić (kraj XVI. stoljeća) i Ivan Belostenec (druga polovina XVIII. stoljeća), pisali da se za plavooku osobu kaže *bjelokast* (Bravičić), odnosno *bjeloka* (Belostenec). U ovakvoj konotaciji u vezi s koloritom očiju, pridjev *bijel* je iskorišten kao osnova i u definiranome korpusu:

Beoka: A se leži gospoê **Beoka** (Zb.3: 186)

Pozida **Bêloka** kazньса Nesъpinu (Zb.4: 247)

Bjelosav: a se leži **Bêlosavъ** Lučičъ u svoje cъrkve plemenite (Babić 2004: 90)

Bjelhan: kazньсъ **Bêlъhanъ** (P.7)

Bjelica: **Bêlica** Ižesalik (P.25)

knezъ **Bêlica** Bêlъhanićъ (P.61)

Bjelijak: županъ **Bêlъêkъ** (P.37)

županъ **Béliakъ** Съпъkovićъ (P.25, 26)

A biše u Bogiše tri sinove: Vukašin i **Bjelijak** i Juraj (Dizdar 1969: 283)

Međutim, u slučajevima kada plave oči nisu ostavljale utisak blijeska, opet su mogle biti motivom u službi obrazovanja imena:

Modrič: Volovićъ •• **Modričъ** (P.14)

Plavac: Se leži Dobrilo Božickovićъ z bratomъ Radojemъ i sinovcemъ **Plavcemъ** (Zb.2:111)

U Lici je krajem XIV. stoljeća postojao priloški oblik *plav* čija se uloga sastojala u bližem određenju boje kao otvorene, svijetle. O tome piše antropolog Vid Vuletić-Vukasović 1988. godine u Bosanskoj vili, ističući da Ličani poznaju pored bijele boje još i “crljeno, zelenu, modru, žutu i crnu,” ali “glavnoj vrsti boje narod dodaje: crljenilo mrko, plavo, a tako biva i zelenilo, pri tome *modrilo* je vazda modrilo, samo se za *plavo* kaže: *slabo se omodrilo*, a ako je jako, tj. *skurije* (tamno) – *dobro se omodrilo*.” (Vuletić-Vukasović 1899: 11-12) Dakle, pridjev *modar* je u standardnom jeziku i u narodnim govorima oznaka za tamnoplavu, odnosno zatvorenoplavu boju. S ovakvom postavkom, ako je osoba imala upečatljivo svijetloplave oči bila je imenovana bijelom bojom usljed plavetnog blijeska, a ako je imala tamnoplave imenovana je modrom nijansom plave boje.

Mnogi semantičari i lingvisti svijeta zapazili su da je sudbina leksike boja u velikoj mjeri određena time što osoba pri susretu s nekom bojom ne uočava samo njenu konkretnu hromatsku vrijednost, već i to kako se ta vrijednost u datom slučaju ustrojava, u svojoj bližoj ili zagasitijoj nijansi, s izvjesnim sjajem u sebi ili bez ikakvog sjaja (Palmer 1977: 74-75). Karakteristično je, primjerice, da su u izražajnom fondu predstavnika latinskoga jezika postojale dvije riječi za *bijelo* i *crno*: *candidus* – bijelo sa sjajem, *albus* – bijelo bez sjaja, *niger* – crno sa sjajem, *alter* – crno bez sjaja. Krajem osamdesetih godina Boris Hlebec je ukazao na imenovanje boja na terenu Balkana s obzirom na prisustvo i odsustvo sjaja u boji, suočavajući upotrebu pridjeva *crn* s upotrebom pridjeva *vran*, izводеći zaključak da je *vran* – *sjajno crn* i da uglavnom ide uz imenice u značenju dlake (Hlebec 1988: 149). Takva interpretacija je primjenjiva u kontekstu motivike antroponima, za osobu bogate, guste, crne vlasi kojom bi bivala imenova osoba pridjevom *vran*, dok bi mrka i crna nijansa mogle biti motivom tamnije puti ili boje očiju:

Vranoje: **Vranoje** (Div. Canc. XXIV, 382, 13. 4. 1376)

Mrkoja: knez **Mrъkoê** (P.19)

Mrъkoe Šćitovlaninъ (P.15)

Crnić: **Crъničъ** Милъсь (Zb.4: 310)

Crnug: županъ **Crъnugъ** (P.59)

Črnomir: knez **Črnomir** (P.8)

10.10. Imena motivirana srodstvom

Brat igra u bosanskoj antroponimiji također veliku ulogu; najprije kao prvi element u dvočlanom staroslavenskom tipu: *Brat(i)mir* (XIII), *Bratislav* (XIV) = *Braslav* (XIII i XIV), *Bratoljub* (XIV), *Bratomil*, *Bratonjeg* (XIII i XIV), *Bratòrad* (XIII), *Brativoj* i u bezbrojnim hipokoristicima odatle: *Bratiša*, *Bratjen*, *Bratko*, *Bratoje*, *Bràtonja* (XIV i XV), *Bratoš*, *Bratota*, *Bratovan*, *Bratujko*, *Bratun* (XIV), *Bratuš(a)* (XIV), *Bratuško* itd. Ima potvrda i za složenice s *brat* kao drugim elementom. (Skok 1971-1974: 200)

Bratoslav: **Bratoslavъ** Вльковикъ (P.6)

Bratmio: Se leži **Bratъmio** Braiković (Zb.4: 304)

Bratič: Vъ ime otca i sina i svetago duha: Jeremis, Azarija ... **Bratič** (Dizdar 1969:154)

Batrić: Neka se zna krstъ **Batrića** Semirovićъ (Zb.3: 164)

Batalo: Sei pravi knige tepčija **Batalo** (Dizdar 1969: 155)

A se leži uzmežni mužъ tepčičiê **Batalo** (Zb.4: 257)

Bratoje: pisa **Bratoiê** (Zb.3:182, Div. Not. 4, fol. 44, 23, IX, 1324)

Bračko: A se leži **Bračkoъ** (Zb.4: 324)

Brajan: Vukosavъ i bratъ mu **Braên** (Zb.4: 283)

Postaviše Milisavъ i Radosavъ i **Braênъ** (Zb.4: 288)

Braja: [s]tvара moistrъ imenemъ **Braê** (Zb.3: 129)

A se leži **Braê** Radoevičъ (Zb.4: 311)

Didodrag: Vъ ime otca i sina i svetago duha: Jeremis, Azarija, **Didodrag** (Dizdar 1969: 154)

Milobrat: A postavista bilig dva sina **Milobrat** i Pribil (Dizdar 1969: 117)

Danas je leksem *bratić* semantički bliži *nećaku* nego *sinovcu*, no u prošlosti mu je značenje bilo 'bratov sin'. To je vidljivo i iz tvorbenoga obrasca: riječ je nastala sufiksacijom korijena *brat* deminutivnim sufiksom *-ić* ('mali brat'). Iz indoeuropskoga je u praslavenski prenesen oblik **bhreh²-tr-*, s istim sufiksom kao u *sestra*, *mater*, a *r* je zatim eliminiran (Skok 1971-1974: 199). Neki slavenski jezici čuvaju *r* (npr. slovenski u izvedenicama i u

dijalektima, češki), a u hrvatskome se čuva u prezimenu *Bratranek* i u leksemu *bratranc*, potvrđenom u *Rječniku govora čabarskoga kraja* S. Malnara (2008: 67; Jozić 2011: 404).

Oblik *bratić* zasvjedočen je u Vrančićevu, Della Bellinu, Belostenčevu, Jambrešićevu, Voltiggijevu i Stullijevu rječniku u značenju 'sin od brata'. U Akademijinu je rječniku zabilježeno da je *brātić* bratov sin, uz dodatak: "Po postanju značeći isto što i *bratov sin*, može biti *bratić* onomu komu je otac njegov brat, t.j. i svomu stricu a očinu bratu, i svojoj teci a očinoj sestri, ali i sin jednoga brata može biti sinu ili kćeri drugoga brata bratić, budući svi od braće djeca" (ARJ 1881–1976: 601). Također, bratić se rabi i kad se nekome od milja nešto govori. (Jozic 2011: 412)

10.11. Imena motivirana brojevima

Rimljani su često nazivali djecu po rednim brojevima rođenja (pogotovu žensku): *Prima, Sekunda, Tertia, Quinta*. Takva praksa se primjenjivala i na terenu Bosne i Huma:

Prvko: postav[iš]e biligъ g. (3) si[n]ove **Ррѣвѣко** i Radmilъ (Zb.4: 290)

Prvoslav: **Ррѣвославъ** Prodanъčikъ (P.6)

... četiri sina: Zavid, Stracimir, **Prvoslav**, Stefan Nemanja (Dizdar 1969: 113)

Prvonjeg: Prvonjeg Tolislavić (Dizdar 1969: 77)

Trivko: Se leži **Tr[i]vkoъ** Dražnić (Zb.4: 292)

Troinik: ... **Troinik** (Zb.4: 317)

10.12. Ostale motivacijske skupine

- mladost: Mladên (P.46), Mladin (P.26,47), Jun (Div. Not. 4, fol. 44, 23. XI, 1324), Junko (odъ Junъkove matere – spor oko oružja iz 1419. godine; Solovljev, 1926: spomenik XI, 70), Junchi Mergich (Div. Canc. 45, fol. 253, 5. VI. 1429)

- kovina: Gvozden (P.9)

- vatra: Žarko (P.93, 120, 121, 130), Viganj (Zb.1: 1, 2: 103, 3: 199), Ogrijen (Deb. Not. 15, fol. 233, 8, VII 1432)

- dan u tjednu: Petko (Zb.2: 74)

- nacija: Hrvat (P.63, 96), Hrvatin (Zb.4: 278, P.11, 17, 56, 58), Hrvoje (P.26, 55, 60, 85), Srbišin (Zb.4: 227), Vlah (P.2, 5, 7, 69, 102, 106), Vlaho (P.77), Vlahuša (P.77, 79), Vlaj (P.18, 20, 21), Ugrin (P.7, 59)

Moguće je zapaziti imena koja mogu pripadati dvjema ili trima skupinama, ali i takvih što se ne mogu svrstati ni u jednu motivacijsku skupinu.

11. Ženska antroponimija

Evidentirajući pojavnice ženskih osobnih imena u srednjovjekovnim poveljama, notarijatima i na inskribiranim stećcima, uočava se da ih je znatno manje u odnosu na imena kojima se imenuju muške osobe. Građa za ovaj dio rada preuzimana je iz dosad navedenih izvora te izdanja Gregora Čremošnika *Istorijski spomenici Dubrovačkog arhiva – Kancelarski i notarski spisi 1278-1301.* (1932), Mihaila Dinića *Iz dubrovačkog arhiva* (1963) i Vuka Vinavera *Trgovina bosanskim robljem tokom XIV. veka u Dubrovniku* (1953). Na pomanjkanje građe u odnosu na korpus muških imena aludira i društveni položaj srednjovjekovne bosanske žene, jer je njezina ličnost marginalizirana, te je ona identificirana prema muškarcu, ocu u mladosti, te nešto kasnije po mužu ili bratu, a u slučaju robinja po vlasniku. U svjetlu pravnih normi evropskog srednjovjekovlja žena je nesumnjivo “građanin drugog reda”, što predstavlja odsjaj običaja i propisa antike, mada je u Rimu položaj žena bio još i bolji u odnosu, na primjer, Grčku. Žena nema politička prava niti aktivno i pasivno pravo glasa, nije mogla biti svećenik, poslovna sposobnost je dugo ograničena, dobiva imovinska prava jedino onda ako je ispunila ulogu supruge i majke. Međutim, katkad iz pravnih vrela bosanskog srednjovjekovlja pomalaju se neke naznake drugačijeg odnosa žene u bosanskom srednjovjekovlju, drugačijeg u odnosu i na položaj žene u susjednim feudalnim državama, ali i na evropsko srednjovjekovlje u cjelini. Ove posebnosti se javljaju prvenstveno u oblasti bračnih i nasljednih odnosa, ali i širih imovinskih prava i ukazuju na drugačiju utemeljenost cjelokupnih društvenih odnosa. U testamentu *poštenog viteza Pribisava Vukotića* evidentirane su odrednice: *sinu Rafaelu iz prvog braka, kuća od 500 dukata i 350 dukata u novcu, crkvi u Padovi 100 zlatnih dukata, drugoj ženi Doroteji maslinjak vrijedan 1.000 dukata, te opremu, sinovima iz drugog braka Petru i Đorđu po 500, kćerkama Katarini, Barbari i Ani po 600, a nerođenom djetetu 500 – ako bude kćer 600 dukata.* Ovakve odredbe o ženskim nasljednim pravima uzalud je tražiti u pravima bilo hrvatske bilo srpske feudalne države (Drino 2014: 100).

Kada se pojavljuju u srednjovjekovnim izvorima, žene najčešće pored imena nemaju prezimena niti nadimaka koji ih preciznije identificira. Njihova prva odrednica je muškarac, a zatim mjesto ili oblast iz koje dolaze. U korpusu notarijata s 250 uglavnom imensko-

prezimenskih sastavnica za muške osobe, nameće se zaključak da žene nisu infiltrirane u kreditorsko-trgovinsku sferu društvenih odnosa. Međutim, pojavnosni nedostatak na istaknutim vrstama tekstova nadomješta građa sa stećaka. Bosansko-humska vlastela u nastojanju da ostavi eonimski trag u kamenu pozivala se i na ženske članove obitelji: *kućnica* (supruga) *Pavica* (Zb.1: 14), *kućnica Petrovica Veselica* (Zb.2: 61), *kućnica Stana Đurenovica* (Zb.2: 79), *kućnica Radača* (Zb.2: 102), *kućnica Goisava* (Zb.3: 129, 165, 178, 4: 261), *kućnica Ruža* (Zb.3: 194, 4: 241), *kućnica Ivkovic Erina* (Zb.2: 72), *kućnica Raičeva Rada* (Zb.3: 145), *kućnica Grubača* (Zb.4: 218), *kućnica Varvara* (Zb.4: 252), *nevêsta župana Vratytka i sluge Dabiživa i tepъčie Stipъka* (Zb.2: 109), *materъ Divna* (Zb.1: 2), *mater Jelica* (Zb.3: 157), *mati Radosava* (Zb.1: 33), *mati Ana sa sestromъ Elomъ* (Zb.2: 83), *mati Dena* (Zb.3: 162). Ukoliko se ženska osoba spominje, rijetko izostaje osobno ime, u tom slučaju se navodi samo rodbinska veza s kojom drugom osobom: *Neka se zna kako probi Ra(d)osav Vukičevićъ putъ za dušu materinu i da majstoromъ 900 asprъ* (Zb.3: 124), *Poleta, Družanъ, Dražeta činu raku nadъ materiju u dъni slavъnъga kneza Hramъka* (Zb.3: 130). Natpis katkad svjedoči samo osobno ime, katkad se imenu dodaje nadimak *Polihrania zovom gospoa Radača* (Zb.2: 102), ili pridjevak naročito u vidu tituliranja, jer naročit utjecaj u procesu imenovanja imao je društveni rang osobe: *županica Rudi* (Zb.2: 54), *banica Vojisava* (Zb.4: 254), *vladikovka Vukocamić Erina* (Zb.2: 78), *kraljica Gruba* (Zb.1: 1). Imena ženskih osoba na stećcima pojavljuju se u nekoliko desetina slučajeva. Najučestalija su sljedeća imena: Jerina, Stana, Divna, Marija, Radosava, Vladislava, dok su manje česta imena: Radača, Grubača, Beoka, Dena, Goislava, Ruža, Stanisava, Veselica. Od navedenih imena većina ih je slavenskog porijekla, osim imena Jerina i Dena koje su preuzete iz grčkog jezika. Uzevši u obzir kompletan fond ženskih imena sa stećaka, moguće je konstatirati da su domaća (narodna) i kršćanska imena podjednako zastupljena. Na osnovu osoba za koje je moguće utvrditi religijsku pripadnost, moguće je i zaključiti da se na stećcima pojavljuju imena pripadnica različitih konfesija. Zbog kratkih podataka teško je odrediti kojemu je društvenom sloju pripadalo određeno ime, samo se u nekoliko slučajeva može odrediti da se radi o vlastelinkama (Katarina, Tvara, Marija). U nekoliko se slučajeva navodi da se radi o monahinjama (Marija, Marta, Radača). Upravo je slučaj Radače zanimljiv iz razloga što ona mijenja svoje ime u monaško Polihranija. Također, zanimljivi su slučajevi kada djevojka prilikom udaje mijenja svoje ime, ali je teško konkretno odrediti razloge ovakvih događaja. Takav je slučaj kraljice Mare, koja se u izvorima nekad javlja pod ovim, a nekad imenom *Jelena*. (Tošić 2010: 30) Sličan slučaj je i s bosanskom kraljicom *Jelenom* (1395-1398), koja je još nazivana i *Gruba*. (Dedić 2014: 63-74)

Veliki broj grčkih ili greciziranih ženskih ličnih imena ušao je u staroslavenski jezik morfološkom adaptacijom, kao što su imena Barbara (Varvara), Marta, Elena, Teodora, Elisaveta (Jovičević 1985: 35). Pridobijanjem većeg broja sljedbenika obje crkve, katolička i pravoslavna su vršile jaku propagandu među narodom s ciljem ukorijenjivanja kršćanskih, odnosno biblijskih, svetačkih i bogonosnih imena. Ovakve okolnosti u sferi nadijevanja ženskih imena zatekle su i prve pomene o srednjovekovnoj bosanskoj državi. Utjecaj crkve, bilo da se radi o pravoslavnoj ili katoličkoj, na nadijevanja imena u Bosni najuočljiviji je kod viših vlastelinskih slojeva, odnosno unutar dinastije Kotromanića, žene i kćeri utjecajnijih vojvoda, hercega, knezova ili župana Bosne i Huma. I kod ovih društvenih skupina u nešto ranijem periodu javljaju se imena slavenskog, odnosno domaćeg porijekla, dok se krajem XIV. i u XV. stoljeću sve više afirmišu kršćanska, najčešće katolička imena. Tako su kod navedene skupine najčešća ženska imena Jelena, Katarina, Doroteja. U nešto manjem broju evidentirana su imena poput Elizabeta, Mara, ili Marija, dok kod nižeg vlastelinskog sloja ustaljeni sistem nadijevanja ženskih imena se u određenoj mjeri razlikuje od vladajućeg. Tako su ženske osobe u ovoj skupini najčešće nazivane imenima Ana, Jelena, Margarita, Teodora, Doroteja. Uobičajena su im imena Barbara, Milica, Vukosava, Grubača, Stana, Beoka, Bolja, Ancila, Cecilija, Stanislava. Dok se kod prve skupine slavenska (domaća) imena javljaju veoma rijetko, kod nižeg plemstva ona su mnogo češća i uobičajena. Kada se raspravlja o vladajućim krugovima, odnosno o najistaknutijim članovima vlastele, moguće je istaći da su oni često pripadnici kršćanstva, bilo da se radi o rimokatoličkoj ili pravoslavnoj crkvi. Međutim, mnogi od njih su s vremena na vrijeme varirali između kršćanstva i Crkve bosanske, te je s toga određivanje konfesije na osnovu imena jako osjetljiva metoda i olako može navesti na pogriješne zaključke. Kada se kod vlastele javlja žensko ime koje je potvrđeno kao pravoslavno, onda je ono najčešće *Jelena*. (Korać 2011: 488; Dedić 2014: 70) Kršćanska tradicija nije bila naročito plodonosna korpusom ženskih imena, odnosno praksom ženskoga imenonovanja. Svetaca je bilo znatno više nego svetica, a i u Bibliji su žene rjeđe spominjane, pa je izbor ženskih imena bio uzak. Ipak se od ponuđenih imena razvilo mnogo hipokorističnih oblika.

Najveći broj ženskih imena robinja srednjovjekovne Bosne moguće je pronaći u fondovima arhiva u Dubrovniku koji raspolažu sa stotinama imena robinja koje su odvedene iz Bosne u Dubrovnik, gdje su bile dalje preprodavane. Uzimanje kršćana za roblje bilo je strogo zabranjeno od strane Crkve, no bilo je dozvoljeno porobljavati one koji su smatrani

paganima. Pod ovim geslom mahom su porobljavani pripadnici Crkve bosanske. Krstjanice robinje su u Dubrovniku nazivane kao *patarinam, paganam, infidelem et incredalam fidei cristiane*. (Tomšek 2005: 323) Robljem su trgovali profesionalni trgovci, inostrane vojske, domaća vlastela te razni “dobavljači” specijalizirani upravo za ovu vrstu poslova. Cijena ženskog roblja iz Bosne u Dubrovniku kretala se između 4-20 perpera (Vinaver 1953: 126). Do kraja XIII. stoljeća najveći broj imena ženskog roblja se završava sufiksom *-ost*. To su najčešće imena *Radost, Dragost, Dobrost, Milost, Drugost, Prvost, Včkost, Negost* (Vinaver 1953: 126). Imena s ovim završetkom ima oko jedne petine od ukupnog broja. Najviše robinja s imenom *Radost* dolazilo je iz Sane, Usore i Vrbasa. Od ostalih imena najčešća su *Mila, Premila, Milorada, Miluša, Miloslava, Milica, Milna, Radoslava, Rada, Raduša, Radica, Dobroslava, Dobrica, Dobra, Ljuba, Bratoslava, Dragoslava, Stana*. (Vinaver 1953: 183). Nakon ovog perioda uočljive su određene promjene, kao što je promjena završetka imena. Naime, kako je u periodu do kraja XIII. stoljeća dobar dio imena završavao sufiksom *-ost* u XIV. i XV. stoljeću gotovo da više i nema takvih imena. U ovom nešto kasnijem periodu najveći dio imena završava sufiksalmim morfemom *-slava*. Na imena ovoga tipa otpada gotovo trećina od ukupnog broja. Tako se u navedenom razdoblju najčešće pojavljuju imena *Bogoslava, Bratoslava, Dobra, Dobroslava, Dragoslava, Gojislava, Miloslava, Perozlava, Radoslava, Stana, Stanica, Stanislava, Stojna, Tvrdislava*. Nešto rjeđa imena su *Bogdana, Deva, Divka, Dobrica, Draga, Gojna, Krajina, Marija, Milica, Mirozlava, Premila, Pribislava, Radica, Tvrdica* (Čremošnik 1932: 111; Dinić 1963: 14-23). Imena koja su najmanje bila u upotrebi kod ove skupine su *Agesa, Bela, Bjelna, Bjelosava, Boguša, Borka, Bosa, Bratna, Cveta, Dabrana, Desa, Desna, Doberka, Dragana, Draginja, Dragna, Drahna, Dražesna, Grivna, Grlica, Gruba, Godomila, Hvalica, Jana, Ljuba, Ljupka, Marna, Mirna, Nenja, Obrada, Pripna, Rudica, Slavica, Stabinja, Zoja, Zorica, Živka*. (Vinaver 1953: 125-147). Primjetno je da su robinje u velikom broju slučajeva nosioci slavenskih, odnosno narodnih imena. Događalo se da pojedine robinje na sudu u Dubrovniku uspiju dokazati svoju pripadnost katoličanstvu, te bi u tom slučaju bivale oslobođane. Takav je slučaj robinja *Dese, Dobrice* i *Drage*, čijim je vlasnicima, nakon što je dokazano da su katolkinje, naređeno da budu oslobođene (Čremošnik 1932: 111). Zanimljiva je i pojava promjene imena robinje. Naime, kada bi dolazile u Dubrovnik, robinje su u rijetkim slučajevima dobijale nova, latinska imena. Tako je primjera radi 1397. godine robinja *Gojna* iz Usore preimenovana u *Simona* (Vinaver 1953: 126). Najprije će biti da je do promjene imena dolazilo kako bi kupljena robinja što lakše prihvaćena u određenoj društvenoj sredini. Promjena imena mogla je biti

uzrokovana i prihvatanjem kršćanstva, ali taj postupak ih nije oslobađao ropstva. (Pineli 2008: 68)

Ženska imena kod vlašskog stanovništva također se mogu posmatrati kroz nekoliko društvenih slojeva. Naime, žene su kod ove skupine stanovništva zastupljene duž cijele društvene ljestvice, od katunarki preko slobodnih žena, do služavki i robinja. Uistinu samo je jedan slučaj kada se u izvorima sreće žena na čelu katuna. Njezino ime je *Jelena* i bila je katunarka vlaha Vragovića stacioniranih uz konavosku granicu u Površima (Vego 1957: 131). Najveći broj imena Vlahinja imamo upravo iz reda slobodnog stanovništva. Najčešće su one nosioci imena *Gojna, Glubna, Radosava, Radoslava*. Kod ove skupine stanovništva nešto su rijede u upotrebi imena *Bijelna, Bogna, Dovolja, Dobra, Gledna, Glubna, Milica, Pribislava, Perva, Pribisava, Stojka, Stojna, Tola, Velna, Vesela, Visna, Vukosava, Vojesava*. (Petrović 1985: 22-23)

Dakle, u analiziranim tekstovima javljaju se podrijetlom slavenska imena koja bivaju brojnija od neslavenskih ili hibridnih imena:

- slavenska imena: Beoka (Zb.3: 186), Bêloka (Zb.4: 247), Bjeloslava (Dinić 1963: 14-23), Bogdana (Dinić 1963: 14), Bratuna (Petrović 1985: 22), Bratoslava (Vinaver 1953: 183), Dena (Zb.3: 162), Divna (Zb.1: 2; Div. canc. 27, fol. 115, 3. V, 1388), Divka (Dinić 1963: 14-23), Dobra (Petrović 1985: 22), Dobroslava (Vinaver 1953: 183), Grdomila (Dinić 1963: 14-23), Gruba (Zb.1: 1), Grubača (Zb.4: 218), Grubisava (Petrović 1985: 23), Gojna (Petrović 1985: 22), Gojisava (Zb.3: 178), Hvalica (Dinić 1963: 14-23), Kujava (P. 56, 62, 70, 72), Ljubica (Zb.2: 76), Milorada (Vinaver 1953: 183), Obrada (Dinić 1963: 14-23), Premila (Vinaver 1953: 183), Pribuda (Div. canc. 21, fol. 100, 3. VI, 1367), Radihna (Zb.2: 99), Radača (Zb.2: 102), Rada (Zb.4: 244), Radost (Vinaver 1953: 126), Ruža (Zb.4: 215, 220), Stana (Zb.3:180), Stojisava (Lam. Crim. XXXVII, fol. 217, 7. IV. 1467), Vojisava (Zb.4: 254), Vesela (Petrović 1985: 22-23), Veselica (Zb.2: 61), Vladava (Zb.4: 214), Vladislava (Zb.1: 17), Vlatkovića (Zb.2: 76), Vukava (Zb.4: 245), Zorica (Dinić 1963: 14-23)

- neslavenska imena: Ana (Zb.2: 83), Marica (Zb.1: 23), Varvara (Zb.1: 26), Polihranija (Zb.2: 102), Doroteja (Anđelić 1973: 377-395), Helena (Petrović 1985: 22-23)

- hibridna imena: Pavica (Zb.1: 14), Perovica (Zb.2: 61), Peroslava (Vinaver 1953: 126), Đurenovica (Zb.2: 79), Erina Ivkovića (Zb.2: 72), Erina (Zb.2: 78)

U pogledu tvorbene strukture ženskih imena slavenskoga porijekla izdvajaju se:

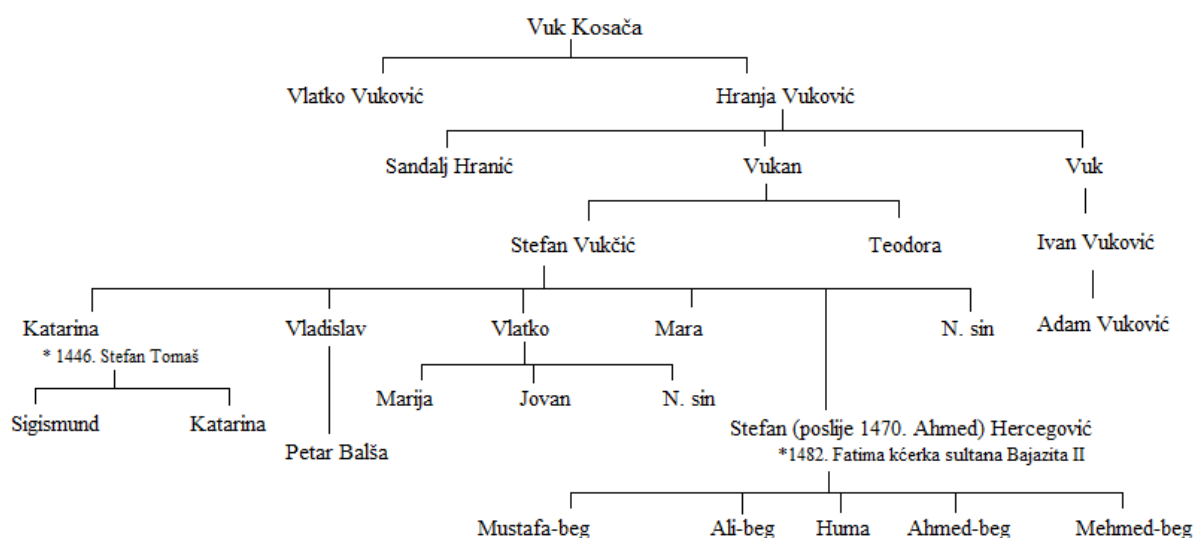
- složenice: Bjelosava, Bogdana, Bogoslava, Bratoslava, Budislava, Dobroslava, Dragoslava, Godomila, Gojisava, Premila, Milorada, Miloslava, Radoslava, Stojisava, Tvrdislava, Vladislava, Vojisava;
- izvedenice: Beoka, Bratuna, Divna, Divka, Dobrica, Đurenovica, Gledna, Gojna, Grivna, Grubača, Hvalica, Krajina, Ljubica, Ljupka, Miluša, Milna, Mirna, Obrada, Ostojinica, Radica, Radihna, Radača, Rudica, Raduša, Slavica, Stanica, Stojica, Stojna, Tvrdica, Vesela, Veselica, Vladava, Vlatkovic, Vukava, Zorica, Živka;
- pokraćenice: Stana, Rada, Gruba, Dena, Dobra, Ljuba, Mila.

Plodonosnost u tvorbi ženskih imena bilježi sufiks *-ica*: Jelica, Marica, Divica, Bjelica, Ljubica, Veselica, Pavica, Dobrica, Stanica, Stojica, Radica, Tvrdica, Hvalica, Rudica, Slavica, Zorica, Ostojinica, Perovica, Ivkovic, Vlatkovic, pri tome se ističu imena s *-ov-* infiksanim tvorbenim morfemom, nastala sufiksacijom od muževljeva imena, što je potvrda da je takva tvorba imena na terenu Bosne i Hercegovine izrazito stara, a očuvala se i danas u zapadnoštokavskim govorima u funkciji nadimka kod ženskih osoba. Također, u imenima zapažamo da je u srednjovjekovlju i u sferi ženskih imena došlo do diferencijacije istog imena različitim sufiksima: Ana, Anka, Anica, Bjelica, Beoka, Bijela, Mila, Milna, Miluša, Rada, Radica, Raduša, Radihna, Radača.

Žene su znale bivati i figurativnim motivom klesanja stećaka. Na ženskim stećkovnim figurama moguće je prepoznati nekoliko položaja. Ima žena koje samo stoje, zatim s jednom rukom podignutom do glave, kao da oplakuju, žene koje se mole ispod leša u povorci, onih koje stoje pored drveta, žene koje drže krst, obruč ili rozete, i koje stoje između životinja. Moguće je da ovakvi prikazi upućuju na božanstvo, s jedne strane, ali i da su takve geste preteče savremenog običaja koji se odražava na Balkanu, da se fotografija pokojnika stavlja na grobni krst. Pokojnik tako “prisustvuje” pogrebnom ritualu.

12. Antroponimija osmanlijskoga perioda

Padom Bosne i Huma pod osmanlijsku vlast nestalo je samostalne srednjovjekovne bosanske države i s njom zajedno svih prava i pravno-političkih atributa koji su joj pripadali. S tim u vezi pojavila se nova organizacija uprave i nova struktura političkoga poretka. Zatim su nastali novi društveni i ekonomski odnosi i unutar tih odnosa nova prava i obaveze (čiflučenje, timari, zijameti, porezi, dažbine). Posebna novost s dalekosežnim posljedicama bila je nova vjera – islam, koja je poslužila kao prvobitna osnova za nastanak posebnog etničkog subjektiviteta. Prihvatanje islama dalo je vjernicima svojevrsnu markiranost, kao što je, uostalom bio slučaj i s prihvatanjem kršćanstva. Nova obilježja ogledala su se u raznim vidovima kulturnog, javnog i privatnog života, u običajima, nošnji, književnosti i što je za ovaj rad krucijalno, u osobnim imenima (Smailović 1977: 48; Purivatra 1970: 5). Bez obzira na motiviku i razloge zbog kojih su stanovnici počeli adoptirati novu vjeru i kulturu, bez obzira na vrijeme i način adaptacije, činjenica je da se uz usvajanje nove vjere trebalo uzeti i novo osobno ime kao formalni marker pripadnosti novoj religiji. Islamizirani svijet već je imao ustaljenu tradiciju da novi muslimani uzimaju imena iz jezika donosioca islama (Arapa i Turaka), takav je bio slučaj i na terenu Bosne i Huma (vidi Prilog 2).

Prilog 2. *Usvajanje orijentalnih imena u porodici Kosača* (Palavestra 1991: 150)

U turskome rukopisu iz 1585. godine, koji je preveo i objavio Mehmed Handžić, moguće je čitati o načinu prisvajanja novih imena, odnosno o tome da su stanovnici Bosne i Huma jednostavno imena prevodili na turski jezik. Kome je bilo ime Željko, naziva se Murat, ako je ime Živko, naziva se Jahja, kome je bilo ime Vuk, uzima ime Kurt, a kome je bilo ime Gvozden, uzme ime Timur. Čim se prozovu muslimanskim imenima, džizja (desetina koju je plaćalo nemuslimansko stanovništvo) biva ukinuta (Handžić 1938: 39).

Tradicija domaćeg jezika i pisma, usljed svoje jakosti, bilježila je kontinuum i u ranoj fazi islamizacije da su čak i epitafi Mahmuta Brankovića, braće Ahmeta i Hasana Radilovića, Solimana Oškopice i drugih, ostali u okvirima predislamskih bosansko-humskih normi. Također istoga konteksta je i primjer s mezarja u selu Gračanica kod Gacka, gdje je 1928. godine zabilježena manja nadgrobna ploča sa natpisom u kome se kaže da tu leže Alija i Jusup Milošević, i da je spomenik i natpis klesao Bogdan kovač. Milošević je kršćansko prezime. Znači da su ovdje imenovana dvojica pokopanih prelazeći na islam, koji su dobili muslimanska imena a da im je ostalo staro kršćansko prezime, kako je to i bilo uobičajeno. (Bešlić 1978:72; 1971:361; 2004:113)

Iz najranijih osmanlijskih popisa (1476-1543) s imenima stanovnika koji su zakupljali prihode raznih bosanskih rudnika, voskarnica ili slanih izvora, prepoznatljivo je doskorašnje kršćansko porijeklo zakupnika. Prema studiji Adema Handžića njihova su imena sljedeća: *Husein sin Radičin, Jahja sin Stjepanov, Nesuh sin Rankov, Džafer sin Radosava* i slično (Handžić 1975: 128). S tim u vezi, na islam su prelazili svi društveni slojevi, i oni koji su nekada bili nosioci vlasti, i srednji srtalež, odnosno posjednici slobodnih baština, kao i običan puk. Jedni su nastojali da na taj način sačuvaju svoje ranije pozicije, drugi da održe i prošire svoje baštinske zemlje, dok je puk u novom poretku tražio priliku da promijeni svoj položaj. Mlađa generacija je prelazila na islam, a roditelji su često ostajali u svojoj vjeri. Često su se usljed takve prakse rođena braća konfesionalno podijelila. Tako su 1548. godine u sastavu zborničkoga sandžaka zabilježeni: u Četvrtkovištu: Mahmud, sin Radojin; Mehmed, sin Radenkov; Mehmed, sin Božidarov; Jahija, sin Vojinov, u *Tvrtkovcu*: Ferhad, sin Radovanov, u Čukojevićima: Mustafa, sin Jerićića; Hasan, sin Ivanov; Husein, sin Ivanov, U *Grm Selištu*: Hajdar, sin Nikolin; Džafer, sin Radičin; Jusuf, sin Radenkov; Alija, sin Radojin; Hasan, sin Radonjiin; Iskender, sin Vukićev; Rustem, sin Milovanov; Ferhad, sin Milovanov; Sulejman, sin Vulkčev; Nesuh, sin Vukićev; Mervan, sin Radičin, u *Gornjoj i Donjoj Ruhotini*: Jahija, sin Vlatkov; Oruč, sin Vukojev; Alija, sin Pajkov, u *Popovima*:

Pervan, sin Radonjin, u *Kuzovratu*: Baliija, sin Radosavljev; Hasan, sin Radinov; Mustafa, sin Radonjin, u *Marešnici*: Džafer, sin Stjepanov; Husein, sin Stjepanov; Kurd, sin Stjepanov; Ferhad, sin Pavkov; Jahija, sin Vučetin, i u *Obrovi (Obrovcu)*: Mehmed, sin Đurin. (Handžić 1962-1963: 63)

Potvrde u kojima je moguće prepoznati pripadnost novoj vjeri u imenu, a staroj u prezimenu, očite su i na epigrafima i administrativnim tekstovima:

Hasan i Ahmat dva **Radilovića** sina. (Zb.4: 217)

A sie bil[e]gь **Mahmuta Brankovića** (Zb.4: 226)

Alibeg Pavlović (Dizdar 1969: 290-292)

Vjerovatno je u prvim decenijama islamizacije pristupanje islamu imalo deklarativan karakter i da se sastojalo samo u uzimanju muslimanskog imena. Omladina je obično formalno primala islam i živjela u zajednici s roditeljima kršćanima, žene novih muslimana zadržavale su dugo nova imena (Handžić 1975: 142). Međutim, prije nego se počne s analizom imena Bosne i Huma iz osmanlijskoga perioda, potrebno je istaknuti distinkciju koju je definirao Ismet Smailović koji je uradio najopširniju onomastičku studiju muslimanskih imena u Bosni i Hercegovini, a to je razlikovanje pojmova muslimansko osobno ime i osobno ime u muslimana. Muslimansko osobno ime je prema rasporedu glasova i glasovnoj strukturi orijentalnoga porijekla (iz arapskog, perzijskog ili turskog jezika, i koje po tome, a veoma često i po svome značenju, potvrđuje da je posljedica islamizacije. Međutim, osobno ime u muslimana (u ovome slučaju muslimana Bosne i Huma) je šira pojmovna kategorija, koja pored imena orijentalnoga porijekla sadrži i imena druge vrste, različitog etimološkoga porijekla i značenja, čak i bez ikakva značenja (Smailović 1975: 98). Pošto je u Bosnu i Hum islamizaciju i orijentalnu kulturu donijelo Osmanlijsko Carstvo, moglo bi se pomisliti da su oni islamiziranome stanovništvu Bosne i Huma dali ili preporučili lična imena iz turskoga jezika, što je načelno pogrešno. Ni oni tada nisu imali znamenit korpus pravih turskih imena, već najviše arapskih i nešto perzijskih. Zato je i u bosanskohercegovačkih muslimana najveći dio imenskoga korpusa arapskoga porijekla, nešto manje iz perzijskog, a najmanje iz turskoga jezika (Smailović 1975: 99).

S adaptacijom orijentalnih imena u bosanskome jeziku tekao je i proces njihove adaptacije, te se njihov suglasničko-samoglasnički sklop prilagođavao domaćoj fonologiji. S tim u vezi neka imena su iz orijentalnih jezika prenesena u bosanski jezik bez ikakvih izmjena

u izgovoru, primjerice ime *bos. Hasan* od *tur. Hasan*, kod nekih se promjena sastoji u tome što je na kraju turskog imena dodan bosanski nastavak *-ja*, primjerice *bos. Alija* od *ar. Ali*, međutim u nekima je moralo dolaziti do zamjenjivanja glasova, primjerice zamjena turskoga *d* bosanskim *t* (što nije uvijek bivalo dosljedno primjenjivano):

Mahmud > Mahmut (A sie bil[e]gъ **Mahmuta** Brankovića Zb.4: 225)

Mehmed (gdna mi cara amirъ sultanъ Mehmedъ-bega P.104)> Mehmet (velikoga gospdara gdna turskoga Mehmet-bega P.106)

Ahmad > Ahmat (Hasan i **Ahmatъ** dova Radilovića sina Zb.4: 217, u ovome primjeru je također provedena i samoglasnička zamjena *a > e*)

Ako se uz ime tipa Alija doda titula beg, aga, paša ili slično, onda se ne kaže ili piše Alija–beg, Alija-aga ili Alija-paša, nego prema turskome načinu, s crticom: Ali-beg, Ali-aga i Ali-paša ili kao potpune sraslice Alibeg, Aliaga, Alipaša. Velik broj muslimanskih imena ovoga tipa po svome etimološkom porijeklu ne pripadaju samo jednom orijentalnom jeziku. To su uglavnom složena imena čiji jedan dio potječe iz jednog, a drugi iz drugog jezika. Tako je primjerice u imenima *Muratbeg* (P.82), *Esabeg* (P.118), *Hamzabeg* (P.126), *Alibeg* (Dizdar 1969: 290-292), i sličnim, prvi dio iz arapskog, a drugi dio (*-beg*) iz turskoga jezika. To su, dakle, imena arapsko-turskoga porijekla, čije se značenje utvrđuje prema značenju njihovih sastavnica.

Među muslimanskim imenima orijentalnoga porijekla ima izvijestan broj onih čije je etimološko porijeklo u starohebrejskom jeziku. Ona su u arabiziranome obliku ušla u arapsku muslimansku antroponimiju uglavnom preko kuranskih priča i tekstova, odakle su ih preuzimali ostali islamizirani narodi. Takav je slučaj s imenom Suliman (A si bilegъ **Sulimana** Oškopice Zb.4: 230; Ovdije leži Mitran na svojoj baštini za cara **Sulimana** Zb.4: 281).

Kao i u mnogim drugim jezicima, i u orijentalnim imena su uglavnom nastajala označavanjem lijepih ljudskih moralnih ili fizičkih osobina: ar. Hasan – *ljepotan*, ar. Ahmad – *mnogo hvaljen* i slično.

13. Analiza bosansko-humskih prezimena

Svako je prezime izraz vremena i prostora u kojem je producirano. Kako prezimena nose i otiske odnosa koji su u momentu njihova nastanka vladali u društvu te stava onih koji ime daju i prema onima čije ime daju i prema onima kojima ime daju, u njihovim se postavama nazire davno prohujalo vrijeme određenog prostora i odavno spostavljeni odnos među ljudima različitog vjerskog, nacionalnog i socijalnog statusa. I posvjedočena prezimena Bosne i Huma na rječit način potvrđuju ove istine.

Prezime, druga ili determinacija po obitelji, služi da bi se osoba izdvojila iz grupe i identificirala kao pripadnik zajednice. Prezimena se ne odnose izravno na osobu poput osobnog imena ili nadimka, nego identificiraju osobu preko porodice. Danas je prezime nasljedna i fosilizirana društvena kategorija, službeno-pravnoga statusa, pa ljudi za razliku od davnih predaka, prezime dobijaju prije ličnog imena. U prvim bosansko-humskim potvrdama, u bosaničnim, latiničnim ili glagoljaškim tekstovima, dovoljna su samo osobna imena banova, knezova ili kraljeva, jer prezimena prije XIII. stoljeća na bosansko-humskome terenu nisu evidentirana, ali su prije definiranja prezimenske formule postojali likovi koji su dodavani osobnom imenu bosansko-humskih srednjovjekovnih plemića da bi upozorili na njihovu pripadnost određenom plemenu, a ne obitelji unutar njega, što je prava funkcija prezimena. Ti pridjevci nisu bili ni stalni ni nasljedni, ali se takva praksa zadržala dugo u povijesti, pa se i u XV. stoljeću može prepoznati njihova implementacija: *Da se zna kako bi u Marka Petrović osam sinova od plemena Pojmilić* (Zb.1: 2). Među važnije hercegovačke vlasteoske rodove spadali su: Kosače (Vukovići, Hranići, Vukčići i Hercegovići), Nikolići-Grgurevići i Draživojevići-Radivojevići-Vladimirovići, Boljanići, Borovine, Branivojevići, Desisalići, Djedovići, Kačići, Klešići, Markovići, Musići, Pohvalići, Pribisalići, Rajkovići, Semkovići, Vukotići i drugi (Dinić 1963). Većina se tih rodova ugasila s dolaskom Osmanlija.

Prijelaz iz jednoimenske formule ka dvoimenskoj rezultat je kompleksnih promjena u društvu koje su se odvijale na socijalnom, ekonomskom i kulturnom planu društva u cjelini. Od najranijih perioda ljudi su se udruživali u različite zajedničke forme, pri čemu se obitelj definirala osnovnom društvenom ćelijom, kao jedna od najstarijih, najsloženijih i najtrajnijih društvenih skupina. Razvitak društva je potaknuo razvitak prezimenske jedinice, odnosno brojnije i kompleksnije društvo zahtijevalo je specifičniju identifikaciju koje jednoimenska

formula nije mogla osigurati. S tim u vezi, u onomastičkoj literaturi nailazi se na različito datiranje prezimskih početaka: P. Šimunović, pozivajući se na W. Fleischera, navodi da je iradijacija prezimena započela u gradovima sjeverne Italije u XI. stoljeću. Ista tvrdnja evidentna je i u V. N. Nikonova, dok A. V. Superanskaja drži da sustav *nomen-cognomen* ima početak na Zapadu u XVIII. stoljeću, a J. Keber preziemnske početke smješta u Italiju u IX. stoljeće (Frančić 2002: 10). Dakle, prezimena se ne javljau svuda istodobno. Razvojni put europskih prezimena počinje u razvijenim urbanim sredinama sjeverne Italije odakle se prezimenski val širi na ostali (najprije razvijeni) dio europskoga kontinenta. Prva su prezimena u Njemačkoj registrirana u XII. stoljeću, u Sloveniji i Poljskoj u XIII. stoljeću, u Mađarskoj i Češkoj u XIV. stoljeću, u Danskoj u XV. stoljeću, a u Švedskoj u XVI. stoljeću itd. (Frančić 2009) Svuda ih najprije dobivaju viši društveni slojevi, plemstvo te najbogatije građanstvo, a zadnji kmetovi i seljaci u siromašnim i nerazvijenim regijama (Duden 2000).

Dakle, prezimenska pojavnost produkt je feudalnoga društveno-ekonomskog poretka, u kojemu je porodica nastupila s izvijesnim diferencijalom, s jedne strane, unutar staleža nadređenih ili povlaštenih, s druge strane, unutar staleža podređenih ili inferiornih. Privilegija prvoga staleža očitovala se i u posjedovanju prezimenske jedinice u imenskoj formuli zbog prezentiranja ugleda i položaja te procesuiranju nasljednih prava i prenošenju stečenih povlastica na potomstvo. Zbog toga se kod vlastele prezimena javljaju već u XIII. stoljeću. U istome sinhronome planu puk se organizira u različitim vidovima bratstava i družina, pri tome sudjelovanje u istima postajalo je opterećavajuće nastupom samo s pomoću osobnoga imena te su se s vremenom počeli dodavati pridjevci/priimci uz ime. Time se prva etapa na putu uspostave današnjih prezimena ostvaruje u tzv. (osobno)imenskopridjevačkoj formuli. Osobno se ime dakle proširuje novom antroponimijskom kategorijom – pridjevkom. Obzirom na motivaciju pridjevak može biti:

Motivika pridjevka	
patronimski	<i>Milanov</i> (Zb.3: 194), <i>Stjepanov</i> (Zb.1: 31), <i>Boljeradov</i> (Zb.4: 304), <i>Božihnin</i> (Zb.4: 236)
zanimanje	<i>Radoje Kovač</i> (Zb.2: 104), <i>Grubač Kovač</i> (Zb.1: 36), <i>Divac Zlatar</i>

	(Zb.4: 241)
toponimski	Martin Vuê <i>Crnogorac</i> (Zb.3. 161), Ahmet <i>Hercegović</i> (Dizdar 1969: 302), Radosav <i>Dormitor</i> (Kovačević-Kojić 1439: 176), Bazilio <i>Ravnanin</i> (Zb.2: 100)
motiviran osobinom nositelja	<i>Krivoušić</i> (Zb.1: 18), <i>Utolović</i> – od glagola <i>utoliti</i> koji znači <i>tješiti</i> (Zb.4: 240), <i>Borovičić</i> – od glagola <i>boriti</i> (Zb.1: 41)

Takvi i slični pridjevci bivali su međufaza, odnosno prijelazni element ili začetak budućim prezimenima. Pridjevci nisu bili stalni, osoba se nije uvijek imenovala istim pridjevkom što nije osiguravalo precizno imenovanje. Sljedeći korak bilo je uspostavljanje čvršćeg i stalnijeg modela identifikacije. Formiranje prezimena nije bio trenutni čin već dugotrajan postupak, a počeci sežu u feudalni poredak. Prezimena ne dobivaju svi društveni slojevi istovremeno. Nasljednost pridjevka počinje u krugu pripadnika viših staleža koji na taj način osiguravaju prijenos stečenih povlastica i ugleda na potomstvo da bi se kasnije proširilo na srednji i niži sloj. Prezimena su zadnji dobili ljudi bez zemlje i društvenih prava, za svjetovnu i duhovnu gospodu nezanimljiva masa. Siromasi, sluge i služavke najprije su se imenovali prema gospodaru, primjerice: *Radača vojvode sluga* Zb.2: 93, kasnije prezime se moglo formirati od imena pretka (Frančić 202: 14), primjerice: *Radivoj Vukčić, Vukca Pičevića sin* (Zb.2: 92). Iz razloga što takva prvobitna prezimena nisu imala odliku nasljeđivanja, odnosno prenošenja kroz generacije, već je svaki potomak dobivao prezime prema imenu pretka, praksu ostvarivanja konkretnije identifikacije širenjem imenskoga obrasca, moguće je definirati metodološkom formulacijom takozvanoga “jednokratnog prezimena” srednjega vijeka. Karakteristični običaj korištenja jednog prezimena u jednoj generaciji, a potom njegovoga nestajanja ili mijenjanja, odnosno s očekivanom devijacijom u nadijevanju, nošenju, gubljenju i vraćanju imena i prezimena, uglavnom u skladu s naslijeđenim patronimikom, suvremenim istraživačima predstavlja otežavajuću okolnost u praćenju srodničkih nizova i porodičnih odnosa, a nerijetko kod njih izaziva i zabunu te ih navodi na pogrešne zaključke. Iz tih razloga potrebno se suzdržavati od preuranjenih generalizacija o identifikaciji pojedinaca i njihovih srodnika bez dodatne izvorne potvrde.

Važan poticaj nastanku i ustaljivanju prezimena u Evropi bila je odluka Tridentskog koncila (1545-1563) koja se odnosila na obvezu vođenja matičnih knjiga. Dakle, do XVI.

stoljeća u Bosni i Hercegovini patronimska prezimena nose uglavnom velikaši, a tek od odluke Tridentskog koncila o obveznom vođenju matica rođenih, vjenčanih i umrlih u jednom dugotrajnom procesu prezimena dobijaju i svi ostali slojevi društva. Prezimena jednom zapisana u župske matice postajala su stalna, nepromjenjiva i nasljedna. No, upitno je, kada i u kojoj mjeri se odluka Tridentskog koncila zbog turske okupacije i drugih povijesnih okolnosti počinje provoditi i u Bosni i Hercegovini. Ipak u popisu katoličkog stanovništva Bosne i Hercegovine biskupa fra Pave Dragičevića iz 1743. godine svi katolici su popisani imenom i prezimenom. Zakonski akt koji konačno propisuje obvezatnost imanja prezimena za današnju Češku, Slovačku, Sloveniju i Hrvatsku donesen je 1780. pod imenom Jozefinski patent. Međutim, neka su prezimena već od ranije mogla ukazivati na početak nasljednosti: Ali-beg Vlahović, sin kneza *Ivana Vlahovića* (26. jula, 1470).

Primjetno je da se prezimena javljaju rjeđe, naročito u prva dva stoljeća klesanja stećaka ili pisanja administrativnih tekstova. Tada se uglavnom bilježe osobna imena uz pridjevak. I sa pojavom prezimena, nije ih mahom dobijala masa, ali uglavnom na mjestima gdje se bilježilo prezime postojala je i osobnoimenska sastavnica. Međutim, u ukupnosti različitih pojava osobnih imena i prezimena ne bilježi se značajno odstupanje. Dok su se osobna imena nerijetko ponavljala tvorbeno plodonosnost prezimena je doprinjela njihovoj različitosti i pojavnosti. Uz prevlast hipokoristika nad temeljnim službenim imenima i malobrojnost prezimena je jedna od značajki srednjovjekovnih bosansko-humskih antroponima sa stećaka i iz administrativnih tekstova. Kad se prezimena i spominju, uz njih uglavnom stoji osobno ime, odnosno navodi se čitava imenska formula. Dugo je u puku, u neslužbenoj uporabi ostalo osobno ime, a prezime je bilo sporednije. To se vidi iz izraza *ime i prezime*, gdje je ime na prvom mjestu te imenske formule, a prezime [*prez* (= preko) + *ime*] znači *preko imena imenom*, dakle *nadime*, *nadimak*. (Šimunović 1985: 17) U njoj je poredak sastavnica primarno takav da osobno ime prethodi prezimenu.

Nakon što se definirala patronimijska prezimenska formula, već je u prvim godinama novoga stoljeća na topikalnome terenu djelimično rezultirala produkcijom danas postojećih patronimijskih prezimena. To je posebno bitno zbog činjenice da se zakon o takozvanim *golim imenima* i filijaciji vrlo dugo zadržao kod mnogih naroda (kršćanski svijet, dakle, uvodi porodično ime i prezime poslije Koncila u Tridentu, 1563. godine, a islamski svijet takvu pojavnost usvaja tek u vrijeme Kemala Atatürka, u XIX. stoljeću, a mnogi, u stvari, tek uvođenjem obveznih vjenčanja, krštenica, umrlica i slično). S obzirom da su Bosna i Hum s

dolaskom Osmanlijskoga carstva dopale pod njegov patronat, a u vezi s proširivanjem antroponimijske formule na prezimensku sastavnicu, moguće je utvrditi tri moguća datuma nastanka bosansko-humskih prezimena:

- a. XIII. stoljeće – doba kada se prezimena definiraju kao pridjevici, čija je uloga nasljednosti relativna;
- b. XVI. stoljeće – doba uvođenja vjenčanja, krštenica, umrlica, poslije Tridentskog koncila, kada je nasljedna uloga prezimena relevantna;
- c. XVIII./XIX. stoljeće – doba osmanlijskoga usvajanja prezimenske sastavnice, odnosno, ozakonjena imensko-prezimenske formule.

Dakle, između XII. i XIX. stoljeća bosansko-humska prezimena su evoluirala od rijetke pojavnosti do zakonskim aktom propisane obvezatnosti. S tim u vezi, prezimenski metamorfozis u bosansko-humskome kontekstu uglavnom se definira recepturom omasovljivanja, pojavnosti i ustaljivanja prezimenskoga sustava, pri čemu su prezimena prvo ponijeli povlašteni, a posljednji oni čije je jedino pravo bilo pravo na rad i služenje, građani su ih dobili prije seljaka, muškarci prije žena, područja s naglašenim mađarskim ili italijanskim utjecajem prije od onih kojima su gospodarili Osmanlije.

13.1. Klasifikacija prezimena s obzirom na tvorbenu strukturu

Prezimena jesu nasljeđe prošlosti no od trenutka kada je Jozefinskim patentom prezime zakonski postalo obvezatnom sastavnicom imenske formule njegova tvorba pripada prošlosti. Tvorbena analiza prezimena je raščlanjivanje na jedinice koje su u trenutku posljednjeg tvorbenog čina imale svoje osnovno apelativno ili drugo onimijsko značenje, a sufiks je ukazivao na posvojnost i vezu roditelj – dijete. Dakle, do onog trena kada postaje obvezatnom sastavnicom imena prezime je samo pridjevak ili priimak u službi lakše identifikacije. Od tog trenutka dolazi do promjene njegova značenja. “Dok je u pridjevačkoj fazi *kovač* nosio pridjevak *Kovač*, a njegov je sin bio *Kovač(ević)*, u prezimenskoj fazi onaj koji se preziva *Kovač* nije *kovač* po zanimanju, niti je *Kovač(ević)* kovačev sin”. (Frančić 2002: 53-54)

S obzirom na tvorbenu strukturu prezimena su mogla nastati:

- a. bez tvorbenog čina, tj. onimizacijom, odnosno transonimizacijom (asufiksalna prezimena, uvjetno rečeno “neizvedena”)
- b. tvorbenim činom, tj. sufiksacijom (sufiksalna, uvjetno rečeno “izvedena”, tj. ona izvedena patronimskim sufiksima).

S obzirom na tvorbenu strukturu bosansko-humska prezimena je moguće promatrati na način postavljen u sljedećoj legendi:

Ooi = osobno ime u osnovi prezimena

On = nadimak u osnovi prezimena

Oe = etnonim ili etnik u osnovi prezimena

Oz = naziv zanimanja u osnovi prezimena

Ok = karakteristika u osnovi prezimena

Ox = osnova nejasna značenja

a. Asufiksalna prezimena

Oz = Kovač (Zb.1: 36, 2: 104, P. 70), Radivoj Krojač (Cons. Rog. 6, fol. 157, 12, XII, 1437), Zlatar (Zb.4: 241), Cvjetko Zlatar (Div. Not. 26, fol. 162 – 170, 11, III, 1443), Krojač (Div. Not. 26, fol. 162 – 170, 11, III 1443), Cvjetko Pasar (Pojasar) (Lam. Crim. 16, fol. 61, 8. XII. 1442, 64, 10, XII. 1442), Ratko Mačar (Deb. Not. 15, fol. 35-47, 20, XI, 1426)

Ok = Hrabren (Zb.2:50, 55)

b. Sufiksalna prezimena

Najosnovnija sufiksalna determinacija producirala se prema obitelji i vršila se prema neposrednom pretku, primjerice prema roditeljima, odakle nastaju patronimici (prezimena prema osobnom imenu oca) i matronimici (prezimena prema osobnom imenu majke), a od njih s vremenom postaju obiteljska imena, odnosno *prava prezimena*. Patronimik se iskazuje sufiksniim dodacima, posvojnim nastavcima kojima se označava pripadnost, upućuje na descendenciju, potomstvo, na vezu otac-sin, odnosno patronimijsko prezime označava potomka osobe koja je označena prezimskom osnovom. Unutar sufikslnih patronimnih prezimena prepoznaju se takozvani pravi patronimski sufiksi (oni koji sadržavaju i posvojni i

deminutivno-hipokoristični element, npr. *-ović/ević* od kojih prvi dolazi na nepalatalne osnove, a drugi na palatalne osnove) i nepravde patronimsko-hipokoristične sufikse *-ić, -ič, -ica* (koji sadržavaju samo deminutivno-hipokoristički element). Patronimici su na terenu Bosne i Huma bili veoma razvijeni, ali i mnogi primjeri bez proširivanja pridjevske osnove. Pridjevski nastavci *-ov, -ev (-in)*, iako su najčešće nosioci posesivnosti, nisu uvijek u tim funkcijama dominantni, često je znatno bitnija uloga descendentskog nastavka *-ić*, koji se javlja u funkciji markiranja descendentnosti (potomstva, izdanka, loze, roda), što dovoljno svjedoči o narušavanju ustaljenih tvorbenih modela i njihove semantike.

O + ić

Ooi + *-ić* = Dobromirić (P.6), Rastimirić (P. 6), Radomirić (Kovačević-Kojić, 175:1420-1435), Tvrdisavić (Kovačević-Kojić, 176: 1446, 175: 1441-1448), Dragišić (Zb.3:147, 155), Dabišić (P. 19), Milčarić (Zb.4: 215), Zemljić (4: 216), Dragišić (Zb.3: 147)

On + *-ić* = Lupčić (Zb.3: 175), Pukšić (Zb.2: 60), Galčić (Zb.2: 101)

Oz + *-ić* = Tepčić (P. 16, 18, 56), Klešić (P. 56, 72, 74, 97, 103), Terzić (Deb. Not. 14, fol. 368, 24. XII, 1428, Lam. Crim. 27, fol. 146, 13. XI, 1454), Rajko Sedlarić sin sedlara iz Drijeva (Lam. Crim. 5, fol. 166-170, 7. V, 1433)

Ok + *-ić* = Tihmilić (Zb.4:307), Širinić (Zb.3:192), Glavich (P. 59), Krivoušić (Zb.1: 18), Čelonić (P.15, 20), Ugarčić (Zb.4: 207), Mrčić (Zb.3: 150, 173), Mrkšić (Zb.2: 118), Bjelić (Zb.2: 95), Bilić (Zb.4: 258, 279), Bělanić (P. 18), Zloušić (Zb.1: 7), Bělhanić (P.20, 47)

Ox + *-ić* = Azetlić (Zb.4: 216), Plišić (Zb.3:199),

O + (-ov-) + -ić

Ooi + (-ov-) + *-ić* = Bogdanović (P. 126), Brajanović (Zb.3: 138), Stojmilović (Kovačević-Kojić 176: 1429-1443), Milobratović (Kovačević-Kojić 176: 1439-1462), Dobrašinić (Zb.3: 132), Radmilović (Deb. Not. 20, fol. 158; fol. 180; fol. 180'; ib. 21, fol. 56', fol. 101'), Pribilović (Zb.3:110, 4: 242), Radilović (Zb.4: 217), Marković (Dizdar 1969: 77), Mirković (P.70, 72, 74), Mjerković (P.61), Mitrović (Zb.3: 173), Novaković (Zb.4: 235), Tvrtković (P.26, 61, 74, 76, 83), Crijepović (Deb. Not. 14, fol. 376; fol. 168'; fol. 192; fol. 193'; fol. 258; ib. 21, fol. 162'), Danković (Kovačević-Kojić 174: 1419-1421), Ljubinović (Deb. Not. 14, fol. 16; fol. 16'; fol. 148; ib. 16. Fol. 162; ib. 17. Fol. 148'), Obradović (Deb. Not. 13, fol. 250; fol. 289; fol. 328; ib. 14, fol. 310), Vukdragović (Zb.2: 120), Vukmanović (Zb.3: 198),

Petrović (Zb.1: 2, 42), Pavlović (Zb.1: 8, P.59, 70, 73, 77, 82, 109, Dizdar, 1969: 290-292), Ivanović (Zb.1: 13), Ivanković (Deb. Not., XLVIII, 154).

Oz + (-ov-) + -ić = Majstorović (Zb.2: 85), Zlatonosović (P.54, 56), Čavlović (P. 18), Šitković (P. 11, 14), Tezalović (P. 80, 82, 84, 90, 118), Crijepović (Zb. 4: 321), Crijepović (Kovačević-Kojić, 175: 1430-1442, 1420-1445), Obradović (P. 14, 18, 71, 73, 77, 86)

Oe + (-ov-) + -ić = Vlahović (Zb.2: 58), Hercegović (Dizdar, 1969: 296), Krajković (Zb.3: 110), Jugović (P. 91, 106)

Ok + (-ov-) + -ić = Rebrovich (Zb.4: 267), Črnugović (P.25), Masnović (P. 26, 47, 55, 56), Mastnović (P.25, 46), Grubković (P.100), Junaković (Kovačević-Kojić, 174: 1426-1429)

O + (-ev-) + -ić

Ooi + (-ev-) + -ić = Dobrovojević (Kovačević-Kojić 174: 1420-1440, 176: 1446-1447), Berivojević (P.6), Pribčević (Zb.4: 243; Deb. Not. 14, fol. 16', fol. 43', fol. 160; fol. 160'; ib. 17, fol. 148'), Radičević (Zb.1: 40), Đurđević (Zb.3: 135), Ivanišević (Zb.4: 232), Jurjević (Zb.3: 191), Jurijević (P. 70, 85, 96, 105), Grgurević (P.106), Andrijašević (Deb. Not. 12, fol. 101), Dragoljević (Zb.4: 306), Vidojević (Zb.3: 151), Vlađević (Zb.2: 96, 3: 136, 4: 222, 223), Milošević (Zb. 1: 1, 16), Milićević (Zb.2: 50), Matejević (Dizdar 1969: 77), Mikojević (Deb. Not. 14, fol. 51'; fol. 152'; fol. 294; fol. 361)

Oz + (-ev-) + -ić = Kovačević (P. 97, 103, 109), Lukarević (P. 41, 73, 74, 113), Kalićević (P. 25), Vignjević (Zb. 3: 199, Ćirković, 1964: 273)

Oe + (-ev-) + -ić = Ohmućević (P. 129), Srđević (P. 117)

O + -ič

Ooi + -ič = Bogosavić (Zb.4: 298), Dobromvić (Zb.3: 203)

Ox + -ič = Đumojić (Zb.3: 202), Gombalić (Zb.3:191)

O + -ica

Ooi + -ica = Vlatkovića (Zb.2:76), Pavica (Zb.1:14), Perovića (Zb.2: 61), Đurenovića (Zb.2:79), Ivkovića (Zb.2:72)

Ox + -ica = Sterbica (Kovačević-Kojić, 176:), Oškopica (Zb.4: 230)

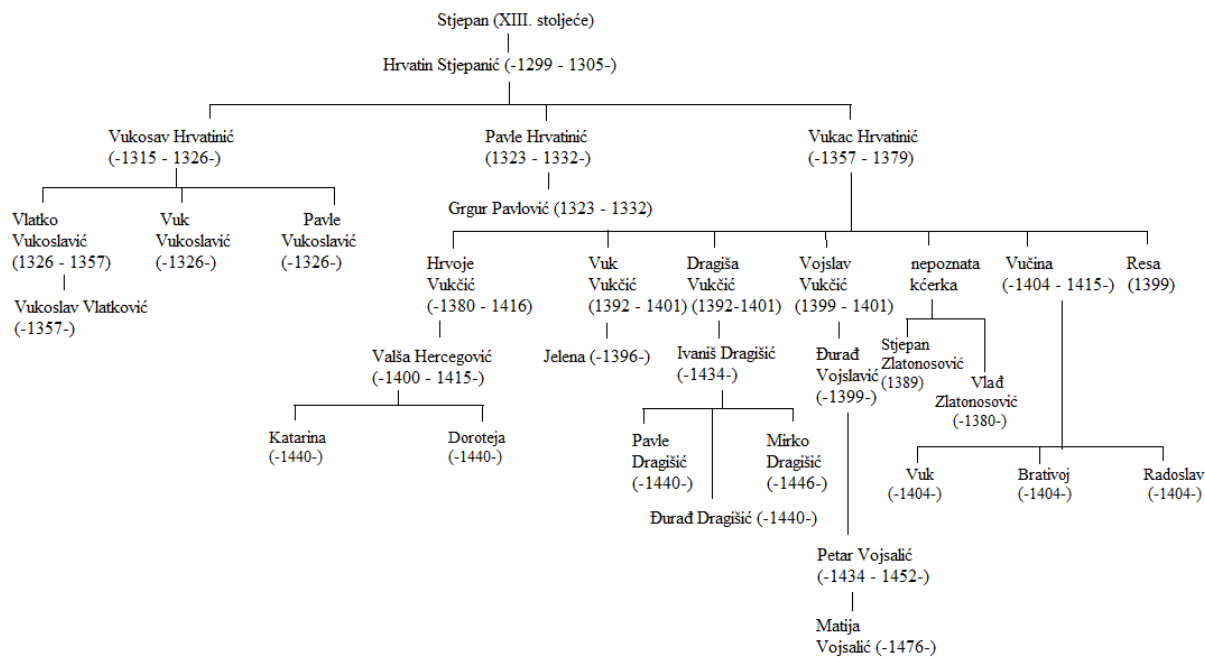
O + -ov

Ooi + -ov = Milanov (Zb.3: 194), Stjepanov (Zb.1: 31)

O + -in

Oe + in = Miladin **Dubrovčanin** (Cons. Min. 2, fol. 108, 1417), Radak **Dubrovčanin** (Conc. Min. 1, fol. 259, 1435), Ljubiša **Krupnjanin** (Conc. Min. 1, fol. 83, 1418, 1419, 1420, 1424, 1433), **Gostiljanin** (Zb.4: 290), **Kovačkopoljanin** (Zb.4: 260)

Sufiksima -ov kojima su tvoreni najdrevniji oblici bosansko-humskih patronimika (vidi Prilog 3) pridjevskog postanja tipa *Milanov*, očituje se zaustavljen proces k pravim patronimicima tipa *Milanović*. Izrazna podudarnost singulariziranoga obiteljskog nadimka, pridjevskog lika prezimena (osobnoimenskoga postanja) i osobnoga imena, također otežava razlikovanje navedenih kategorija. Primjerice, sastavnice *Pržov*, *Milanov* ili *Stjepanov* na epigrafima: A se leži *Prbžovb* Novakovič na svojoj zemli na pl[em]enito[i] (Zb.4: 235), A se leži Petar *Milanov* (Zb.3: 194), A se grob sina Luke *Stiepanova* (Zb.1: 31). Najbrojniji i najtipičniji za bosansko-humski teren su bili patronimici s osnovom *rad-*: Radênić, Radênović, Radonić (Zb.3: 201), Radohnić (Zb.2: 51), Radojević (Zb.3: 202, 4: 311, 320), Radosalić (Zb.2: 58, 89, 4:311; Kovačević-Kojić 174: 1419-1432, 176: 1428-1442), Radović (Zb.2: 88), Radovčić (Zb.3: 161, Kovačević-Kojić 176: 1429-1435, 1442-1444), Radovanić (Zb.2: 59), Radovanović (Zb.2: 98, Kovačević-Kojić 175: 1401-1405), Radomanović (Kovačević-Kojić 176: 1447), Radilović (Zb.4: 217), Radičević (Zb.1: 40), Radetković (Kovačević-Kojić 174: 1403), Radmilović (Kovačević-Kojić 175: 1441-1446, 176: 1426-1448), Radivojević (P. 47, 57, 59, 86), Radogostić (Zb.3: 206), Radomirić (Kovačević-Kojić 175: 1420-1435), Radojević (Kovačević-Kojić, 174: 1402, 1447-1462), Radatović (Kovačević-Kojić 176: 1446-1449), Ratković (Zb.3: 159; Kovačević-Kojić 174: 1402, 176: 1426), Radinović (P. 26, 59, 61), Radišić (P.60), Radočajnić (P. 97). Unutar navedenih prezimena dominantan je hipokoristik Rado, na čiju su osnovu dodavani sufixi. Rado je skraćeni oblik starih dvočlanih imena *Radomil*, *Radoslav*, *Radogoj*, *Radoljub* i slično. Osnova *rad-* u ovakvim imenima i/ili prezimenima imala je značenje *radin*.

Prilog 3. Pojavnost patronimika na primjeru roda Hrvatinića
(Čirković, 1964: 389)

Vrlo rano se u procesu imenovanja ljudi u Bosni i Humu počela prakticirati receptura umetanja posesivnog nastavka *-ov*, koji je označavao pripadanje, dodavao deminutivni nastavak *-ić*, koji je značio *maleno*, *mlado*. Međutim, paralelno s ovakvima prezimenima i mnoga osobna imena od milja su imala deminutivno-hipokoristični nastavak *-ić* tipa Gojić (P.53), Batrić (Zb.3: 164), Vladić (P.70,76). S onomastičkoga gledišta prezime koje nalikuje na osobno ime, i koje to zapravo i jeste, nije funkcionalno, takav oblik pruža manje informacija od tipičnih prezimena na *-ić*, *-ović/-ević*. Prezimena nalik na osobna imena otežavala su identifikaciju ljudi. Da su postojala osobna imena tipa Radić (P.37, 38, 58, 71), Bogić (P.24), Dragić (Zb.2: 116; P.39, 46, 62, 86; Dizdar 1969: 154; Kovačević-Kojić 174: 1401-1402), Vukić (Zb.1: 33, 2: 65, 3: 174; P. 96, 97, 109), Batrić (Zb.3: 164) i slična, pokazuju patronimička prezimena od njih izvedena: Radičević (Zb.1: 40), Dragičević (P.59), Vukičević (P. 85; Zb.2: 81, 124, 126, 3: 139), Batričević (Zb.3: 157), Božičković (Zb.2: 111), Miličević (Zb.1: 50), Dobrovojević (P.18, 21), Dobromirić (P.6), Dobričević (P.72), Hržičić (Zb.4: 285), Poljičić (P.5), Kaličević (P.25). Ispred nastavka *-ević/-ović* lako je prepoznati istaknuta osobna imena. Dakle, unutar ovakve pojavnosti, osobna imena tipa *Dragić* povodila su se za patronimicima tipa *Dragičević* i sve više preuzimala funkciju prezimena, a sve manje ostajala kao osobna imena. Osobna imena koja su kasnije preuzela funkciju prezimena, bilo je

i s nastavkom *-ica/-ovica*: Vlatkovića (Zb.2: 76), Pavica (Zb.1: 14), Perovića (Zb.2: 61), Đurenovića (Zb.2: 79), Ivkovića (Zb.2: 72).

Matronimi su na području Bosne i Huma bili rjeđi i mlađega postanja, što je posljedica eonimske inferiornosti žene u obitelji i društvu. Na zadanome korpusu evidentirana su svega dva matronimika: *Ružić* (P.85) i *Tamarić* (P. 84, 79). U feudalnome društvu prezime kao socijalno-pravni institut nije ni bilo potrebno, a ugledne žene – kraljice, banice, svete – nisu se ni služile prezimenom. Žena se najčešće identificirala osobnim imenom, a ako ono nije bilo dovoljno, uz ženino se ime dodavalo ime i/ili prezime oca, muža, brata ili sina, ovisno o tome koje je ime srodnika u tom času bilo pogodnije i uglednije, kako bi djelokrug prepoznavanja žene bio što prostraniji, a identifikacija preciznija, jednoznačnija (Šimunović 2009: 178): Perovića Veselića (Zb.2: 61), Stana Đurenovića (Zb.2: 79), Polihranija gospođa Radača (Zb.2: 102), Erina Ivkovića (Zb.3: 72), Ljubica Vlatkovića (Zb.2: 76), Rada Rajičeva (Zb.3: 145), Beoka Krstjašinova kćerka Pribisava Kosače (Zb.3: 186), Marko i Divna Marković (Milićević 2005: 114). Prezimena koja su nastala sufiksacijom, posvojnim nastavkom *-ica*, odnosno od muževljeva prezimena + sufiks *-ica*, je potvrda da je takva tvorba prezimena na bosanskohercegovačkome terenu jako stara, a očuvala se do danas u zapadnoštokavskim govorima. Ovako definiran obrazac imenovanja ženskih osoba bit će prakticiran i tijekom narednih stoljeća pa je i u XVIII. stoljeću moguće na nadgrobni spomenicima iz Huma pročitati: Rosa Ristanovića, Pola devica Simina, Anđelija Nikole Herak žena, Mara supružnica Mitra Mičića, Lika suprugica Koste Marković i slično (Milićević 2005: 126).

Međutim, danas u patronimičnim, matronimičnim ili drugim prezimenima, sufiksi su izgubili semantičnost, postavši stalne, nasljedne i nepromjenjive oznake u prezimenima. Njihovo posvojno i deminutivno-hipokoristično značenje se neutraliziralo. Na taj način tzv. pravi i nepravi patronimski sufiksi prerastaju u prepoznatljive strukturne prezimenske oznake.

13.2. Semantičko-motivacijska klasifikacija prezimena

U razvoju i nastajanju bosansko-humskih prezimena semantička je motivacija izrazito plodonosna, primjerice: ljudske osobine i svojstva, čovjekove umne i fizičke sposobnosti i stanja, zanimanja, rodbinski odnosi, razna vjerovanja (s profilaktičnim ili zaštitnim imenima koja mogu pokrivati više različitih semantičkih motivacija), svijet u svoj svojoj fizičkoj pojavnosti (zemljopisni pojmovi i pojavnosti, biljke, životinje i njihovi dijelovi), apstraktini pojmovi duhovne nadgradnje, mitološka bića i slično.

U onomastici je duže vremena prisutna dvojba o tome jesu li etnici i etnonimi imena. Na njihovu specifičnost Petar Šimunović ukazuje sljedećim riječima “Kao da do danas nismo načisto da etnici (i ktetici) nisu vlastita imena u pravom smislu riječi. Oni nisu samonikle leksičke jedinice, jer se tvore od mjesnih imena. Pripadaju tvorbi, dakle gramatičkoj, a ne leksičkoj kategoriji kao što to pripadaju vlastita imena. Njihov konačan oblik ne treba se učiti od naroda. Učiti treba polazni oblik, a to je ime mjesta od kojeg se tvori etnik i ktetik po pravilima tvorbe.” (Šimunović 1986: 171-172)

Analiza bosansko-humskih prezimena načinjena je prema tvorbeno-motivacijskom modelu prema kojemu se prezimenska različitost svodi na sljedeće skupine:

1. prezimena motivirana osobnim imenom, odnosno kategorija prezimena kojima su u osnovi osobna imena, dakle ona koja su baštinjena od dalekih slavenskih predaka ili su preuzeta od drugih u fazi širenja kršćanstva ili islama. Ovakva prezimena su najbrojnija u definiranome korpusu, a u svojim osnovama mogu imati:

a. narodno ime, pri tome:

a.1. složeno – Vukdragović (Zb.2: 120), Dobromirić (P.6), Dobrovojević (Kovačević-Kojić 174: 1420-1440, 176: 1446-1447), Radomirić (Kovačević-Kojić 175: 1420-1435), Tvrdisavić (Kovačević-Kojić 176: 1446, 175: 1441-1448), Bogdanović (P.126), Bratislavić (Dizdar 1969: 77), Krajmirić (P.9), Stojmilović (Kovačević-Kojić 176: 1429-1443), Vukosalić (Kovačević-Kojić 176: 1428-1441), Milobratović (Kovačević-Kojić 176: 1439-1462), Berivojević (P.6), Tihmilić (Zb.4: 307), Tolislavić (Dizdar 1969: 77), Hodivojević (P.126), Hranidružić (P. 6), Hranisalić (Kovačević-Kojić, 175: 1401), Gojislavić (Kovačević-Kojić, 174: 1402), Rastimirić (P. 6)

a.2. izvedeno – Dobrašinović (Zb.3: 132), Dragišić (Zb.3:147, 155), Dabišić (P.19), Dabišinović (Kovačević-Kojić 176: 1426-1430), Pribčević (Zb.4: 243), Pribilović (Zb.3: 110, 4: 242), Pribisalić (Zb.3: 172), Radičević (Zb.1: 40), Radilović (Zb.4: 217), Mirković (P.70, 72, 74), Mjerković (P.61), Tvrtković (P. 26, 61, 74, 76, 83), Crijepović (Kovačević-Kojić 175: 1430-1442), Danković (Kovačević-Kojić 174: 1419-1421), Stoišić (Kovačević-Kojić 174: 1402), Ljubinović (Kovačević-Kojić 175: 1426-1435), Branković (Kovačević-Kojić 176: 1441)

- b. svetačko ime: Đurđević (Zb.3: 135), Petrović (Zb.1: 2, 42), Pavlović (Zb.1: 8; P.59, 70, 73, 77, 82, 109; Dizdar 1969: 290-292), Ivanović (Zb.1: 13), Ivanišević (Zb.4: 232), Ivanković (Deb. Not., XLVIII, 154), Jurjević (Zb.3: 191), Jurisalić (Zb.4: 237), Jurijević (P.70, 85, 96, 105), Grgurević (P.106), Andrijašević (Kovačević-Kojić 175:1402), Matejević (Dizdar 1969: 77), Marković (Dizdar 1969: 77)
- c. hipokoristik narodnoga ili svetačkog imena, odnosno kategorija prezimena kojima su u osnovi dvosložni ili višesložni hipokoristici, dakle forme nastale ili jednostavnijim kraćenjem temeljnih osnovnih imena ili i kraćenjem i sufiksacijom, pokraćenih postava: Dragić (Zb.2: 116, 4: 253), Krilić (Zb.2: 58), Milić (Zb.2: 70), Vukčić (Zb. 1:6), Divčić (P.90, 93), Hranić (P.61, 71, 73, 90), Rastić (P.54, 56, 72, 96, 106), Duić (Zb.4: 258), Batić (Zb.4: 245, 294), Grasac (Kovačević-Kojić 175: 1430-1442), Račić (Kovačević-Kojić 176: 1418), Strijebica (Kovačević-Kojić 176: 1427), Bojić (P.21), Stančić (P.26, 46, 47, 96), Mrčić (Zb.3: 150), Ilić (Zb.4: 260), Lučić (Babić 2004: 90), Oškopica (Zb.4: 230), Hreljić (P.9), Hlapčić (P.37, 53), Kablić (P.59), Jaketić (P.83, 84), Jelinić (P.130), Jelašić (P.41, 42).

2. **prezimena motivirana nazivima zanimanja**, odnosno prezimena nastala prema uslužnim zanimanjima, svjedoče kako su obrti u prošlosti bilježili ekspanziju, kako su se nasljeđivali termini za vršitelje tih obrta od koljena do koljena i ustaljivali se kao prezimena (Šimunović 1985: 32), primjerice:

Kovač (Zb.1: 36, 2: 104), Kovačević (P.97, 103, 109), Kovničar (Div. Not. 26, fol. 162-170, 11, III, 1443), Kožuhar (Div. Not. 26, fol. 162-170, 11, II 1443), Krojač (Cons. Rog. 6, fol. 157, 12. XII, 1437), Mačar (Deb. Not. 15, fol. 35-47, 20, XI, 1426), Majstorović (Zb.2: 85), Zlatar (Zb.4: 241, Test. Not. 22, fol. 48, 10. XI. 1473), Zlatonosović (P.54, 56), Čavlović (P.18), Tepčić (P.16, 18, 56), Šitković (P.11, 14), Tezalović (P.80, 82, 84, 90, 118), Terzić (Deb. Not. 14, fol. 368, 24. XII, 1428, Lam. Crim. 27, fol. 146, 13. XI, 1454), Klešić (P.56, 72, 74, 97, 103), Obradović (P.14, 18, 71, 73, 77, 86; Deb. Not. 13, fol. 250; fol. 289; fol. 328; ib. 14. fol. 310), Gradisalić (P.53), Pasar (Pojasar) (Lam. Crim. 16, fol. 61, 8, XII, 1442, 64, 10, XII, 1442), Sedlarić (Lam. Crim. 5, fol. 166-170, 7, V, 1433), Crijepović (od *crijep* = lončarenje, ciglarenje; Skok 1971: 274) (Zb.4: 321; Deb. Not. 13, fol. 208', fol. 209; ib. 17, fol. 180'; fol. 193'; ib. 22, fol. 159; ib. 14, fol. 376; fol. 168'; fol. 192; fol. 193'; fol. 258; ib. 21, fol. 162').

Navedena prezimena mogla su nastajati u feudalizmu kasnoga srednjeg vijeka, jer im je pogodovala razvijena podjela rada i razmjena dobara, kad se na trgovištima i oko srednjovjekovnih burgova naseljavaju obrtnici. U malobrojnoj naseobi lako je bilo prema nazivu za obrt prepoznati obrtnika, s toga su se obrti u srednjem vijeku nasljeđivali, te su prezimena prema njima rano postala i ostala nasljedna. Tijekom XIV. i XV. stoljeća na domaćem terenu je došlo do značajnijeg razvoja rudarstva usljed značajnih nalazišta zlata i srebra, što je pogodovalo i obrazovanju domaćih majstora. Između ostalih isticala se porodica Zlatarića koja bijaše stacionirana u Goraždu tijekom prve polovine XV. stoljeća. U trećem mjesecu 1470. godine evidentiran je *Ivan Stjepanović Zlatarić* iz Podkreševa, da je primio novac za bakar koji je nekom Dubrovčaninu isporučio njegov otac *Stjepan*. Vjerovatno je *Ivanov* otac *Stjepan* (ili *Ivanov* djed) bio zlatar, zbog čega *Ivan* nosi dva prezimena *Stjepanović Zlatarić* (Div. Not. 54, fol. 89, 22, III, 1470).

Prema zabilješkama koje su sačuvane u Dubrovniku, prema pisanim izvorima i arheološkim nalazima, u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne pouzdano se može razlikovati dvadeset i tri vrste domaćih zanata (kovači, kožuhari, mačari, štitari, lukari, tulari, puškari, strelari, topolivci, zlatari, kovničari, pasari, zidari, kamenari, drvodjelje, klesari, rezbari, slikari, krojači, sedlari, mesari, pekari, brijači i drugi), dok je njihov stvaran broj mogao biti dosta veći. Zanati su se razvijali uporedo s razvojem gradova i gradske privrede. Neki zanati su, svakako, postojali i prije nego što o njima svjedoče spomenici. Poznato je da je na bosanskome selu bio razvijen kovački zanat. Bosanski štitovi javljaju se već 1335. godine, kada je razvoj gradskih naselja u Bosni tek u začetku. Identično, klesari imaju svoje prethodnike u klesarima stećaka. (Kovačević-Kojić 1978: 217)

U dva navrata je za Vučetu Radilovića, istaknutog trgovca i kneza iz Cernice, naglašeno da je *diclus Tersich*, znači, sin terzije, odnosno kovača. U Cernici se javlja još jedan čovjek s istim prezimenom Rajko Terzić (Deb. Not. 14, fol. 368, 24. XII, 1428, Lam. Crim. 27, fol. 146, 13. XI, 1454). Dakle, mnogi trgovci potječu iz zanatlijskih porodica. Na njihovo porijeklo redovno ukazuju prezimena izvedena od pojedinih zanata. U Goraždu je evidentirano više članova porodice Zlatarić, Vučeta Radmanović iz Cernice se označava i kao Terzić, u Foči je trgovao Ogrija *Tulapić*, čiji je otac bio tulip (Deb. Not. 15, fol. 233, 8, VII 1432). Prema tome bi i Radoje *Vinarić* iz Goražda trebao biti sin nekog vinara (Lam. Crim. 22, fol. 286, 3. XII 1449).

U vezi s prezimenom *Vlahović* treba razjasniti sljedeće: napuživši balkanski teren Slaveni prozvaše imenom Vlah sve romanske starosjedioce, i to ne samo gradske žitelje uz more, nego i seljake i pastire u nutarnjoj zemlji. Međutim, s vremenom romanski seljaci (pastiri) u nutarnjoj zemlji izgubiše svoju narodnost, a njihovo ime Vlah ostade i nadalje, ali ne kao etnografsko ime, već kao staleški naziv za pastire, bili oni ma kojega porijekla. Dakle, s vremenom slavenski (bosanski, hrvatski i srpski) pastiri se počеше zvati Vlasi. Engleska arheologinja Marian Wenzel napisala je na engleskom jeziku članak o bosansko-hercegovačkim stećcima, koji je izišao u njemačkom časopisu *Südost-Forschungen* u Münchenu godine 1962. u kojemu M. Wenzel iznosi novu tezu o “vlaškom tipu” stećaka i njihovih uresa, dotično o utjecaju neslavenskih Vlaha na postanak i razvoj bosanskohercegovačkih stećaka. Za svoja promatranja i zaključke M. Wenzel odabrala je ograničeni prostor, koji je omeđen sa sjevera Alpama, s juga Crnom Gorom, s istoka Njegoš-planinom, a sa zapada Jadranskim morem. U taj prostor, dakle, bila bi uključena cijela današnja Hercegovina, jedan dio Bosne i jedan Dalmacije. To bi bio posebni, *vlaški prostor*. Na tom području, prema Wenzelovoj, živjeli su “čisti Slaveni” (*pure Slavs*), feudalna gospoda, i seljački radni svijet te “gojitelji stoke” (*stockbreeders*), koji su se zvali Vlasi (Wenzel 1962: 115-119).

3. prezimena motivirana toponimima i etničkim oznakama, odnosno prezimena nastala prema nacionalnoj pripadnosti, primjerice: Hrvatinić (P. 16, 19, 20, 26, 39), Crnogorac (Zb.3: 161), Vlahović (Zb.2: 58), Ugrinić (Dizdar 1969: 77), Hercegović (Dizdar 1969: 296). Češće su se osobe imenovala prema pokrajinama, *plemenitoj zemlji* ili *baštini*, gdje su rođene, živjele, doživjele slavu ili odakle su doselile: Kosača (Zb.3: 186), Bjelopčeljanin (Zb.1: 16), Ravljanin (Zb.2: 100), Srđević (P.117), Ohmućević (P.129), Ohmućanin (Zb.4: 252). Pri tome, prezimena su mogla biti motivirana i svojstvima lokaliteta: Dolinović, Krajković (Zb.3: 110), Zemljić (P.90, 93), Zagorac (Zb.3: 138), Jugović (P.91, 106).

Prezimena etnonimskog i etničkog postanja ne nastaju unutar iste etničke ili područne zajednice, nego kad se pripadnik drugog naroda, plemena, roda, konfesije, druge pokrajine ili područne zajednice naseli među stanovnike drugog etničkog ili administrativno-pokrajinskoga pripadanja. Na taj se način doseljenik lakše identificira, što i jeste svrha nadijevanja prezimena (Šimunović 1985: 59). I dok zemljopisna imena, vezavši se za zemljopisne objekte, bilježe *statio*, fosilizirana su i nepomična, prezimena bilježe *mobilis*, pa prezimena etničkog i etnonimskog postanja produciraju siliku migriranja, postojanosti i smjerova prezimenskih

dosega. S tim u vezi, prepoznatljiva je narodna kovanica: *Hercegovina svijet naseli, sebe ne raseli*. Iz toponima *Hercegovina* izvedeno je prezime *Hercegović*, preko imenice vojvoda za koju se smatra da je prevedenica s njemačkog *Herzog*, u istome značenju, koja je u domaću terminologiju uvedena od XIV. stoljeća preko mađarskoga *herceg*. Također, takvoga postanja je prezime *Ohmućanin* (Zb.4: 252), uklesano u kamenu u XII. stoljeću na terenu blizu Zenice, kao i prezime *Ohmućević* (P.129). Prezimena su izvedena iz toponima *Chmuć*, odnosno *Muć*, a također evidentiran je i lokalitet u Zenici koji se naziva *Odmuť*, vjerovatno nastao od riječi *Ohmut*. Pretpostavlja se da porijeklo Ohmućevića treba tražiti među humskom vlastelom srednjovjekovne Bosne. U Humu se tokom XIV. i XV. stoljeća spominje više pojedinaca sa sličnim ili istim prezimenom, ali te ličnosti nije moguće na osnovu dostupnih izvora povezati u jednu obiteljsku lozu. Sljedeća osoba koja se u historijskim izvorima javlja sa sličnim prezimenom bio je Dragoslav Ohmuć (Ochmuch) koji je živio sredinom XIV. stoljeća. Već krajem istog stoljeća pomenut je izvjesni Pripko Ohmućević, a 1487. godine kao poslanik hercega Vladislava u Dubrovniku je boravio vlastelin Ivaniš Ohmućević. Nakon definitivnog pada bosanskih krajeva pod osmansku vlast jedan dio Ohmućevića preselio se u Slano, na dubrovački teritorij. Tijekom XVI stoljeća počinje se susretati ime Ivelje Ohmućević iz Slanog koji je stekao bogatstvo trgujući žitom na relaciji između Tesalije, Dubrovnika i Italije. Najpoznatiji od četvorice njegovih sinova koji su stupili u španjolsku pomorsku službu je Petar (don Pedro). On se kao admiral proslavio svojim uspjesima na mnogim ekspedicijama čuvene španjolske flote. Kako bi ušao u jedan od španjolskih viteških redova 1584. godine je podnio zahtjev dubrovačkim vlastima da mu izdaju potvrdu o plemenitom porijeklu, ali je dobio negativan odgovor. Uvjeren da ne može legalnim putem obezbijediti potvrdu svog plemstva okrenuo se falsifikatima. Za pretka je odabrao Hrelju Ohmućevića, tobožnjeg kneza tuheljskog i župe smučke, i njegovog sina Grgura, grofa Smučke i podbana Jajca, zbog čega je njegova porodica u kasnijim vremenima prozvana Ohmućević-Grgurić. Iznad grba Ohmućevića u "Fojničkom grbovniku" nalazi se moto: "Temys: Restavit" (Povrati vrijeme). Njihov grb se u ovoj formi susreće i na nekoliko drugih historijskih spomenika. (Lovrenović 2004: 172-202)

Kosače potječu iz istoimenog sela pokraj ušća Pive i Tare u Drinu, u seoskoj općini Vranići, u župi Bistrica (danas općina Goražde). Osim Dinjičića (potonjih Kovačevića), Kosača je jedini srednjovjekovni vlasteoski rod koji je, osim nasljeđivanja porodičnih patronimičkih prezimena, imao i svoje rodovsko toponimičko prezime. Rodonačelnik Kosača je Vuk, o kojemu nema dovoljno zabilješki u pisanim spomenicima, ali se zna da je nosio

titulu kneza. Imao je dva sina: Vlatka i Hranu, koji su slijedom patronimičkoga ustrojavanja prezimena nosili prezime Vuković. Pod ovim imenom Kosače se prvi put spominju pored Sandaljevog imena u jednoj mletačkoj povelji iz 1396. godine (Ljubić 1878: 378), zatim 1424. (Ljubić 1878: 256) i 1429. godine (Ljubić 1878: 36), a u slavenskim poveljama tek 1438. godine (Miklosich 1874: 391) te na oporuci hercega Stipana Kosače od 21. maja 1466. godine. (Pucić 1862: 138)

Prezime *Vlahović* izvodi se iz termina *Vlah* slavenske riječi kojom se označavalo romansko, tj. romanofono stanovništvo. Riječ je o germanskoj izvedenici (*Walha*) imena keltske/galske zajednice poznate pod nazivom *Volcae* (Friedman 2001: 26). Vrlo je važno imati na umu činjenicu da je zapravo germanski pojam *Walh*, dakle pretpostavljeni prethodnik slavenskome pojmu *Vlah*, mogao naprosto označavati *stranca*. Uz ovu “germansku” teoriju, koja je najčešća u literaturi, možda još vrijedi spomenuti i nešto drugačije pretpostavke, poput npr. one koju je iznio Šafarik, koji je mislio da su у почетку Словени исто као и Германи под овим појмом подразумевали човјека келтскога поријекла, odnosno da su Slaveni poznavali Kelte, kao i zanimljivo Miklošičevo shvaćanje prema kojem riječ Vlah odnosno Voloh dolazi od slovenskoga glagola *voločiti* odnosno *Vlêkь*, što znači *vući*, pa u posrednom smislu označava nomada, čovjeka koji nema stalno mjesto boravka (Vukčević 1981: 315-318).

Što je neko mjesto bivalo naprednije, to je i koncentracija trgovaca bivala veća. Tako je u Srebrenici vidan porast doseljenika iz okolnih naselja: Ostoja *Zvorničanin* (Cons. Min. 1, fol. 24, 6, V, 1415, 6, fol. 166, 1, IX, 1434), Miladin *Dubrovčanin* i Ljubiša *Krupnjanin* (iz rudnika Krupnja), Radojko *Ciganin* (Div. Not. 26, fol. 168, 7. I, 1442) za kojega se ne može pretpostaviti odakle je stigao. Na osnovu njegova osobnog imena slovenskoga porijekla, može se pretpostaviti da u već njegovi preci došli na topikalni region.

4. prezimena motivirana fizičkim i moralnim karakteristikama označavaju imenovanje prema tjelesnim obilježjima prema kojima je osobu najlakše identificirati. Takva vrsta specifikacije mogla se odnositi na dijelove tijela pri čemu je glava, odnosno njezin oblik, veličina ili držanje, znala biti plodnim motivom, primjerice:

Glavišić (Kovačević-Kojić, 174: 1402), Glavich (P. 59), kao i upadljivi dijelovi na glavi Krivoušić (Zb.1: 18), Čeloničić (P.15, 20), Rebrovich (Zb.4: 267). Također, imenovanje ovakvoga tipa moglo se svesti i na koloritnost kose, očiju ili kože: Bjelić (Zb.2: 95), Bilić (Zb.4: 258, 279), Bêlanić (P. 18), Bêlhanić (P.20, 47), Crnić (Zb.4: 310), Črnugović (P.25),

Ugarčić (Zb.4: 207), Mrčić (Zb.3: 150, 173), Mrkšić (Zb.2: 118), Masnović (P. 26, 47, 55, 56), Mastnović (P.25, 46).

Ljudsko tijelo, odnosno dijelovi tijela najdrevniji su motivi pri imenovanju ljudi. Svaki istaknutiji, prepoznatljiviji dio izravno je markirao i individualizirao jedinku. Prezimena ovakve motivike, odnosno posrednog postanja, nerijetko su imenske metafore. Metafora se zasniva na poredbi i u njezinoj osnovi uvijek je slika. Pri tome, imenske metafore nastaju na asocijativnim sličnostima oblika i funkcija anatomske dijelova ljudskog tijela viđenim u obilježjima neke druge osobe. U vezi s time, u prezimenima *Masnović* i *Mastnović* primjetna je osnova *mast-*, odnosno stara slavenska imenica koja se ne odnosi na masnoću, nego na *tamnu obojenost*.

Kako su vanjske, vidljive karakteristike mogle biti motivom definiranja prezimenske sastavnice, tako su i unutarnje, skrivene, odnosno moralne, karakterne ili temperamentne karakteristike mogle doprinijeti imenovanju, primjerice Hrabrenь (Zb.2:50, 55), međutim, prezimena tipa Zloušić (Zb.1: 7), Zlošević (P.6, 9), Grubković (P.100), iako bi površno ukazivala na karakternu osobinu, konotaciono imaju profilaktičku ulogu. Kao profilaktička imena i prezimena su mogla štititi od zlih sila, magije i uroka, čime su dobijala zaštitnu ulogu. U istome kontekstu javlja se i prezime Gojčinić (P. 61, 72), izvedeno od osobnog imena od milja *Gojo*, koje je pokraćeno ime od starih dvočlanih imena *Gojslav*, *Gojivoj*, *Gojmir* i slično. Osnova *goj-* ranije je imala značenja *mir*, zatim *zdrav*, ali su oba ta značenja danas potisnuta, ali u sinhronijskome prijesjeku u kojemu je dolazilo do imenovanja za pretpostaviti je da se praktikovalo značenje *liječiti*, *činiti zdravim*. U puku je sinonim zdravlja bio izgled debela, jedra čovjeka. Odatle nova značenja *debeo* u pridjevu *gojazan* ili *ugojen*.

Osnova *hr̃bьrь* sa značenjem *smion* nalazi se i u drugim slavenskim jezicima. Prvotno značenje *smion* širilo se, pa *hrabar* postaje imenica i počinje značiti *junak*, a od XVI. stoljeća i *zaručnik*, *mladoženja*. (Šimunović 1985: 88) S tim u vezi, pored prezimena *Hrabren* evidentirano je i prezime *Junaković* (Kovačević-Kojić 174: 1426-1429), kao i oblik *Junotić* (Zb.4: 303) u kojima se zadržalo prvotno značenje staroslavenskoga pridjeva *junь*, koji znači *mlad*. U savremenome bosanskom jeziku pridjev *mlad* je potisnuo pridjev *jun* iz upotrebe, pa izvedenica sa sufiksom –ak: *junak*, označava heroja, *hrabra čovjeka*.

5. prezimena motivirana nazivima životinja i biljaka, pri tome:

- a. od zoonima – Golubović (Zb.4: 305), Živinić (P.90), Medoević (Kovačević-Kojić 175: 1401-1404), Medučinjić (Kovačević-Kojić 176: 1448), Vukčić (P 85, 97, 103, 109, Zb.1: 33, 2: 74, 92, 91), Vuković (P.6, 20, 25, 26, 27), Vučković (P.11, 14), Volović (P.14), Jarčić (Dizdar 1969: 77), Ježević (Dizdar 1969: 77)
- b. od fitonima – Smokvić (P. 59), Dubčević () (Zb.3: 143), Dubijević (Kovačević-Kojić 176: 1418), Dubravčić (Kovačević-Kojić 174: 1426), Cvitchovich (Zb.4: 271), Ružić (P.85), Jablanić (P.27, 53), Čemerević (P.106, 125), Travusić (Lam. Crim. 4, fol. 164, 9, III, 1420), Grahovčić (Dizdar 1969: 285)

Kada je riječ o razlici između prezimena izvedenima iz zoonima, lako je utvrditi da se osnove u fitonimskim prezimenima veoma rijetko predaju metaforičkoj afektivnoj uporabi (primjerice *dub* poput *bukve* za glupost), dok zoonimske osnove neusporedivo češće služe upravo toj svrsi. S tim u vezi, fitonimi ili nazivi za biljke, iz razloga što nose manje afektivnog naboja, odnosno zato što su stilistički neutralni, bolje predaju tvorbi prezimena kojima takva neutralnost odgovara, dok su zoonimi i njihove izvedenice pogodniji i kod nadimaka koji traže što jači stilistički naboj. Plodonosnost motivike ovoga tipa na terenu Bosne i Huma je očekivana zbog kulturnog i teritorijalnog karaktera domaćeg terena.

Lovom je uspostavljena prvobitna veza između čovjeka i životinje. Razvitkom stočarstva produbljuje se i intenzivira takav doticaj. U Bosni i Humu gospodarstvo se poglavito oslanjalo na stočarstvo. Stanovnici su u svim krajevima trajno imali mnogo konja i upotrebljavali ih u ratno i mirno doba za jahanje i prijenos robe. Koncem 1096. godine, kada su križari tuluškoga grofa Rajmunda prolazili terenom od Duvna preko Posušja, Stoca, Ljubinja i Trebinja, Vilim Tirski opisujući taj put o stanovnicima piše: “Na daleko i široko prostiru se gotovo samo pašnjaci tako, da ima malo radne zemlje; od sitne i krupne stoke stanovnici isključivo žive”. (Rački 1877: 462) Navedeno potvrđuje tezu o velikom stočarskom gospodarstvu bosanskih banova. Razmjerno veliku množinu volova i konja imali su i drugi bosansko-humski velikaši, plemići i slobodni seljaci. S tim u vezi, prema očekivanju, javljaju se prezimena tipa *Volović*, *Jarčić*, *Živinić*. Također, među prvim ukrasnim motivima na stećcima su životinje i lov.

Prezime *Volović* moguće je dovesti i u vezu s kultom slavenskoga boga *stoke*. Iz pregleda staroslavenske mitologije poznato je da su rani Slaveni, među mnogim bogovima i božanstvima, poznavali i kult boga pod imenom *Volos/Veles*, koji je među inim, bio bog

stada, tj. stoke, kojeg će po primitku kršćanstva kod Slavena, boga Velesa kao *zaštitnika stoke*, zamijeniti sv. Vlasije, odnosno sv. Blaž. U literaturi Volos se uglavnom spominje kao *skotij bog*, što naravno ne mora isključivo značiti *boga stoke*, jer *skotij* može značiti *stoku*, *marvu*, *blago*, no u širem se smislu može koristiti i kao pogrдна oznaka u značenju *prostak*, *grubijan*, *podlac*. (Ledić 1969: 83) Francuski slavist Louis Lager, proučavajući mitološku prošlost Slavena prema ruskim i češkim izvorima, tvrdi da je kult boga Volosa bio rasprostanjen, ne samo kod istočnih i sjeverozapadnih naroda, nego i kod Južnih Slavena, o čemu svjedoče brojni geografski nazivi po bogu Volosu, kao što su Volosko, Veles, Velesovo na Velebitu, Velešići kod Sarajeva, crnogorsko selo Velestovo u lovcenskom području i dr. (Lager 1901: 111-135)

Iz domene fitonima, pored činjenice da su se iz drveća mogla crpiti obilježja fizičke atribucije stabla kao što su visina, vitkost, snaga, žilavost, dugovječnost, važnost se ogledala i u narodnim običajima vezanim za pogreb: nakon ukopa trebalo je drvo posaditi u blizini pokojnikova groba. V. Čajkanović je našao zanimljive podatke u narodnoj epici Južnih Slavena da se duša pokojnika može povući u obližnje drvo. Na nekoliko nekropola stećaka u Hercegovini, kao u Boljunima, Burmazima, Dabrici, Domaševu, Grabu, Konjskom, Taleži, Trebinju i u blizini, zapaža se ogromno drveće, obično hrastovi, eonimima staro, koje seljaci nisu posjekli iako je okolno zemljište očišćeno od ovakvog drveća. U Bivoljem Brdu kod Čapljine lokalitet se naziva **Gaj** iako drveća više nema. (Wenzel 1965: 208)

7. prezimena motivirana društvenom i crkvenom hijerarhijom, označavaju imenovanje osoba prema karakteristikama vezanim za društveni ili crkveni položaj ili istim karakteristikama nekoga ranijeg nosioca ili pretka (ovakva prezimena mogu imati i podrugljivo značenje), primjerice:

Banović (Zb.4: 221, 248), Županović (Zb.3: 163), Vojvodić (P.25, 55, 94), Popović (P. 58, 114, 118), Popovljan (Zb.2: 64), Vladisalić (Zb.2: 66, 75), Boljeradov (*boljari* – velmože ili više plemstvo), Hlapčić (sveslav. i praslav. **cholpt*, naziv za najniži društveni stepen, za zavisnog seljaka, kmeta, roba) (P. 37, 53), Hlapenović (P.16), Hlapomirić (P.71, 73, 86), Hlapotić (P.15), Hlapović (P.17).

Prezime *Vojvodić* nastalo je prema imenici, odnosno tituli *vojvoda*, što je najvjerojatnije složenica od osnove *voj(e)-* (koja je u *vojn*ik) i *vođa* (koja je u glagolu *voditi*).

Za imenicu *vojvoda* smatra se da je prevedenica s njemačkog *Herzog*, u istome značenju, koja je u domaću terminologiju uvedena od XIV. stoljeća preko mađarskoga herceg.

S obzirom da značajnija pojavnost prezimena dolazi u razvijenome feudalizmu, učestalost imena i prezimena koja u osnovi imaju imenicu *hlap* je očekivana. Takva se imena i prezimena izvode iz osnove *hlap* koja znači rob, kmet, težak, odnosno u značenju najnižeg društvenog stupnja po regulama vladajućeg staleža feudalnoga poretka. Kao osobna imena Hlap ili Hlapac na terenu Bosne i Huma počela su se javljati od XII. stoljeća kao zaštitna, profilaktična imena, koja su u takvu ili u izmjenjenome liku (Hlapčić) rano počela preuzimati službu prezimena.

8. prezimena motivirana rodbinskom vezom i privrženošću: Brateljević (P.82, 90; Kovačević-Kojić 175: 1432-1435), Brativonić (Zb.1: 43), Bratosalić (Zb.4: 286), Brađenović (Zb.3: 138), Brajaković (Kovačević-Kojić 175: 1432-1441), Brajković (Zb.4: 304), Bratičević (Kovačević-Kojić 174: 1403-1404), Pobratović (P.6)

Dok se živjelo u velikim seoskim patrijarhalnim zadrugama, po nekoliko brakova i nekoliko generacija zajedno, dok se ispomagalo svojtom, rodbinski i svojbinski nazivi su bili mnogobrojniji, vrlo izdiferencirani i nužni. Sin majčine sestre bio je *bratanac/bratanić/bratić*, a kći je *bratanica*. Od tih naziva tvorena su prezimena Bratanić, Bratičević, Bratičić, Bratić. Od naziva *brajo* ili *brajko* – muževljev rođak, nastala su prezimena: Brajković, Brajović.

9. prezimena motivirana različitim pojavama u životu: Prodančić (P.6), Prodanović, Prodašić (Kovačević-Kojić 175: 1401-1402), Petković (Kovačević-Kojić 175: 1430-1431), Prvoslavić, Putničić, Poznanović, Novaković (Zb.4: 235, 238), Prvidružić (P.6), Doselović (Conc. Min. 1, fol. 121, 1425)

10. prezimena nejasne motivacije: Anzelović (Kovačević-Kojić 174: 1403), Kvalković (Kovačević-Kojić 174: 1403), Kvaonić (Kovačević-Kojić 175: 1430), Muržić (Kovačević-Kojić 175: 1401), Nartičić (Kovačević-Kojić 175: 1432), Bavželić (P.71), Benčulić (P.73, 74), Bevenjutić (P.32), Gapilović (P.18), Ižesalić (P.25), Okuzlić (P.59), Ozrojević (P.37, 58)

U motivacijsko-semantičkoj analizi može se samo pretpostaviti od koje je osnove koje prezime moglo nastati, ali kako nedostaju izvori koji bi te pretpostavke potvrdili, mora se ostaviti mogućnost da bude riječ i o drugome podrijetlu.

Vjerovatno je postojala faza u priskrblijanju prezimenske sastavnice u kojoj se vodilo računa o srednjovjekovnoj praksi patronimika, koja se u Bosni i Humu primjenjuje kroz čitav srednji vijek, ali i formiranju nove, često iz nadimka izvedene prezimenske sastavnice. Zato je često posvjedočena i pojavnost dvaju ili više prezimena:

A se piše kami Vukovićъ za êunaka **Tomovu Rъdiši Zloušićъ** (Zb.1: 7),

a se leži **Radoe Prigoevićъ Obradovićъ**. (Zb.4: 314)

A se leži **Dragoje Junotić Tupković Svibničanin** (Dizdar 1969: 117)

Radič Ozrisaljić Tezalović (Debita Notariae XIV, fol. 86, 18. I. 1427)

Bogdan Pribjenović Muržić (Debita Notariae, vol.13, fol. 6. 11. I. 1418)

Pribislav Pribjenović Muržić (Debita Notariae, vol.23, fol.136. 11. XI. 1447)

Grubanacъ Hlapъčićъ Imoćaninъ (P.36)

14. Fonološki razvitak osobnih imena

Kako su imena i prezimena leksemi, oni, poput apelativa, imaju glasovne i naglasne značajke govora u kojem su nastali. S obzirom na vokalni i konsonantski te naglasni sustav bosansko-humska imena i prezimena pripadaju zapadnoštokavskom dijalektu. Kako su mnoga od njih nastala u razdoblju srednjovjekovnoga razvoja bosanskoga jezika, prije dolaska Osmanlija, uglavnom su domaći, slavenski leksički elementi bili prisutni u govoru ondašnjega bosansko-humskoga puka, pa mnoga imena i prezimena iz definiranoga korpusa u svojim osnovama čuvaju stare slavenske lekseme i tvorbene osobine. Dakle, antroponimi kao sastavni dio leksika srednjovjekovnoga bosanskog jezika, pratili su i njegove fonološke mijene.

Glasovne promjene koje su se manifestirale na terenu Bosne i Huma, interferiraju, križaju se i supostoje s glasovnim razvitkom i glasovnim promjenama koje su odlikovale južnoslavenski region. Bosansko-humske glasovne promjene zrcale i utjecaje crkvenoslavenskoga jezika koji se rabio u Hrvatskoj, Srbiji i šire. Neke su općeslavenske glasovne opreke koje su bile svojstvene starocrkvenoslavenskom bile neutralizirane, a time su neka glagoljska slova postala fonološki nefunkcionalna, tj. ostala su bez odgovarajućeg glasa (Mihaljević 2009: 294). Takva su slova ili uklonjena iz slovnoga popisa ili su postupno promijenila svoju ulogu. U tom segmentu može se pratiti odnos povijesti bosanske i hrvatske pismovne kulture, u domeni istočnoga pola hrvatskoga glagoljaštva, odnosno dijela sastavnice

hrvatskoga glagoljaštva kao kulturološkoga kompleksa koji uključuje svu pismovnu produkciju na slavenskim pismima i jezicima (s bazičnim staroslavenskim) pri čemu odnos nipošto nije paralelan (Žagar 2009: 188). Unutar bosaničnoga korpusa koji je posvjedočen od X./XI. stoljeća, i s obzirom na njegovu tematsku širinu tekstova, kulturološki spektar koji je bio pokriven i teritorijalnu rasprostranjenost uporabe, karakteristike koje je bosančica unijela u korpus nameću se važnim i dominantnim. Već u X./XI. stoljeću, na Humačkoj ploči, na slovnome inventaru se ogledaju kasnije potvrđivane bosanične posebnosti, npr. slovo đerv, kojeg u ćirilici izvorno nije bilo, za meko /g'/ (vjerovatno pod sustavnim utjecajem glagoljice), što je doprinosilo markiranosti i izgradnji starobosanskoga jezika.

14.1. Refleks polugasa

U znanstvenoj su literature jerovi poznati pod različitim nazivima.⁴ Njihov je nastanak vezan uz jednu od glasovnih tendencija u oblikovanju samoglasničkoga sustava praslavenskoga jezika poznatu kao prijelaz kvantitativnih u kvalitativne razlike. Riječ je o dvama glasovima, tzv. *joru* i *jeru* (u skladu s nazivima glagoljične i ćiriliske azbuke). *Jor* se kao tvrdi, velarni glas razvio iz indoeuropskoga kratkog *u* (< u) dok se njegov meki, palatalni parnjak razvija iz kratkog glasa *i* (< i). (Lukić 1999: 148-149) Nedugo nakon postanka, tj. nakon kvalitativnog odvajanja kratkih samoglasnika od dugih, i razvijanja dvaju alofonskih inačica *ь* i *ѣ*, poznatih kao slabi i jaki jerovi⁵, proces njihova razvoja bio je različit. Slabi su se jerovi izgubili, a jaki su zadržani kao puni samoglasnici. Te su dvije promjene poznate kao gubljenje ili redukcija i vokalizacija jerova ili poluglasa.⁶ Redukcija i vokalizacija poluglasa, zajedno s gubljenjem nosnih samoglasnika, označuju kraj praslavenskoga (općeslavenskog) razdoblja i početak razvoja pojedinačnih slavenskih jezika. Stoga ne čudi da je razvoj poluglasa na različitim dijelovima slavenskoga ozemlja različit (Mihaljević 2002: 198-199).

---

⁴ Josip Hamm spominje nazive iracionalni suglasnici (Fortunatov), überkürze (Leskien) te izvorne crkvenoslavenske termine *jor* i *jer* (prema nazivima glagoljičnih slova, oslobođene dodatnih konotacija), Staroslavenska gramatika, ŠK Zagreb 1974., str. 80. Iste nazive navodi i Stjepan Damjanović dodajući poluglasnike i polusamoglasnike. Staroslavenski glasovi i oblici, Zagreb., str. 43.

⁵ Jerovi su jaki ako je u slogu iza njih slabi jer ili ako je jer jedini samoglasnik u riječi koji je onda nositelj naglaska. Postoji jednostavan način određivanja slabih i jakih položaja koji je poznat kao Halvikovo pravilo. Prema njemu se jednostavno počinje od desnoga kraja riječi i broje se jerovi: prvi je slab, drugi je jak, treći slab itd. Ako se u brojenju naiđe na slog s nekim drugim samoglasnikom, brojenje započinje ispočetka. (Mihaljević 2002: 198)

⁶ Naziv vokalizacija često zbunjuje ljude upućujući na to da su jerovi tom promjenom postali samoglasnici, a da to prije nisu bili. Stoga valja napomenuti da su jerovi, i u slabom i u jakom položaju uvijek bili samoglasnici te da se naziv vokalizacija jerova odnosi na činjenicu da su oni tom promjenom potvrđeni u ulozi punopravnih samoglasnika i stopili se s nekim drugim samoglasnikom, a nisu se izgubili kao slabi jerovi. (Mihaljević 2002: 198)

Jerovi su počevši od druge polovine X. stoljeća na terenu Bosne i Huma, imali dvojaku vrijednost: glasovnu (vokalizovani jaki poluglasi) i pravopisnu (potpuno redukovani slabi poluglasi), bez glasovne vrijednosti, koji su se i dalje pisali, naročito na kraju riječi, čemu se pripisuje vrijednost pisarskoga manira naslijeđena iz prošlosti (Smajlović 2012: 85-97). Do kraja XII. stoljeća poluglas još uvijek vjerovatno egzistira kao zaseban fonem u vokalnom sustavu, ali kao jedan, budući da su se *jer* i *jor* fonološki izjednačili (Malić 1985: 87). U to vrijeme poluglas se kao fonem čuva u jakom položaju, ali se bilježi i na kraju riječi, dakle, u slabom položaju kao pisani manir, bez izgovorne vrijednosti. U korpusu antroponima zabilježena je vokalizacija jakog poluglasa (ъ > a) u slogovima nastalim nakon pomicanja slogovne granice uslijed nestanka slabog poluglasa na kraju ili/i u sredini riječi: *Bogavacъ* (Zb.2: 63), *Radinac* (Zb.4: 290), *Radovac* (Zb.1: 29)

Međutim, u primjerima koji su i tijekom XIV., XV., XVI. i XVII. stoljeća nastavili bilježiti poluglas koji se uglavnom tumači kao pisarski manir (što potvrđuju i oblici u kojima je poluglas iza vokala, što je svjedočanstvo da je poluglas izgubio svoju glasovnu vrijednost: sije leži *Vukšaъ* Mitrovićъ Zb.3:172) poluglas se pisao i umjesto *a* u N i G jd.: *a* se leži *Vukšb* Dubčevićъ (N sing) Zb.3: 143, *a* se leži gospođe *Goisavъ* (N sing) Zb.3: 178, *a* se leži *Trt[i]šb* (N sing) Zb.4:221, *a* se leži *Radosavъ* Vukčićъ, [sin] *Vukcъ* Pićevića (G sing) Zb.2: 91, *a* se leži sin *Vukašinъ* (G sing) (Zb.4: 220). Povijesno gledano, nepostojani glas *a* nastao je vokalizacijom poluglasa i vokalizacijom sekundarnoga poluglasa kao sekundarni *a* (*a* u novijim tvorbama po sustavu). Glas *a* u primjerima tipa N jd. *Vukac* nastao je vokalizacijom poluglasa u jakom položaju *Vukac* < *Vukъcъ* (kao *lovac*, *konac*, *vijenac* < *lovъcъ*, *konъcъ*, *vênъcъ*). Oblik za G jd. *Vukca* izvodi se prema *Vukъca* (kao *lovca*, *konca*, *vijenca* prema *lovъca*, *konъca*, *vênъca*) jer je došlo do ispadanja poluglasa u slabome položaju. (Mihaljević 2007: 299) Sekundarni poluglas javlja se (nakon nestanka krajnjeg poluglasa) u završnom skupu (osim st, zd, šć, žj < žd). Refleks sekundarnog poluglasa ponaša se analogno refleksu jakog poluglasa u tom položaju, tj. kao nepostojano *a*, što znači da dolazi samo u određenim gramatičkim kategorijama: *Viganj* (Zb.1: 1, 2: 103, 3: 199) < *Vign'ъ* < *Vigъn'*. (Ivšić 1970: 110)

Postupak bilježenja poluglasa tamo gdje mu po etimologiji nije mjesto, markirano je postupkom *imprudencia scriptoris*, odnosno nedovoljnoj erudiciji pisara ili nespretnosti klesara, što je također “jedan među najboljim dokazima kako srednjovjekovni pisari više ne poznaju njegovu pravu funkciju” (Lukić 1999: 154): *Rbdiši* (Zb.3:145), *Mbilo* (Zb.2:97), *Branъkomъ* (Zb.3:113) Međutim, značajan je i broj primjera u kojima je poluglas etimološki zabilježen: *Zagorъc* (Zb.3:138), *Bumъcъ* (Zb.3:141), *Milъcъ* (Zb.4:310), *Dragъcъ* (Zb.4:307), *Hramъka*

(Zb.3:130), ali navedeni primjeri nisu odraz narodnoga govora tog vremena. Vjerovatno su ti primjeri odraz pisarske tradicije i staroslavenske norme, a ne stvarnog stanja u jeziku, jer je vokaliziranje poluglasa u sufiksima *-ьсѣ* i *-ькѣ* bivalo najdosljednije provođeno (Damjanović 2009: 367). Tome u prilog idu i sljedeći primjeri s poluglasom u slabom položaju: *Bratъmio* (Zb.4:304), *Milьtena* (Zb.2:102), *Vratъka* (Zb.2:102).

14.2. Refleks jata

Refleski su praslavenskog fonema jat u suvremenim slavenskim jezicima vrlo raznoliki i kreću se od niskog samoglasnika *a*, preko *‘a*, *e*, zatvorenog *ę* i visokog samoglasnika *i*, sve do dvoglasa tipa *ie* ili *ei* (Mihaljević 2002: 214) Često se grafem jat javlja u srednjovjekovnim bosansko-humskih tekstovima, zapisima i natpisima, u kojima njegovo ostvarenje najviše ovisi o govoru pišćeva kraja i u tekstu književnoga (i narodnoga) jezika, u kojima repleksi ne moraju biti i sti i često nisu isti. Kada u tekstu nađemo pokoju zamjenu za jat, ili se često javlja on sam, onda nam sporadične zamjene govore o tome kako se jat ostvario u pišćevu govoru ili govoru pišćeva kraja, a za nezamjenjeni jat pretpostavljamo određena pravila čitanja koja su dio vladajućega ortoepijskog uzusa. (Damjanović 2009: 360) Refleks jata u definiranome korpusu najčešće ovisi o tome je li mjesni govor pojedinoga pisca ikavski, ekavski, ijekavski ili mješoviti, stoga će u bosansko-humskim zapisima i natpisima koji su predmet ovoga istraživanja, prevaga jednog od različitih refleksa jata ovisiti upravo o navedenom unutarjezičnom čimbeniku.

Dokumenti srednjovjekovne pismenosti svjedoče najraniju pojavu ikavizama (*ê > i*), što se javlja krajem XIII. stoljeća u zapadnom dijelu štokavskoga govora, a stoljeće kasnije ijekavizmi. Ikavski repleksi jata zabilježeni su na prostorima koji su i danas ikavski, odnosno na području zapadno od Neretve, i u međuriječju Bosne i Vrbasa. Potvrde iz antroponimijske domene su sljedeće: *Sulimana* (Zb.4:230, 281), *Stipko* (Zb.2:89, 4:207), *Stipan* (Zb.1:1, 45, 2:55; P.14, 45, 53, 54, 59, 62, 70, 71, 97, 103, 111), *Stipoe* (P.26, 15, 40), *Stifan* (P.41, 70, 76), *Stipac* (P.47), *Cvitimir* (P.59), *Crip* (P.), *Cvitchovich* (Zb.4: 271). Natpis iz Dumanjića, blizu Rogatice ima ijekavsko-ikavski refleks jata. U osobnome imenu refleks je ikavski: *Suliman*, dok je imenica biljeg pisana u jekavskome obliku: *biljeg*. Po cjelokupnom razvitku bosanskohercegovačkih govora, Aleksandar Belić smatra da se ikavizam javlja krajem XIII. stoljeća i u zapadnom dijelu štokavskoga govora i u obližnjem čakavskom, ali tako da je nemoguće znati gdje se prvo pojavio, ali ističe da se na terenu Bosne i Huma prvobitno razvio

u bosanskom zapadnom govoru, između Bosne i Vrbasa, pa da se odatle širio na sve strane (Belić 1936. prema Nakaš 2008: 201, i Peco 2001: 50). Međutim, Pavle Ivić (2001: 194) oponira takvome stavu smatrajući da je “u nauci iznošena pretpostavka da su jekavski šćakavci u Bosni jekavizirani ikavci, i da je taj dio Bosne, sve do Drine, bio u srednjem vijeku ikavski, te da je tek docnije promijenio nariječje pod pritiskom hercegovačkih doseljenika,” a jedan od osnovnih argumenata takvoj tvrdnji su ikavski refleksi jata na natpisima u istočnoj Bosni. “Vrijednost tog argument ograničena je zbog opće nesigurnosti ovih natpisa, punih pogrešaka u jeziku i pisanju, a i zbog mogućnosti da se iza ovog ikavizma krije tradicija u stereotipnim grobnim formulama. Uostalom nije isključeno da su klesari bili svi iz istog kraja gdje se gajila tradicija tog zanata, i da je taj kraj bio ikavski.” (Ivić 2001: 194-195) Dževad Jahić također smatra da istočna Bosna nikada nije bila ikavska te za ikavski reflex jata prihvata Ivićevu tezu o porijeklu klesara: “vjerovatno su klesari i ovdje bili iz južnijih, najčešće dalmatinskih krajeva, ili onih bliže Dalmaciji, i da su ikavizam donosili kao izvornu dijalekatsku crtu. Njome su se mogli naslanjati na bosanski ikavizam, prihvaćen i njegovan kao pisani manir dvorca i vlastele.” (Jahić 2002: 30) Međutim, iz razloga što se na natpisima ne nalazi više čakavskih osobina, što su bosansko-humske povelje pisane ikavskim refleksom jata, te što je na području Hercegovine bilo pismenih klesara, prethodni argumenti postaju sporni.

Imena i prezimena kao i apelativi, imaju glasovne značajke govora u kojem su nastala, pa ikavski reflex jata u prezimenima *Stipojević* (P.96, 97), *Stipković* (P.71), *Stipanović* (P.72, 97), *Stipanić* (P.14), sugeriraju da je riječ o ikavskom govoru. Takve potvrde su odgovarale središnjem dijelu današnje Bosne, odnosno evidentirane su na poveljama pisanim u Vranduku, Sutjesci, Kreševu i Sokolu, odnosno “ikavizam je kao pisani manir preovladavao i u ijekavskim sredinama (dijalekatski iskonski ijekavskim) kakvo je npr. Sarajevo. Radilo se, dakle, o jednom širem bosanskom pisanom maniru.” (Jahić 1999: 121)

Dokumenti srednjovjekovne pismenosti pokazuju sljedeći vremenski slijed u vezi s reflektiranjem jata: u njima se javljaju najprije ikavizmi, a stoljeće kasnije ijekavizmi. Zanimljivo je da tek u vrijeme kada se u pojedinim tekstovima počinju javljati ijekavizmi, moguće je posvjedočiti, po prvi put, sasvim dosljedno ikavske povelje, i to na području koje nije dijalekatski ikavsko (Nakaš 2008: 201).⁷

Pojava hiperjekavizama kod Kosače intrigantna je po tome što se suprotstavlja u znanosti postavljenoj hipotezi da je neposredno pred defonemizaciju bilo sljedeće stanje, u zapadnoštokavskom jekavskom: *prid*, *nêšto*, *mêr*, u zapadnoštokavskom ikavskom: *prêd*,

---

⁷ Najdosljedniji ikavizam je kod Tomaša Bućanina 1409. pod Visokim, i kod logofeta Dušana 1420. godine, kod dijaka Pavla u Visokom i Sutjesci 1433. godine..

nêšto, mir, u istočnoštokavskom jekavskom: *prêd, nešto, mir*.⁸ Zbog toga se može pretpostaviti da je hiperjekavizam katkad kod pisara shvaćen kao dio manira, ili da ovakvi primjeri dokazuju sporadično ostvarivanje diftongizacije. Druga mogućnost bi mogla biti posljedica poneretvanskog dijalekta koji je u prošlosti predstavljao vezu između dubrovačkoga i istočnobosanskoga dijalekta. “Samo na 17 natpisa zabilježen je ijekavski i jekavski refleks jata, četiri su natpisa smještena u Bosni, i to tri u blizini Rogatice, i jedan u blizini Kalesije. Ostatak natpisa su u Hercegovini, zabilježeni većinom na području južno i jugoistočno od Stoca.” (Šator 2009: 97) Ijekavski refleksi jata u antroponimima zabilježeni su u sljedećim oblicima: Stiepanov (Zb.1:31), Cvietko (Zb.3:155), Ružier (P.90, 93, 106).

Oblici u kojima je zabilježen kratki jat: *Beoka* (Zb.3:186, 4:247), *Boleslav* (Dizdar 1969: 77), a koji je na natpisima zabilježen sa *e*, treba čitati kao *je* s obzirom da u bosančici nije postojao poseban grafem *j*. (Šator 2009: 103)

Na velikom broju natpisa *jat* je zabilježen u svom etimološkom obliku “što znači da se radi o ijekavskome tlu, gdje je zamjena izvršena tek u XV. stoljeću” (Kuna 2008: 78): *Stêpan* (Zb.1:24, 4:213, 222), *Crêp* (Zb.2:80, 3:141), *Cvêtko* (Zb.2:90, 3:157), *Bêlosavъ* (Babić, 2004: 90), *Bêlhan* (P.7), *Bêlijak* (P.25, 26, 37), *Bêlica* (P.25, 61), *Prêrad* (Zb.4:297), *Prêhten* (Zb.4:311), *Nêmičić* (P.46), *Mladên* (P.46), *Gradêša* (Zb.4:252), *Kurêk* (Zb.3:177), *Mêrak* (Babić, 2004:93) Općenito se u Bosni grafija jata na etimološkome mjestu staroga vokala zadržavala duže nego se to očekivalo, s obzirom na primjere tolike rane ikavske zamjene u crkvenim spomenicima tog područja poput XIII. stoljeća.⁹ Može se reći da se ikavizam nije u potpunosti razvio i da je s njim supostojao fonematski diftonški refleks zatvorenog *ę* koji se i dalje bilježio zasebnim grafemom. To bi značilo da proces defonemizacije refleksa jata teče postepeno i zahvata neke pozicije ranije od drugih, očito u zavisnosti od fonemske okoline, ili od prozodijskih obilježja.

14.3. Slogotvorni sonanti

Protočnici su mogli u indoeuropskome prajeziku biti i slogotvorni, a prvi je to za protočnik *r* uočio Hermann Osthoff 1876. godine, a onda iste godine za ostale glasove iz te skupine Karl Brugmann. U praslavenskome su se indoeuropski slogotvorni sonanti razdijelili na niz samoglasnik + sonant (Mihaljević 2002: 94. i 121). Kako već u najstarijim

⁸ Brozović, Dalibor 1961-1962. O jednom problemu naše historijske dijalektologije. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad, IV-V. str. 55.

⁹ Obično se uzima da su prvi spomenici s ikavizmima Gligorović-Giljferdingov odlomak evanđelja i Splitski odlomak glagoljskog misala, oba iz XIII. stoljeća (Štefanić 1957: 89).

spomenicima dolazi do zamjenjivanja *ѣ* i *ѥ*, pa se uz *прѣвъ* pisalo *прѣвъ*, uz *срѣдѣце*, *срѣдѣце*, *сѣмрѣтъ*, *сѣмрѣтъ* (npr. u Zografskom evanđelju), zaključivalo se da je razlikovanja po palatalizaciji u staroslavenskom jeziku moralo rano nestati i da su svi *ръ* i *ль* pomalo (u izgovoru) prelazili u *ръ* i *ль*. Da je to morala biti mlađa pojava, koje u IX. stoljeću možda nije bilo ili još nije bila toliko raširena, dokazuje se time što se iskonska podjela na *ръ*, *ль* i *ръ*, *ль* u nekim kategorijama (npr. u Zografskom evanđelju) još dobro čuvala (Hamm 1974: 81).

Zanimljivo je da ni u srednjovjekovnim tekstovima, gdje je poluglas uglavnom samo tradicionalna grafijska oznaka bez stvarne izgovorne vrijednosti, zbog čega se vrlo često i izostavlja, rijetko ima iznimaka u njegovom bilježenju kada je u pitanju oznaka za slogotvorno *r*: *Гръгуръ* (Zb.1: 10), *Тврѣтка* (Zb.1: 15, 2: 102, 4: 215, 245), *Тврѣдко* (Zb.3: 182), *Гръдѣ* (Zb.3: 129), *Мръч[і́ц]ъ* (Zb.3: 150, 173), *Тврѣдисав* (Zb.3: 187), *Сръничанъ* (Zb.3: 190), *Прѣж[о]въ* (Zb.4: 235), *Хръватин* (Zb.4: 278), *Прѣвъко* (Zb.4: 290), *Сръничъ* (Zb.4: 310), *Озръко* (Zb.4: 311)

Dijaci gotovo nikada ne zaborave staviti svoju pravopisnu oznaku (poluglas) za slogotvorno *r*. U svim srednjovjekovnim tekstovima gdje je poluglas samo tradicionalna grafijska oznaka, bez stvarne izgovorne vrijednosti pa se vrlo često izostavlja, nikada nema propusta kada je u pitanju oznaka za slogotvorno *r*. Uzrok takvoj pravilnosti mogao je biti jedino u razlici izgovorne vrijednosti između slogotvornog i neslogotvornog *r* koja je nekada bila dostupna prosječnom sluhu, dok je danas ona detektibilna samo mjernim instrumentima i praktički nerazpoznatljiva prosječnom govorniku (Nakaš 2010: 211).

Dakle, oba sonanta se najčešće bilježe po klasičnom staroslavenskom uzusu (*ръ*, *ль*), a kada nije tako, onda je znak za poluglas ispred sonanata ili su sonanti s obje strane okićeni grafemima za poluglase. Asim Peco smatra da finalno *l* u srednjovjekovnim zapadnohumskim spomenicima opstaje zahvaljujući djelovanju formiranog pisarskog manira (Peco 1986: 46). Također, javljaju se oblici sa sonantom *l* na kraju sloga u zapadnobosanskih spomenicima sve do početka XVIII. stoljeća, što nalazi objašnjenje u snažnom djelovanju pisarske tradicije (Peco 2007: 78). Proces zamjene slogotvornog *l* samoglasnikom *u* na terenu Bosne i Huma, okončan je u XIV. stoljeću, ali valja istaći činjenicu da neizmjenjeno slogotvorno *l* nalazi i u mlađim tekstovima sve do kraja XV. stoljeća. U antroponimijskim oblicima prisutno je uglavnom u izvedenicama od osnove *vuk*:- *Вѣлкѣс* (Zb.4: 239), *Вѣлк* (Zb.4: 313), *Влк* (Dizdar 1969: 77), *Влканъ* (Zb.4: 243), *Влčko* (Dizdar 1969: 77), *Вѣкcu* (P.20), *Вѣкѣ* (P.18), *Вѣkoslavu* (P.11), *Вѣku* (P.15), *Вѣčьkom* (P.12), *Вѣkota* (P.21), pored oblika u kojima je *l* dalo *u*: *Vukac* (P.61, 70), *Vuk* (P.14, 73), *Vukosav* (P.14), *Vukman* (P.91), *Vukašin* (P.62), *Vukmir* (P.74), *Vukić* (P.96).

Vatroslav Jagić i Vatroslav Oblak su pretpostavljali da je proces zamjene tekao na sljedeći način: $l > ul, uo > u$. Po njihovu mišljenju taj je proces počeo u dugim slogovima, kada je narasla potreba da se l dulji, porao se razviti pazvuk (Jagić 1880: 386-397; Oblak 1896: 209). Aleksandar Belić je pretpostavio mogućnost da dugo l daje lu , a kratko u (Belić 1972: 78; Damjanović 2009: 362)

Poznato je da je proces zamjene slogotvornoga l samoglasnikom u u štokavskiti okončan u XIV. stoljeću (Lukežić 1989: 25), ali treba istaknuti činjenicu da će se neizmjenjeno slogotvorno l naći i u mlađim tekstovima sve do kraja XV. stoljeća.

14.4. Prelazak l u o

Od druge polovine XIV. stoljeća do druge polovine XV. stoljeća, proces promjene l u o je bio završen na velikom dijelu štokavske teritorije (Vuković 1974: 107). Na osnovu analize natpisa na kojima se bilježi l na kraju riječi, zapaženo je da se na svim tim natpisima čuvaju starije jezične osobine: poluglas se bilježi na kraju riječi koja završava konsonantom, uz vokalne r bilježi se poluglas, koristi se prijedlog vb ili va , neizvršena metateza u oblicima kto i vse . Svi se ti natpisi osim kočerinskog nalaze sjeverno od luka Neretve, na graničnom području istočne Bosne koja je bila zapadnoštokavska i istočne Hercegovine koja je bila istočnoštokavska (Šator 2009: 111). Čuvanje finalnog l može se objasniti fonetsko-grafijskom osobinom u kojoj se odražava kontinuitet zapadnoštokavskog pisanog idioma (Nakaš 2010: 211; Peco 2007: 65) U analiziranome korpusu suglasnik l se čuva na kraju ili u sredini riječi *Milbrat* (Zb.4:297, 303, 3:179), *Radmilb* (Zb.4:290), *Radomil* (Zb.4:257), *Pavalb* (P.36), *Pavlb* (P.53), *Gr̃domilb* (P.7), *Mil̃tēñb* (P.9), ali u onim tekstovima koji su pod većim utjecajem štokavštine prelazi u o : *Pavao* (Zb.1:11, 2:88, 3:163), *Brat̃mio* (Zb.4:304), *Miobrat* (Zb.3:166), *Miogost* (Zb.1:46)

14.5. Suglasnik h

Glas h je frikativni zadnjonepčani bezvučni suglasnik, koji je po svome izgovoru podložan slabljenju i gubljenju, koji je u dobrom dijelu istočnoštokavskih govora (ekavskih i ijekavskih), a i u većem dijelu kajkavskih govora taj glas se potpuno gubi ili je zamjenjen drugim suglasnicima ili sonantima. U bosanskoj pisanoj tradiciji srednjega vijeka glas h se redovno upotrebljava, on je stabilan glas kako u antroponimima tako i u ostalim riječima. U

zadanome korpusu suglasnik *h* se uglavnom čuva u svim slogovima imena: inicijalna pozicija: *Herak* (Zb.1:32), *Hrabren* (Zb.2:49), *Humko* (Zb.3:126), *Hramьk* (Zb.3:130), *Hotin* (Zb.4:298), *Hlap(a)c*, *Hrvatin* (P.68), *Hrnjak* (P.69), *Hrstić* (P.88), *Hrela* (P.9), *Hržičić* (Zb.4:285), *Hrabren* (Zb.1: 49, 50, 55), *Horić* (Zb.4: 298), *Heraković* (Zb.2: 62), *Hateljčević* (Zb.2: 93), *Hrvoje* (P.59); medijalna pozicija: *Polihrania* (Zb.2:102), *Mihail* (Zb.1:14, 4:256, 294), *Božihnin* (Zb.4:236), *Radohnić* (Zb.1: 51), *Vlahović* (Zb.1: 43, 2: 58, 3: 142); i finalna pozicija: *Tarah* (Zb.2:63), *Vlah* (Zb.3:142). Samo u jednome primjeru došlo je do redukcije ovoga suglasnika, u inicijalnome slogu imena, što se s obzirom na mnogobrojnost primjera u kojima se suglasnik *h* bilježi, može smatrati i pisarskom pogreškom *Umko* (Zb.2: 123).

Kontinuitet čuvanja suglasnika *h* zadržat će se i nakon srednjeg vijeka, primjerice, u krajišničkim pismima samo 15 procenata čine primjeri s nedosljednosti ili nepravilnosti u vezi s bilježenjem ovoga suglasnika (Nakaš 2010: 240). Preko riječi iz ostalih jezika (turskog, arapskog, perzijskog, grčkog, njemačkog i sličnih) u bosanskom jeziku suglasnik *h* je postajao sve frekventniji i u općem leksiku i u antroponimiji: *Hasan* (Zb.4:217), *Mahmut* (Zb.4:225), *Ahmat* (Zb.4:217).

14.6. Supostojanje f/p u tudicama

Bosanski jezik je u srednjem vijeku adoptirao i nove suglasnike. Takav slučaj bio je i sa suglasnikom *f*, koji je ušao u jezik uglavnom s posuđenicama iz latinskoga i s učenim europeizmima (usp. forma, fizika i sl.) i onomatopejama (npr. frktati). (Matasović 2009: 65) Nisu zabilježeni oblici domaćih riječi u kojima je zabilježen suglasnik *f*, ali posvjedočen je u oblicima posuđenica *fratar*, *februar*, *logofet* i imenima koja nisu označavala osobe iz Bosne ili Huma *Frančesko*, *Rafail*. Ime *Stjepan* (lat. Stephanos), koje je među navedenim stranim imenima, dolazi odomaćeno, pa na mjestu izvornoga *f* dolazi uglavnom domaće *p*.

U većem dijelu štokavskih narječja, tamo gdje se izgubio suglasnik *h*, taj glas se zamjenjuje u početku sa *p* (*Stefan* > *Stjepan*), a kasnije sa *v* (*Stevan*): *Stjepan* (Zb.1: 31), *Stapian* (Zb.2: 52), *Stepko* (Zb.4: 320), *Stipan* (Zb.1: 1, 45, 2: 56), *Stipko* (Zb.2: 89, 102, 4: 207), *Stipojević* (P.96, 97), *Stipković* (P.71), *Stipanović* (P.72, 97), *Stipanić* (P.14), *Stefan* (Zb.3: 193, P.17, 41, 62), *Stifan* (P.41, 70, 76), *Stefković* (P.25), *Stefanović* (P.25), *Stefanić* (P.17).

14.7. Promjena s > š u tuđicama

Do promjene je dolazilo u inicijalnime dijelu osobnoga imena, međutim u većini slučajeva ova promjena nije dosljedna. To je vrlo markantna osobina srednjovjekovnoga mađarskoga latinizeta pa su Josip Hamm, Petar Skok i drugi, tu pojavu u glagoljičnim i ćiriličnim tekstovima tumačili kao mađarski utjecaj mada je Hamm (1960: 164) upozorio na činjenicu da tu pojavu nalazimo i vrlo daleko od mađarske granice, a Hercigonja je naglašavao da ona ni izdaleka nije tako dosljedno provedena kao u kasnijim etapama razvitka čakavštine i kajkavštine i da ne bi bilo dobro zaboraviti da su termini i vlastita imena ulazili u jezik i preko venecijanskoga govora. (Hercigonja 1968: 335-336) Ova promjena na analiziranome korpusu posvjedočena je u sljedećim oblicima: Štefan (P.96, 97, 109), Štepan (P. 97), Štifan (P.103), Štipan (P.49)

15. Toponimijski sustav Bosne i Huma

U znanosti je odavno ustanovljeno da postoji bitna veza između vlastitih imena i različitih pojava u povijesti narodā. Nadijevanje, odnosno postupak i način imenovanja, razlikuje se od društva do društva, pa su ti običaji često predmet proučavanja lingvista-antropologa. Tako je ustanovljeno da toponimija pruža dragocjene podatke o različitim utjecajima društvene, vjerske i kulturne klime pojedinih društava kao i o utjecajima koje su imali različite društvene skupine u odnosu jednih spram drugih. Na tlu Bosne i Huma, od dolaska Slovena do dolaska Osmanlija, mnogo je naroda, kultura, običaja i vjera prošlo i ostavilo pored materijalnog i jezičko blago za sobom, pa se s tim u vezi mogu ustanoviti toponimski sadržaji koji svjedoče upravo sjecište različitih utjecaja etničkih skupina, jezika, kultura, vjerovanja, različitih oblika društvenih organizacija, kako potvrđuju etnološko-arheološka istraživanja pojedinih geografskih područja te etimološka ispitivanja vlastitih imena. S tim u vezi, zemljopisna imena su najobjektivniji svjedoci jezika, povijesti, kulturnih i socioloških zbivanja u Bosni i Humu.

U ovome dijelu rada nastojat će se doći do sustavnijih informacija bosansko-humskoga toponomastikona, odnosno nastojalo se analizirati i definirati specifičnosti zemljopisnih imena Bosne i Huma. Napuštanjem, koje uzrokuje nestajanje, iščezavaju ojkonomi, koje je nadalje moguće (katkad) pratiti u imenima voda, pustoši, grobalja, ucrtane u povijesnim zemljovidima, u katastarskim zemljišnicama ili u arhivskim spisima. Nazivi

zemljopisnih imena, odnosno toponimi na europskim kartama, javljaju se od XVIII. stoljeća. Također, tijekom povijesti brojnim toponimima je mijenjano ime, a uzrok nestajanja imena nekoga toponima moguće je pratiti i s preoblikovanjem toponima koje uglavnom biva podređeno političkim razlozima, odnosno do takvoga preimenovanja uglavnom dolazi kada samo preimenovanje postane politički smislenim. Međutim, neki toponimi ipak bilježe kontinuum postojanja još od srednjega vijeka do danas. Primjerice, u staroj Hlivanjskoj županiji bilo je mnogo sela, koja su sve do sada sačuvala svoja imena. U ispravi kralja Ostoje od 8. decembra 1400. godine spominju se ova sela: Čihovići, *Dobro* (sada Dobra), Grebci, *Kablić* (sada Kablić veliki i mali), Kokošjeglavci, *Liščane* (Ustani), *Lučniće* (Ljusnić), *Miši* (i sada Miši), Mlijane, Okuzlići, *Orbrusi* (Orguš), *Rujane* (Rujani gornji i donji), *Sankovići* (sada Sajkovići), *Smrče* (Smričani), *Trebići* (Tribić), Ture, *Vrazerani* (Varšerale), Vrda, Vrbovin, Vrtci, Zabrdije, Zabukovje, *Zagoreče* (Zagoričani) i *Zavod* (Zavodani). Od tih izbrojenih sela dvanaest ih je održalo svoja imena, makar u ponešto promijenjenom obliku, ako su uopće dobro zapisana. Tako se je selo Sajkovići jamačno i onda zvalo Sajkovići, a zapisano je krivo Sankovići, jer se u ćirilskoj azbuci *i* i *n* lako zamjenjuju. (Klaić 1928: 23)

Na definiranome korpusu, iz administrativno-pravnih tekstova, odnosno unutar datacije kao strukturnoga dijela javne isprave koji sadrži mjesto i vrijeme sklapanja pravnoga čina, s epigrafa na kojima je nerijetko isticana *plemenita baština*, mjesto iz kojega pokojnik potječe, na kojem je živio ili stekao slavu, te iz zapisnika notarijata na kojima se specificiraju lica navodeći njihovi osobni podaci (ime, prezime i mjesto obitavanja), moguće je pronaći obilje podataka iz domene srednjovjekovne bosanskohercegovačke toponomastike.

S obzirom da sustavna obrada toponimijskoga nazivlja zahtijeva terminološku sustavnost, potrebno je u nastavku navesti samo nekoliko odabranih toponomastičkih naziva i njihovih definicija koji će biti preuzimani iz analiza u geodetsko-geografskom projektu Strune [KGR], kod Petra Šimunovića [PŠ], u popisu temeljnih onomastičkih pojmova ICOS-a i UNGEGN-a [UN].

Horonim - vlastito ime veće zemljopisne ili administrativne jedinice [ICOS]; ime različitih prostornih cjelina poput države, regije i sl. [KGR]; razred toponima određenog (administrativnog) teritorija [PŠ]

Makrotoponim – 1) vlastito ime većega topografskog objekta, primjerice imena gradova, županija; toponim koji koristi veća skupina ljudi [ICOS];

Mikrotoponim – 1) vlastito ime važnijega poljoprivrednog objekta (imena polja ili pašnjaka); 2) toponim koji rabi manja skupina ljudi [ICOS]; vlastito ime prirodnoga fiziogeografskog objekta s malim radijusom prepoznatljivosti. Mikrotoponimijski sustav čine obično mikrotoponimi jedne katastarske općine i drugih manjih definiranih površina [PŠ];

Ojkonim – Ø [UN]; ime bilo koje vrste ljudskih naselja (gradova, sela, zaselaka) [ICOS]; ime naselja ili dijela naselja [KGR]; vlastito ime naseljenog (ili raseljenog) mjesta [PŠ];

Oronim – ima vertikalno oblikovane structure zemljine površine (imena gora, gorskih lanaca, brda, stijena) [ICOS]; ime reljefnog oblika [KGR]; ime koje se odnosi na uzvišene objekte, kao gora ili brdo [UN]; vlastito ime reljefnog objekta na zemljinoj površini (gore, vrhovi, klanci, gudure) [PŠ];

Teritorionim – ime pojedinoga područja pod upravom neke teritorijalne jedinice [KGR];

Toponim – zemljopisno ime, ime naseljenih ili nenaseljenih mjesta (ime planine, rijeke, šume, grada, sela, livade i sl.) [ICOS]; geografsko ime, odnosno ime geografskog objekta [KGR]; vlastito ime koje se odnosi na topografski objekat. Zajednički naziv za zemljopisna i izvanzemaljska imena [UN]; zemljopisno ime, posebna onimijska kategorija koja se odnosi na zemljopisne objekte: hidronim, ojkonim, oronim, speleonim, horonim, urbonim itd. [PŠ];

Toponimija – ukupnost toponima na nekom području ili u nekom jeziku, razdoblju i sl. [ICOS]; ukupnost toponima nekoga područja [KGR]; znanost koja se bavi toponimima općenito i posebice zemljopisnim imenima [UN]; zbir toponima [PŠ];

Toponomastika – onomastička grana koja se bavi znanstvenim proučavanjem toponima [ICOS]; grana onomastike koja proučava značenje i nastanak toponima [KGR]; process ili aktivnost dodjeljivanja toponima [UN]; znanost koja proučava zemljopisna imena [PŠ];

Toponomastikom – Ø [KGR; UN; PŠ]; popis zemljopisnih imena s jezikoslovnim komentarima i tumačenjima; toponomastički rječnik ili njegova mentalna ili teoretska imačica [ICOS].

15.1. Horonimija i njezina percepcija

Imena jednoga kraja čine onimiju, odnosno skup vlastitih imena toga kraja. Onimi predstavljaju najstarije jezične spomenike i kao takvi svjedoče kulturnu i jezičnu ostvarenost ljudi na određenom prostoru. Prva onimijska svjedočanstva datiraju iz vremena kad je drugih spomenika bilo relativno malo ili uopće nisu postojali. S tim u vezi, na ternu Bosne i Huma, u

ranoj fazi razvoja bosanskoga jezika, moguće je u konciznim formama inskribiranih stećaka pročitati pored imenovanja osobe, poručioća stećka ili osobe u čiju se čast stećak postavlja, pročitati dataciju, mjesto i/ili vrijeme sklapanja poslovnog čina ili mjesta stacioniranja pokojnika. Onimi tako predstavljaju internacionalne i interjezične spomenike, svjedoče o vremenu nastanka i gustoći rasprostranjenosti na određenom području. U Bosni i Humu onimija je „balzamirana” na pergameni srednjovjekovnih administrativnih tekstova i okamenjena na stećkovnim strukturama, svjedočeći horonime i ostale bosansko-humske toponime, naročito ojkonime i mikrotoponime.

Horonim Bosna je u povijesti najprije poznat kao ime pokrajine na slavenskom jugu i ime središnje rijeke u toj pokrajini, duge oko 271 km, najprije posvjedočeno oko 950. godine u Porfirogenetovu djelu *De administrando imperio*, u poglavlju 32 (τό χωρίον Βόσωνα). Od sredine XIX. stoljeća ime Bosna analizirali su i tumačili Đuro Daničić, Wilhelm Tomaschek, Karlo Sax, Ljudevit Thallóczy, Tomo Maretić, Ćiro Truhelka, Petar Skok, Julijan Jelenić, Antun Mayer, Vladimir Ćorović, Dominik Mandić, Marko Vego i dr. Mnogi od njih se slažu da je horonim Bosna nastao od hidronima Bosna i da je hidronim Bosna predslavenskoga i predromanskoga porijekla. Gotovo svi koji su dosad pisali o toponimu Bosna, smatrali su da je korijen *bosn-* sačuvan samo u spomenutim dvama toponimima, tj. horonimu glasovite južnoslavenske političke jedinice Bosne, i u imenu poznate rijeke Bosne.

Mayer u svom djelu *Die Sprache der alten Illyrier* ističe da je ime rijeke Bosne, dakle i ime južnoslavenske pokrajine Bosne, ilirskoga porijekla. Misli da ono potječe od ilirskoga oblika **Báss-an-as* koji je u vezi s praindoevropskim korijenom **bhoǵ-* u značenju tekuće vode, odnosno tekućice. (Mayer 1959: 40) Skok u svom ERHSJ pomišlja da je ime Bosna predindoevropsko i da je postalo hronologijom: **Bassanus* > **Bassenus* > **Bassinus* > *Bosina* > *Bosъna* > *Bosna*. (Skok 1971-1974: 120) Marko Vego 1972. godine piše da je južnoslavenska pokrajina Bosna vjerovatno nazvana po imenu nekoga doseljenoga slavenskoga plemena ili plemenskoga starješine. (Vego 1972: 110) Mayerovo i Skokovo zaključivanje o porijeklu i značenju imena Bosna temelji se na mišljenju da su imena većih rijeka na današnjem južnoslavenskom tlu odreda predslavenskoga, a mnoga čak i predindoevropskoga porijekla. S tim u vezi, Skok 1938. godine zaključuje: “Na srpskohrvatskoj teritoriji opaža se da samo male rijeke (pritoci većih rijeka) imaju naša narodna imena. Imena velikih rijeka odreda su neslavenska, predslavenska ili predindoevropska.” (Skok 1938: 6; 1918: 120)

Izvan granica uže srednjovjekovne države Bosne ima dosta toponima s korijenom *bosn-*: *Bosanka* – brdo i selo više Dubrovnika, *Bosna* – selo blizu Zeline u Hrvatskom zagorju, *Mala Bosna* – selo blizu Subotice, ali ti toponimi, vjerovatno, u krajnjoj liniji izvire iz imena političke jedinice Bosne, odnosno vjerovatno su nastali sa migracijama stanovništva iz te političke jedinice. Činjenica je, međutim, da toponima tipa *Bosna* ima i u granicama uže srednjovjekovne države Bosne, a i u slavenskim krajevima izvan Balkanskoga terena, u koje, kako se zna, iseljenici iz Bosne nisu dopirali. Marko Vego je zapazio da su pod tim imenom bila u srednjem vijeku poznata i dva ojkona na tlu prvobitne zemlje Bosne: prvi bi se nalazio na području nekadašnje Vrhbosne, odnosno današnjega Sarajeva, a spominjao se izravno ili neizravno od 1089. godine; drugi bi se nalazio u Visočkoj kotlini, a na njega bi upućivalo više historijskih dokumenata iz razdoblja od 1203. do 1601. godine. (Vego 1972: 110-115) Na tlu uže srednjovjekovne Bosne imenom *Gorna Bosna* se označavalo područje gorskoga kraja južno od Sarajeva, omeđeno planinama Bjelašnicom i Treskavicom i klisurom Krupcem. (Filipović 1957: 53) U tome se kraju brdo koje se nalazi nešto istočnije od sela Trnova, zove imenom *Bosnik*. U gorovitu kraju nešto južnije od Nemile, također u granicama srednjovjekovne Bosne, postoji među brdima s desne strane rijeke Bosne, odbradiva kotlina pod imenom *Bosnica*.¹⁰ Nešto istočnije od Kotor-Varoša, spušta se s planine Uzlomca, Vrbanjin desni pritok *Bosanka*.¹¹

Od toponima tipa *Bosna* koji se susreću daleko izvan srednjovjekovne ili današnje Bosne, ističe se oronim *Bosna* kojim se označuje jedno od triju bila planine Strandže na krajnjem jugoistoku Bugarske. I na češkom području postoje bar dva slična toponima: ekonimi *Noseň* i *Bosynê*. Selo *Boseň* nalazi se u brdovitu kraju, oko 60 km sjeveroistočno od Praga. Spominje se prvi put 1057. godine u lokativnome obliku *Bozni*, 1295. godine u obliku *Bosnye*, 1352. godine u obliku *Bosna*. Selo *Bosynê* nalazi se također u brdovitu kraju, oko 30 km sjeverno od Praga. Spominje se prvi put 1356. godine u obliku *Bossyna*. Dakle, ovi toponimi kao i toponimi s prostora uže i šire srednjovjekovne Bosne, označavaju geografske objekte u gorskim krajevima. Ta činjenica upućuje na zaključak da su vjerovatno istoga semantičkog porijekla, odnosno da im se značenje krije u sferi pojmova karakterističnih za gorske krajeve. (Alerić 1995: 21)

¹⁰ Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895., Sarajevo 1896. str. 472.

¹¹ Usp. Topografsku kartu Jugoslavije razmjera 1: 100. 000, kvadrant Prnjavor, izd. 1935.

Dugo se u znanstvenim krugovima tumačilo i analiziralo, u domeni bosanskoga srednjovjekovlja, da li Bosni priskrbiti značajku horonima ili ojkonima, užeg političkog teritorija ili egzistencijalnog naselja. Izvijestan broj dokumenata, pisanih latinskim pismom na latinskome jeziku, spominje Bosnu u kontekstu užega naselja. Tako je 1334. godine ban Stjepan II datirao jednu ispravu "*in Bossina in curia nostra*"¹² jedno pismo kraja Tvrtka I iz 1366 godine, je također pisano u Bosni "*scripta in Bosna*". (Ljubić 1868-1891)) Dakle, teritorijalni i politički sadržaj imena Bosna prošao je, u dugom historijskom razvitku, kroz brojne faze. Na geografskoj karti iz XVII. stoljeća okolina Visokog, zapravo Visočko polje, nazvano je Podbosanje. (Vuletić-Vukasović 1891: 274-280.)

Ime Bosna kao ojkonim – naselje tipa teritorijalne općine, egzistiralo u visočkom polju i njegovom podbriježu, je najstariji i najuži sadržaj pojma Bosne, kao teritorijalno-političke zajednice. Što se tiče vremenskoga razdoblja u kojemu je ovaj pojam ustaljen, može se samo označiti na srednji vijek, s time što u kasnom srednjem vijeku, u XIV. i XV. stoljeću, dolazi do urbanog razvitka, te napuštanjem prvotnog sadržaja imena Bosna pospješava i širenje imena Bosna kao horonima, odnosno državnog imena. (Anđelić 1982: 25-28.)

Zahumlje je ranosrednjovjekovni naziv za današnju Hercegovinu. Taj naziv u uporabi je bio do X. stoljeća. Bizantski car i pisac, Konstantin VII Porfirogenet u svome djelu „De administrando imperio“ spominje **Zahľmьje*. Temeljem toga etnonima, te kasnijih srednjovjekovnih spominjanja područja na kojemu su živjeli Zahumljani može se rekonstruirati horonim **Zahľmьje* kojemu odgovara današnji oblik *Zahumlje*. Porfirogenet piše da se **Zahľmьje* prozvalo prema brdu Hum koje se nalazi kod gradova Buna i Hum. Zahumljani bi značili ‘oni iza brdā’. Dominik Mandić piše da su Dubrovčani Zahumljanima nazivali ‘one iza brdā’, dakle stanovnike iza dubrovačkoga kraja. (Dragić 2013: 197-195)

Od X. stoljeća današnja Hercegovina nazivala se Hum, Humska zemlja i Humsko kneštvo. Alerić navodi da je Konstantin VII. Porfirogenet imenom oronim nazivao „veliko brdo“ koje se u X. stoljeću izgovaralo *Hľm*, (Hûm). Imenica hum < *hľm* označava golu uzvisinu, brdo. Hûm je sveslavenska i praslavenska riječ **hьľmь* kojoj su sinonimi brežuljak, glavica, brdo. Taj je oronim veoma raširen. Također su rašireni i deminutivi od toga oronima: na -ьс *húmac*, gen. *húmca*; na -ьк *húmak* gen. *húmka*. Oronimi izvedeni od imenice hum i sufiksa -ac > *Humac* nalaze se, primjerice, iznad Salakovca s desne strane Neretve na

---

¹² Monumenta Ragusina, Libri Reformationum, IV, 38.

nadmorskoj visini 250 metara; iznad Prigrađana u Bjelopoljskoj kotlini na nadmorskoj visini od 371 metra; kod Ljubuškoga. (Alerić 1985: 28)

Od riječi **hьlmъ* nastao je pridjev na *-ъn human*. Sinonimi toga pridjeva su *prisojan*, *osojan* (onaj ili ono što je u hladovini, zaštićen od vrućine i hladnoće). Pridjevi na *-ast humast*, na *-ski kumski*, na *-ovit humovit*. Konstantin VII Porfirogenet spominje **za hьlmom > zahlumi – Zahumlje*. Samoglasnik *u* nastao je iz sonantnoga *l*; starocrkvenoslavenski *hьlmъ*. (Skok 1971: 694) Neki leksikolozi, piše Petar Skok, navode da je riječ *hum* u prasrodstvu s njemačkom riječi, te da je germansko-slavenska riječ *hum* nastala od praindoeuropske riječi **skulm* a bez pokretnoga fonema *s*, a sufix *-m* preuzet je izlatinskoga jezika *collis* i *culmen*.

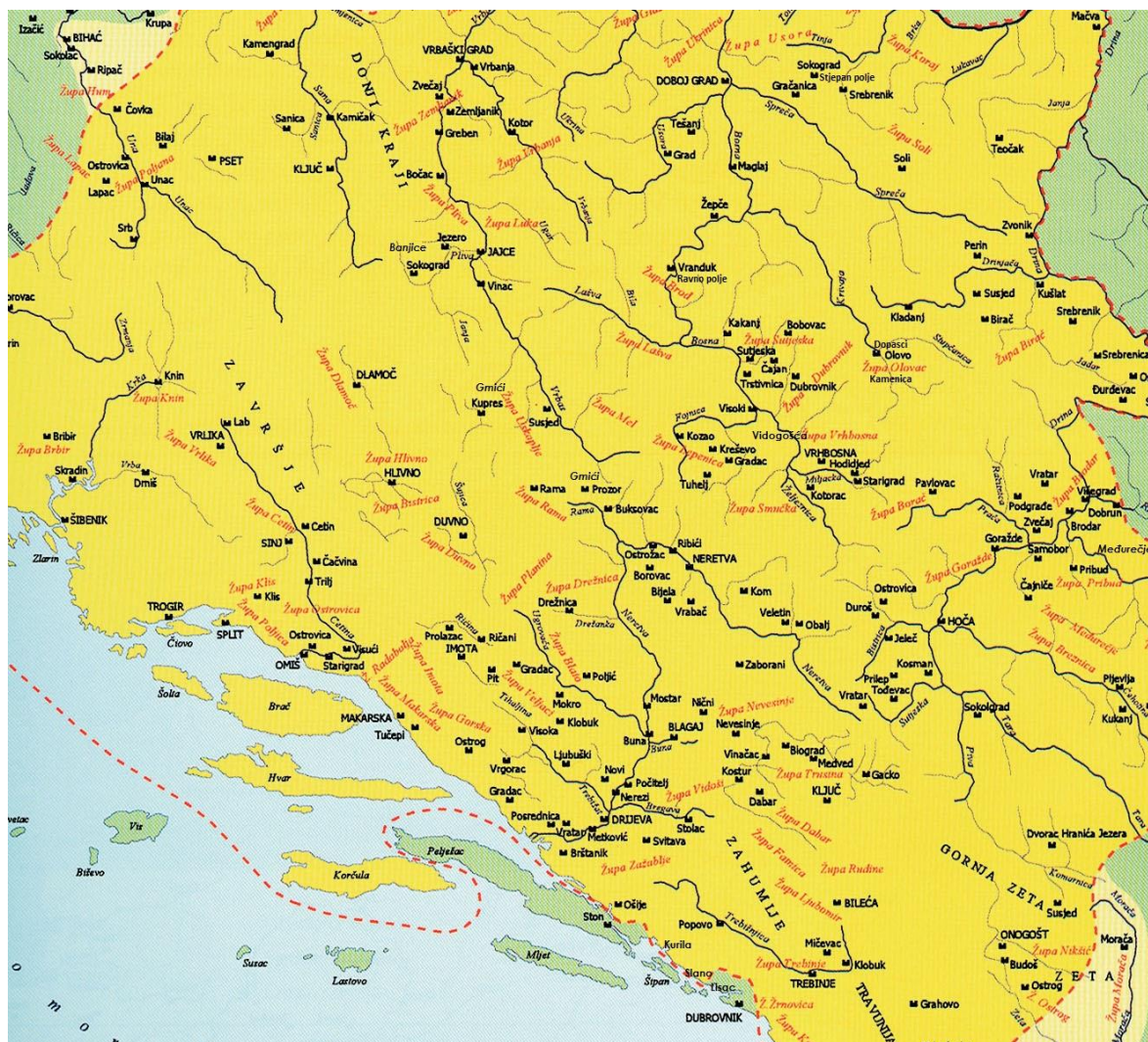
Dakle, etnonim Zahumljani i horonim Humska nisu istoga podrijetla. Zahumljani su ljudi koji žive ‘iza brdā’, a Humska zemlja svoje ime baštini prema oronimu *Hûm* iznad Blagaja 1051 n/m, što je u svome radu tvrdio i Konstantin VII Porfirogenet. Dokaz tomu je i činjenica da je Blagaj prije Mostara bio sjedište humskih vladara. Na Humu iznad Blagaja vidljivi su ostaci tvrđava koje su bile raspoređene za odbranu grada Podhuma. (Alerić 1985: 29) Ipak, opće je mišljenje da je Humska zemlja nazvana prema Humu iznad Mostara.

15.2. Tipološko-strukturalni ogled bosansko-humske toponimije

Pojedini bosansko-humski toponimi (zemljopisna imena, imena naseljenih ili nenaseljenih mjesta) eonimima sve do danas uspjeli su istrajati u svome srednjovjekovnome obliku i na taj način ostvariti vlastitu konvencionaliziranost, opću prepoznatljivost i prihvaćenost, dok je značajan broj toponima podlegao leksičkom i/ili strukturnom metamorfozisu usljed uglavnom političkih razloga, smjene okupatora i sl. (vidi Prilog 4). S brojnim migracijama koje su bile karakteristične za srednji vijek, iščezla su iz upotrebe i nestala mnoga imena naseljenih ili nenaseljenih mjesta, jer su strukturne i značenjske veze postajale vremenom slabije razumljive i slabije prepoznatljive. Tako mnogi toponimi postaju s etimološkog gledišta nejasni, a sa strukturalnog gledišta neizvedeni. Neke od njih moguće je prepoznati u imenima voda, rudina, grobalja i sl., a najčešće ih je moguće naći ucrtane u povijesnim zemljovidima, zapisane u katastarskim zemljišnicama, povijesnim spisima, u eshatokolu odnosno dataciji unutar povelja i epigrafa. Toponim je u času nastanka značenjski i tvorbeno razumljiv, odnosno jasni su struktura i dijelovi strukture imena, pri tome u sebi ima

produciranu društvenu zadatost - motiv imenovanja, i jezični izraz - strukturu imena. Preko strukture i motivike, u imenima je moguće otkriti:

1. uzroke mijena, etnička i jezična preslojavanja i prožimanja;
2. moduse življenja na imenovanome prostoru jer toponimom se izražava odnos prema imenovanom objektu i privrženost tlu na kojem i od kojeg se živi;
3. jezičnu stvarnost fosiliziranu u imenskim oblicima.

Prilog 4. Bosansko-humski toponimi – historijska karta srednjovjekovne Bosanske države, Marko Vego, Sarajevo 1957.

Bosansko-humski toponimi, odnosno njihove tvorbene strukture, rezultat su pridruživanja značajnog broja topoleksema i topoformanata. U nastavku rada će se nastojati iz tvorbene strukture bosansko-humskih toponima definirati tvorbeni model kao jezična kategorija u srednjovjekovnoj fazi razvoja bosanskoga jezika i u dominantnoj zapadnoj

štokavštini, kao prvobitnoj starodijalekatskoj osnovi bosanskoga jezika. Tvorbeni model dobiven iz tvorbene strukture toponima jezična je kategorija, određena i omeđena vremenom i prostorom dijalekatskog (ili interdijalekatskog) areala na kojem nastaje toponim. (Šrámek 1972: 55-75) Jezične i izvanjezične spoznaje koje su sadržane u imenima, bit će klasifikacijski analizirane, i to:

1. proučavanjem načina pridruživanja tvorbenih morfema koji oblikuju sadržajni model imena, preko imenskih struktura, tipološko-strukturalnom klasifikacijom;
2. proučavanjem motiva koji su u Bosni i Humu, dakle u srednjovjekovlju, bili poticajna nužnost, klasifikacijom sadržajnih modela preko odgovora na pitanja: šta imenovati (Polje), kakvo je to polje (Dugo), gdje je lokalitet (Podstinje, Podgora, Podgradi, Zabukovje), čiji je lokalitet (Pomničino, Brsečevo);
3. proučavanjem značenjskih poklada u imenu, preko semantičke klasifikacije toponima.

Imenske strukture toponima vremenom sve više karakterizira samostalnost, uvriježenost i ustaljenost. To je posljedica sve veće povezanosti imena s objektom koji imenuje. Odvija se desemnatizacija morfema u imenu. Gubljenjem leksičkog značenja tvorbeni morfemi postaju dijelovi tvorbenih struktura imena. Strukturiranje imena ovisi o izboru leksičkog i tvorbenog morfema koji međusobno stupaju u odnos. (Šimunović 1979: 219)

S obzirom na strukturalne tipove bosansko-humske toponime moguće je svrstati u dvije skupine:

1. **Toponimi koji imenuju zemljopisni objekt;**
2. **Toponimi koji imenuju ljude na određenom objektu.**

Prva skupina toponima može označavati različite vrste zemljopisnih objekata čiji bi se sadržaj mogao svesti na *mjesto koje karakterizira neka osobina tla* ili *mjesto koje pripada kome*, a druga se odnosi samo na naselja i zadana je određenim strukturalnim tipovima.

Kako bi se uočile zakonitosti tipičnoga u tvorbi zemljopisnih imena, u narednom dijelu nastojat će se popisati imenski elementi unutar sustava i utvrditi pravila po kojima se ti elementi vezuju u toponimima. Radi preciznije identifikacije geografskih objekata u tvorbi će se prikazati leksičke osnove i pridruženi afiksi i atributivni dodaci.

15.3. Toponimi koji imenuju zemljopisne objekte

Ova skupina deskriptivnih imena motivirana je izgledom i opisom reljefnih karakteristika zemljopisnih objekata. Izravno od geografskih termina nastali su toponimi:

Obod: I potvorǵdih i ustanovitiǵ župu Konavli i grdǵ Sokolǵ i Vitalinu i Captatǵ i **Obodǵ** (P.86, 93)

A tei nam dukate daše za našǵ dielǵ Konavli, **Oboda** i Captata (P.80)

I kda godê budu gospodovati i obidati višerečenêǵ gradomǵ Sokolomǵ i rečenomǵ drugomǵ poô župe Konavli s **Obodomǵ** i sǵ Captatomǵ (P.73)

Dumno: kneza Ostoê Priboeviǵ i z brǵtiomǵ ot **Domnǵ** (P.14)

Pisanǵ na **Dumnê** na dvadesetêi dnǵ msca novebra lêta rožastva Hrǵstova (P.53)

županǵ Vlǵkǵmirǵ Semǵkoviǵ skazue namǵ kako za rečnoga kralia Tvǵtka izbǵbiše se Koliane na **Dǵmni** i učiniše meiu sobomǵ (P.47)

Dabra: A se leži Bogdanǵ Hateljeviǵ, Radiča voievode sluga, u dobri časǵ rodih se u **Dabrê**. (Zb.2: 93)

A se leži Ivanǵ Mrǵč[i]ǵ. U **Dobru** (Dabru) prêbiǵ ov[i] kami postavihǵ i ostavih. (Zb.3: 150)

Vrh: Se est pokoište Obrada Hr[ž]iǵića, i dobrê (dobro) ži[h] (živih) i na siemǵ svêtu i l[e]že n[a] svoiei zemli plemenitoi na **Vrǵhu** mê. (Zb.4: 285)

Kako je zemljopisnih objekata čija obilježja provociraju metaforičko ime više od prikladnih imenskih metafora, imena se strukturaliziraju dodavanjem pridjeva kao imenskih sastavnica koji izražavaju:

a) karakteristike: visoko, bijelo, kameno i sl.:

Visoko: Na **Visokomǵ** se poboliǵ na Dubokome me dǵnǵ doide. (Zb.4: 245)

Bêla: dasmo mu i zapisasmo u Lašǵvi naša tri sela u ime selo Tribušu sǵ v simi pravimi meêmi, drugo selo Lurǵnicu sǵ vsimi pravimi meêmi, tretie selo **Bêlu** sǵ vsimi pravimi meêmi, rečenomu veovodi. (P.26)

Vran: i selo Batunǵ i selo Plitnane i selo Batarǵ i selo Vranu i selo Šćabǵnicu (P.97)

Slano: a na ime siê i siê sela napǵrvo Kurilo, Osalǵnikǵ, Lubaaǵ, Gromaǵa, Orašaǵ, Trǵsteno, Mrǵčevo, Brǵsečevo, Mravinacǵ, Dulǵgo, Malǵkove i druge Malǵkove, **Slaano**, Trǵnova, Podǵgora, Čepkuće... (P.55)

Tvrđi: i selo Bolesavacǵ i selo **Tvrđi** s pravimi meêmi i kotari (P.97)

Novi: drugu službu učini kada biše crъ raški uzely **Novi** moi gradъ (P.15)

b) veličinu: veliko/malo, dugo/široko, duboko i sl.:

Dugo: a na ime siê i siê sela naprъvo Kurilo, Osalъnikъ, Lubaačъ, Gromača, Orašaasъ, Trъsteno, Mrъčevo, Brъsečevo, Mravinacъ, **Dulъgo**, Malъkove i druge Malъkove (P.55)

Duboko: Na Visokomъ se poboliہъ na **Dubokome** me dъnъ doide. (Zb.4: 245)

Distinktivnu funkciju imaju pluralni likovi gdje se pluralizacijom naziva stvara proprijalizacija imena, označujući ili jedan objekt, ili udvojeni objekt, ili nekoliko lokaliteta:

Luke: od Dlamocha po Vitoraiu a ot Lužъsъ do Rъčeve a ot **Luke** po zlamenie (P.20)

Plêvê: voevoda Vlъkъsъ vêrъno posluži i za negovu vêrъnu službu daہъ mu gradъ u **Plêvê** u ime Sokolъ sъ vъsomъ **Plêvomъ** ot mee do mee (P.20)

Jezeri: pisano na **Ezeri** miseca frebara na deveti na desete danъ litъ gospodnihъ (P.107)

15.4. Toponimi koji imenuju ljude na određenom objektu

U skupinu izvedenih toponima ulaze imena nastala izostavljanjem toponomastičke imenice, u kojima ulogu posvojnog, pripadničkog elementa preuzima pridjev tvoren od osobnog imena ili toponomastičke imenice. Takvi toponimi se nazivaju antroponimijskim ili *nomina antroponymica*, i njima se, dakle, izražava odnos čovjeka prema zemljopisnom objektu, ili ističe vlasnost osobe ili kolektiva. S obzirom na postanak, antroponimijski toponimi su danas uglavnom jednočlani odnosno izvedeni su od posvojnih pridjeva (najčešći sufiks je -ov/-ev). Iako je većina bila dvočlana, u ovakvim toponimima geografski ili gospodarski termin je otpao, a preostao je samo prvi član koji označava posjednika nekog područja koje mu pripada po nekoj osnovi ili po tome što je on tu boravio ili stekao slavu pa je po njemu mjesto prepoznatljivo i poznato.

- a. pridjevi od osobnog imena tvoreni sufiksima: -Ø: Milodraž (*a pisano na Milodraži na lita požstva Hrъstova •č•u•k•a• miseca avgusta P. 76*), -ov/-ev: Tanorovo (*A se leži Vlatko Branъkovičъ s Tanorova Zb. 2: 84*), Rakovac (*i selo Rakovacъ s pravimi meêmi i kotari P.97*), Brsečevo, Mrčevo (*a na ime siê sela naprъvo Kirilo, Osalъnikъ, Lubaač, Gromača, Orašaasъ, Trъsteno, Mrъčevo, Brъsečevo, Mravinacъ P.54*).

- b. pridjevi od općih imenica tvoreni sufiksima: -sk-: Kučevsko (*Si crkvъ banъ Kulinъ zida eg[da pl] jeni Kučevъsko Zagorie* Zb.4: 254)

U posljednjem primjeru osnova je posredno posvjedočena patronimikom, ali je etimološki nejasna pa se može pomišljati na prasl. **kučъ* = lit. *Kaukys* “ptica bukavac”, od korena koji je u lit. *kaukti*, *kykati*, *kykavica* (up. Fraenkel 1962-1965: 230), ili na radnu imenicu od primarnog glagola **kuti* “kovati” (češ. *kouti*, polj. *kuć*) = lit. *kauti* “udarati, ubijati”, izvedenu sufiksom **-čъ* na isti način kao **kova-čъ* od **kovati*, **bi-čъ* od **biti*. Dakle, radi se o rodovskom nadimku *Kučev(s)ci* “Kučevi ljudi, potomci”.

16. Strukturalni ogled toponima

Bilo da toponimi imenuju zemljopisni objekt ili osobu koja je u vezi s tim objektom, u njihovoj strukturi se mogu utvrditi tvorbeni elementi, odnosno sadržaji njihovih tvorbenih struktura, pa s tim u vezi, razlikuju se jednočlani (neizvedeni i izvedeni), dvočlani toponimi i toponimijske sintagme.

16.1. Jednočlani neizvedeni toponimi

Jednočlani neizvedeni toponimi, neafiksadni toponimi ili toponomastički apelativi bez ikakvih dopuna, nastali su leksičko-semantičkim načinom tvorbe, što u domeni derivacije ne ulazi u tvorbu riječi u užem smislu. Tu se radi o promjeni značenja riječi bez prelaska u drugu vrstu riječi, odnosno osnovna imenica toponima, koja je motiv imenovanja, prelazi iz apelativnog polja gdje je imala funkciju označavanja u onomastičko polje gdje dobiva funkciju imenovanja. (Šimunović 1979: 223) U prestrukturiranju odnosa jezički znak > onomastički znak može postojati faza na vremenskoj osi kada su ove dvije jezične kategorije u homonimijskom odnosu. Homonimijski odnosi te vrste uspostavljaju se najuočljivije na razini apelativa. Površinski se ponašaju kao istoznačnice zato što apelativ, kao središnja semantička kategorija, ima velike mogućnosti i označavanja objekta i njegova imenovanja. Istoznačnost apelativa određenoga jezičnoga idioma i toponima vezanoga uz njega je prozračnija što je toponim novijega postanja. Izgubivši vezu s leksemom od kojega je nastao u nekim novim jezičnim ili govornim situacijama, toponim, oslobođen semantičke apelativne obilježenosti, počinje funkcionirati kao samostalan znak u onomastičkom korpusu. To je, dakle, put onimizacije apelativa na dijahronoj osi. (Barac-Grum 1990: 9) Kod jednočlanih

neizvedenih toponima leksički sadržaj se ostvaruje izravnim vezivanjem apelativa uz zemljopisni objekt, u onomastički sadržaj, pri čemu nastalo ime identificira objekat i izdvaja ga iz vrste srodnih objekata.

U skupini jednočlanih neizvedenih toponima topoformanti mogu biti -Ø Vran (P.97), Obod (P.73, 80, 82, 86, 89, 93), dočeci -a Dabra (Zb.2: 93; 3: 150), Kraina (Zb.2: 96), -o Dumno (P.14, 47, 53), Visoko (Zb.4: 245), -e Luke (P.20), Polje (P.71), i pri tvorbi imaju funkciju gramatičkih morfema.

Jednočlani neizvedeni toponimi mogu se javiti u oblicima jednine ili množine. Dvojaki oblici nemaju gramatičko svojstvo broja, već leksičke vrijednosti zasebnih jedinica, primjerice *Vrh* i *Vrši*, *Hum* i *Humci*, nose zasebne toponomastičke sadržaje i označavaju zasebna naselja. Toponimi imenuju izravno objekte i dolaze uvijek samostalno u nominativu. Prema tome oblici Čaplji (P.97) ili Jezeri (P.107), nastali su konverzijom, odnosno kategorijalnom preobrazbom kao načinom tvorbe, pri čemu su promijenili gramatičke kategorije roda i broja, promjenom u sklonidbenom obrascu pri čemu se ponašaju kao nominativni oblici, dakle, gramatički morfem im određuje gramatičku kategoriju roda, broja i padeža. Te su pojave rezultat gubljenja leksičkoga značenja u toponimima i njihova izravna vezivanja uz zemljopisni objekt. Zbog toga se gramatički rod toponima prilagođuje rodu apelativa koji taj objekt označava, i to restituiranjem najfrekventnijeg padeža (koji u komunikacijskoj praksi najčešće nije nominativ) za službu nominativa.

16.2. Jednočlani izvedeni toponimi

Ovi se toponimi odlikuju morfološkim načinom tvorbe. Za razliku od morfološkog postupka u gramatičkim kategorijama, u kojima se mijenja samo oblik istog imena, morfološkom tvorbom nastaju nova imena. U tvorbenoj strukturi imena prepoznatljivi su produktivni i neproduktivni elementi (produktivni u doba nastanka imena) koji nose mjesno, topografsko značenje (ako su imena nastala od apelativa) ili posvojno, pripadničko značenje (ako su imena nastala od antroponima: osobnih imena, prezimena, nadimaka). (Šimunović 1979: 226)

16.3. Toponimi izvedeni sufiksnom tvorbom

Najveći je broj izvedenih toponima, pri čijoj tvorbi najčešće sudjeluju sljedeći sufiksi:

-ica/-ice/-ici: dolazi na imeničke osnove i univerbizacijom na pridjevske osnove.

Tvoreni ovim sufiskom toponimi su mogli označavati mjesto gdje se nalazi ili se nalazi to što

je izraženo toponomastičkom osnovom (Rječica, Banjice, Trnovica), ili mjesto koje ima značajke izražene toponomastičkom osnovom (Sridica, Bistrice). Dakle, dolazi u dvije zadane funkcije: a) supstantivira adjektive tvoreći toponime sa značenjem mjesto gdje se nalazi ili se nalazilo to što je označeno osnovom, i b) služi za razlikovanje bliskih lokaliteta čija imena imaju istu toponomastičku svrhu i pri tome mogu nositi značajku deminutivnosti:

Sridica: i selo **Sridica** i selo Čarakъ i selo Hгъbčani (P.97)

Toponice: selo **Toponice** s pravimi meêmi (P.97)

Trnovica: a ti rečeni Lisacъ Imotica i **Trъnovica** estъ od dostoêniê i od Kotara rečenoga primorъê selъ i zemlъ (P.61)

Banjice: i peći Baničke sa selomъ **Banicami** s pravimi meêmi (P.97)

Na sies vêrê dasva knezu Vlъkoslavu dvê župê u Dêdinu u **Banice** i Vгъbanu i dva grada Klučъ i Kotorъ (P.12)

Banice Vlkoslavićemъ kupio s k(o)tarom (P.15)

Bistrice: Utihêrčičъ z Grebacъ, Cvitimirъ izъ Kabličъ, Voинъ z **Bistrice** (P.59)

Gvoznica: selo Šćabъnisu i selo **Gvoznicu** i drugu Gvoznicu i selo Cripovъ Potokъ (P.97)

Ričica: Vъ ime božie se leži Radovanъ Pribilov[ićъ] na svoioi zemli na [pl]emenitoi [n]a **Rêčici** (Zb.4: 242)

Kozica: i selo **Kozicu** s pravimi meêmi (P.85)

Stjenice: drъži u zemlъnicê dvê celê Lipъnicu i **Stênice** (P.18)

Slipance: i selo **Slipance** s pravimi meêmi (P.97)

Lipovici: u ime igъ bezъ izma **Lipovici** bezъ izma Rudinice (P.18)

Srebrenica: **Srebrenica** (Deb. Not. 12. G. XI. 1400-23. XI. 1405)

Nozdrvce: darovasmo našimъ novimъdobrovolnimъ daromъ selo Vlasine i **Nozdrvce** (P.107)

Prisutnost deminutivnih likova ne začuđuje kada se zna da je česta upotreba deminutivnih oblika vrlo karakteristična slavenska osobina, svojstvena štokavskim govorima. Deminutivni oblici se pri tome tumače kao utjecaji romanskih i grčkih jezika te jezika lirskih i tračkih plemena, jezika koji su predstavljali prve jezične supstrate na području Bosne i Huma.

-ac: dolazi na imeničke ili pridjevske osnove u tri zadane funkcije:

- a. izražavanja nominalizacije ili poimeničenja, odnosno supstantivizacije u toponimima zoonimne i fitonimne motivacije:

Mravinac: a na ime siê i siê sela парѣво Kurilo, Oсаѣникъ, Lubaаѣ, Gromaѣa, Oraѣaаѣ, Тръsteno, Мръѣevo, Връseѣevo, **Mravinacъ**, Дуѣgo, Маѣkove i druge Маѣkove (P.55)

Lipovac: i selo **Lipovacъ**, i selo drugi **Lipovacъ** s pravim meêmi i kotari (P.97)

- b. izražavanja deminutivnosti ili razlikovanja objekata s istom toponomastičkom osnovom:

Prozračac: A se leži knezъ Komlênoviѣъ na svoi plemenitoi na **Prozračcu** (Zb.1: 11, 12)

- c. izražavanja posvojnosti, pripadnosti. Izražavanje te funkcije uvjetovano je odnosom prema osnovi u kojoj je antroponim ili apelativ s idejom vlasnosti:

Bobovac: pisano pod **Bobovcemъ** od rošdva sina Bžl lêtъ •čtoe• lêtо m̄ca pervara (P.22)

Pisano u našemъ gradu u **Bobovci** sedъmi dñъ miseca feѣvara (P.23)

Pisa protobistarъ Restoe na lita rožъstva H̄v̄a •čuna• lito msca dečemъbra •ii• danъ u našemъ stonomъ **m̄stu** u **Bobovcu** (P.103)

Boljesavac: i selo **Bolesavacъ** i selo Твѣdi s pravimi meêmi i kotari (P.97)

Popovac: i selo Gradišća i selo **Popovacъ** i selo Mačakъ (P.97)

Rakovac: i selo **Rakovacъ** s pravimi meêmi i kotari (P.97)

Riljevac: i selo **Rilevacъ** i Tetumio i poda nъ varoš (P.97)

-ik: dodaje se imeničkoj ili pridjevskom osnovi, označavajući mjesto karakteristično onim što je sadržano u toponomastičkoj osnovi:

Srebrenik: a to ie pisano podъ gradomъ podъ **Srѣbrъnikomъ** (P.17)

Vrbovik: Skorovoi z **Vrѣbovika** (P.59)

-ina: dodaje se imeničnim osnovama a označava mjesto s karakteristikama sadržanim u toponomastičkoj osnovi:

Vrhovina: do **Vrѣhovine** nego tvoega прѣvoga bilo i sade tvoie (P.59)

Dramešina: A se leži Božićko Banoviѣъ na svoiei zemli na plemenitoi i [n]a **Drame[ši]ni** (Zb.4: 248)

Ledina: Se leži Boѣko na svoiei zemli na plemenitoi na **Ledini** (Zb.4: 309)

Polovina: Legoh n[a] **Polovinu**. (Zb.3: 150)

-išće: dodaje se imeničnim osnovama a označava mjesto gdje se nalazi ili se nalazilo ono što je izraženo toponomastičkom osnovom. Up. *bug. gpadùuče, češ. hradište, polj. grodziszczce, rus. ukr. gopodùuče* (Miklosich: 1874: 225):

Gradišće: i selo **Gradišća** i selo Поповачь i selo Mačackь (P.97)

-nji /-nja (*ьnъ): sufiks vezan s deskriptivnim sufiksom *-inъ*, a služi za iskazivanje opozicije u parovima kao *gornji – donji, bliži – krajnji*, sa mogućim proširenjem *srednji* (dasmo imъ i darovasmo našimъ novimъ dobrovolnimъ daromъ selo Vlasine done i gorne P. 107), i podrazumijeva povezivanje dva ili više istoimenih prostorno povezanih objekata:

Donji kraj: dasmo i darovasmo u vik i vikoma bez porećenê knezu vlastelemъ i vsoi općini grada Dubrovnika съ milostiu i съ utvrđenjemъ polъ župe Konavli i Vьitalinu i **Dolnu goru** вьse (P.71)

mii Stefanъ Dabiša po milosti gda boga kralъ Srъblem Bosni Prêmorêiu Нльмъsci zemli **Dolъnimъ kraemъ** (P.47)

odъ **Donihъ krai** Vladisavъ Dubravčičъ съ bratiomъ (P.59)

Donja gora: koi je gradъ bio u drъžanie nama s Pavlom na poli i po župe Konavli s Obodom i Captatomъ i s onêmъ što ie Pavlovo bilo u **Donoi gori** i u Vitalini (P.73)

Diskurs o *locusu* (položaju, smještaju) naselja u odnosu na svoju neposrednu i širu okolinu (engl. *location analysis*), zatim odnos prema drugim naseljima unutar jedne prostorne mreže, i raspored umreženih naselja (engl. *spatial networks and patterns*), predstavljaju neke od fundamentalnih elemenata u istraživanju naselja (engl. *urban studies*, njem. *Stadtgeschichte*). (Mrgić 2012: 285)

16.4. Toponimi izvedeni prefiksalmom tvorbm

Prefiksi se ne formaliziraju kao sufiski i kudikamo bolje čuvaju svoje značenje u toponimijskoj tvorbi. Oni nisu, dakle, samo dio imenske strukture, već su nosioci značenja koje imaju kao prijedlozi, odnosno oni određuju prostorni odnos objekta i vrše lokalizacijsku funkciju. (Šimunović 1979: 229) Prefiksalmi toponimi se produciraju kategorijalnom preobrazbom odnosno supstantivizacijom iz prijedložno-padežnih konstrukcija (uglavnom prijedlog + akuzativ), pri čemu dolazi do promjene nekih od gramatičkih kategorija i do preobrazbe u nominativni oblik:

pod + Ključ > Podključ

pod + stinje > Podstinje

pod + gradi > Podgradi

Prijedlozi u ovakvim toponimijskim tipovima svoju sintaksičku funkciju zamjenjuju značenjem prostornog odnosa, koji se očituje u toponimijskim tvorbenim strukturama, pri čemu su: *Podgora, Zagora, Zabrdā*, imenovani izravno poprijalizacijom apelativne sintagme, a *Podključ, Podvisoki, Podsokol, Podrinje, Drinaljevo* posredno prema značajnijim ojkonomima ili hidronimima kao toponomastičkoj imenici koja ima ulogu toponomastičkog orijentira (*Ključ, Visoko, Sokol, Drina*). Toponimi izvedeni na ovaj način mogu se analizirati i iz ugla jezika prostora, pri tome ključni su pojmovi: *orijentir* ili *referencijalna tačka* prema kojoj se vrednuje položaj i *determinator lokalizacije* ili *lokalizator* koji je najčešće prijedlog, kojim se uspostavlja odnos prema *orijentiru*. U njihovu sljubljanju očituje se *jezična slika prostora*. Prijedlozi su u toponimima vrlo česta pojava jer se kod toponima ne misli na sadržaj, već na mjesto koje označuju. Tom se vezom tačno određuje položaj zemljopisnoga objekta. Takvi su toponimi vrlo bliski apelativima i katkad je teško odrediti radi li se o apelativu ili toponimu. U konstrukcijama toponima s prijedlogom gotovo da nema novih stvaranja. Postojećemu se toponimu dodaje prijedlog, čime se dobiva novo ime, novi oblik za novoga referenta. Taj se uobičajeni postupak vezuje s jezičnom sviješću koja teži jezičnoj ekonomiji na svim jezičnim razinama. Za novoga je referenta prirodnije oblikovati ime od već postojećega (dodavanjem prijedloga, prefikasa, sufikasa), nego stvoriti potpuno novo ime.

Bosansko-humski toponimi prefiskalne tvorbe javljaju se s ovim prefiksima:

pod-: označava objekat koji se nalazi u donjem dijelu ili posve ispod mjesta izraženog toponomastičkom osnovom, primjerice označava mjesto u podnožju brda na okrajcima polja – Podbrijeg, na isti način nastaju i ostali primjeri:

Podgora: Slaano, Трънова, **Podъgora**, Čepikuće (P.54)

Podgradi: pisanъ na Bišči u **Podъgradyê** (P.27)

I selo **Podъgradie** s pravimi meêmi i kotari (P.97)

Podključ: i zapisasmo timii našimъ otvorenimъ listomъ podъ naše velike visuće obistrane pečati gradъ Klučъ i što imъ e bilo u drъžaniu i varošъ **Podъklučъ** s pravimi meêmi (P.97)

Podstinje: svakomu plemenitou človiku kie u Bosni da potvrdihъ tu zmlu imeniemъ banice s pećiu **Poctine** (P.15)

I selo Lazariće i selo **Ростинье** (P.97)

Podvisoki: pisa se u **Podvisokomъ** miseca avgusta šesti na destе danъ u petakъ (P.74)

Podrinje: mi Stefanъ Dabiša po milosti gda boga kralъ Srъblem, Bosni, Prêmorêiu, Нльмъsci zemli, Dolъnimъ kraemъ... **Podinъiu...** (P.47)

Milostъiu božiiomъ mi gnъ Štefanъ Tomašъ kralъ Srъblemъ, Bosni, Primoriu, Humъsci zemli, Donimъ kraemъ, Usori, Soli, **Podrinъiu** (P.103)

Podsoko: **Podsoko** 1447. (Deb. Not. 14. 11. II, 1926-19. X. 1447)

Podkonjic: **Podkonjic** 1473. (Div. Canc. 48., fol. 122, 22. V. 1434)

Grad u bosaničnim ili *castrum* u latinskim izvorima XIV. stoljeća koji se odnose na Bosnu i Hum, isključivo označavaju tvrđavu, sjedište vladara i feudalaca. Podgrađa koja su se formirala ispod bosanko-humskih gradova u XIV. stoljeću a zatim i u XV. stoljeću, u latinskim izvorima se označavaju sa prefiksom *sub* ili *sotto* uz ime grada (*sub Višegrad, sub Jelez, sub Dobrun, sub Boraz*, itd.). Uporedo sa razvojem naselja javlja se potreba da se naselje ispod grada i terminološki razlikuje od grada tvrđave. Na taj način dolazi do spajanja prefiksa *pod-* s imenom grada. Prvo iz izvora poznato područje čije je ime izvedeno na istaknutim prefikslnim načinom tvorbe, i to već 1382. godine, jeste Podvisoki. Naime, Žore Bokšić kupuje *in Podvisochi* robinju iz Usore. (Dinić 1978: 105) U XV. stoljeću ovi lokalni, domaći nazivi prodiru mnogo više u latinske dobrovačke izvore: Podobrun (1426), Podvišegrad (1427), Podborač (1434), Podsoko (1447), Podblagaj (1447), Podvratar (1452), Podmičevac (1459) i Podkonjic (1473). (Kovačević-Kojić 1978: 136)

za-: izražava prostorno značenje suprotno od značenja koje oblikuje prijedlog *pred*, pa se prijedlogom *za-* označava objekt koji je lociran sa stražnje, nalične strane područja izraženog toponomastičkomom osnovom, odnosno prijedlog koji pored položaja objekta pokazuje i odakle je lokalitet imenovan, npr.:

Zablato: daiu base vidinie vsakomu kako po navodu zla človika postavihъ pri(d) Ctonomъ na **Zablatku** carinu (P.69)

Zaborah: u moih dvorih u **Zaborah** a pisa raško diaкъ (P.38)

Zabrđa: i Prêdisavъ izъ Važeracъ i Ugrêнъ izъ **Zabrъdiia** (P.59)

Zabukovje: Lišćane, **Zabukovne**, Sankoviće, Mъnêne (P.59)

Zagorje: i to su onai sela prъvo u Bistrêci odъ tretine tretina u **Zagorêčahъ** (P.59)

Zagorja: županъ Krъkъša i sъ bratiomъ ot **Zagoriê** (P.11)

Kneza Drkьgošь Zorinović sa brъtiomь ot **Zagoriě** (P.14)
Zaguljani: selo **Zagulani** i selo Ripišta (P.97)
Zahodi: selo **Zahodi** s pravimi meêmi (P.85)
Zavodi: odь **Zavoda** do Vrhovine pristoї gradu Bistričkomu (P.59)
Završi: u **Zavrъši** takoe porotnici da su i Bošnaninu (P.16)

vrh-: prijedlog *vrh-* izveden od imenice *vrh*, izražava objekt koji se nalazi u gornjem, višem dijelu mjesta izaženog toponomastičkom osnovom, npr.

Vrhdo: i selo **Vrъhъdoo** s pravimi meêami (P.85)
Vrhovina: odь korena ničiere ino niie Hlivno i gradь Bostrěčki odь Zavoda počanše do **Vrъhovine** (P.59)
Vrsinje: u baštinu i za baštinu i za plemenito viku vikoma nimь i nihь poslidnimь **Vrъsine** sve po kotaru sa vъsimi seli i zaseoci (P.103)

prije-: izražava objekt koji se nalazi s prednje strane područja označenog toponomastičkom osnovom, iz smjera odakle je potekao proces imenovanja, odnosno prijedlog koji pored položaja objekta pokazuje i odakle je lokalitet imenovan, npr.
Prijepolje: **Prijepolje** 1423. (Div. Canc. 42. Fol. 178. 3. IX. 1423)

16.5. Višečlani toponimi

Zemljopisna imena s dva ili više leksičkih morfema ponašaju se kao sintagme od kojih jedan član, takozvani član identifikacije, (obično imenica: apelativ, toponim ili antroponim) ima funkciju identifikacije objekta, a drugi član (obično atribut) diferencijacije toga objekta. (Šimunović 1979: 230) Poredak sastavnica u višečlanu imenu ustaljen je, fiksiran i djeluje kao jedinstvo tvorbenih elemenata. Višečlana imena, za razliku od izvedenih, karakterizira sintaksički determinativni odnos. Tvore se uglavnom postupcima srastanja i slaganja, prema čemu ih je moguće razvrstati na toponime sraslice i toponime složenice, i pri tome razlikovati prema načinu njihova postanka, odnosno dijelovi toponima sraslica se mogu i odvojeno pisati, pri tome čak i obrnuti njihov redoslijed, dok se dijelovi toponima složenica ne mogu odijeliti jer glase nešto drugačije nego u dvočlanom pojmu.

- a. **toponimne sraslice** koje nastaju sraštanjem dvaju (ili više) korijenskih morfema, odnosno osnova riječi u jedinstvenu toponomastičku sintagmu, pri čemu zadržavaju u cijelosti svoju morfološku strukturu:

Vrhdo: Vrhdo: i selo **Vr̃h̃h̃doo** s pravimi mẽami (P.85)

Vrhbosna: [Apost]oli Petri **Verbo[sanie]** non potest ponere pv... (Zb.4: 208)

Vranduk: pisañ u **Vranduku** msca aogusta (P.97)

Pisan va lêta gdna •čumf• lêto mêseca pr̃vara •g• dañ na **Vranduku** (P.98)

- b. **toponime složenice** koji nastaju slaganjem dviju riječi između kojih se obično nalazi interfiks:

Međuriječje: na **Međurêč̃iu** pod̃ Samoborom (P.108)

Samobor: na Međurêč̃iu pod̃ **Samoborom** (P.108)

Suhodol: Kozal̃ do **Suhodola** i Rapta o(t) mee do mee (P.15)

U ovome kontekstu zanimljivi su ojkonimi u čijoj je strukturi moguće prepoznati sastavnicu *-grad*, kao drugi član složenice: *de vila Biograd* (Lam. Crim 4. Fol. 75), **Kozograd** (Kovačević-Kojić 138), **Višegrad** (Kovačević-Kojić 172: 1400-1463).

16.6. Višečlane toponomastičke sintagme

Osnovni vid oznaka u slavenskoj toponimiji su bile dvočlane atributske sintagme sastavljene od topografskog termina i pridjeva ili padežne dopune koja ih bliže određuje. One su zatim težile svođenju na jednu riječ – *univerbizaciji*, koja se po pravilu vršila odbacivanjem apelativnog člana, uz čuvanje atributivnog u neizmjenjenome obliku (*asufiksalna univerbizacija*) ili proširenog sufiksom (*sufiksalna univerbizacija*). Primjerice, *Bijela Selišta* > *Bijela* > *Bjelice*.

U toponomastici je kraće ime prikladnije i poželjnije za obavljanje onomastičke funkcije, u svrsi jezične ekonomije. Neki su autori onomastičkih radova zaključili kako duljina toponimskoga lika ovisi o važnosti referenta. Drugim riječima, manje važni referenti imaju dvočlana, pa i višečlana imena. (Skračić 2003-2004: 433-448)

Međutim u praksi se nerijetko javljaju i višečlane toponomastičke sintagme. S determinantom se najčešće pojavljuju u kombinaciji:

- a. posvojni pridjev + objekt: Kučevsko Zagorje (Zb.4: 245), Hlivanjska Vrhovina (P.59)
- b. opisni pridjev + objekt: Bijela Selišta (P.61), Dragi Družac (P.97)
- c. lokativni determinant + objekt: Donja gora (P.71), Donji kraj (P.61)
- d. posvojni pridjev + lokativni determinant: Pomničino gornje i donje (P.15), Cripov potok (P.97)

U prethodnim toponimima atributivni dodatak ima deskriptivnu funkciju s obzirom na imenovani objekt (Dobro ~, Bijela~, Sveta~, Dragi~) ili označavaju položaj objekta (Donja~), ili administrativnu pripadnost (Kučevsko~).

17. Semantička analiza toponimijskoga korpusa

Topografski objekti bosansko-humskoga područja mogu se podijeliti u najosnovnijem smislu na one koji su prirodno nastali – fiziogene, i oni koji su postali ljudskim dejstvom – antropogene. Unutar tako definirane dihotomije dalja podjela provedena je prema vrstama prirodnih oblika i ljudskih tekovina.

Zemljopisnu terminologiju u Bosni i Humu uglavnom obilježava slavensko nazivlje. Tako je većina toponima motivirana izgledom i sastavom tla odnosno njegovom geomorfološkom razvedenošću čime potvrđuju pripadnost najstarijem sloju zemljopisnog imenovanja. Mikrotoponimija je često motivirana pripadnošću dotičnih lokaliteta pojedinim vlasnicima, čija su imena ili prezimena preuzela funkciju imenovanja objekata. Nazivlje zemljopisnih objekata srednjovjekovne Bosne i Huma sve do danas nije službeno popisano. Mnoga zemljopisna imena izgubila su funkciju i referenta, teren je promijenio izgled i nerijetko je nastala praznina pri pokušaju rekonstruiranja imena. U nedostatku potvrđenog zemljopisnog imena, toponomastičku funkciju preuzimaju i imena artefakata kojima se nastoji pobliže identificirati zemljopisni sadržaj. Topografski termini se najčešće javljaju u apelativnoj upotrebi, kao sastavni dijelovi toponomastičkih sintagmi ili u osnovi toponomastičke izvedenice. Pri tome, semantička studija apelativa odnosi se na razvrstavanje toponima prema značenju koje je riječ imala u doba svoje toponimizacije. Stoga je nužno poznavanje sadržaja koji je poslužio kao stvaralački poticaj. Iako su mnogi referenti

od tada izmijenili izgled, dijalektološka i folklorna grada pomažu pri utvrđivanju semantike imena. Za bosansko-humski jezični teren specifično je čuvajnje arhaizama. U analizi toponima mogu se izdvojiti mlada i starija zemljopisna imena. Mlada grupa stvorena je u skladu s dijalekatskim inventarom ovog lokaliteta, a u starijoj skupini su toponimizirani apelativi koji su u današnjem leksiku izgubili semantičku vrijednost i sačuvali se kao jezične okamine onomastičkog fonda. Npr. *luka* je stari apelativ koji je najprije označavao livadu i uvalu.

Stariji sloj bosansko-humske toponimije čine imena motivirana svojstvima tla, a drugi recentniji sloj čine imena motivirana vlasnošću određenog objekta. U prvom sloju preovladavaju *nomina topographica*, a u drugom, mlađem sloju *nomina antroponymica*. Pri tome preovladavaju imena manjih naselja koja su najčešće rezultat transonimizacije i pluralizacije prezimena ondašnjih stanovnika. S tim u vezi, semantička klasifikacija očituje se u dvije osnovne skupine imena: 1. imena koja odražavaju prirodna svojstva regije i 2. kulturni toponimi koji izražavaju čovjekovu djelatnost.

17.1. Imena koja odražavaju prirodna svojstva regije

Prva faza u razvitku svake toponimije podrazumijeva vezu s okolišem, njegovim specifičnostima, preobrazbom i naseljenošću. Što je poznavanje okoliša potpunije, to su predodžbe o zemljopisnim objektima raščlanjenije i u vezi s tim imenovanje složenije, bogatije i detaljnije. Ovakvim načinom imenovanja, također dolazi se do informacija koji su zemljopisni objekti, kao odrazi socijalnih prilika, imali dispozicije za nastanak naselja, i koja je obilježja, od velikog broja mogućih, puk u njima odabrao i oblikovao u imenu. Na taj način imena onimiziranih apelativa izvanlingvistički ukazuju na važnost zemljišta za seoski živalj koji je imenovao svoje lokalitete. Dakle, motivska pozadina starijih toponima svodila se uglavnom na obilježja morfološke razvedenosti terena, na vode, biljni i životinjski svijet, iskorištavanje tla, objekte materijalne i duhovne kulture na terenu. Zbog pretežitog brdsko-planinskog karaktera, karakteristike objekata su uglavnom bivale istovjetne pa su s tim u vezi i motivi nastanka imena često bivali identični, što je rezultiralo mnoštvom istoobličnih toponima. Međutim, takvi toponimi nisu dolazili u koliziju, jer su bivali udaljeni i radijusi dosega njihove poznatosti nisu se preklapali. Navedeno se može posvjedočiti poveljama kralja Tomaša od 22. augusta 1446. godine riječima: i selo *Šćabьnicu* i selo *Gvoznicu* i drugu *Gvoznicu* i selo *Cripov Potokъ* ... i selo *Lipovacъ* i selo *drugi Lipovacъ* s pravim meъmi i

kotari (P.97), kralja Ostoje od 15. januara 1399. godine: Brъsečevo, Mravinacъ, Dulъgo, Malъkove i druge Malъkove (P.55).

a) *Nomina topographica*: Ovakve toponime karakterizira semantička slivenost koja se ogleda u: opisu ili funkciji imenovanog objekta (mjestu imenovanja) i njegovome položaju. Ovakav apelativni leksik karakterizira prilično bogat fond zemljopisnih termina, koji je uvjetovan morfološkom razvedenošću bosansko-humskoga pejzaža, izravno ili metaforički, pa su motivi imenovanja najčešće:

- **brda i vrhovi** (što unutar toponomastičkoga leksika čine *oronimi*, dakle jezični oblici kojima se označavaju uzvisine u najširem smislu ove riječi:

Ripišta (*ripa – hrid): i selo Zagulani i selo **Ripišta** s pravimi meêmi (P.97)

Podgora: Slaano, Trъnova, **Podъgora**, Ćepikuće (P.54)

Vrhdo: Vrhdo: i selo **Vrъhъdoo** s pravimi meêmi (P.85)

Vrhovina: odъ korena niĉiere ino niie Hlivno i gradъ Bostrêĉki odъ Zavoda poĉanše do **Vrъhovine** (P.59)

Vrsinje: u baštinu i za baštinu i za plemenito viku vikoma nimъ i nihъ poslidnimъ **Vrъsine** sve po kotaru sa vъsimi seli i zaseoci (P.103)

Zabrđa: i Prêdisavъ izъ Važeracъ i Ugrêhъ izъ **Zabrъdiiia** (P.59)

Zagorja: županъ Krъkъša i sъ bratiomъ ot **Zagoriê** (P.11)

Završi: u **Zavrъši** takoe porotnici da su i Bošnjaninu (P.16)

Vrhibosna: [Apost]oli Petri **Verbo[sanie]** non potest ponere pv... (Zb.4: 208)

Humci (hum – brdo, deminutiv *hlmъc*): azъ Stipанъ Tvгъt'ko Tvгъtkoviĉъ po milosti *gda bg* a moega kralъ Srъblemъ, Bosni, Primogъiu, **Humci** zemli, Donimъ kraemъ (P.61)

Toponimijska osnova *gora* nosi dva praslavenska značenja, prvo još praindoevropsko (up. stind. *giri*- ‘brdo, planina’, avest. *gairi*- id.), drugo se razvilo u baltoslavenskom (up. lit. *giria* ‘šuma’, stprus. *garian* ‘drvo’), svakako je u vezi s prirodom praistorijske postojbine Balta i Slavena u severoistočnoj Europi, bez istaknutijih oblika reljefa (visokih brda, planina), gdje je glavna opozicija bila između močvarnih nizina i uzvišenijih, šumom obraslih područja. (Loma 2013: 61)

Na humskoj bosančicom pisanoj darovnici kralja Stjepana Ostoje od 1400. godine za vojvodu Hrvoja, moguće je pročitati da se jedan dio Hlivanjske županije zvao *Vrhovina*

Hlivanjska. Vrhovinom zvali su tada jamačno brda i gore naokolo polja, naime rub, koji polje zaokružuje. Vrhovina se spominje i u drugim županijama onoga vremena. Ivan Frankopan darovao je knezovima Perušićima „duo castra, primum in *Wyrhowina Gatensi* cum medietate ipsius Wyrhowine, molendinis ac totali tributo seu teloneo ibidem habito, secundum vero castrum in *Wyrhowina Busanensi* habitum (Thallóczy et Barabás, Codex com. de Frangep. II. str. 218). Dakle dvije Vrhovine: jedna u Gatanskoj županiji (kod Otošca), a druga u Buškoj županiji (kod Perušića i Kosinja). Vrhovine kod Otošca održale su sve do danas svoje staro ime (Klaić 1928: 22-23).

- ravna zemljišta i udoli:

Luke (zemljište u okuci rijeke): a ot Лузьсь do Ръчеве a ot **Luke** po zlamenie (P.20)

Suhodol: Kozalъ do **Suhodola** i Rapta o(t) mee do mee (P.15)

Ledina (prasl. *lędo sa značenjem ‘neorana, neobrađena ili neobrađiva zemlja gdje obično pase stoka): Se leži Bolъko na svoiei zemli na plemenitoi na **Ledini** (Zb. 4:309)

Prijepolje: **Prijepolje** 1423. (Div. Canc. 42. Fol. 178. 3. IX. 1423)

Dabra (*dъbrъ – dubodolina): A se leži Bogdanъ Hateljevićъ, Radiča voievode sluga, u dobri časъ rodih se u **Dabrê**. (Zb.2: 93)

A se leži Ivanъ Mrъč[i]ćъ. U **Dobru** (Dabru) prêbihъ ov[i] kami postavihъ i ostavih. (Zb.3: 150)

Rudinice: u ime igъ bezъ izma **Lipovici** bezъ izma Rudinice (P.18)

I selo **Rudinice** s pravimi meêmi (P.97)

- položaj i oblik:

Sridica: i selo **Sridica** i selo Čarakъ i selo Hгъbočani (P. 97)

Visoko: Na **Visokomъ** se poboliъ na Dubokome me dъnъ doide. (Zb.4: 245)

Visori: [A se l]eži ... Bratosalić na svoi zemli na plemenitoi na **Visorahъ** (Zb.4: 286)

A sije leži Mladinъ ... na svoi zъmli na plemenitoi na **Visorъhъ** (Zb.4: 287, 289)

Prêvlake (privlaka 'najuži dio poluotoka¹³): graždaninъ ili liudie koi bi pakostili Rъtu ili **Prêvlaci** da pomože koliko može naša jakostъ (P.17)

Prisika (sika/seka - plitko mjesto¹⁴): i selo **Prisika** i selo Bilani i selo Korica (P.97)

¹³ Skračić, Vladimir, Ante Jurić 2004. Krški leksik zadarske regije, *Geoadria*, 9/2, 159-172.

¹⁴ Isto, str. 168.

Zvečaj (vrtača koja se produžava u pećinu¹⁵): pisano u **Zvečai** litъ roštva Hristova tisucio i četirista i četvarto lito miseca genevara (P.60)

A pisan u našemъ gradu u **Zvečaiu** (P.70)

Kraina: A se leži Vukosavъ Vlačevićъ s momъ drugovahъ družinomъ i sagibohъ na r[a]zmirnoj **Kraine** (Zb.2: 96)

Polovina: A se leži Ivanъ Mrč[i]ćъ ... Legoh n[a] **Polovinu**. (Zb.3: 150)

Pozivajući se na mišljenje historičara (Jireček, Anđelić, Vego, Basler) Muhamed Hadžijahić ustanovljuje da je širi prostor srednjovjekovnoga grada Visokog poistovjećivan sa samom Bosnom (usp. i Anđelić i dr. 1984), koja je u svome razvoju nekad obuhvatala župe Bosna, Vidogošća, Vrhbosna, Lepenica, Lašva-Brod¹⁶ i Trstivnica.¹⁷

Srednjovjekovni grad Visoki je podignut na najistaknutijem visu među obroncima planinskog vijenca, iako se navodi da je samo ime Visoki oronimijskog porijekla, što nije isključeno. (Anđelić 1984: 158) Za pretpostaviti jeste da je ime grada Visoko došlo od oblika Visoki. Na pitanje zašto je dobio oblik sa značenjem srednjeg roda odgovor treba potražiti vjerovatno u tendenciji neutraliziranja roda ojkonima nastalih u procesu supstantivizacije jer je takav oblik nemarkiran i neutralan, a i znatno češći, osim toga, on se nije odnosio samo na grad već na šire područje oko samoga grada, tako da je vremenom i semantički postao razlikovan (Fekete 1969: 109).

- sastav i izgled tla ili rudna nalazišta:

Stjenice: drъži u zemlъnicê dvê celê Lipъnicu i **Stênice** (P.18)

Srebrenica: **Srebrenica** (Deb. Not. 12. G. XI. 1400-23. XI. 1405)

Olovo: **Olovo** voevode Petra Pavlovića i kneza Nikole (Div. Not. 46, fol. 78)

Suhodol (*suh* – bez biljnog pokrova): Suhodol: Kozalъ do **Suhodola** i Rapta o(t) mee do mee (P.15)

Suhoj: a sie se svrъši na **Suhoi** na Prozračcuê kъda gdnъ banъ Tvъtko gredêše naipъvo u Hlъmъsku zemlu (P.18)

Pustarije: **Pustarie** vse kupio trisku ot mee do mee (P.15)

¹⁵ Loma, Aleksandar 2012. *Toponimija Banjske hrisovulje*, SANU, Beograd, str. 241.

¹⁶ Brod je starije ime Zenice, usp. Jalimam, Salih 1991. *555 godina Zenice, putopisne bilješke i zapisi o zeničkom kraju*, Dom štampe, Zenica, str. 17.

¹⁷ Hadžijahić, Muhamed 2004. *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, Preporod, Sarajevo, str. 276), Anđelić, Pavao, Bojanovski, Ivo; Čović, Borivoj; Marijanović, Brunislav 1984. *Visoko i okolina kroz historiju*, I, Prehistorija, antika i srednji vijek, Skupština opštine Visoko, str. 106.

Prasl. riječ **rǫdina* označavala je crnicu ili humus, također u poljskome jeziku *rędzina* u značenju plodne zemlje (Schutz 1957: 56). Također, tradicija na terenu Bosne i Huma je podržavala imenovanje plodnosti temlje prema njezinome koloritu. Primjerice u Semberiji je najviše zemlje crnice, koju su još zvali i kruška, sionica ili ljuta, pri tome je obilježavala najplodniju zemlju za obradu, ali je ujedno bila i teška za rad jer se morala valjati i loše je podnosila sušu. Pljeskulja je bivala zemlja koju Drina potapa, pri tome je slabijeg kvaliteta od crnice. Prahulja je zemlja slabog kvaliteta i rodnosti, za koju se govorilo da devet godina bude maćeha, a jedne godine majka (Kajmaković 1974: 50).

- vode i vodeni usjeci:

Jezeri: pisano na **Ezeri** miseca frebara na deveti na desete danъ litъ gospodniъ (P.107)

Međuriječje: na **Međurêčъiu** podъ Samoborom (P.108)

Podrinje: mi Stefanъ Dabiša po milosti gda boga kralъ Srъblem, Bosni, Prêmorêiu, Нлѣмъsci zemli, Dolъnimъ краемъ... **Podinyu**... (P.47)

Zavodi: odъ **Zavoda** do Vrъhovine pristoï gradu Bistričkomu (P.59)

Ričica: Vъ ime božie se leži Radovanъ Pribilovi[ćъ] na svoioi zemli na [pl]emenitoi [n]a Rêčici (Zb.4: 242)

Banjice (topli izvori): i peći Baničke s selomъ **Banicami** s pravimi meêmi (P.97)

Cripov potok: i selo **Cripovъ** potokъ i selo Toponice (P.97)

Praslavenska riječ banjice **banъa* u značenju *topli izvori, toplice*, izvodi se od latinske riječi *balinea* pl. od *balineum* što znači *kupatilo*. Česta je kao toponim na slavenskom jugu gdje označava termalne izvore. Danas su zabilježeni toponimi Banja kod Priboja, Novog Pazara, Peći, Prizrena, Fojnice, Vrgorca, te na više lokacija u Bugarskoj. Na slavenskom sjeveru (izvan bivše teritorije Rimskoga carstva) *banja* se javlja u drugačijim značenjima: rudnik, okno, solana, kamenolom, kupola, obla posuda, duboko mjesto u rijeci (ERSJ 2003: 169-170). U ruskom jeziku riječ *баня* – parno kupatilo, s obzirom na svoje značenje, nije našla većeg osnova u toponimiji (Loma 2012: 23).

- fitonimi i zoonimi:

Izrazito bogat i plodonosan bosansko-humski teren, i kontinuirana naseljenost od prahistorijske epohe do danas, obrazovali su bogat i složen onomastikon. Topikalni prostor markiran je bogatom florom i faunom. U domeni flore, izuzev nekolicine stjeničavog područja i litica, uglavnom nema pustog, neobraslog terena. Flora bilježi dijapazon od

samoniklog rastinja, drveća do trava i korova. Tipičnim slavenskim običajima i djelanjima, i ovdje je kao i u mnogim drugim slavenskim krajevima, biološka stvarnost preslikana u toponimiji, odnosno poslužila je u kontekstu motivike imenovanja. U bosansko-humskome onomastikonu moguće je prepoznati i takozvane kulturne fitonime, nazive nekih mjesta koja su prepoznatljiva po vrsti poljoprivrednih kultura koje se uzgajaju ili su se uzgajale. U kulturno-fitonimne toponime svrstavaju se imenovanja rezultata svjesnog ljudskog napora i želje da se prirodni resursi stave u funkciju životnih potreba stanovništva (primjerice Smokovljani (P.55). U ovoj skupini prepoznaju se imena koja u osnovi sadržavaju fitonim, pri tome je za pretpostaviti da motivacijske pobude nisu izazvane oblikom, veličinom ili zelenilom, već po samim biljkama koje tamo rastu, pa su se dotični fitonimi metaforizirali i toponimizirali prenoseći se kao toponim na objekt gdje dotične biljke uspijevaju. Dakle, pored kulturnih postoje i tipizirani fitonimni toponimi koji su producirani po prirodno ustaljenim biljkama određenog prostora, pri čemu najveću frekventnost znaju bilježiti dendronimi, odnosno nazivi za drvenaste biljke (bukva, bor, drijen, dub, vrba, lipa), čija je važnost očita jer su jedan od preduvjeta opstanka čovjeka od neophodnog ogrijeva, preko građe do stočne hrane (Cicmil-Remetić 2000: 1371-1380).

Iako su plodonosni pašnjaci prekrivali veći dio Bosne i Huma, ipak ne impresionira broj toponima motiviranih prema vrstama trave.

Bast (*rom. bosco* – šuma): i selo **Bastъ** s pravimi meêami (P.85)

Borač: in burgo de **Borac** (Lam. Crim. 23. Fol. 35. 8. VI. 1450)

Borač (Kovačević-Kojić 171: 1429., 1433., 1434., 1440., 1449.)

Dubnice: i selo **Dubnice** s pravimi meêmi (P.97)

Dubrave (dub – *Quercus*): A sei leži knez[ъ] Radivoi Vlatkovićъ. U toi vrime naiboli mužъ u

Dubravanъ bihъ. (Zb.1: 36)

Gvoznica (četinarska šuma): i selo **Gvoznicu** i drugu **Gvoznicu** i selo Cripovъ potokъ (P.97)

Hrbočani (hreb – panj): selo Čarakъ i selo **Hrъbočani** i selo Siničići (P.97)

Lipovac (lipa – *Tilia*): i selo **Lipovacъ** i selo drgi **Lipovacъ** s pravimi meêmi (P.97)

Lipovci: i selo Hripavci i selo **Lipovci** (P.97)

Samobor: na Međurêčъiu podъ **Samoborom** (P.108)

Smrčah: tolikoie u **Smrъčahъ** tolikoie u Trubićihъ (P.59)

Topola: Smokovlani ošle i **Topola** i ta sela zgora pisana (P.57)

Triska: i selo **Triska** s pravimi meêmi (P.97)

Trnova: Slaano, **Trъnova**, Podъgora, Čepikuće (P.57)

Trnovica: a ti rečeni Lisacъ, Imotica i **Trъnovica** estъ od dostoêniê i od kotara rečenoga primorъê, selъ i zemlъ (P.61)

Vrbovika (vrba – *Salix*): Skorovoi z **Vrъbovika** prisegoše svidokuijce čisto i pravo (P.59)

Vrbanji: drъži u zemlъnicê dvê celê Lipъnicu i Stênice i u **Vrъbani** (P.18)

Zaborah: u moiъ dvorih u **Zaborah** a pisa Raško diakъ (P.38)

Zabukovje (bukva – *Fagus*): Liščane, **Zabukovne**, Sankoviće, Mlъnêne (P.59)

Papratno (paprat – *Filix*): **Papratno** (Kovačević-Kojić 171:1452)

U domeni fitonimne motivike u procesu imenovanja, kao motivi su mogli poslužiti i dijelovi biljaka, primjerice: Koren (odъ **Korena** u Hlivanskoj Vrhovini i u župi počanši odъ Zavoda do Vrhovine P. 59), Korica (selo Bilani i selo **Korica** s pravimi meêmi P.97).

Današnje Gacko u istočnoj Hercegovini se najprije pominje kod Popa Dukljanina, ali u iskrivljenim oblicima *Gerico* i *Kezca*, zatim u staroj Karlovačkoj listini iz 1276. godine (*въ zemli reкомêi Gacko*), i na inskribiranome stečku iz 1359. godine iz Banje kod Priboja (Stojanović 1902-1926). Petar Skok navodi da je toponim Gacko postao od neslavenske riječi **gъd-* za *šumu*, što je srodno staropruskoj *gude-*.

Toponim Gvoznica se izvodi od prasl. riječi *gvozdz u značenju 'gusta četinarska šuma, šumom prekriven teren ili teško prohodna stjenovita golet' (Miklosich 1874: 643).

Mnogi fitonimi su vremenom, sticajem raznih okolnosti, ostajali bez motivacionog pokrića. Naime, sječe šuma, požari i drugi svjesni i nesvjesni faktori, rezultirali su time da su neka područja bliska goletima ili urbaniziranjem iskrčena i izvještačena.

Kontinuirano uzgajanje domaćih i stalno prisustvo divljih životinja odrazilo se i na onomastikon. Međutim, prilično je iznenađujuća malobrojnost imenovanja ovoga tipa. Nije teško objasniti očiglednu disproporciju između bogatstva faune i broja posvjedočenih zoonima. Izgleda da se motiv imenovanja svodio na ono što je rijetko, diferencijalno, dok ono što je ustaljeno, uvriježeno i svakodnevno, iz razloga što ne ostavlja trag prepoznatljivosti ne ostavlja značajan trag ni u toponimiji.

Vran (*Corvus cornix*): i selo Batunъ i selo Plitnane i selo Batarъ i selo **Vranu** i selo Šćabъnicu (P.97)

Riječ *vran* izvorno znači *gavran*. Posrijedi je prepoznatljiva slavina, jer se nalazi od slavenskih jezika do baltoslavenskih: staroslavenski *vranъ*, rus. *voróna*, lit. *vârnas*. Gavran je

također slavenska riječ: staroslavenski *gavranъ*, ruski *voron*, češki *havran*. Polazni latinski oblici (*cornix*, *corvus*) potvrđuju porijeklo imena od karakterističnog i lako prepoznatljivog graktanja vrane/gavrana. Međutim, ne preovladava opće slaganje s tim zaključkom, pa su prema tumačenjima evidentne tri mogućnosti: 1. prema boji perja (uglavnom crno ili tamno sivo), 2. prema krivini kljuna ili kandža, 3. prema glasu. Germanski jezici (engleski, njemački, staronordijski i skandinavski jezici) također potvrđuju onomatopejsku narav nastanka ptičijih nazivaka. Englesko-njemački par *crow*-*Krähe* nedvojbeno je onomatopeja. Slavenski oblici *vran*, *vrana*, (*ga*)*vran*, uz ruski *vóron*, *voróna*, možda imaju ishodište u pridjevu kao ruski *voronój* – *crne masti, boje*, u značenju kao i staroslavenski *vranъ*. Tome je također srodan litavski oblik *varnas*, kao i staropruski *warnis* (Ladan 2006: 253).

Golubača: A se leži Radosavъ Herakovićъ. Ovo legohъ na svoioi pleme[ni]toi **Golubači...**
(Zb.2: 62)

Mačak: i selo Gradišća i selo Popovacъ i selo **Mačakъ** (P.97)

Miši: Vučihna Mratinovićъ izъ **Mišъ** (P.59)

Uz kratku množinu miši postoji i druga (danas običnija) – miševi. Miš je sveslavenska, praslavenska i indoeuropska riječ. Sveslavenska sličnost lako se očituje: stsl. *myšъ*, rus. *myšъ*. Isto je i u ostalim slavenskim jezicima, alit a sličnost nije ništa manja ni u ostalim indeouropskim jezicima: latinski *mūs*, grčki *mys*, starogermanski *mus*, staroindijski *mūš*. Posebna je slavistička zanimljivost što je u svim slavenskim jezicima miš ženskoga roda (npr. maljenkaja *myšъ*), a u bosanskome, hrvatskom i srpskom – muškoga roda (Ladan 2006: 74).

Mravinac: Mrъčevo, Brъsečevo, **Mravinacъ**, Dulъgo, Maļkove i druge Maļkove, Slaano, Trъnova, Podъgora, Čepkuće... (P.55)

Lisac: a ti rečeni **Lisacъ**, Imotica i Trъnovica estъ od dostoēniē i od kotara rečenoga primorъē, selъ i zemlъ (P.61)

Lisica je sveslavenska riječ a stariji oblik glasio je *lis*, što bi značilo i *lisica*, ali *lisac* i *lisjak* kao mužjak. Danas je oblik *lis* zastarjelica, a nalazio se u staroslavenskom, ruskom, češkom i poljskom. Oblik *lisica* jest ženski, prema *lisu*, ali oblik na *-ca* označuje tu životinju bez obzira na rod, pa kad se on treba istaknuti, onda je oprjeka *lisica-lisac*, s jasno određenom razlikom između ženke i mužjaka (Ladan 2006: 54).

Čaplji (*lat. Ardeidae*): i selo Nova i selo **Čapli** i Киевсь i poda нь selo ki s pravimi meêmi i Kotari i svoimi zaseli (P.97)

Kozalj: **Kozalb** do Szhodola i Rapta ot mee do mee (P.15)

Kozica: i selo **Kozicu** s pravimi meêmi (P.85)

Topografska osnova *koz-* (od *koza Capra*) ograničena je na središnji južnoslovenski prostor sa sljedećim potvrdama: dva danas iščezla sela u Makedoniji (Miklosich 1874: 46; Stankovska 2001: 208), u Bugarskoj *Gorna* i *Dolna Koznica*, i danas planina *Koznik* na Kosovu, dvije tvrđave istog imena, jedna na putu iz doline Rasine u dolinu Ibra, druga kod Pljevalja, obje posvjedočene u latinskim zapisima XV v. kao *Koznik*. Svuda može biti u osnovi deverbativni pridjev **kozьnъ(jъ)* ‘koji je u vezi sa *kozenjem*, tj. parenjem i razmnožavanjem (divljih) koza’, sa nijansom značenja ‘teško pristupačan, vrletan’ (up. *(o)koziti se* ‘(na)mučiti se’, ili su u pitanju sekundarne formacije koje nisu nastale univerbizacijom prvobitne atributivne sintagme, već prostim dodavanjem kompozitnih sufikasa **-ьnikъ*, odnosno **-ьicъ* na zoonim (Dinić 1978: 76).

- metaforički toponimi:

Brod (prijelaz preko rijeke): tretu službu učini Vlкъ kada mi biše kraleвъ nevirъnikъ uzeli gradъ moi Visoki, tada mi Vlкъ Vlkoslavić uze trlъski **Brodъ** skrozi to uzeхъ moi gradъ (P.15)

Brodar: na danъ svetoga Mihoila na planini Bujaku prêma našemъ gradu **Brodaru** (P.93)

Vran¹⁸: i selo Batunъ i selo Plitnane i selo Batarъ i selo **Vranu** i selo Šćabъnicu (P.97)

Vranduk: Pisan va lêta gdna •čumf• lêto mêseca prъvara •g• danъ na **Vranduku** (P.98)

Kokošjeglavci: tolikoie u **Kokošieglavcihъ** tolikoie u Okuzlićihъ (P.59)

Kukan: pisanъ въ lêta Hrъstova poŕtva tisućia i četiri stai •k• i tretiie lêto mêseca dekembra •k• i •z• danъ u **Kukanu** (P.79)

Nozdrvca (uvala s dvjema lučicama poput nozdrva): dasmo imъ i darovasmo našimъ novimъ dobrovolnimъ daromъ selo Vlasine done i gorne toiiest Vlasine i **Nozdrvce** (P.107)

Jajce: pisanъ u **êicu** mseca novebra •ke• danъ na lita roŕtva Hŕvā (P.113)

Pisano u našemъ slavnomъ stonomъ gradu **êaicu** miseca novemъbra (P.109)

¹⁸ Moguće je ovaj toponim povezati i s ornitonimom *vrana* (*Corvus cornix*)

Slano: a na ime siê i siê sela naprêvo Kurilo, Osalъnikъ, Lubaačъ, Gromača, Orašaasъ, Trъsteno, Mrъčevo, Brъsečevo, Mravinacъ, Dulъgo, Malъkove i druge Malъkove, **Slano**, Trъnova, Podъgora, Čepkuće... (P.55)

Dobro: Vladko Klačićъ z **Dobroga** (P.59)

Soli: azъ Stipanъ Ostoê po milosti *gda bga* blagovêrni kralъ Srъblemъ, Bosnê, Prêmoriiu, Humъsci zemli, Zapadnъnêmъ stranamъ, Donimъ kraemъ, Usori, **Soli**, Podriniiu (P.103)

Pored imenovanja topografskog karaktera kojim se upućuje izravno na objekt (vrh = Vrh), ostvarjuju se i imena ostvarena metaforizacijom koja upućuju na objekt procesom takozvanog metaforičkog preslikavanja, odnosno upućuju na objekt s pomoću sličnosti i slike koja je u osnovi svake metafore. Narav takva imenovanja traži od imena da identificiraju i znače, da izraz bude kratak i prikladan i da sabiju u sebe bitna obilježja označenoga. Te osobine posjeduje metafora. Metafora je kratak i pogodan izraz pri imenovanju zemljopisnih objekata. Ona se zasniva na slici kao skladu promatranja i odraza slikovnog sadržaja u jezičnom izrazu. Od mnoštva obilježja zemljopisnog objekta selekcioniraju se u imenu ona najbitnija. Gotovo ni u jednom imenu nije toliko odlika označenog sadržano u označitelju kao u imenskoj metafori. (Stamać 1983: 191) Toponomastičke metafore nastaju angažirano, sublimiraju karakteristike objekta slikom. Kako se takva motivacija brzo gubi u svijesti korisnika imena, metaforička imena se brzo desemantiziraju ili se sljubljuju uz zemljopisne objekte, poopćuju i preuzimaju ulogu zemljopisnih termina označavajući svaki topografski objekt takvih karakteristika. U ovoj skupini moguće je prepoznati metaforičke toponime koji svoj odraz nalaze u predmetima materijalne kulture, primjerice po oblini: *Jajce*, *Brod* ili po dominantnom koloritu predjela, odnosno njegovoj zagasitosti: *Vran*.

Brod se u južnoslavenskoj toponimiji može javiti kao motiv u procesu imenovanja obliha područja, dakle prema similaritetu oblika, ali također i kao označitelj plićaka u rijeci preko kojeg se prelazi. Oblik se izvodi iz glagola **bresti*, *brъdq* – u značenju *gaziti kroz vodu*. (Loma 2012: 38)

Dakle, postupak imenovanja referenta usporedbom po sličnosti (similaritet) s nekim izvan-geografskim, a ponekad i potpuno apstraktnim pojmom vrlo je čest u toponomastici. Prikladno odabrana metafora o izgledu i kvaliteti referenta može reći više od jedne riječi *Nozdrvca* (uvala s dvjema lučicama poput nozdrva i sl.) pa su zbog svoje ekspresivnosti omiljen i čest izbor imenodavaca.

S obzirom na strukturu, imena ove skupine nastala su toponimizacijom zemljopisnih termina i toponimijskih apelativa. Pretežno su jednočlana, a tek manji broj dvočlana i višečlana. Dvočlana imena sastavljena su od pridjeva i imenice koja je obično geografski termin. Predmet usporedbe najvećeg broja metaforičkih termina su pojmovi vezani uz svakodnevni život. Nepresušno vrelo takvih usporedbi su dijelovi ljudskog tijela, tzv. *antropomorfne metafore*, te razni predmeti i artefakti iz svakodnevnog života: *Glavica*, *Kukan*, *Nozdrvce*. Primjerice, od prasl. *golva u značenju *vrh brda*. Međutim, na opšteslavenskom planu, navedeno je značenje svojstveno balkanskoj toponimiji, drugdje riječ dolazi u svojstvu hidrografskog termina, odnosno u značenju izvora, gornjeg toka (potoka, rijeke). (Loma 2013: 54)

U pisanim historijskim dokumentima ustanovljeno je da je također jedan od gradova koji je ulazio u sastav srednjovjekovne bosanske države bio grad-tvrđava Vranduk (vidi Prilog 5). Hipotetički, ime Vranduk dolazi od riječi 'vrata', jer se u starijim poveljama Vranduk piše kao Vratnik.

Prilog 5. *Tvrđava u Vranduku* (Jalimam 2004)

Etimologija ojkonima Vranduk može se pretpostaviti i rekonstruirati kao složenica u kojoj je lako uočljiv slavenski pridjev „vran“, što znači crn. Ono što ostaje kao dio složenice jest neslavenski supstrat, imenica „duk“, koja čak nije uopće česta u južnoslavenskoj

toponomastici, a koja zasigurno vodi porijeklo od prijeslavenskog naseljavanja Balkana, na čijem se prostoru srednjovjekovne Bosne nalazi i Vranduk, koji bi po nekim indicijama mogao biti stara ilirska utvrda. (Kalajdžija 2006: 140)

17.2. Kulturni toponimi koji izražavaju čovjekovu djelatnost

Antroponimni leksik u ojkonimima druge skupine karakteriziran je porodično-plemenskim imenima i prezimenima. Mahom su to imena neutralne tvorbe koja objektivno implicitno izražavaju značajke zemljopisnih objekata (Brod je brod, Milodraž je Milodražov posjed). Imena tih svojstava signal su emocionalnog odnosa imenovatelja prema imenovanome objektu. S jedne strane tu su toponomastičke metafore, s druge, *nomina antroponymica*.

- agrikultura i iskorištavanje prirodnog bogatstva:

Dopasci: A se leži Dragilo [Mi]let[i]čъ na svoiei zemli plemenitoi [na] **Dop[as]cihъ**. (Zb 4: 234)

Vrtci: tolikoie u **Vr̃tcihъ**, tolikoie u Kokošieglavcihъ (P.59)

Grebaca: Iurai Sučečićъ izъ Or̃grusъ, Utih̃erčićъ z **Grebacъ**, Cvitimirъ izъ Kablićъ (P.59)

Toponimijska osnova *greb-* mogla bi se tumačiti praslavenskom izvedenicom **greb-ja* od glagola **grebti* u značenjima ‘kopati ili zgrtati’; u sjevernim slavenskim jezicima ona znači još ‘rov, bedem, brazda, nasip, most nasut granjem i brvnima za prelaz preko močvare, brana (ustava) na rijeci’ i sl. (Loma 2013: 69)

Kuril (*kirilo* – mjesto iskrčeno paljenjem šume): *gd̃nъ* kralъ i vsa Bosana namъ da vse Primor̃je ot **Kurila** deri do Stona (P. 61)

I uspomenuše kraljevstvu mi odъ r̃čeniъ vlastelъ i od općine govore za zemle što su i koe su od **Kirila** do Stona (P. 58)

Prasl. **kuridlo* ‘zemlja raskršena paljenjem. Prasl. riječ u osnovi je *nomen instrumenti* od **kuriti (se)* ‘paliti, dimiti (se)’. Up. rus. dij. *kurila* ‘izgorjela šuma; šuma iskrčena za njive’, *Kurilka* bug. toponime i oronime *Kurilo*, *Kurilata*, od apofonske varijante glagola

*čuriti rus. dijal. *čurilo* 'mjesto u šumi očišćeno od 'bunja', bug. oronim *čurilo* itd. (Kurkina 2011: 82), češ. oronim *Kuridlo*, *Kourilo* kod Dubrovnika, u turskom popisu iz 1571. *Kurila*, ime jednoj od prizrenskih mahala, danas *Kurila poqe* (Pešikan 1986: 30), *Kurilo* je i selo kod Podgorice, a kao oronim se također javlja na devet mjesta u današnjoj Crnoj Gori.

Srebrenik: a to ie pisano podь gradomь podь **Сръбрѣникомь** (P.17)

O imenu srednjovjekovnog grada Srebrenika (vidi Prilog 6) i njegovom značenju u historijskoj literaturi postoje određene dileme. Tako se u najstarijem poznatom spomenu imena grada od 15. februara 1333. godine susreće naziv *Sr`brnik*, dok se u jednom dokumentu iz XV. vijeka piše *Srebrenik*. U latinskoj i talijanskoj transkripciji piše se Srebrenich dok se u mađarskim srednjovjekovnim dokumentima spominje kao *Srebranich* ili *Zrebernek* (1408. godine). U jednom historijskom dokumentu s početka XVI. vijeka koji je nastao povodom tursko-mađarskog mira koji je potpisan 28. marta 1509. godine između ostalog je zapisano "*Zrebernyk cum suis oppidis et villis*" (Jalimam 2004: 26-27)

Prilog 6. *Tvrđava u Srebreniku, Biljeg Srebrnika* (2003)

U historijskoj literaturi evidentno je i šarenilo pisanja današnjeg imena grada, tako Ćiro Truhelka, Marko Vego i Đuro Basler pišu *Srebrnik* dok Hamdija Kreševljaković *Srebrenik*. Ime srednjovjekovnog grada Srebrenika je asocijacija na razvoj rudarstva.

Konstantin Jireček, tvrdi da Srebrenik u srednjem vijeku, koliko se zna nije imao nikakvih rudnika. (Veselinović 1997: 699) Ime grada se također može vezati za srebrenu kovanicu koja se proizvodila u vrijeme Stjepena Kotromanića, u kovačnici na području današnjeg Srebrenika. (Truhelka 1984: 389-410)

Kočerin: То врѣме мене Вѣгна доиде копьчина на свомь племенитомь подь **Кочериномь** (Zb.1: 1)

Ojkonim *Kočerin* (danas općina Široki Brijeg) privukao je jezikoslovce, koji su pokušali odgonetnuti podrijetlo njegova značenja. O tome su pisali J. Dedijer, M. Vego, D. Mandić, A. Kraljević, a posebice M. Šimundić. Upravo je Šimundić naznačio kako se u toponimu *Kočerin* krije stara sveslavenska osnova *koč-*, koja je široko rasprostranjena u južnoslavenskim jezicima, te u poljskome i ruskome jeziku. Ipak, treba biti oprezan, jer se radi o višeznačnim osnovama. Najvjerojatnije se čini mišljenje da je osnova *koč-* iz indoeuropske *kot-* (od čega je kotac i kotar), a ona pak iz glagola **qet-/qot-*, u značenju *plesati*. Osnova *koč-* najznamenitija je u izrazima *kočak* - tor za domaće životinje, *kočina* - obor za svinje, te u *kočan/kočanj* - stabljika kupusa, duhana ili kukuruza. U ekonimu *Kočerin*, uz osnovu *koč-*, možemo prepoznati i sufikse *-er* i *-in*, koji su čestotni u južnoslavenskoj toponimiji. Kočerin bi prema tome, bilo mjesto gdje su se nalazili kočaci, torovi ili pak štale.

Podgrad: писань на Бишчи у **Подъградиѣ** (P.27)

I selo **Подъградіе** s pravimi meêmi i kotari (P.97)

Prasl. **gordь* u značenju *ogradom zaštićen prostor, utvrđenje*, u starobosanskome označava isključivo tvrđavu i naselje unutar gradskih zidina, dok se za neutvrđeno naselje oko tvrđave upotrebljava naziv *podgrađe*. Do XIX. stoljeća ta distinkcija uspostavljala se hungarizmom *varoš*, pouzdano posvjedočenim u povelji Tomaša Ostojića od 22. augusta 1446. godine: *gradь Klučь i varošь Подьklučь* (P.97). U istoj povelji kao toponim javlja se i izvedenica *Gradišće*.

- *Nomina antroponymica*: izražava odnos čovjeka prema zemljopisnom objektu, ističe vlasnost osobe ili kolektiva:

Boljesavac: i selo Pričišnica i selo **Bolesavacь** i selo Tvrđi s pravimi meêmi (P.97)

Milodraž: a pisano na **Milodraži** na lita rožstva Hrgstova (P.76)

Ljubomir: **Ljubomir** (Kovačević-Kojić 171: 1428, 1459, 1460)

Tanorovo: A se leži Vlatko Brančković s **Tanorova** (Zb.2: 84)

Rakovac: i selo **Rakovac** s pravimi meêmi (P.97)

Brsečevo: Gromača, Orašac, Tršteno, Mrčevo, **Brsečevo**, Mravinac (P.55)

Mrčevo: Gromača, Orašac, Tršteno, **Mrčevo**, Brsečevo, Mravinac (P.55)

Cripov potok: i selo **Cripov** potok i selo Toronice (P.97)

Pomničino: **Pomničino** gorêne i dolêne ot mee do mee (P.15)

Stipan polje: i zaklesmo se pridъ poštenimъ mužemъ vašemъ poklisaru pridъ knezomъ Tudroemъ Bavželićemъ na **Stipanu polu** pod Sokolomъ (P.71)

Posebna skupina zemljopisnih imena odnosi se isključivo na naselja. To su pravi ojkonomi koji mogu označavati najprije ljude, zajednicu, mnoštvo, a tek onda mjesto njihova prebivališta. Skladno mnoštvu na koje se ovi ojkonomi odnose, njihovi su oblici najčešće u množini. Prepoznatljivi su svojom imenskom strukturom, koja je zadana određenim sufiksima u množinskim oblicima i njihovim odnosom prema osnovi, koja je najčešće antroponimna. Dakle, s obzirom na značenje prepoznaju se kao patronimički, porodično-združeni, etnički, etnonimski i uslužni ojkonomi:

Čihovići: pisano na **Čihovićihъ** (P.41)

Čilovići: Zabuhovne, Sankoviće, Mlînêne, Ruibne, Lulniče, **Čiloviće** i vsu Vrghovinu (P.59)

Gmići: i selo **Gmići** u Uskoplu s pravimi meêmi (P.97)

Hrbočani: i selo Sridica i selo Čarakъ i selo **Hrbočani** i selo Siničići (P.97)

Hraštani: i selo **Hraštane** s pravimi meêami (P.85)

Popovi: a tomui budi ovimъ sudъemъ stanakъ u Konavlahъ ali u Trêbinu ali u **Popovi** od ovihъ trehъ mêstъ edno gdi bude hotinъe kneza Vlъkъsъ Hranića (P.61)

Okuzlići: tolikoie u Kokošieglavcihъ tolikoie u **Okuzlićihъ** (P.59)

Kablići: Cvitimirъ izъ **Kablić** (P.59)

- uslužni toponimi:

Smokovljani: **Smokovlani** ošle i Topola i ta sela zgora pisana sa vsimъ dostoêniemъ nihъ dasmo nimъ u vêki vêkomъ (P.55)

Kožuhe: i selo **Kožuhe** s pravimi meêmi i Kotari (P.85)

- metaforički toponimi:

Vratnik: tolikoie u **Vr̃tcihъ** tolikoie u Kokošieglavcihъ (P.59)

Ključ: i u niiu dva grada **Klučъ** i Kotorъ das vamu (P.11)

I na siei vêrê dasva knezu Vl̃kosavu dvê župê u dêdinu i u iskladъ Banice i Vt̃banu i dva grada **Klučъ** i Kotorъ (P.12)

i zapisasmo timii našimъ otvorenimъ listomъ podъ naše velike visuće obistrane pečati gradъ **Klučъ** i što imъ e bilo u dr̃žaniu i varošъ Podъklučъ s pravimi meêmi (P.97)

A se leži radona Ratkovićъ. Pogiboхъ p[o]dъ gradome p[o]dъ **Klučeme...** (Zb.3: 159)

Soko(l): z ono vrême k̃da se podviže na me ugr̃ski kralъ u ime Ludovikъ i prihodi u Plêvu pod **Sokolъ** (P. 20)

mi po našemъ slavnomъ i dobromъ običaju milostivo bilo onui više rečenu župu konavlъsku i gradъ **Sokolъ** (P.72)

na vsu našu moćъ višerečeni gradъ **Soko** u župu konavlъosku branit odъ vsakoga nasilъia i zlêhъ (P.73)

i potvrg̃ciue počteniu priazanъ i priatelstvo za veliku liubavъ darova gradu Dubrovniku knezu i nego vlastelemъ gradъ **Soko** u Konavlahъ (P.77)

Bijela Selišta: pisano na **Bêlihъ** Selišihъ u Tr̃stivnici (P.61)

Imenovanje je moglo biti ostvarivano i postupkom metonimizacije kao u slučaju grada Ključa koji je ime dobio zahvaljujući svom geostrateškom i dominirajućem položaju nad svojom okolinom. Nije objašnjeno zašto se Ključ ne navodi već u prvoj povelji aragonsko-napuljskog kralja Alfonsa iz 1444. godine, kada se potvrđuju posjedi Stjepana Kosače. Kao ime *Glutsch* pominje se 1448. g., a kao ime *Cluz cum castris et pertinentiis suis*, 1454. godine. Sam grad se prvi put spominje 1322. godine u dokumentima bana Stjepana II Kotromanića. Bio je osvojen od strane Otomanskog Carstva 1463. godine kao zadnji grad kraljevske bosanske tvrđave. (Kreševljaković 1953: 50)

18. Bosanko-humska makrotoponimija

Osnovne sheme teritorijalno-političke organizacije feudalne države, bar u područjima na kojima se bila proširila srednjovjekovna bosanska država, bile su: zemlja, župa, grad, seoska općina i vlastelinstvo (Anđelić 1982: 9). Činjenica je kako će poslije X. stoljeća i prvih pomena naseljenih gradova utvrde i naselja polagano napraviti ono što će se kasnije nazivati topografsko-urbanističkom strukturom srednjovjekovne Bosne. U XIII. stoljeću kada u susjednim oblastima izrastaju slobodne kraljevske varoši u Bosni, iako su se formirali prvobitni oblici utvrđenja, nije došlo do nastanka gradova kao ekonomsko-proizvodnih središta. Kako je s banom Stjepanom II Kotromanićem i kraljem Tvrtkom I Bosna prostirala u mnogim segmentima, tako je i po pitanju gradova razvojem rudarskih središta došlo do formiranja druge generacije ovih građevina. Učestalim trgovačkim transakcijama ruda na relaciji Bosna – Dubrovnik dolazi do potrebe stvaranja gradskih trgova, koji će preuzeti ulogu glavnih centara razmjene roba i informacija. Daljnji razvojni luk trgova odvija se u izvjesnoj simbiozi sa dubrovačkim kolonijama. Početak XV. stoljeća označio je raslojavanje oblika i vrsta gradskih naselja, pa se stoga u izvorima bosanska naselja nazivaju raznolikim terminima kao što su trg, tvrđava, varoš, borgo (burgus), dok se za one gradove koji su se razvili u više etaža uočava prefiks *sub* ili *sotto* ispred samog imena grada.

Prikazujući kratak historijat arheoloških istraživanja obavljenih na srednjovjekovnim bosansko-humskim gradovima, Lidija Fekeža-Martinović smatra da je od cifre 300-350 srednjovjekovnih gradova u Bosni i Hercegovini, koji su do danas isticani u nauci, urbicirano njih 240, također istaknuvši da je moguće prema sačuvanim elementima odrediti kulturne krugove kao što je Jajački koji je okrenut ka Primorju, kulturni krug Kosača sa utjecajima iz istočnih krajeva, te centralno-bosanski krug (Kraljeva zemlja) sa utjecajem iz srednje Evrope (Mulabegović 2012: 23-57). Bosanskohercegovački gradovi imaju i zajedničke karakteristike, to su prvenstveno visinski, odsječeni gradovi, većina ih pripada tipu burga s nastanjenom glavnom kulom. Proučavanje ostataka starih gradova svoje pionirske poduhvate dobilo je u Ćiri Truhelki koji je također autor izraza "stari gradovi" koji se danas, specifično u Bosni i Hercegovini, koristi kao sinonim za sva utvrđenja, burgove, naselja u zemlji, nastala od vremena srednjeg vijeka do austro-ugarskih graditeljskih poduhvata.

Grad u bosaničnim ili *castrum* u latinskim izvorima XIV. stoljeća koji se odnose na Bosnu i Hum, isključivo označavaju tvrđavu, sjedište vladara i feudalaca. Podgrađa koja su se

formirala ispod bosanko-humskih gradova u XIV. stoljeću a zatim i u XV. stoljeću, u latinskim izvorima se označavaju sa prefiksom *sub* ili *sotto* uz ime grada (*sub Višegrad*, *sub Jelez*, *sub Dobrun*, *sub Boraz*, itd.). Uporedo s razvojem naselja javlja se potreba da se naselje ispod grada i terminološki razlikuje od grada tvrđave. Na taj način dolazi do spajanja prefiksa *pod-* sa imenom grada. Prvo iz izvora poznato područje čije je ime izvedeno na istaknutim prefiksanim načinom tvorbe, i to već 1382. godine, jeste Podvisoki. Naime, Žore Bokšić kupuje *in Podvisochi* robinju iz Usore. (Dinić 1978: 105) U XV. stoljeću ovi lokalni, domaći nazivi prodiru mnogo više u latinske dobrovačke izvore: Podobrun (1426), Podvišegrad (1427), Podborač (1434), Podsoko (1447), Podblagaj (1447), Podvratar (1452), Podmičevac (1459) i Podkonjic (1473). Privredno aktivna podgrađa u povelji Stefana Tomaša od 1447. godine nazvana su varoš: *grad Ključ i poda n̄ Srida Ključ*, *grad Mrin i poda n̄ varoš*, *grad Glaški i poda n̄ Srida varoš*, *grad Tetumio i poda n̄ varoš* (P.97). Ovom istom poveljom Stefan Tomaš darovao je braći Dragišić grad Kievac i poda n̄ selo Ki i selo Podgradie. Prema tome već se u domaćim izvorima nalaze izdiferencirani nazivi za podgrađa-varoši i podgrađa-sela koja se međusobno razlikuju po privrednoj strukturi i načinu privređivanja. Tako je stvarna razlika koja je postojala između ove dvije vrste naselja našla odraza i u toponomastičkome nazivlju (Kovačević-Kojić 1978: 136).

Jedna od župa koje su postojale u periodu srednjovjekovne bosanske države u dolini rijeke Bosne bila je i Vidogošća (Anđelić i dr. 1984: 106), koja se u historijskoj literaturi poistovjećuje i sa samom Vogošćom (Hadžijahić 2004: 274). Međutim, lingvistički se ne može objasniti gubljenje dijela korijena –id– (skupine koja čak nije ni cjelovit slog), a koja je dovela do finalnog oblika “Vogošća”, pošto u lingvističkoj literaturi nije ustanovljeno gubljenje suglasnika –d– u intervokalnoj poziciji ili registriran regresivni tip asimilacije u skupini –io– od koje je trebalo dobiti –o–, pa ovakvo tumačenje etimologije ovoga ojkonima lingvistički nije uvjerljivo.

Alen Kalajdzija (2006: 132-136) smatra da se ojkonom Vogošća treba razumijevati kao imenička složenica sastavljena od četiriju morfema: korijenskoga morfema *vel-*, drugoga korijenskog morfema *-gost-*, trećega, derivacijskog morfema, formanta *-j-* te gramatičkoga nastavka *-a*. Na temelju ove rekonstrukcije proizlazi da je morfem *vel-* korijenski morfem pridjeva velik – koji je nastao od staroga praindoevropskog **uel*, a koji je tvoren dodatkom sufiksa *-ik* (usp. Skok 1973: 593), da je korijenski morfem *gost* također indoevropska, sveslavenska i praslavenska riječ bez paralele u baltičkom (Skok 1971: 595), da je *-j*

baltoslavenski, sveslavenski i praslavenski pridjevski sufiks (Skok 1971: 741), a da je nastavak *-a* zapravo gramatički nastavak koji se dodaje na osnovu riječi pošto se veže za derivacijski sufiks *-j* uz koji obrazuje nastavak za muški, ženski ili srednji rod (usp. npr. Skok 1971: 741 ili Matasović 1998: 128). Na osnovu ovih podataka proistječe da je ime naselja Vogošća u rekonstrukciji glasilu **Velgostja*. Zapravo, u strukturi ove imenice, s obzirom na starije jezičko stanje, morali su postojati i poluglasi pa je bilo **Velbgostbja*. Nakon što su poluglasi nestali, dobili smo gore dati primjer rekonstruirane riječi. Naravno, nakon toga desile su se određene fonetske zakonitosti koje su dovele do toga da se suglasnička skupina *-st-* reflektira pod zakonima jotovanja suglasničkih skupina u suglasničku zapadnoštokavsku skupinu *-šč*, da je finalno *-l* iz prvoga dijela složenice na kraju sloga prešlo u *o* (pa se dobija oblik *veo-*), koji regresivnom asimilacijom daje oblik *vo-*, kao integralni dio imeničke složenice *Vogošća*. Dakle, historijski proces u nastanku ovoga imena bio je sljedeći: **Velbgostbja* > **Velgostja* > **Veogošća* > *Vogošća*.

Međutim, važno je pomoću drugih naučnih sredstava i primjenom interdisciplinarnih metoda, potvrditi ovu mogućnost. S tim u vezi, najbitnije je da ovako rekonstruirani oblik ne odstupa od ustanovljenih lingvističkih principa u rekonstruiranju i reflektiranju pojedinih fonetsko-morfoloških kategorija. Zatim, oblici imena koji završavaju sufiksom *-ja* služe za tvorbu imenica pridjevskog značenja (Bošković 2000: 310) koje u konkretnom slučaju znači da je Vogošća mjesto velikoga gosta, odnosno, veliki je gost posjednik toga područja, ono mu pripada po nekoj osnovi (pa možda i po tome što je on tu boravio pa je po njemu mjesto i prepoznatljivo i prozvano). Primjeri toponima građenih sufiksom *-ja* upravo potvrđuju njihov pridjevski karakter kao što je Banja Luka zapravo Banova Luka tj. Ban + ja + Luka (usp. Skok 1971: 741), odnosno Međeđa < Med(v)jed + ja, tj. mjesto gdje borave ili su boravili ili je tu bilo medvjeda, pa je to zapravo «medvjede mjesto» – Međeđa i sl. (Kalajdžija 2006: 134-136)

Natpis gosta Milutina iz sela Humskog kod Foče (Vego 1964: 52-53)

U onimu Vogošća potvrđen je leksički princip onomizacije, kad se od zajedničkih imenica tvore vlastita imena, što potvrđuje i činjenica da postoji i veći broj takvih ojkonima i antroponima. Činjenica je da se sastavnica *gost* može dodati licu, kao i imenu mesta. U Poljskoj ima mesta, koja se zovu *Bydgoszcz*, *Radgoszcz* ime jednog sela u Galiciji. Na planinama Beskides u Moravskoj ima jedno brdo, koje se zove *Radhost* (Leger 1901: 150). Na području srednje Bosne postoji i mjesto Velogošće, u općini Kreševo. Međutim, pored ojkonima sa naznačenom sastavnicom, u Bosni i Humu posvjedočena je i kao: etnik *Gostiljanin* (Zb.4: 290), osobno ime *Milogost* (Zb.1: 46, 4: 254), *Dobrogost* (Dizdar 1969: 77), zvanje *gost Mišljen* (Zb.4: 249), *gost Milutin* (Zb.3: 190) (vidi Prilog 7.), a također i jedna od povelja Stjepana Kotromanića pisana je u hiži *velikog gosta* (P.12). S tim u vezi, sastavnicu *gost* moguće je vezati sa zvanjem redovnika Crkve bosanske, kao što to čini Kalajdžija, ali i sa božanstvom Radigast ili Radigost, kod Slavena (Leger 1901: 144-151).

Zaključak

Imena s epigrafa i administrativno-pravnih tekstova, u dijahronoj i sinhronoj perspektivi, markiraju materijalnu i duhovnu kulturu naroda u Bosni i Humu, njihova davnašnja zbivanja, način života, gledanja na svijet, i projiciranja u njemu, definiraju mentalitet kroz epohe i odnos prema drugim narodima koji su obitavali na topikalnom prostoru, direktno ili indirektno. Definirani korpus je izrazito plodonosan onomastičkim podacima, i predstavlja podatkovno bogatstvo za proučavanje onomastičke problematike i općenito povijesti jezika.

U tijeku šestogodišnjeg razvoja u Bosni i Humu su došle do smjene četiri epohe društvenog afirmитета koje se mogu donekle izjednačiti s procesom imenovanja ljudi, a one su: **predfeudalna epoha**, (od naseljavanja do X. stoljeća) u kojoj je bio dominantan jednoimeniski obrazac, ali s prisvajanjem feudalnih oblasti dolazi do afirmитета samih feudalaca te u **ranofeudalnoj epohi** (tijekom XI. i XII. stoljeća), u imenskoj formuli se infiltrira pridjevak, vladarski ili velikaški: *ban Kulin, knez Mihajl, sudija Gradiša, župan Miroslav*; **epoha razvijenoga feudalizma**, (od XIII. do polovine XIV. stoljeća) u kojoj se očituje proširenje imenske formule na prezimensku sastavnicu: *Hreljko Rastimirić, Dobrovit Radovčić, Hrelja Stepković, Odumisl i Strjezimir Adamović, Čepnja Osilić, Hranislav Prvoslavić*; **epoha kasnoga feudalizma** (tijekom druge polovine XIV. i XV. stoljeća) ili **epoha bosanskoga kraljevstva** (1377-1463), prezimenski element je uglavnom općezastupljen u poveljama, odnosno u navodima vlastele kao svjedoka, a naročito u knjigama zaduženja u kojima su od krucijalnog značaja imena, prezimena i mjesta stacioniranja najamnika, odnosno bosanskih trgovaca. S tim u vezi, mogu se izdvojiti sljedeće faze razvoja antroponimijske formule Bosne i Huma: **jednoimenska formula** od naseljavanja do XIII. stoljeća, koju čine jednostruko samotvorno/monoleksemno ime (Vuk, Jež, Grd, Bret), izvedeno složeno ili dvočlano ime (Dobrovit, Vladimir, Božidar), pokraćeno ime (*Boško, Rade, Dabiša, Tvrtko*), osobno ime i nenasljedni jednočlani, dvočlani ili višečlani pridjevak (Radič kovač, Radoje dijak bana); **dvoimenske ili imensko-prezimenske sintagme** od XIII. stoljeća, kao dvostruka osobna imena (Matej Ninoslav, Stjepan Dabiša) i imensko-prezimenske sintagme (Draže Ohmućanin, Viganj Milošević). Pri tome su postojale tri morfološki različite vrste osobnog imena: 1. **jednočlana, jednostruka samotvorna ili monoleksemna imena** tipa: *Vuk, Brat, Jež, Grd, Gost*; 2. **složena, dvoosnovna, dvočlana ili binomna imena** tipa: *Boljeslav, Božidar, Bratoslav, Cvitimir, Črnomir*; 3. **pokraćena imena** (regresivne tvorbe i izvedena imena) tipa: *Rade* od *Radomir*, *Tvrtko* od *Tvrdislav*, *Mile* od *Milobrat*. Kompoziti koji tvore

dvosložna imena, i sama dvosložna imena, u bosanskohercegovačkome srednjovjekovlju, posvjedočeni su i kod drugih slavenskih naroda, što potvrđuje tezu o slavenskom imenskom kontinuumu u pogledu ovakvoga načina imenovanja.

S aspekta etimologije, opći srednjovjekovni bosansko-humski osobnoimenski korpus moguće je računati na dvije velike skupine koje čine imena stranog podrijetla ili aloglotska koja opet mogu biti supstratna ili adstratna i imena (staro)bosanskog podrijetla ili idioglotska (narodna). Unutar domene imena stranoga porijekla razaznaje se slavenski ili općeslavenski sloj, u bosanskome jeziku adaptirane varijante kršćanskih imena i adaptirane varijante orijentalnih imena. Kršćanska imena i imena s kršćanskom motivacijom potvrđena su u manjem broju od narodnih, a nositelji tih imena su u naraštaju i očeva i sinova. U skupini kršćanskih imena pojavljuju se imena u temeljnom (*Grgur, Ivan, Marko, Mihovil, Nikola, Toma*), izvedenom (*Andrijaš, Matijaš, Pavko*) te pokraćenom liku (*Ivko*). Premda na kršćanska imena otpada manje od trećine potvrđenih muških osobnih imena, njihove spomenute tvorbene značajke upućuju na zaključak da su ta imena, premda aloglotnoga podrijetla, već bila dobro uklopljena u bosanski antroponimijski sustav. Semantički, unutar slavenskoga sloja svako ime je moglo biti motivirano različitim semantičkim realijama, i pri tome da bude semantički prozirno ili očajureno. S tim u vezi, moguće je raspoznati zaštitna, blagoslovna, teoforna, opasna, te imena motivirana životinjama ili biljkama, obiteljskim srodstvom, anatomijom tijela ili bojom kože i kose.

Padom Bosne i Huma pod osmanlijsku vlast, dolazi i do novina u procesu imenovanja, pa se sa novom vjerom i kulturom usvaja i ustaljena tradicija po kojoj novi muslimani uzimaju imena iz jezika donosioca islama (Arapa i Turaka). Imena potvrđena na definiranom korpusu djelomično su prošla proces adaptacije, odnosno suglasničko-samoglasničke prilagodbe fonološkome sustavu bosanskoga jezika. Neki oblici su adoptirani bez ikakvih izmjena u izgovoru, primjerice ime *bos. Hasan* od *tur. Hasan*, kod nekih se promjena sastoji u tome što je na kraju turskog imena dodan bosanski nastavak *-ja*, primjerice *bos. Alija* od *ar. Ali*, međutim u nekima je moralo dolaziti do zamjenjivanja glasova, primjerice zamjena turskoga *d* bosanskim *t* (što nije uvijek bivalo dosljedno primjenjivano): *Mahmud* > *Mahmut*, *Ahmed* > *Ahmet* i sl.

Antroponimijski prijelazni element ili međufaza između osobnoga imena i prezimena, bili su pridjevci koji su mogli biti: **patronimski** (*Milanov, Stjepanov*), **po zanimanju** (*Radoje Kovač, Divac Zlatar*), **toponimski** (*Martin Vuê Crnogoracъ, Ahmet Hercegović*) te, **motivirani osobinom nositelja** (*Utolović, Krivoušić*). U pogledu razvoja antroponimijske formule, sljedeća jedinica bila je prezimenska sastavnica. Moguće je utvrditi tri moguća

datuma nastanka bosansko-humskih prezimena: 1. XIII. stoljeće – doba kada se prezimena definiraju kao pridjevici, čija je uloga nasljednosti relativna; 2. XVI. stoljeće – doba uvođenja vjenčanja, krštenica, umrlica, poslije Tridentskog koncila, kada je nasljedna uloga prezimena relevantna; 3. XVIII./XIX. stoljeće – doba osmanlijskoga usvajanja prezimenske sastavnice, odnosno, ozakonjena imensko-prezimenske formule. Dakle, između XII. i XIX. stoljeća bosansko-humska prezimena su evoluirala od rijetke pojavnosti do zakonskim aktom propisane obvezatnosti. S obzirom na tvorbenu strukturu prezimena su mogla nastati bez tvorbenog čina, tj. onimizacijom, kao asufiksalna prezimena, i tvorbenim činom, tj. sufiksacijom. Prezimena su motivirana osobnim imenom (*Bogdanović, Bratislavić, Dragišić, Đurđević, Petrović*), nazivima zanimanja (*Kovačević, Kožuhar, Kovničar*), toponimima i etničkim oznakama (*Hrvatinić, Hercegović, Crnogorac*), fizičkim i moralnim karakteristikama (*Glavišić, Krivoušić*), nazivima životinja i biljaka (*Golubović, Jarčić, Vukčić, Smokvić, Dubravčić, Jablanić*), društvenom i crkvenom hijerarhijom (*Banović, Županović, Vladisalić*), rodbinskom vezom (*Pobratović, Brateljević*).

Pored toga što bosansko-humski epitafi i administrativni tekstovi svjedoče znamenit broj antroponima, predstavljaju plodonosan korpus i za analiziranje toponima. S obzirom na strukturalne tipove bosansko-humske toponime moguće je svrstati u dvije skupine: **toponimi koji izravno imenuju zemljopisni objekt** (*Obod, Dumno, Vrh, Luke*), i **toponimi koji imenuju ljude na određenom objektu** (*Tanorovo, Rakovac, Brsečevo, Mrčevo, Kučevsko*). Semantička klasifikacija očituje se u dvije osnovne skupine imena: **imena koja odražavaju prirodna svojstva regije** (*Ripišta, Podgora, Vrhdo, Zagorje, Suhodol, Lipovici, Rudinice*), i **kulturni toponimi koji izražavaju čovjekovu djelatnost** (*Kočerin, Podgradje, Gradišće*). Pri imenovanju zemljopisnih objekata, često se poseže za postupkom metaforizacije, i to dodavanjem pridjeva kao imenskih sastavnica. Takvom recepturom nastali su oblici *Visoko, Slano, Tvrd, Duboko, Dugo* i sl.

S obzirom na evidentirane i analizirane oblike antroponima i toponima, moguće je zaključiti da su Bosna i Hum imali razvijenu shemu imenovanja ljudi i zemljopisnih objekata, odnosno da je njihovo stanovništvo ostvarilo bitisanje u raznovrsnosti imenskih oblika i bogatstvu slojevitosti i motivacije imenovanja, što se potvrđuje kao iznimno kulturološko i jezično blago. Imena odražavaju običaje i kulturu Bosne i Huma, njihovu burnu povijest, prihvatanje, mijenjanje i zadržavanje religije, prožimanje mnogih jezika, ali i čuvanje slavenske imenske formule u domeni tvorbe i semantike, i s tim u vezi, predstavljaju stjecište jezičnoga, filološkog, kulturnog, povijesnoga, antropološkog, etnološkog i teološkog blaga.

Conclusion

Names on epigraphs and administrative texts in diachronic and synchronic perspective highlight the material and spiritual culture of the people who lived in Bosnia and Hum, together with their long history, lifestyle, point of view and projecting themselves to the world they lived in, thus defining their mentality through many eras and relationships with other peoples who inhabited the topical area directly or indirectly. The defined corpus is very much fruit-bearing with onomastics data and represents the great amount of data for the study of its issues and general history of language.

Four epochs of social affirming came to shift during the six years of development in Bosnia and Hum and these can somewhat be equated with the names of the people who lived there. These epochs are: prefeudal epoch (from their settlement to the 10th century) with the dominant form of one name pattern. But, with the appropriation of feudal area, it comes to affirming the status of feudal lords in the early feudal epoch (during 11th and 12th century). This is the peculiar thing for the names where the aristocratic or noble attribute is infiltrated to the noun phrase, and the examples for these are: *ban* Kulin, *knez* Mihajl, *sudija* Gradiša, *župan* Miroslav. The following feudal epoch (from the 13th to the half of the 14th century) is the one which shows the expansion of the nominal formula to its surname components and these are: *Hreljko Rastimirić*, *Dobrovit Radovčić*, *Hrelja Stepković*, *Odumisl* and *Strjezimir Adamović*, *Čepnja Osilić*, *Hranislav Prvoslavić*. The last epoch, late feudalism (the second half of the 14th and 15th century) or the epoch of the Bosnian kingdom (1377 - 1463), the surname is mainly used in the charter, or in the allegation of the nobility as witnesses namely in the books of indebtedness, which contain the crucial names, last names and places of mercenaries and Bosnian traders.

In this regard, two phases of development of anthroponomical formula of Bosnia and Hum can be identified, and these are - 1. the one-name phrase formula of settlement until the 13th century, which consists of self-formatted or monolexic name (Vuk, Jež, Grd, Bret); then the derivative complex or a binominal name (Dobrovoj, Vladimir, Božidar); abbreviated name (Boško, Rade, Dabiša, Tvrtko); and 2. personal name and sporadic single element, binominal or multinomial name attributes (Radič Kovač, Radoje Dijak Bana); binominals or phrases made of both name and surname in the 13th century, as well as name and middle name phrases (Matej Ninoslav, Sjepan Dabiša) and name and surname phrases (Draže

Ohumčanin, Viganj Milošević). As a matter of fact, there were three morphologically different types of personal names and these are: 1. single element, self-formatted and monolexemic name types such as Vuk, Brat, Jež, Grd, Gost; 2. complex, derivate binominal names such as Boljeslav, Bižidar, Bratoslav, Cvitimir, Črnomir; and 3. abbreviated names (derivate regressive names) such as Rade from Radimir, Tvrtko from Tvrdislav, Mile from Milobrat. Composites which form binominal names or just binominals in the middle ages of Bosnia and Herzegovina are present with other Slavic nations, which only underline the theses of the Slavic naming continuum in terms of naming children in this way.

From the etymologic point of view, general medieval Bosnian and Hum name corpus can be divided into two large groups, which consist of foreign origin root made of substrate names, and names with old Bosnian origin or idioglotic names which are mainly a part of folklore. Within the foreign name domains it can be differentiated the Slavic or general Slavic part, as adapted versions of Christian and oriental names present in the Bosnian language. Christian names and names which consist Christianity within their origin are less present than the folk names and the people who are given these names are mainly fathers and sons. The Christian names thus can have fundamental form (Grgur, Ivan, Marko, Mihovil, Nikola, Toma), derivative form (Andrijaš, Matijaš, Pavko) and abbreviated form (Ivko). Even though the Christian names represent one third of male first names, their features indicate that these names were a part of the Bosnian antroponymic system of names. Semantically, the names within Slavic part could have been motivated by different semantic realia and thus made without meaning or clipped. Therefore, it is possible to discern protective, blessing, dangerous and names given after animals and plants, the family kinship, body anatomy or by hair colour and complexion.

When Bosnia and Hum was under the Ottoman siege, the innovation in the process of giving names come to scene and with new religion and culture, new tradition is adapted after which new Muslims take the names from those who brought Islam to this area, Arabs and Turks. These names, which were defined by the corpus, have partially gone through a process of adaptation, or consonant and vowel adaptation to phonological system of the Bosnian language. Some name forms were adapted without any change in pronunciation for example the Bosnian name Hasan derived from the Turkish Hasan. Some changes were present by adding the Bosnian suffix -ja to Arabic names such as Ali to have the Bosnian name Alija. However, some names had to be changed by changing syllables, for example the Turkish d was changed into the Bosnian t, which was not always applied, in names such as Mahmud > Mahmut, Ahmed > Ahmet, etc.

Anthroponomical transition element or intermediate stage between the first name and surname were in the additions and given by the following system: patonymic (Milanov, Stjepanov), after their occupation (Radoje Kovač, Divac Zlatar), toponymic (Martin Vuê Crnogoracъ, Ahmet Hercegović) and motivated by some trait of the person (Utolović, Krivoušić). In this regard of anthroponomical formula development, the following unit to go through was in the surname element. Thus, it is possible to identify three main dates of Bisnian-Hum surname development and these are: 1. the 13th century - the ages when the surnames were defined as descriptors, which role of heredity was relative; 2. the 16th century - the ages when ceremonies such as weddings, baptisms and funerals was implemented after the Trent council when the hereditary role of surnames was highly relevant and 3. the 18th/19th century - the ages of Ottoman surname application or the legalized phrase consisting of both name and surname was applied. Therefore, between the 12th and 19th century the Bosnian-Hum surnames evolved from rare appearance to legally required component of a name. In regard to its morphological structure, surnames could be made without word formation meaning by onimisation as non-suffix surnames, and with the word formation or by suffixation. These surnames were highly motivated by the first name (Bogdanović, Bratislavić, Dragišić, Đurđević, Petrović), their occupation (Kovačević, Kožuhar, Kovničar), by toponyms and ethnic markings (rvatinić, Hercegović, Crnogorac), by physical and moral traits (Glavišić, Krivoušić), by names of animals and plants (Golubović, Jarčić, Vukčić, Smokvić, Dubravčić, Jablanić), by social and ecclesiastical hierarchy (Banović, Županović, Vladisalić), by family bonds (Pobratović, Brateljević), etc.

In addition, Bosnia and Hum epitaphs and administrative texts contain a great number of anthroponyms, and these represent fruitful corpus for toponym analysis. Given the structural types of Bosnia-Hum toponyms, these can be classified into two groups and these are 1. toponyms which directly appoint to the geographical object (Obod, Dumno, Vrh, Luke), and 2. toponyms that are appointed to people on a particular object (Tanorovo, Rakovac Brsečevo, Mrčevo, Kučevsko). The semantic classification is reflected in the two main groups of names, such as a) names that reflect the natural characteristics of the region (Ripišta, Podgora, Vrhdo, Zagorje, Suhodol, Lipovici, Rudinice), and b) cultural place names that express activities (Kočerin, Podgradje, Gradišće). In naming geographical objects, these are often named through metaphors, especially by adding adjectives as nominal constituents. Following this method, the following forms were Visoko, Slano, Tvrd, Duboko, Dugo, etc.

Given the recorded and analyzed forms of anthroponyms and toponyms, it is possible to conclude that Bosnia and Hum had a developed naming scheme for people and

geographical objects, meaning that their populations are rich in diversity of shaping and formulating but also motivational naming, which proves to be an extremely cultural and linguistic treasure. The names reflect the customs and culture of Bosnia and Hum, their turbulent history, acceptance, changing and keeping of religion, pervasion of many languages, but also keeping the Slavic noun formula in the domain formation and semantics, and in this regard, they represent a confluence of linguistic, philological, cultural, historical, anthropological, ethnological and theological treasures.

Izvori

Administrativno-pravni tekstovi

1. *Povelja bana Kulina* 1189. *Osamsto godina Povelje bosanskog bana Kulina*
2. *Ninoslav, Bosnae magnus banus prije 1232.*, Miklosich XXX; Stojanović br.9; Čremošnik br. 2; Turbić-Hadžagić 2006:14; HR-DAD; sign. bec_992 sl. Đorđić, 1971:276
3. *Humski knez Andrej Dubrovniku prije 1235.* Miklosich XXIX; Stojanović br. 7; Čremošnik 1948:132; Turbić-Hadžagić 2006:13; HR-DAD; sign. bec_987 sl. Đorđić, 1971:274
4. *Ninoslav, veliki ban bosanski* 1240. Miklosich XXXVI; Stojanović br.10; Čremošnik br. 3 sl. Đorđić, 1971:277.
5. *Matthaeus Ninoslav, Bosnae magnus banus* 22. mart 1240. Miklosich XXXV; Stojanović br.11; Čremošnik 1948:118; Turbić-Hadžagić 2006:15; HR-DAD; sign. 7.3. (Diplomata et acta) 13. st. br. 256/2; sl. Đorđić 1971:278
6. *Povelja humskog kneza Andreja Dubrovniku* 1247-1249., Miklosich XL; Stojanović br.8; Čremošnik 1948:134; Turbić-Hadžagić 2006:18-19; HR-DAD; sign. bec_988 sl. Đorđić, 1971:275
7. *Matheus Stephanus, Bosnae magnus banus* 1249. Miklosich XXXIX; Stojanović br. 12; Čremošnik 1948:124;
8. *Pismo kneza Črnomira Dubrovniku* 1252-1254. Miklosich XLIII; Stojanović br.25; Čremošnik 1948:139; Turbić-Hadžagić 2006:20; HR-DAD; sign. 7.3. (Diplomata et acta) 13. st. br. 216; sl. Đorđić, 1971:280
9. *Povelja humskog župana Radoslava Dubrovniku* 22. maj 1254.: Stojanović br.27; Turbić-Hadžagić, 21-23 HR-DAD; sign. 7.3. (Diplomata et acta) 13. st. br. 213
10. *22. maj 1254. humski župan Radoslav* Miklosich XLV; Stojanović br. 27
11. *Stjepan Kotromanić oko 1322. godine* Arh. Kermenda; Šišić, br. 6; Thalloczy, Studien br. I, GZM XVIII/1906; sl. *Povijest Bosne – Napredak*; usp. Dizdar, 56
12. *Stjepan Kotromanić oko 1323. godine* orig. u Kermendu; Šišić, br. 4, *Thall. br. V*; GZM, XVIII, 1906, 405 sl. Đorđić, 1971:390
13. *Jelisaveta, supruga bana Stjepana Kotromanić, kćerka srpskog kralja Dragutina oko 1323. godine*; Š. br. 5, *Thall. br. V*, GZM, XVIII, 1906, 407; sl. Đorđić, 1971:391
14. *Stjepan Kotromanić oko 1326. godine* daje velikom knezu Grguru Stjepaniću u nasljedstvo 5 sela za uslugu što mu je predvodio poslanstvo u vrijeme ženidbe: Thalloczy IV, GZM, XVIII/1906, 406-407.
15. *Stjepan Kotromanić oko 1331. godine*: Thalloczy IV, GZM, XVIII/1906, 408.

16. *Ugovor bosanskog bana Stjepana Kotromanića s Dubrovčanima* 23. oktobar 1332.: Miklosich LXXXV; Tekst koji donosi Miklosich je prijepis dubrovačkog primjerka iz *Codex ragusinus* fol. 52b - dokument koji je sastavljao (1430-1455) dubrovački pisar Nikša Zvijezdić
17. *ban Stjepan Kotromanić* 15. mart 1333. Srebrnik Miklosich LXXXIX; Stojanović br.45; HR-DAD; prijepis, *Codex ragusinus* fol. 25a
18. Knez Vladislav, kneginja Jelena, ban Tvrtko Kotromanić i brat njegov Vuk knezu Vlatku Vukoslaviću 1353.: sl. Thalloczy, GZM, XVIII, 1906, 409-410; sl. Đorđić, 1971:392
19. *Tvrtko Kotromanić* godine 1357.: sl. *Povjest Bosne - Napredak* (orig. u Kermendskom arhivu)
20. *ban Tvrtko Kotromanić* 11. august 1366. pod Prozorom u Rami Rački, *Starine* XXI, 1889, str.81; Čremošnik br.8; Turbić-Hadžagić 2006:23; pismo;poluustav HAZUćir.I/2 sl. V. Mošin Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije II, Reprodukcije, br. 132
21. *Tvrtko Kotromanić* 1. juni 1367. Miklosich, CLIX; Stojanović, br. 80; Čremošnik br. 9; Turbić-Hadžagić 2006:26; Stojanović; sl. Đorđić, 1971:393
22. *Tvrtko Kotromanić* 9. februar 1375. pod Bobovcem: Miklosich, CLXXV; Stojanović br. 81; Pečat otkinut; Turbić-Hadžagić, 27-28; HR-DAD; sign. bečki_1041; sl. Đorđić, 1971:394
23. *Tvrtko Kotromanić* 7. februar 1376. Miklosich, CLXXVI; Stojanović, br. 82, CC (Spomenici srpski), 59, MS, CLXXVI; sl. Đorđić, 1971:394
24. *Tvrtko I Kotromanić* 1377-1385.: Stojanović, br. 84
25. *Tvrtko I Kotromanić* 10. april 1378. Žrnovnica; 17. juni 1378. Trstivnica; Miklosich CLXXXI; Stojanović br. 83; Turbić-Hadžagić 2006:28; sl. u: *Jezik u Bosni i Hercegovini*
26. *Tvrtko Kotromanić* 12. mart 1380. na Moštru *Darovnica Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću* Original u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, Turbić-Hadžagić:32-33; sl. Ljudevit Thalloczy, *Kako i kada je Hrvoje postao veliki vojvoda bosanski*, GZM, 1897.
27. *Tvrtko Kotromanić* 2. decembar 1382. Miklosich, CXC: Sigillum pendens. Origin. membran. in c. r. archivio Viennae. Spomen. 68; sl. Đorđić, 1971:395
28. *Tvrtko Kotromanić* 2. decembar 1382. Turbić-Hadžagić:34-35: HR-DAD; sign. 7.3. (Diplomata et acta) 14. st. br. 122; sl. koncepta u: *Jezik u BiH*, 103.VII
29. kralj *Tvrtko I* 4. mart 1387. Stojanović, br. 86, Na hartiji u knj. *Div. canc.* 1386. Pucić, II, 36
30. kralj *Tvrtko I* 28. septembar 1388.; Stojanović, br. 88. Na hartiji u knj. *Div. canc.* 1388., Pucić, II, 40
31. kralj *Tvrtko I* 25. novembar 1388.; Stojanović, br. 89, Na hartiji u knjizi *Div. canc.* 1388. Pucić, II, 42.

32. *kralj Tvrtko I* maj 1389.; Stojanović, br. 90, Na hartiji u knj. *Liber reform.* 1388-90., Sp. XI, 25.
33. *kralj Tvrtko I* 19. maj 1389.; Stojanović, br. 91, Na hartiji s pečatom s grbom i natpisom Regis Rasie Stepani Tvetchonis, u knjizi *Div. canc.* 1388.; Pucić, II, 43; Turbić-Hadžagić:36; HR-DAD; sign. 1389_IVa 19.
34. *kralj Tvrtko* 12. juni 1389.; Stojanović, br. 92. Na hartiji u knj. *Div. canc.* 1388. Pucić, II, 44.
35. *Župan Milten i Ružir* prije oktobra 1335.; Stojanović. br. 72. Original na hartiji u knj. *Div. canc.* 1334-39. oktobra 1335. - Pucić, II, 16; Spom. XI, 100.
36. *Župan Sanko* prije 1391. (Đorđić: prije 1369.); Stojanović br. 103; Miklosich str.247: „Sine sigillo. Origin. chartac. in c. r. archivio Viennae. Spomen.79.“; sl. Đorđić, 1971:408
37. Radič Sanković 15. april 1391.; Stojanović br. 129: Spomenici srpski 78, Monumenta serbica CCIV; Turbić-Hadžagić:37-40;
38. *Radič Sanković* 15. maj 1391.: Stojanović, br. 130.
39. *kralj Dabiša* 6. mart 1392. na Ceceni u domu protovistijara Žoreta Stojanović br. 177
40. *kralj Dabiša* 17. juli 1392. Miklosich CCVI, Stojanović, br.178: Spomenici srpski 81, Monumenta serbica CCVI; Čremošnik br.24; original u: HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) Turbić-Hadžagić 2006:40; sl. Đorđić 1971:396
41. *kralj Dabiša* 17. juli 1392. na Čihovićima: Stojanović br. 179, original u knj. *Diversa cancelariae* 1392. Čremošnik br.25 sign. IV br.23
42. *kralj Dabiša* 21. august 1392. Stojanović br. 180, original u knj. *Diversa cancelariae* 1392. Čremošnik br. 26 sign. IV br. 24
43. *kralj Dabiša* 18. februar 1393.: Stojanović br. 181, original u knj. *Diversa cancelariae* 1392. Čremošnik br.28 sign. IVa br. 25
44. *kralj Dabiša* oktobar 1393.: Stojanović br. 182, original u knj. *Diversa cancelariae* 1342. Čremošnik br.29 sign. IVa br. 28
45. *kralj Dabiša* prije 15. oktobra 1393.: Stojanović br. 184: original u knj. *Diversa cancelariae* 1391.; Čremošnik br. 30
46. *kralj Dabiša* 26. april 1395.: Miklosich, CCX nalazi se u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu (Turbić-Hadžagić 2006:42)
47. *kralj Dabiša* 17. maj 1395. Miklosich, CCXI; sl. Đorđić 1971:397
48. *Elena, udova kralja Dabiše* 13. maj 1397. u Sutisci Miklosich, CCXX, prijepis u Cod. ragus. f.55, b.:MCCCXXXVII

49. *Elena* 22. maj 1397.: Stojanović br.252; Čremošnik br. 31: orig. u DAD: IVa br. 65
50. *Elena* 15. novembar 1397. na Moštru: Stojanović br. 253; Čremošnik 1950:146, br.32. orig. u DAD:IVa br. 30;
51. *Elena* 9. mart 1398.: Stojanović br. 255: original u *Diversa cancelariae 1396*. Čremošnik br. 33. orig. u DAD: IVa br. 31
52. *Elena* april 1398.: Stojanović br. 256 Čremošnik br. 34. orig. u DAD: IVa br. 32
53. *knez Pavao Radinović* 25. mart 1397. Miklosich br. CCXIX; Stojanović, br. 259; Čremošnik 1950:90; Turbić-Hadžagić 2006:44 HR-DAD, sign. 7.3. (Diplomata et acta) 14. st. br. 129; sl. Đorđić 1971:409
53. *kralj Stefan Ostoja* 20. novembar 1398.: Stojanović br. 428; Miklosich CCXXIV; Čremošnik br.35; sl. Đorđić 1971:398
54. *kralj Stefan Ostoja* 15. januar 1399.: Miklosich CCXXV; Čremošnik br.36; Turbić-Hadžagić 2006:48; HR-DAD; sign. becki_1037
55. *kralj Ostoja* 15. januar 1399. na Usori u Lišnici: Turbić-Hadžagić 2006:50 HR_DAD; sign. 1399_IVa 38; Čremošnik br.37; Stojanović br.430
56. *kralj Stefan Ostoja* 5. februar 1399. u Sutisci Miklosich CCXXVI; Stojanović br.431; Čremošnik br.38; Turbić-Hadžagić 2006:51; HR-DAD; sign. 1399_becki 1038 sl. Đorđić 1971:399
57. *bosanska kraljica Jelena Gruba* 5. mart 1399.: Stojanović br.491; Čremošnik br.39; Kuna 1982. (opaska u: *Pisana riječ u Bosni i Hercegovini*); Turbić-Hadžagić 2006:54; HR-DAD: IVa 34
58. *Vojvoda Radič Sanković i župan Bjelijak* 25. august 1399.: Miklosich CCXXIX; Stojanović br. 135; Čremošnik 1951:87; Turbić-Hadžagić 2006:55-57 HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 14. st. br. 133; sl. Đorđić, 1971:410
59. *kralj Ostoja* 8. decembar 1400.: Miklosich CCXXXVII orig. u HAZU
60. *Hrvoje Vukčić Hrvatinić, veliki vojvoda bosanski i herceg splitski* 15. januar 1404.: Miklosich CCXLI; sl. Đorđić 1971:411
61. *Stefan Tvrtko Tvrtković* 24. juni 1405.: Miklosich CCXLIII; Stojanović br. 513; Čremošnik br.40; Turbić-Hadžagić 2006:58-61
62. *kralj Ostoja* 4. decembar 1409.: Miklosich CCLIV; Stojanović br.445; Čremošnik br.42; Turbić-Hadžagić 2006:62; HR-DAD; sign. 1409_becki 1048; sl. Đorđić 1971:400
63. *vojvoda Sandalj banici Anki* 4. mart 1410.: Miklosich br.CCLV:Pucić:98; Karano-Tvrtk. 93; Stojanović br.298 original u Srpskoj ak. (Solovjev)

64. vojvoda *Sandalj Dubrovniku* 19. oktobar 1413.: Turbić-Hadžagić 2006:64; HR-DAD; sign. 1413_IVa 35
65. kralj Ostoja 20. novembar 1414.: Stojanović br.451; Čremošnik br.42; Turbić-Hadžagić 2006:65; HR-DAD; sign. 1414_IVa 47
66. kralj Ostoja 28. oktobar 1416.: Stojanović br.452; Čremošnik br.44; Turbić-Hadžagić 2006:66; HR-DAD; sign. 1416_IVa 36
67. kralj Ostoja decembar 1416.: Stojanović br.454; Čremošnik br.45; Turbić-Hadžagić 2006:67; HR-DAD; sign. 1416_IVa 37
68. kralj Ostoja 1418.: Stojanović br.456; Čremošnik br.47; Turbić-Hadžagić 2006:68; HR-DAD; sign. 1416_IVa 40
69. knez Grgur Vukosalić 6. juli 1418.: Đorđić 1971:412; Stojanović br.564
70. kralj Stjepan Ostojić 5. mart 1419.: Miklosich CCLXVI; Stojanović br.579; Čremošnik br.48; Turbić-Hadžagić 2006:68-70; HR-DAD; sign. 1419_becki 1050
71. *Sandalj Hranić, veliki vojvoda bosanski* 14. juni 1419. Miklosich CCLXVIII; Stojanović br.314; Čremošnik br.89; Turbić-Hadžagić 2006:71-74; sl. Đorđić 1971:414 HR-DAD; sign. 1419_becki 1051
72. kralj Stjepan Ostojić 4. decembar 1419.: Miklosich CCLXIX; Stojanović br.580; Čremošnik br.49; Turbić-Hadžagić 2006:75-78; HR-DAD; sign. 1419_becki 1052
sl. Đorđić 1971:401
73. *Sandalj Hranić* 30. maj 1420.: Miklosich CCLXXII; Stojanović br.322; Čremošnik br.90; Turbić-Hadžagić 2006:78-82; HR-DAD; sign. 1420_becki 1053; sl. Đorđić 1971:413 (od r.26 do kraja)
74. *kralj Stefan Tvrtko Tvrtković* 16. august 1420.: Miklosich CCLXXIII; Stojanović br.522; Čremošnik br.50; Turbić-Hadžagić 2006:83-84; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 227; Đorđić 1971:402
75. *vojvoda Radosav Pavlović* 24. april 1421.: Stojanović br.591; Čremošnik 1951:91; Turbić-Hadžagić 2006:85-86; HR-DAD; sign. 7.3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 229; sl. Đorđić 1971:415
76. *Stefan Tvrtko Tvrtković* 18. august 1421.: Miklosich CCLXXX; Stojanović br.523; Čremošnik br.51; Turbić-Hadžagić 2006:87-89 HR-DAD; sign. 1421_becki 1058
77. Radosav Pavlović 7. april 1423.: Miklosich, CCLXXXIII, Stojanović, str. 585; Turbić-Hadžagić 2006:90-92; HR-DAD; sign. 1423_becki 1060
78. *Sandalj, veliki vojvoda bosanski* 1. novembar 1423.: Miklosich CCLXXXIV
79. *Sandalj bosanski vojvoda* 27. decembar 1423.: Miklosich, CCLXXXV

80. Radosav Pavlović 31. decembar 1427.: Miklosich CCXCVII; Stojanović 1929:592; Čremošnik 1951:97; Turbić-Hadžagić 2006:92; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 237; sl. Đorđić 1971:416
81. knez Tvrtko Borovinić 14. mart 1430. pismo Dubrovačkoj općini; Stojanović br. 631; sl. Đorđić 1971:417
82. *Radosav Pavlović 25. oktobra 1432.: Miklosich CCCXIV*
83. kralj Tvrtko II Tvrtković 2. mart 1433.: Miklosich CCCXVI; Stojanović br. 592; Čremošnik br. 54; Turbić-Hadžagić 2006:94-96; sl. Đorđić 1971:403; HR-DAD sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 245
84. vojvoda *Radosav Pavlović* 25. mart 1433.: Turbić-Hadžagić 2006:96-97 HR-DAD; sign. becki_1074
85. *Juraj Vojsalić, sinovac Hrvoja Vukčića*, 12. august 1434.: Miklosich CCCXX; sl. Đorđić 1971:417
86. veliki vojvoda Stjepan Kosača, sin Vukca Hranića 10. oktobar 1435.: Miklosich CCCXXII; Stojanović, br. 647; Čremošnik, br. 93; Turbić-Hadžagić 2006:97-98; HR-DAD; sign. 1435_becki 1077
87. veliki vojvoda Radosav Pavlović, 31. januar 1437.: Stojanović br. 613; Čremošnik 1951:105; Turbić-Hadžagić 2006:101; HR-DAD; sign. 1437_becki 1080; sl. Đorđić 1971:418
88. kralj Tvrtko II 26. mart 1438.: Stojanović br. 531; Čremošnik br. 55; Turbić-Hadžagić 2006:102.; HR-DAD; sign. 1438_IVa 56
89. *Radosav Pavlović* januar 1439.: Stojanović 1929:635; Turbić-Hadžagić 2006:103-105 HR-DAD; sign. 1439_becki 1086
90. *Radosav Pavlović, supruga Todora i sin Ivaniš* 19. august 1439. u Borču: Stojanović br. 615; Turbić-Hadžagić 2006:105-109; HR-DAD; sign. 1439_becki 1087; sl. Đorđić 1971:419
91. *herceg Stjepan Kosača* 7. maj 1440.: Miklosich CCCXXXVI; Stojanović br. 654; Čremošnik br. 98; Turbić-Hadžagić str. 110-112; HR-DAD; sign. 1440_becki 1088
92. *Radosav Pavlović* 10. april 1441.: Stojanović 1929:642; Turbić-Hadžagić 2006:112-113 HR-DAD; sign. 1441_becki 1089
93. vojvoda *Ivaniš, sin Radosava Pavlovića* 29. septembar 1442.: Miklosich CCCXL; Stojanović 1934:100; Čremošnik 1951:113; Turbić-Hadžagić 2006:114-117; HR-DAD; sign. 1442_becki 1091
94. veliki vojvoda *Stjepan Kosača, sin Vukca Hranića* 1. april 1443.: Miklosich CCCXLIV; Stojanović br. 656; Čremošnik br. 99; Turbić-Hadžagić 2006:117-118; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 266

95. *Stefan Tvrtko Tvrtković* 22. juni 1443.: Miklosich CCCXLV; Čremošnik br. 56; Stojanović br. 536; Turbić-Hadžagić 2006:119; HR-DAD; sign. 1443_becki 1093; sl. Đorđić 1971:404
96. *Tomaš Ostojić* 3. septembar 1444.: Miklosich, CCCXLVI; Stojanović br.696; Turbić-Hadžagić 2006:120-122; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 268; sl. Đorđić 1971:405
97. *Tomaš Ostojić* 22. august 1446.: Miklosich CCCLIII; Čremošnik br. 59; HAZUćir.I/4
98. *kralj Tomaš* 3. februar 1449.: Stojanović 1934: 481-482; Čremošnik br. 60; Turbić-Hadžagić 2006:126-127;
99. *herceg Stjepan Kosača* 5. juli 1450.: Miklosich CCCLIX; Stojanović br. 664; Čremošnik br. 101; Turbić-Hadžagić 2006:128; HR-DAD; sign. 1450_becki 1098; sl. Đorđić 1971:420
100. *herceg Stjepan Kosača* 5. juli 1450. : Stojanović br. 665; Čremošnik br. 102; Turbić-Hadžagić 2006:130 HR-DAD; sign. 1450_becki 1099
101. *Vladisav Hercegović* oko 1450.: Stojanović 1934:124; Turbić-Hadžagić 2006:128 HR-DAD; sign. 1450_becki 1117
102. *Vladisav Hercegović* 15. august 1451. u Drinaljevu, Miklosich CCCLXI
103. *kralj Tomaš Ostojić* 18. decembar 1451.: Miklosich CCCLXIII; Stojanović br.697; Čremošnik br. 62; Turbić-Hadžagić 2006:131-134 HR-DAD; sign. 1451_becki 1101 sl. Đorđić 1971:406
104. *herceg Stjepan Kosača* 19. 7. 1453.1 (oproštaj sinu) Miklosich CCCLXIX; Stojanović br. 668; Čremošnik br. 106; Turbić-Hadžagić 2006:135-137; HR-DAD; sign. 1453_becki 1104
105. *herceg Stjepan Kosača* 19. juli 1453.2 (oproštaj supruzi Jeleni i vlastelinima) Miklosich CCCLXVIII; Stojanović br. 667; Čremošnik br. 105; Turbić-Hadžagić 2006:138-141 HR-DAD; sign. 1453_becki 1105
106. *herceg Stjepan Kosača* 10. april 1454.: Miklosich CCCLXXI; Stojanović br. 669; Čremošnik br. 107; Turbić-Hadžagić 142-145; HR-DAD; sign. 1454_becki 1106
107. *kralj Tomaš* 19. februar 1459.: Turbić-Hadžagić 2006:146; GZM XVII, 1905, 235 (Solovjev piše da je original u Šibeniku)
108. *herceg Stjepan Kosača* 13. oktobar 1461.: Miklosich CCCXC; Stojanović br. 670; Čremošnik br. 108. Turbić-Hadžagić 2006:147-148; HR-DAD; SIGN. 1461_becki 1118
109. *kralj Stjepan Tomašević* 23. novembar 1461.: Miklosich, CCCXCI; Stojanović br. 737; Čremošnik 64; Turbić-Hadžagić 2006:149-151; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 289

110. *Stjepan Tomašević* 25. novembar 1461.: Miklosich CCCXCIII; Stojanović br. 739; Čremošnik br. 67; Turbić-Hadžagić 2006:152; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 290
111. *Stjepan Tomašević* 25. novembar 1461.: Miklosich CCCXCIV, Turbić-Hadžagić 2006:153; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 291
112. *Stjepan Tomašević* 25. novembar 1461.: Miklosich CCCXCII; Turbić-Hadžagić 2006:154; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 292
113. *Stjepan Tomašević* 25. novembar 1461.: Miklosich CCCXCV; Stojanović br. 741; Čremošnik str. 188, 192; Turbić-Hadžagić 2006:155-156; HR-DAD; sign. 7. 3. (Diplomata et acta) 15. st. br. 293; sl. Đorđić 1971:407
114. *herceg Stjepan Kosača* 3. februar 1464.: Miklosich CCCLXIX; Stojanović br. 671; Čremošnik br. 109; Turbić-Hadžagić 2006:157; HR-DAD; sign. 1464_becki 1124
115. *herceg Stjepan Kosača* 17. septembar 1465.: Miklosich CCCXCVII; Stojanović br. 672 (skraćeno); Čremošnik br. 110; Turbić-Hadžagić 2006:158; HR-DAD; sign. 1465_becki 1127
116. *vojvoda Vladislav Hercegović* 13. oktobar 1465.: Miklosich CD; Stojanović br. 703; Čremošnik br. 114; Turbić-Hadžagić 2006:159; HR-DAD; sign. 1465_becki 1112
117. *herceg Stjepan Kosača* 5. decembar 1465.: Miklosich CCCXCVIII; Stojanović br. 673; Čremošnik br. 111; Turbić-Hadžagić 2006:160; HR-DAD; sign. 1465_becki 1129
118. *knez Vlatko Popović* 1. januar 1466.: Miklosich CDIV; sl. Đorđić 1971:421
119. *herceg Stjepan Kosača* iza 3. februara 1466.: Miklosich CCCXCIX; Stojanović br. 674; Čremošnik br. 112; Turbić-Hadžagić 2006:162; HR-DAD; sign. 1466_becki 1140
120. *knez Žarko humski* (Žarko chlmensis) 26. maj 1466.: Miklosich CDV; Pucić 170;
121. *herceg Vlatko* iza 1466.: Miklosich CDVIII; sine sigillo, origin. chartac.
122. *hercežica Cecilija* 28. maj 1467.: Miklosich CDIX; Stojanović br. 777; sl. Đorđić 1971:422
123. *Herceg Balša* 1467-1470.: Miklosich CDX
124. *veliki vojvoda Vladislav Hercegović* 17. juni 1469.: Miklosich CDXXXI
125. *herceg Vlatko* 26 januar 1470.: Miklosich CDXXX (isječak); Stojanović br. 772; sl. Đorđić 1971:424
126. *herceg Vlatko* 26 juli 1470.: Miklosich CDXXXIII
127. *herceg Vlatko* 26 juli 1470.: Miklosich CDXXXII
128. *Alibeg Vlahović*, sin kneza Ivana Vlahovića 26. jula 1470. M. M. Dizdar, 1969:292

129. *herceg Vladislav* 27. oktobar 1487.: Stojanović br. 712; sl. Đorđić 1971:425b

130. *Žarko, Tadija i Juraj humski (braća Vlatkovići)* prije 25. marta 1493.: Stojanović br. 721; sl. Đorđić 1971:425a

131. Dizdar, Mehmedalija Mak 1969. *Stari bosanski tekstovi*, Svjetlost, Sarajevo

132. Kovačević-Kojić, Desanka 1978. *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Veselin Masleša, Sarajevo

133. Kuna, Herta 1974. *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, knj. I, Svjetlost, Sarajevo

134. Nakaš, Lejla 2011. *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Sarajevo

Epigrafski izvori

1. Babić, Mirko, Gordana, Tomović 2004. *Starosrpski natpisi iz Bijeljine*, Istorijski institut, Mešovita građa, Miscellanea, Nova serija knj. 22, Beograd, 82-104.

2. Bešlagić, Šefik 1971. *Stećci i njihova umjetnost*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo

3. Vego, Marko 1962-1970. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knj. I-IV, Izdanja Zemaljskog muzeja, Sarajevo

Arhivska građa iz Dubrovnika

Consilium Minoris, Državni arhiv u Dubrovniku, Fond Dubrovačke Republike i francuske uprave, serija 5, signatura: HR-DADU-4, knj. 117.

Diversa Cancellariae, Državni arhiv u Dubrovniku, Fond Dubrovačke Republike i francuske uprave, serija 25, signatura: HR-DADU-15, knj. 234.

Diversa Notariae, Državni arhiv u Dubrovniku, Fond Dubrovačke Republike i francuske uprave, serija 26, signatura: HR-DADU-9, knj. 147.

Lamenta de criminali, Državni arhiv u Dubrovniku, Fond Dubrovačke Republike i francuske uprave, nova signatura: HR-DADU-21, knj. 334. Fond se sastoji od tri serije: Lamenta de intus, Lamenta de foris, Lamenta de intus et de foris

Literatura

- Alerić, Danijel 1985. Porfirogenetovi zahumski toponimi, *Rasprave ZJ*, 10–11, Zagreb, str. 28.
- Alerić, Danijel 1995. Toponim Bosna kao slavistički problem, *Rasprave ZHJ*, Sv. 21.
- Anđelić, Pavao 1973. Bosanska kraljica Doroteja Gorjanska, *Glasnik zemaljskog muzeja*, sv. XXVII-XXVIII, Sarajevo, 377-395.
- Anđelić, Pavao 1982. *Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo, 25-28.
- Anđelić, Pavao, Bojanovski, Ivo; Čović, Borivoj; Marijanović, Brunislav 1984. *Visoko i okolina kroz historiju*, I, Prehistorija, antika i srednji vijek, Skupština opštine Visoko
- Anić, Vladimir 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber
- ARJ 1881.–1976. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU
- Babić, Mirko, Gordana, Tomović 2004. *Starosrpski natpisi iz Bijeljine*, Istorijski institut, Mešovita građa, Miscellanea, Nova serija knj. 22, Beograd, 82-104.
- Бахилина, Н. Б. 1975. *История цветообозначений в русском языке*, Москва
- Baltes, Paul 1991. Semantic Variation in the Connotations of Personal Names, *Proceedings of the desert language and linguistics society, Symposium*, Brigham Young University, March 7-8
- Barac-Grum, Vida 1990. Gorskokotarski toponimijski sustavi u usporedbi sa sjevernoprimorskima, *Rasprave ZJ*, sv. 16., 5-13.
- Belaj, Vitomir 2007. *Hod kroz godinu: Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*, Zagreb
- Belić, Aleksandar 1958. O značaju zapadnog štokavskog govora za istoriju srpskohrvatskog jezika, *Južnoslovenski filolog* XXII, knj. 1-4, 69-75.
- Berneker, Erich 1908. *Slavisches etymologisches, Wörterbuch*, Heidelberg
- Bešlagić, Šefik 1971. *Stećci kataloško-topografski pregled*, Veselin Masleša, Sarajevo
- Bešlagić, Šefik 1978. *Nišani XV i XVI vijeka u Bosni i Hercegovini*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga 30, Sarajevo
- Bešlagić, Šefik 2004. *Leksikon stećaka*, Svjetlost, Biblioteka kulturno nasljeđe Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 304 str.
- Bezljaj, F. i dr. 1983. *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skoplje
- Biljeg Srebrnika, 2003. *Javna ustanova za kulturu i inforimisanje Srebrenik*
- Bjelanović, Živko 1988. *Antroponimija Bukovice*. Književni krug, Split

- Bjelanović, Živko 2006. Hipokoristik kao oznaka za tvorbeni način i kao oznaka za vrstu značenja. *Folia onomastica Croatica* 15, Zagreb
- Bogišić, Baltazar 1878. *Narodne pjesme iz starih, najviše primorskih zapisa*, knjiga I, Beograd
- Bošković, Radoslav 1978. Iz onomastičke derivacije i povodom nje. *Odabrani članci i rasprave*. Titograd: SANU
- Bošković, Radosav 1979. Beleška o imenu Nemanja, *Onomatološki prilozi*, 1, Beograd
- Brozović, Dalibor 1961-1962. O jednom problemu naše historijske dijalektologije, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad, IV-V.
- Bošković, Radosav 2000. *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika*, Trebnik, Beograd
- Bratulić, Josip 1995. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb
- Brozović Rončević, Dunja, Milena Žic Fuchs 2003–2004. Metarofa i metonimija kao poticaj u procesu imenovanja, *Folia Onomastica Croatica* 12–13, 91–104.
- Brozović Rončević, Dunja; Kapetanović, Amir 2009. Onimi u Srednjovjekovnom pjesništvu na starohrvatskome jeziku, *Folia onomastica Croatica*, 18, Zagreb
- Bulatova Akcentuacija, R. V Bulatova 1975. Staroserbskaja glagol'naja akcentuacija (*Sbornik 1 509 g. kak pamjatnik istorii serbskogo štokavskogo udarenija*), Moskva
- Carroll, John M. 1983. Toward a Functional Theory of Names and Naming, *Linguistics* 21: 341–71.
- Cicmil-Remetić, Radojka 2000. Fitonimi i zoonimi u toponimiji durmitorskog sela Crne Gore, *Jugoslovenski filolog*, Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut za srpski jezik SANU, knj. LVI/3–4, Beograd, str. 1371–1380.
- Čremošnik, Gregor 1932. Istoriski spomenici Dubrovačkog arhiva – Kancelarski i notarski spisi 1278-1301, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, Beograd
- Ćirković, Sima 1964. *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Sk. 7, Beograd
- Damjanović, Stjepan 2009. *Povijest hrvatskoga jezika* knj. I, Croatica, Zagreb, str. 351-403.
- Daničić, Đura 1863. *Rječnik iz književnih starina srpskih*, Beograd
- Dauzat, A. 1956. *Les noms de personnes*, Paris: Librairie Delagrave
- Dedić, Enes 2014. Učestalost ženskih imena u srednjovjekovnoj Bosni, *Radovi*, Filozofski fakultet u Sarajevu
- Dinić, Mihailo J. 1963. Iz dubrovačkog arhiva, sv. II, SANU, *Zbornik za istoriju, književnost i jezik srpskog naroda*, III. odeljenje, knjiga 20, Beograd
- Dinić, Mihailo 1978. *Srpske zemlje u srednjem veku*, Beograd.
- Diodato, V. P. 1994. *Dictionary of bibliometrics*. New York: Haworth Press

- Dragičević, Rajna 1999. O mogućim interpretacijama semantičkog odnosa pridjeva *grd* i *gord*, *Južnoslovenski filolog* LV, Beograd
- Dragić, Helena 2013. Od horonima Zahumlje do horonima Hercegovina, *Lingua Montenegrina* god. VI/1, br. 11, Podgorica, 179-195.
- Drino, Dževad, Benjamina Londrc 2014. Posebnost pravnog položaja žene u bosanskom srednjovjekovlju, *Radovi*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo
- Duden 2000. *Familiennamen – Herkunft und Bedeutung von 20 000 Nachnamen*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag
- ERSJ 2003. *Etimološki rečnik srpskog jezika*, Beograd
- ESJS 1989. *Etymologický slovník jazyka staroslovenskeho* Academia, Nakladatelství české akademie, Praha
- Фасмер, Макс 1964. *Этимологический словарь русского языка*, Москва
- Fekete, Egon 1969. Mileševo ili Mileševa, *Onomastica Jugoslavica*, Glasilo Međuakademijskog odbora za onomastiku, Ljubljana, str. 109.
- Fermendžin, Eus 1892. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum, Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium*
- Filipović, M. S. 1957. *Gornja Bosna, Geografski pregled*, knj. 1, Sarajevo
- Frančić, Anđela 1996. Pregled mjena imenske formule i osobnog imena u njoj (na primjerima iz međimurske antroponimije), *Rasprave IHJJ*, Sv. 22.
- Frančić, Anđela 2002. *Međimurska prezimena*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
- Frančić, Anđela 2006. Što je osobno ime? *Folia onomastica croatica* 15, Zagreb, 71-80.
- Frančić, Anđela 2009. Onomastička svjedočenja o hrvatskome jeziku u *Povijest hrvatskoga jezika* 1. knjiga: Srednji vijek, Zagreb, 221-259.
- Fraenkel — E. Fraenkel: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* I–II, Göttingen 1962–1965.
- Friedman, Victor 2001. The Vlach Minority in Macedonia: Language, Identity, Dialectology, and Standardization“, *Slavica Helsingiensia*, 21, 26–27.
- Gabrić-Bagarić, Darija 2004. *Primjeri bosanskohercegovačke pismenosti i književnosti, Od 11. do 19. stoljeća*, HKD Napredak, Sarajevo - Zagreb
- Gafurov, Alim 1971. *Lev i Kiparis (o vostočnyh imenah)*, Akademija nauk SSSR, Institut vostokovedenija, Nauka, Moskva
- Gošić, N. 1989. *Osamsto godina Povelje bosanskog bana Kulina*, Posebna izdanja ANUBiH, Sarajevo

- Grković, Milica 1977. Rečnik ličnih imena kod Srba, Beograd
- Hadžijahić, Muhamed 2004. *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, Preporod, Sarajevo
- Hamm, Josip, L. Hadrovics 1960. Der südslavische Trojaroman und seine ungarische Vorlage (recenzija). *Slovo* 9-10, str. 145-149.
- Hamm, Josip 1974. *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb
- Handžić, Adem 1962-1963. Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo
- Handžić, Adem 1975. *Tuzla i njena okolina u XVI. vijeku*, Svjetlost, Sarajevo
- Handžić, Mehmed 1938. Jedan prilog povijesti prvih dana širenja islama u Bosni i Hercegovini, *Narodna uzdanica*, Sarajevo
- Hercigonja, Eduard 1968. *Jezik glagoljaške neliturgijske književnosti 15. stoljeća i Petrisov zbornik* (doktorska disertacija u strojopisu). Zagreb
- Hlebec, Boris 1988. Nazivi za boje u Srpskom rječniku, *Međunarodni naučni sastanak slavista u Vukove dane XVII/I.*, Beograd
- HER 2004. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb, knj. 3.
- Holzer, Georg 2003–2004. Slavisch *gumьno in Niederösterreich, *Folia onomastica croatica* 12–13, 191–213.
- ICOS - Harvalik, Milan 2005. Towards a new millennium – towards a common onomastic terminology, *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences*, 1, Uppsala, 161–171.
- IPZ – Istorijско-pravni zbornik 1494. urednici: Aleksandar Solovljev, Miloš Bajić, Sv. 1, God. 1, Pravni fakultet u Sarajevu
- Imamović, Mustafa 1997. *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture, Sarajevo
- Ivanova, Olga 2006. *Makedonski antropnomastikon (XV – XVI. vek)*. Skopje
- Ivić, Milka 1999. Belo kao lingvistički i kulturološki problem, *Južnoslovenski filolog* br. 55, Beograd, 1-19.
- Ivić, Milka 1996. O izrazima plav i modar - nova saznanja, *Južnoslovenski filolog*, Beograd
- Ivić, Pavle 1991. *Izabrani ogledi II*, Iz istorije srpskohrvatskoga jezika, Prosveta, Niš
- Ivić, Pavle, 2001. Dijalektologija srpskohrvatskog jezika, Uvod u štokavsko narečje, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci - Novi Sad
- Ivšić, Stjepan 1970. *Slavenska poredbena gramatika*, Školska knjiga, Zagreb
- JAZU 1880-1882. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, JAZU, Zagreb
- Jalimam, Salih 1991. *555 godina Zenice, putopisne bilješke i zapisi o zeničkom kraju*, Dom štampe, Zenica

- Jalimam, Salih 2004. *Vranduk*, Pedagoški fakultet, Zenica
- Jalimam, Salih Srednjovjekovna historija Srebrenika, *Biljeg Srebrenika* 2, Srebrenik 2004., 25-45.
- Jagić, Vatroslav 1880. Zur Frage über den Uebergang das silbenbildenden l in u, *Archiv für slav. Phil.* IV, 386-397.
- Jahić, Dževad 1999. *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Ljiljan, Sarajevo
- Jahić, Dževad 2002. Ijekavskoštakavski govori jugoistočne Bosne, *Bosansko-hercegovački dijalektološki zbornik* VII, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo
- Jahić, Dževad, Ismail Palić, Senahid Halilović 2005. *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica
- Jireček, K. 1942. *Die Romanen in den städten dalmatiens währed des mitttelalters*, II, Wien
- Jovičević, Radojica 1985. Lična imena u staroslavenskom jeziku, *Monografije – Filološki fakultet*, knj. 56, Beograd
- Jozić, Željko, Perina Vukša, Dijana Ćurković 2011. Nazivi za bratova sina u hrvatskome jeziku, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* Zagreb, 37/2.
- Kajmaković, Radmila 1974. *Semberija – etnološka monografija*, sveska XXIX, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- Kalajdžija, Alen 2006. Etimologija pojedinih ojkonima u dolini gornjeg i srednjeg toka rijeke Bosne, *Istraživanja*, časopis Fakulteta humanističkih nauka, br. 1, Mostar, str. 129-142.
- Katz, Jerrold J. 1977. *A Proper Theory of Names*, *Philosophical Studies* 31, 1-80
- Казаков, С. Вадим, 2005. *Именослов*, Русская правда, Москва
- Kemura, Ibrahim 1975. *Muslimanska imena i njihova značenja* (II dopunjeno izdanje), Odbor IZ Sarajevo i Gazi Husrevbegov vakuf, Sarajevo
- KGR - Faričić, Josip 2009. Geografski aspekt proučavanja toponima. <http://www.geografija.hr/clanci/1479/geografski-aspekt-proucavanja-toponima>
- Klaić, Bratoljub 1962. *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zora, Zagreb
- Kolanović, Barbara 2002. Povijesni antroponimi otoka Pašmana, *Čakavska rič* XXX, br. 1-2, Split, str. 429-442.
- Komar, Goran 2013. Natpis vlastelina Radiča Pićevića iz Dabra, *Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije*, knjiga XIV, svezak 7, Sarajevo
- Kont, Fransis 1989. *Nastanak i razvoj slovenskih civilizacija u Evropi* (VI-XIII vijek), Tom I, i Tom II, Biblioteka "Retrospektive", Beograd
- Korać, Dijana 2011. Religijske prilike u humskoj zemlji od XIII. stoljeća do pada pod osmansku vlast, u: *Hum i Heregovina kroz povijest*, (ur: Ivica Lučić), knj. I, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 488.

- Kovačević, Desanka 1961. Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- Kovačić, Ante 1971. *U registraturi*. Školska knjiga, Zagreb
- Kreševljaković, Hamdija 1953. Stari bosanski gradovi, *Naše starine* I, Sarajevo
- Kuna, Herta 2008. *Srednjovjekovna bosanska književnost*, Forum Bosnae, 45/08.
- Kurkina, L. V. 2011. *Kulʹtura podsečno-ogneвого zemledelija v zerkale jazyka*, Moskva.
- Lager, Louis 1901. *La mytologie Slave*, Rue Bonaparte, Paris
- Ledić, Franjo 1969. *Mitologija Slavena*, Zagreb
- Lyons, John 1977. *Semantics*. Vol. 1. Cambridge
- Loma, Aleksandar 2008. Lično ime Nemanja - jedan novi pogled, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* br. 45, Beograd
- Loma, Aleksandar 2012. *Toponimija Banjske hrisovulje*, SANU, Beograd
- Lovrenović, Dubravko 2004. *Fojnički grbovnik, ilirska heraldika i bosansko srednjovjekovlje*, Bosna Franciscana, br. 21, god. XII, Sarajevo, str. 172-202.
- Lukić, Milka 1999. Bilježenje jera u Psaltiru prvotiska Brevijara iz 1491. godine, *Jezikoslovlje* (1331-7202) II. (1999), 2-3; str. 147-156.
- Lukežić, Iva 1989. O jeziku Vinodolskog zakona, *Godišnjak Riječkog književnog i naučnog društva* 3, str. 22-28.
- Ljubić, Šime, *Listine o odnosajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike*, MSHSM JAZU, I (960-1335), 1868.; II (1336-1347), 1870.; III (1347-1358), 1872.; IV (1358-1403); IV (Dodatak 1-4), 1875; VI (1433-1527), 1876; VII, 1877; VIII (1525-1553), 1877; IX (1409-1412) 1878; (Monumenta Ragusina Libri reformatorium), 1879.
- Ljubić, Šime 1868-1891. *Listine o odnosajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike*, Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
- Mayer, Antun 1959. *Die Sprache der alten Illyrier, Band II: Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen, Grammatik der illyrischen Sprache*, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XVI, Beč
- Malić, Dragica 1984-85. Jezični sadržaj Povaljskog praga, *Rasprave ZJ* sv. 10-11, Zagreb, str. 87-98.
- Malić, Dragica 1991. Samoglasničke pojave u Žićima svetih otaca, *Rasprave ZHJ*, sv. 17, str. 83-122.
- Malić, Dragica 1993. Konsonantizam Žića svetih otaca, *Rasprave ZHJ* sv. 19., Zagreb
- Malnar, Slavko 2008. Rječnik govora čabarskog kraja. Čabar: Matica hrvatska, Zagreb
- Mandić, Oleg 1969. *Leksikon judaizma i kršćanstva*, Matica hrvatska, Zagreb

- Marasović-Alujević, Marina 1985. Hagionimi srednjovjekovnog Splita, *Starohrvatska prosvjeta* 15.
- Maretić, Tomo 1886. O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba, *Rad JAZU*, knj. 81., Zagreb
- Maretić, Tomo 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*. Zagreb: JAZU
- Matanović, Julijana *Požurite, že-ne mo-je!* U J. Matanović Knjiga od žena, muškaraca, gradova i rasanaka, Zagreb: Mozaik knjiga.
- Matasović, Ranko 2003. *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb
- Mesihović, Salmedin 2011. Ime ilirskog naroda Dezitijata, *Prilozi* br. 40, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 11-22.
- Mihaljević, Milan 2009. Hrvatski i srkvenoslavenski jezik, *Povijest hrvatskoga jezika*, knjiga I, Croatica, Zagreb, 283-347.
- Mihaljević, Milan 2002. *Slavska poredbena gramatika* 1. dio, Školska knjiga, Zagreb
- Mihaljević, Milica, Marijana Horvat 2007. Glasovne promjene nepostojano a i e (problematizacija naziva, definicija i međuodnosa glasovnih promjena), *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33, Zagreb
- Miklosich, F. 1858. *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosne, Ragusii, Viennae*
- Miklosich, F. 1874. *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen II // Denkschriften der Kais. Akademie in Wien*, Phil.-hist. Classe XXIII, 141–272.
- Milićević, Risto 2005. *Hercegovačka prezimena*, Svet knjige, Beograd
- Monumenta Ragusina, Libri Reformationum, IV, 38.
- Mrgić, Jelena 2012. Proučavanje centralnih naselja u historijskoj geografiji Bizantijskog carstva na Balkanu i mogućnost primjene nove metodologije, *Byzantine World in the Balkans*, vol. 2, eds. Lj. Maksimović et al., Belgrade – SANU
- Mulabegović, Ferhad (ur.) 2012. *Stari gradovi Bosne i Hercegovine*, Nacionalni komitet ICOMOS u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
- Nakaš, Lejla 2008. Zapadnoštokavski pisani idiom u srednjem vijeku, *Časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika* 5, Tuzla
- Nakaš, Lejla 2010. *Jezik i grafija krajišničkih pisama*, Slavistički komitet, Bosnistika, Sarajevo
- Nakaš, Lejla 2012. Jezik i grafija revidiranih natpisa, *Slovo Gorčina*, 34, Mostar

- Oblak, Vatroslav 1896. Zum silbenbildenden *l* im Slavischen, *Archiv für slav. Phil.* XVI, 198-209.
- Palameta, M. 2003. *Strukturalni elementi u epigrafici stećaka*, Motrišta 23., Matica hrvatska, Mostar, 107.
- Palmer, F. R. 1977. *Semantics, A new outline*, Cambridge University Press
- Papić, Valentina, Renata Husinec 2010. Njemačke posuđenice u suvremenome križevačkome govoru, *Cris*, god. XII, br. 1., 61-80.
- Peco, Asim 1986. *Ikavsko-štakavski govori zapadne Hercegovine*, Djela ANUBiH, knj. LXI, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 35, Sarajevo
- Peco, Asim 2001. *Sa naših jezičkih izvorišta, Od Kulina bana do naših dana*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Peco, Asim 2007. *Ikavsko-šćakavski govori zapadne Bosne*, Dio 1, Uvod i fonetika, Bosansko filološko društvo, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo
- Pešikan, M. 1986. *Stara imena iz donjeg Podrimlja*, Onomatološki prilozi 7, str. 1–119.
- Petrović, Đurđica 1985. *Dubrovačke arhivske vesti o društvenom položaju žena kod srednjovjekovnih Vlaha*, Istorijski institut, knj. XXXII, Prosveta, Beograd
- Petrovski, N. A. 1966. *Slovar russkih ličnyh imjon*, Sovjetskaja enciklopedija, Moskva
- Piper, Predrag 2007. O poreklu imena Nemanja, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* vol. 50, br. 1-2, Beograd
- Pinelli, Paola 2008. Od Dubrovnika do Firenze: bilješke o novačenju posluge u XV. stoljeću, *Anali*, br. 46, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik, 68.
- Pleskalová, Jana 1993. Nejstarší typy českých složených antroponym. *SPFFBU*, A 41, 87-98.
- Pleskalová, Jana 1994. Nejstarší typy českých prefigovaných antroponym. *SPFFBU*, A 42, 53-59.
- Pleskalová, Jana 1995. Nejstarší česká antroponyma se sufixem *-k*. *SPFFBU*, A 43, 75-80.
- Popović, Ivan 1958. Hrišćanska grčka onomastika u Hrvata. *Zbornik radova SANU*, 59, Beograd, 77–97.
- Pucić, Medo 1862. *Spomenici srpski od 1395. do 1423.*, Pisma od Republike dubrovačke kraljevima despotima, vojvodama i knezovima srbskiem, bosanskiem i primorskiem, DSS, Beograd, Knjiga I, 1858, Knjiga II
- Pulgram, Ernst 1954. *Theory of Names*, Berkeley, California: American Name Society.
- Purivatra, Atif 1970. *Nacionalni i politički razvitak Muslimana*, Svjetlost, Sarajevo
- Putanec, V. 1976. Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj, predgovor *Leksika prezimena SR Hrvatske*, Zagreb, V-XIV.

Rački, Franjo 1877. *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Mon. Slav. Mer. VII, Zagreb

RJA 1904-1910. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Rogić, Pavle 1956. Ime kao predmet antroponimijskih ispitivanja, *Pitnja književnosti i jezika*, knj. 3, sv. I i II, Sarajevo

Rospond, Stanisław 1955. Słownik nazwisk śląskich (Problematyka i dotychczasowy eap badawczy), *Onomastica I*, Wrocław, Zakład im. Ossolinskich, 198-211.

Rodić, Nikola 1976. Lingvistička suština skraćivanja imena. *Prva jugoslovenska onomastička konferencija*. Titograd: CANU.

Rogić, Pavle 1956. Ime kao predmet antroponimijskih ispitivanja, *Pitanja književnosti i jezika*, knj. 3. Sveska I i II, Sarajevo

Saulan, Dubravka 2011. Leksička analiza mitopoetskog imenovanja u Revizoru N. V. Gogolja *Folia onomastica croatica* 20, str. 173–188.

Schubert, Gabriella 1998. O semantici nekih vlastitih imena u srpskom jeziku i drugim slovenskim jezicima, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 27/2*, Beograd, 97-111.

Schutz, J. 1957. *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin

Skok, Petar 1938. Toponomastika Vojvodine, *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*, knj. 2, Novi Sad, str. 6; (1918), Studije iz ilirske toponomastike, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, knj. 29, Sarajevo, 120-130.

Skok, Petar 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU

Словарь русского языка XI-XVII века, 1977. Академия наук СССР, Москва

Smičiklas, Tabija 1905. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, JAZU, Zagreb, knjiga III

Slovenko, Ralph 1983. *Destiny of a Name The Journal Psychiatry & Law*

Słow. prasl., *Słownik prasłowiański*, Tom I, Wrocław – Warszawa – Krakow, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1974.

Smailović, Ismet 1975. Problemi utvrđivanja porijekla i značenja muslimanskih imena u Bosni i Hercegovini, *Prilozi terminologiji i onomastici u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo, 97-112.

Smailović, Ismet 1977. *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Institut za književnost i jezik u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Monografije I, Sarajevo

- Smajlović, Indira 2012. Ponašanje poluglasa u korpusu bosanskohercegovačkih epitafa, *Lingua Montenegrina*, god. V/1, broj 9, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, str. 85-97.
- Solovljević, Aleksandar, Miloš, Bajić, Vlado, Jokanović, Miroslav, Đorđević 1949. *Istorijsko-pravni zbornik*, Sveska I, Pravni fakultet u Sarajevu
- Stamać, Ante 1983. *Teorija metafore*, Liber, biblioteka Znaci, br. 3.
- Stankovska, Lj. 2001. *Toponimite so sufiksot -ica vo Makedonija*, Skopje, Prilep.
- Stojanović, Ljubomir 1929. Povelje i pisma, knj. 1/2, Beograd
- Stojanović, Ljubomir 1902–1926. *Stari srpski zapisi i natpisi I–VI*, izd., Beograd / Sremski Karlovci
- Svoboda, Jan 1964. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Nakladatelství ČSAV, Praha
- Šator, Edim 2009. Paleografske i fonetske odlike natpisa na stećcima u BiH, Magistarski rad u rukopisu, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru, Fakultet humanističkih nauka, Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik, Mostar, str. 149.
- Šimundić, Mate 2006. *Rječnik osobnih imena*, Matica hrvatska, Zagreb
- Šimić, Marinka 2007. Natpisi na stećcima u Boljunima kod Stoca, *Hrvatska misao* 2-3/07, 43-44, 107-133
- Šimunović, Petar 1977. Potreba onomastičkog studija na višim školama i fakultetima. *Rasprave Instituta za jezik* 3, Zagreb, 139–142.
- Šimunović, Petar 1979. Tipološko-strukturalni ogled istarske ojkonomije, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol.4-5, br. 1. 219-230.
- Šimunović, Petar 1985. *Naša prezimena*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
- Šimunović, Petar 1986. *Istočnojadranska toponimija*. Split: Logos
- Šimunović, Petar 1987. Antroponimijski sustav Povaljske listine i Povaljskog praga, *Brački zbornik*, XV
- Šimunović, Petar 1995. *Hrvatska prezimena: podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*, Golden marketing, Zagreb, 318-323.
- Šimunović, Petar 2006. *Hrvatska prezimena*, treće izmj. i dop. izd., Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb
- Šimunović, Petar 2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Golden marketing, Zagreb
- Šišić, F. 1914. *Enchiridion fontium historiae Croaticae*, vol. I, pars I, Zagreb
- Škaljić, Abdulah 1966. Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Svjetlost, Sarajevo
- Skračić, V. 2003-2004. Nazivi vjetrova i strana svijeta u jadranskoj toponimiji, *Folia onomastica Croatica* 12-13, Zagreb, 433-448.

- Skračić, V., A. Jurić 2004. Krški leksik zadarske regije, *Geoadria*, 9/2, 159-172.
- Šrámek, R. 1972. Zum Begriff „Model“ und „Sistem“ in der Toponomastik, *ONOMA*, XVII, 55-75.
- Štefanić, Vjekoslav 1957. Splitski odlomak glagoljskog misala starije redakcije, *Slovo* 6-8, Zagreb. str. 54-133.
- Taszycki, Witold 1924. *Polskie nazwy osobowe*, Biblioteczka Towarzystwa Miłośników
- Тупиков, Николай Михайлович 1903. *Словарь древнерусских личных собственных имен*, С-Петербург
- Języka Polskiego 5, Warszawa
- Thallóczy, Ljudevit 1906. Istraživanja o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje körmendskog arkiva, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XVIII, Sarajevo
- Tomšek, Tomislav Zdenko 2005. Krstjani i trgovina robljem na sredozemlju između 13. i 15. stoljeća, u: *Fenomen „krstjani“ u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini*, (ur: Franjo Šanjek), Sarajevo-Zagreb, 323.
- Tošić, Đuro 2010. Poslednja bosanska kraljica Mara (Jelena), *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine* III, Beograd, 30-31.
- Trost, P. 1976. *Jméno a příjmení*, Zpravodaj Mistopisne komise ČSAV, XVII, 1-2.
- Трубачева, О. Н. 1963. *Этимологический словарь славянских языков*, Проспект, Провные статьи, Москва
- Truhelka, Ćiro 1984. Bosanski, srpski i bugarski novci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo, str. 389-410.
- Truhelka, Ćiro 1911. Tursko-slovjanski spomenici Dubrovačke arhive, *Glasnik Zemaljskog Muzeja* XXIII, br. 41, Sarajevo
- Turbić-Hadžagić, Amira 2011. Bosanični pravni tekstovi u srednjovjekovnoj Bosni, Edicija *Bosnae*, Gradačac
- Unbegaun, B. O. 1963. Les anciens russes vus par eux-même, *Annali*. Sezione slava VI, Istituto Universitario Orientale, Napoli
- UNGEGN 2002. Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names, United Nations Group of Experts on Geographical Names (ur. Naftali Kadmon), New York: United Nations
- Vego, Marko 1957. *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo
- Vego, Marko 1972. Postanak imena Bosna i Hercegovina, *Pregled*, god. 62, Sarajevo, 110-120.

- Veselinović, Andrija 1997. *Dubrovačko malo veće o Srbiji* (1415 – 1460), Građa, Historijski institut SANU, knj. 33. Beograd
- Vidović, Domagoj 2007. Prilog proučavanju odraza svetačkog imena *Juraj* u hrvatskoj antroponimiji *Raspr. Inst. hrvat. jez. jezikosl.*, knj. 33, 431–447.
- Vidović, Domagoj 2009. Prilog proučavanju odraza svetačkog imena *Ivan* u hrvatskoj antroponimiji, *Raspr. Inst. Hrvat. jez. jezikosl.*, knj. 35, 347–364.
- Vinaver, Vuk 1953. Trgovina bosanskim robljem tokom XIV. veka u Dubrovniku, U *Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*. Sv. 2, 125-147.
- Vodanović, Barbara 2005. Osobna imena na Pašmanu, *Folia onomastica Croatica* 14, Zagreb
- Vodanović, Barbara. 2006. Imenovanje. *Folia onomastica Croatica*, 15, Zagreb, str. 217–240.
- Vodanović, Barbara 2014. Dominacija identiteta (na primjeru francuskoga antroponimijskog sustava) *Fluminensia*, god. 26, br. 1, str. 133-145)
- Vukčević, N. 1981. Etimologija pojma 'Vlah' i njegova razna značenja. *Predmet i metod izučavanja patrijarhalnih zajednica u Jugoslaviji*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Naučni skupovi 7, 315-342.
- Vuković, Jovan 1974. Istorija srpskohrvatskog jezika, I dio, Uvod i fonetika, Naučna knjiga, Beograd
- Vuletić-Vukasović, Vid 1891. Stari nacrt sumčke župe usred kraljevine Bosne, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, 274-280.
- Vuletić-Vukasović, Vid 1899. Narodno bojadisanje u Lici i Krbavi, *Bosanska vila*, Sarajevo
- Wenzel, Marian 1962. *Bosnian and Herzegovinian tombstones – Who made them and why*, *Südost-Forschungen XXI*, München, 102-143.
- Wenzel, Marian 1965. *Ukrasni motivi na stećcima*, Veselin Masleša, Sarajevo
- Žagar, Mateo 2009. Hrvatska pisma u srednjem vijeku, *Povijest hrvatskoga jezika*, knjiga I, Croatica, Zagreb, 107-217.
- Železnjak, I. M. 1969. *Očerk serbohrvatskogo antroponimičeskogo slovoobrazovanja*, Kijev

Biografija

Indira Šabić rođena je 24. kolovoza 1987. godine u Zvorniku. Nakon srednjoškolskog obrazovanja u Tuzli, 2006/07. godine upisuje se na Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, gdje diplomira 2010. godine na Odsjeku za bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost. Iste godine upisala je poslijediplomski studij Jezikoslovlje na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Osijeku. Školske 2012/2013. godine radila je kao profesorica bosanskoga, hrvatskog i srpskog jezika u Mješovitoj mašinskoj školi u Tuzli. Na Filozofskome fakultetu u Tuzli radila je od akademske 2012. godine kao istaknuti stručnjak iz prakse, a odlukom Senata Univerziteta u Tuzli 2013. godine bira se u saradničko zvanje asistentice za užu naučnu oblast „Lingvistika“. Dosada je objavila 13 znanstvenih radova koje je objavljivala u domaćim i regionalnim časopisima: *Lingua Montenegrina*, *Behar*, *Znakovi vremena*, *Post Scriptum*, *Slovo Gorčina* i u zbornicima skupova. U svojstvu izlagača učestvovala je na 7 domaćih i međunarodnih naučnih konferencija, simpozija i okruglih stolova.

Znanstveni radovi u časopisima i zbornicima skupova:

1. Onomastička svjedočanstva bosansko-humskih aloglotskih imena, *Slovo Gorčina* 36, Mostar 2014. str. 29-40.
2. Konceptualna metaforizacija stihova sa somatskom sastavnicom srce unutar sevdalinka, u koautorstvu s doc. dr. Marijana Nikolić, *Applying Intercultural Linguistic Competence to Foreign Language Teaching and Learning*, International Burch University, Sarajevo 2014. str. 2225-2236.
3. Srednjovjekovni bosanskohercegovački antroponimi u svjetlu teorije prototipa, *Zbornik radova V, Međunarodni naučno-stručni skup kulturni identitet u digitalnome dobu*, Zenica, 2014. str. 825-835.
4. Stilistika (struktura i kompozicija, stilski postupci i slojevi, tropi i figure, ekspresivnost i izražajnost, dijalog i monolog, upravni i neupravni govor), u koautorstvu s Marijana Nikolić, *Ćopićevsko modelovanje realnosti kroz humor i satiru*, Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz, 2014. str. 445-457.
5. Disfemistička ili verbalna agresija bosanskoga razgovornog jezika, *Behar* 115, Zagreb 2014. str. 42-46.
6. Analiza priložnih izraza bosanskohercegovačkoga srednjovjekovnog epigrafikona, *Lingua Montenegrina*, god.VI/2, broj 12, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica 2013.

7. Konceptualizacijski pogled na metaforičko sevdisanje Bošnjaka, *Znakovi vremena* 61/62, Institut Ibn Sina, Sarajevo 2013, str. 325-337.
8. Jezička razrada Isprave Skender- baše pratilje foojničke Ahdname u produkciji begovice, *Znakovi vremena*, broj 59, Institut Ibn Sina, Sarajevo 2013. str. 213-227.
9. Kolokacijska i konceptualna analiza jedinica sa somatskom sastavnicom srce, *Lingua Montenegrina*, god.V/2, broj 10, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica 2012. str. 75-86.
10. Ponašanje poluglasa u korpusu bosanskohercegovačkih epitafa, *Lingua Montenegrina*, god. V/1, broj 9, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica 2012. str. 85-97.
11. Analiza prijedložno-padežnih izraza srednjovjekovnoga bosanskohercegovačkog epigrafikona, *Lingua Montenegrina*, god. IV/2, broj 8, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica 2011. str. 29-50.
12. Simbolika izraza i poruka inskribiranih bijeljinskih stećaka, u koautorstvu s Amira Turbić-Hadžagić i Zumreta Jamakosmanović, *Semberija kroz vjekove*, Bijeljina 2012. str. 97-104.
13. Specifično bosanski/bosnjački frazion u kontekstu kognitivnih teorija s osvrtom na upotrebnu osnovu, *Post Scriptum*, broj 2, Bihać 2011. str. 53-62.